

Clauius Vegetius Vir Illustris
de remilitari.

Sextus Julius Frontinus Vir
consularis de remilitari.

Caelianus de instruēdis aciebus.

Modesti Libellus de vocabulis
rei militaris.

Patrum Recollectio.

Uenundantur Parrisis a Johāne paruo
in bico sancti Jacobi sub Lilio aureo.

CIoannes Longueual Mondiderienſis preſtatiſſimo viro Antonio du prat. Francie cæcellario meritiffimo ſalutē.

Vper id forte mihi accidit vir preſtantiſſime ſimul & eruditiſſime: quo nihil profecto euenire potuiſſet optatius. Etenim cū deſiderio ferme quotidianum illud exoptarem vt ſtudioſū meorū tibi mun⁹ aliquod offerre aliquando liceret. Promptā eius rei occaſionē dexteritas fortune obtulit. Quam equidē vt paucis aperiā/ita habeto Flauium illum Vegetium/cuius diſciplina militaris ad id vſq; temporis manca/mutila. Et ita prorsus diſcerpta fuerat vt mendis ſimilior q̄ diſcipline videretur in manus meas incidiſſe. In quo tinee blaſte litterarum deniq; ipſi characteres adeo venerandā oſtenderūt antiquitatem/vt nihil aliud mihi ſquallida illa ac vetuſta facies preſe ferret quā operis emendatiſſimi ſyncerā ac omni labe purgatam imaginem. Quod vbi ita eſſe mihi cōpertum eſt. Id curandū magnopere putauimus vt ille iam diu non a mediocris modo doctri-
ne viris ſed etiam eruditiſſimis optatus: in ora hoīm candid⁹ ac plane excultus prodiret. Sed cū de more oīm quicquid in eo laboris exhausti dedicare alicui cupido inceſſiſſet: quē tibi preſerre poſſem aut ſaltem ꝑſerre neminē me hercule habebam. Tua enim me mirū in modum incitabat prudentia. Innata ac genuina grauitas: quam admiratus etiā gallorum Rex ille Franciſcus te ad eam in qua nūc eſ dignitatē ſelegit. Atq; ita omīno euexit/vt cū ab eo diſceſſerimus neminē certe in hoc regno habeamus honoris gradu te ipſo ſuperiorem. Et profecto eum iam locū tua virtus adepta eſt. Et (vt veri⁹ dicam) merita vt galliarū ſis cōmune cōſilium/vnus belli paciſq; moderator. Et (quod ſi ꝑtermiſerim paſſam tñ eſt) regni ipſius cuſtos & vigilatiſſimus obſeruator. Sed vt ampliora tuarū virtutum iudicia pretereā nūc maxime cogit epiſtolaris breuitas & dicendorū immēſus cumulus: que oīa & ſi me vehementer incitarūt/multo tñ vehementius illud ꝑ ſtudioſum amantiſſimus. necnon etiam doctorū hoīm mecenas alter exiſtas. Ex qua re quantus tibi honor accedat: quanta beniuolentię fama vix dicere queam. Nam ſi olim ſophochis teſtimonio σοφοι τυραννοι habebantur τῶν σοφῶν συνομοια. Certe tuā dignitatem ex eorū conſuetudine nō parum auctā eſſe contendere rim. Verum vt ad id qđ initio propoſui redeam hunc rogo vir digniſſime Flauium Vegetiū quem vetuſtis exemplaribus collatis in hanc quā vides ſynceritatem reſtitui ſerena fronte & hilari ſuſcipias. Cum eo autē & Iulium Frontinum quē a bibliopoliſ ad-

moniti subiunximus: utpote qui post vegetiane lectionis institutiones & precepta exemplorū copiam ad plenū lecturo suppediet. hac vna tibi epistola dedicamus: atq; ita/ut si studium in his libris meum approbaueris nec contēnes/ego quid preterea efflagitem nihil habebō. Nam mihi & idvnum maximū quidem prestititeris quo letatur Hector neuianus ut a te viro vbicunq; laudato mei labores approbētur. Et exacto tuo iudicio tutissime fruatur & iucundissime.

VALE.

**¶ Guillelmi Brinonis Parisienſi.
Hendecasyllabum carmen.**

**Ergo vulneribus quater trecentis.
Confossus caput & misella membra.
Sic Renate cupis iacere semper?
I nunc. I. stygio lacu decoram.
Ceruicem exere: dormiſſe tempus.
Tam longum fatis est. Iouem quid oras
Excelsum amplius? en habes medellam.
Duorum iuuenum. admodum potentem.
Iam non hippolitus lacer/nec ille es.
Tetris. Flavius obuolutus vmbriſ:
Sed sanum caput/integella. membra.
Et vires tibi sunt bene approbate.
Quare floscule militaris artis
Exi: fat medicas manus tulisti.
Etiam virbius es satis Renatus.**

TE/100

A ii

Flauij Vegetij Renati viri illustris comi-
tis ad Valentinianum Augustū epitho-
ma institutorum rei militaris.

¶ Libri quattuor incipiunt.

¶ Primus liber electionem edocet iuniorum: ex quib⁹ locis vel
quales milites pbandi sunt: aut qbus armorū exercitiis imbuēdi.

¶ Secundus liber veteris militie continet morem ad quam pede-
stris institui possit exercitus.

¶ Tertius liber omnia artium genera que terrestri prelio necessa-
ria videntur exponit.

¶ Quartus vniuersas machinas quibus vel oppugnantur ciuita-
tes/vel defendunt^r enumerat: naualis quoq; belli pcepta subnectit

¶ Capitula primi libri.

- i Romanos oēs gentes sola armorum exercitatione vicisse.
- ii Ex quibus regionibus tyrones eligendi sunt.
- iii Vtrum ex agris an ex vrbibus vtiliores sint tyrones.
- iiii Cuius etatis tyrones probandi sint.
- v Qua statura tyrones probandi sint.
- vi Ex vultu & positione corporis agnosci in eligendo q meliores pos-
sint esse tyrones.
- vii Cuius artis tyrones eligendi sunt vel respuendi.
- viii Quando tyrones signandi sunt.
- ix Ad gradum militarem & cursum & saltum exercendos tyrones.
- x Ad vsu natandi exercendos tyrones.
- xi Quemadmodu ad scuta viminea/& ad palos antiqui exercebāt
tyrones.
- xii Non cesim sed punctim ferire docendos tyrones.
- xiii Armaturam docendos tyrones.
- xiiii Tyrones exercendos ad missilia iacienda.
- xv Sagittis tyrones diligenter imbuendos.
- xvi Ad iactandos lapides fundis vel manu exercendos tyrones.
- xvii De exercitio plumbatarum.
- xviii Quemadmodum ad ascendendos equos tyrones exercendi sunt.
- xix Ad portandum pondus exercendos tyrones.
- xx Quo armorum genere vsifunt antiqui.
- xxi De munitione castrorum.
- xxii In quibus locis constituenda sunt castra.
- xxiii Quali specie castra delinianda.

Tabula Uegetij.

Quo genere munienda sunt castra.	xxiiii
Quemadmodum munienda sunt castra cū hostis imminēat.	xxv
Quemadmodum exerceanur tyrones vt in acie ordines & inter ualla custodiant.	xxvi
Quantum spacium ire vel redire debeant vel quotiēs in mēse exerceant cum educuntur milites ambulatum.	xxvii
De adhortatione rei militaris romaneq; virtutis.	xxviii
¶ Finis capitulorum primi libri.	
¶ Incipiunt capitula secundi libri.	
In quot genera diuidatur res militaris.	i
Quid inter legiones & auxilia intersit.	ii
Que causa exhauriri fecerit legiones.	iii
Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt.	iiii
Quemadmodum legio constituatur.	v
Quot cohortes in vna sint legione.	vi
Nomina & gradus principiorum legionum.	vii
Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant.	viii
De officio prefecti legionis.	ix
De officio prefecti castrorum	x
De officio prefecti fabrorum.	xi
De officio tribuni militum.	xii
De centuriis atq; vexillis peditum.	xiii
De turmis equitum legionariorum.	xiiii
Quemadmodum legionum acies instaurantur.	xv
Quemadmodum triarii vel centuriones armantur.	xvi
Cōmissa pugna grauem armaturam stare pro muro.	xvii
Nomina & gradus militū in scutis eorum aduersis scribenda.	xviii
Preter corporis robur notandum vel computandi artem in tyronibus eligendam.	xix
Donatiui partem dimidiam debēt apud signa milites sequestrare seruandam ipsis.	xx
In legione ita fieri promotiones: vt per omnes cohortes transeat qui promouentur.	xxi
Quid inter tubicines/cornicines/& classicum intersit.	xxii
De exercitatione militum.	xxiii
Exempla adhortationū exercitii militaris de aliis artib ⁹ tracta.	xxiiii
Enumeratio fferamentorum vel machinarum legionis.	xxv.

¶ Finis capitulorum secundi libri.

Tabula Uegetij.

Incipiunt Capitula libri tertij.

- i Qui modus esse debeat exercitus.
- ii Quemadmodum sanitas gubernetur exercitus.
- iii Quanta cura prouidenda sunt atq; seruāda patula uel frumenta.
- iiii Quemadmodum oporteat prouidere ne seditionē milites faciāt
- v Signorum militarium quot sunt genera.
- vi Quanta sit cautela seruāda cū vicinis hostibus mouent castra.
- vii Quemadmodum flumina que maiora sunt transeantur.
- viii Quemadmodum castra debeant ordinari.
- ix Que & quanta consideranda sint ut intelligatur an superuentibus & insidiis an publico Marte debeat configi.
- x Quid oporteat fieri si qs desuetū a pugna hēat exercitū vltironē
- xi Que ipso die procuranda sunt cū publica cōmittitur pugna.
- xii Inuestigādū quid sentiant milites pugnatūri.
- xiii Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam.
- xiiii Quēadmodū acies debeat ordinari ut in p̄flictu reddat inuicta.
- xv Ratio podisimi quantū sp̄acium in acie inter singulos hoies in longum uel inter singulos ordines in latum debeat custodiri.
- xvi De equitibus ordinandis.
- xvii De subsidiis que post aciem collocantur.
- xviii In quo loco primus dux stare debeat: in quo secund⁹: in q̄ tertius.
- xix Quibus remedijs uirtuti uel dolis hostiū resistatur in acie.
- xx Quot generibus pugna publica cōmittatur & quō etiam qui inferior numero & uiribus est ualeat uictoriam obtinere.
- xxi Quo genere in itineribus sepe configitur.
- xxii Viam abscedendi hostibus dandā ut deleant facilius fugientes.
- xxiii Quēadmodum ab hostibus recedatur si cōsiliū pugne displiceat.
- xxiiii Quod tempus est quo opportune collocantur insidie.
- xxv De camelis & cataphractis equitibus.
- xxvi Quomodo quadrigis falcatur uel elephantis in acie possit oblisti.
- xxvii Quid fieri debeat si uel pars fugit aut totus exercitus.
- xxviii Regule bellorum generales.

Finis capitulorū tertij libri.

Incipiunt libri quarti capitula.

- i Ciuitatem aut natura: aut opere: aut utroq; debere muniri.
- ii Non directos sed angulosos muros faciendos.
- iii Quemadmodum muris e terra iungatur aggestus.
- iiii De cataractis & portis ac noceantur ab ignibus.
- v De fossis faciendis.
- vi Ne sagittis hostium homines ledantur in muro.

Tabula Uegetij.

Quibus modis prouidendum sit ne famē patiantur obsessi.	vii
Que species preparande sint pro defensione murorum.	viii
Quid faciendum sit si neruorum defuerit copia.	ix
Quid faciendum ne aque inopiam patiantur obsessi.	x
Si sal defuerit quid faciendum.	xi
Quid faciendum cum primo impetu uenitur ad muros.	xii
Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur.	xiii
De ariete falce & testudine.	xiiii
De uincis/pluteis/& aggere.	xv
De musculis.	xvi
De turribus ambulatoriis.	xvii
Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi.	xviii
Quemadmodum altitudo muris addatur.	xix
Quo pacto suffodiatur terra ut machina nihil nocere possit.	xx
De scalis/sambuca/exostra/& tolenone.	xxi
De balistis/onagris/scorpionibus/arcubalistis/fustibalis/fundis per que tormenta defenditur murus.	xxii
Aduersum arietē profunt culcitre/laquei/lupi/colūne grauiores.	xxiii
De cuniculis per quos aut murus effodit aut ciuitas penetratur.	xxiiii
Quid facere debeant oppidani si hostes irruerint ciuitatem.	xxv
Que sit adhibenda cautela ne hostes furtim occupent murum.	xxvi
Quando oppidanis inferantur insidie.	xxvii
Quid faciant obsidentes ne ab oppidanis patiantur insidias.	xxviii
Quo genere tormentorum ciuitas defendatur.	xxix
Quemadmodū mēsurā colligatur ad scalas uel machinas faciēdas.	xxx
Precepta belli naualis.	xxxi
Nomina iudicum qui preerant classi.	xxxii
Vnde appellantur liburne.	xxxiii
Qua diligentia fabricentur liburne.	xxxiiii
Qua obseruatione sit cedenda materies.	xxxv
Quo mense sint cedende trabes.	xxxvi
De modo liburnarum.	xxxvii
Nomina uentorum & numerus.	xxxviii
Quibus mensibus tutius nauigetur.	xxxix
Quemadmodum tempestatum obseruanda sunt signa.	xl
De prognosticis.	xli
De estuariis hoc est de rheumate.	xlii
De locorum noticia siue remigibus.	xliii
De telis tormentisq; muralibus.	xliiii
Quemadmodum nauali bello collocentur insidie.	xlv
Quid fiat cum aperto Marte bellum nauale committitur.	xlvi

Tabula Vegetis.

Rerum & verborū
que in Vegetio an-
notantur per seriē
litterarū breuis in-
dex.

A

Acies. cap. xiiii. lib. iii.
Accensi. cap. xix. li. ii. & ca. xiiii.
lib. iii.
Ale equitum. ca. i. lib. ii.
Annibal rei militaris peritus in
proemio lib. iii.
Anser aureus. cap. xxvi. li. iii.
Aphricani iaculatores. cap. xv.
lib. i.
Aquila. cap. xiii. lib. ii.
Aquiliferi. cap. vii. lib. ii.
Armature. ibidem.
Aster. ca. xlvi. li. iii.
Augustales. cap. vii. lib. ii.
Auxiliares. cap. ii. lib. ii.

B

Balearibus funde primo repera-
te. ca. xvi. lib. i.
Barrithus. ca. xviii. lib. iii.
Bebre. ca. xx. lib. i.
Beneficarii. cap. vii. lib. ii.
Bipennis. cap. xlvi. li. iii.
Buccina. ca. v. lib. iii.
Buccinatores. ca. vii. lib. ii.
Burgus. cap. x. lib. iii.

C

Calones. ca. vi. lib. iii.
Campus martius. ca. x. lib. i.
Campigeni. cap. vii. lib. ii.
Candidati. cap. vii. lib. ii.
Capaneus. cap. xxi. lib. iii.
Caput cōtubernii. cap. viii. li. ii.
Caput porcinū. cap. xix. lib. iii.

Castella. cap. viii. lib. iii.
Caterue. cap. ii. lib. ii.
Cato rei militaris scriptor. cap.
iii. lib. ii.
Catonis sentētia. cap. xiii. lib. i.
Centenarii. ca. viii. li. ii.
Centurio primipili. ibidem.
Circitores. cap. viii. lib. iii.
Classium duo genera. cap. i. lib.
secundo.
Claudii iaculatores. cap. xv. li. i.
Colligere campum. cap. xxvii.
lib. iii.
Colores lune. cap. xl. lib. iii.
Cornu. cap. v. lib. iii.
Cornicines. cap. vii. lib. ii.
Cuneus. cap. xix. lib. iii.

D

Decumana porta. cap. xxiii. lib.
primo.
Decani. cap. viii. lib. ii. & ca. xiii.
lib. ii.
Decario. cap. xiiii. lib. ii.
Digmata. cap. xviii. lib. ii.
Dracones. cap. xiii. lib. ii.
Drumi. cap. xvi. lib. ii.
Ducenarius. cap. viii. lib. ii.

E

Equites legionarii. cap. i. lib. ii.
Exercitus. cap. i. lib. ii. & cap. i. li-
bro tertio.

F

Falarica. cap. xviii. lib. iii.
Falx. cap. xlvi. lib. iii.
Ferentarii. cap. xx. lib. i. & cap.
xiiii. lib. iii.
Flauiales. cap. vii. lib. ii.
Forfex. cap. xix. lib. iii.
Frons. cap. xiiii. lib. iii.
Fundibulatores. ibidem.

F
Fiditores. ca. xv. li. ii. & ca. xiiii.
lib. iii.

Fustibalus. cap. xiiii. lib. iii.

G

Galearii. cap. x. lib. i.

Globus. cap. xix. lib. iii.

H

Hastatus. ca. viii. li. ii. & ca. xiiii
lib. iii.

Harpagones. ca. xxv. lib. ii.

I

Imaginarij. cap. vii. lib. ii.

L

Lacedemoniorum circa belluz
cura in proemio. lib. iii.

Legio. ca. i. & ii. lib. ii.

Leuis armatura. ca. xiiii. lib. iii.

Librarii. ca. vii. lib. ii.

Loricula. ca. xxviii. lib. iiiii.

M

Malleoli. ca. xviii. lib. iiiii.

Manipulus. ca. xiii. lib. ii.

Marii diligentia. cap. v. lib. i. &
cap. x. lib. iii.

Martio barbulo. cap. xvii. li. i.

Mensores. ca. vii. lib. ii.

Metatores. ibidem.

Metelli diligetia. ca. x. lib. iii.

Militie sacramentuz. ca. v. li. ii.

Minotauri signum. ca. vi. li. iii.

Mulieru ro. crines. cap. ix. li. iiiii.

Munifices. ca. vii. li. ii. & ca. xix.
lib. ii.

Murus pedestris exercitus. ca.
xx. lib. i.

N

Nauarchi. cap. xxxii. lib. iiiii.

O

Ordinarij. ca. vii. lib. ii.

Optiones. cap. vii. lib. ii.

P

Peditum duo genera. ca. i. li. ii.

Persarum mox. ca. x. lib. iii.

Phalanges. cap. ii. lib. ii.

Pherentarij. cap. xv. lib. ii.

Pila. ca. xx. lib. i.

Pilum. ca. xv. lib. ii.

Pompeij exercitium. ca. ix. li. i.

Pretoria porta. ca. xiiii. lib. i.

Principes. ca. xxiiii. lib. iii. & ca.
xv. lib. ii.

Priceps prime cohortis ca. viii.
lib. ii.

Principia. cap. vii. lib. ii.

Primus hastatus. cap. viii. li. ii.

Promuscis. cap. xxvi. lib. iii.

Pyrthus elephantos primus in
italiam duxit. ibidem.

Q

Quibus dux moueat exercituz
ad pugnam. ca. xii. lib. iii.

Quintius cincinatus. ca. iii. li. i.

R

Remedium in formidine mili-
tum. ca. xii. li. iii.

Rhodiuruz astutia. ca. xx. li. iiiii.

S

Sarisse. cap. xxvi. lib. iii.

Scipionis aphricani in exercen-
do milite cura. ca. x. lib. iii.

Scipionis sentetia. ca. xxii. li. iiiii.

Scriptores rei militaris. ca. viii.
lib. i.

Scutati. ca. xv. lib. ii.

Serra. cap. xix. lib. ii.

Signa vocalia. cap. v. li. iiiii.

Signa semiuocalia. ibidem.

Signa muta. ibidem.

Signiferi. ca. vii. li. ii.

Spatha. cap. xv. lib. ii.

Tabula Frontini.

T	T
Talee.ca.viii.lib.iii.	Tydeus .cap.v.li.i.
Tessera quid & tesserarum.ca.vii. lib.ii.	V
Torquati.ibidem.	Valli quid.cap.viii.lib.iii.
Tragularum.ca.xv.li.ii.	Velites expediti.ca.xvi.lib.iii. & ca.xxvi.lib.iii.
Tribulus.ca.xxvi.lib.iii.	Verriculum.ca.xv.lib.ii.
Tribunus.ca.vii.lib.ii.	Veterum consuetudo.ca.xiii. lib.i.
Triarii.ca.xx.li.i.&c.xiiii.li.iii.	Vexillationes.ca.i.lib.ii.
Triarius prior.ca.viii.li.ii.	X
Tubicines.ca.vii.lib.ii.	Xantippus rei militaris perit ⁹ in proemio.lib.iii.
Turma.ca.xiiii.lib.ii.	¶ Finis tabule.
Turmales.ibidem.	

Sexti Iulij Frontini viri consularis Tabula.

¶ Incipiunt capitula primi libri.

- i De occultandis consiliis.
- ii De explorandis consiliis hostium.
- iii De constituendo statu belli.
- iiii De transducendo exercitu per loca hosti in festa.
- v De evadendo ex locis difficillimis.
- vi De insidiis in itinere factis.
- vii Quemadmodum ea quibus deficiamus videantur non deesse ut
vltus eorum expleantur.
- viii De distinguendis hostibus.
- ix De seditione militum compescenda.
- x Quemadmodum intempestiva postulatio pugne inhibeatur.
- xi Quemadmodum incitandus sit ad prelium exercitus.
- xii De dissoluendo metu quem milites ex aduersis conceperint omni
nibus.

¶ Incipiunt capitula secundi libri.

- i De tempore ad pugnam eligendo.
- ii De loco ad pugnam eligendo.
- iii De acie ordinanda.
- iiii De acie hostium turbanda.
- v De insidiis.
- vi De emittendo hoste ne clausus prelium ex desperatione reintegret.
- vii De dissimulandis aduersis.
- viii De restituenda per constantiam acie.

Tabula Frontini.

Que post prelium agenda sunt si res prospere cesserint/ & de confirmandis reliquis belli.	ix
Si res durius cesserit de aduersis emendandis.	x
De dubiorum animis in fide retinendis.	xi
Que facienda sunt pro castris /si satis fiducie in presentibus copiis non habeamus.	xii
De effugiendo.	xiii
¶ Incipiunt capitula tertii libri.	
De repentino impetu.	i
De fallendis iis qui obsidebuntur.	ii
De eliciendis ad proditionem.	iii
Perque hostes ad inopiam redigantur.	iiii
Quemadmodum persuadetur obsidionem per mansuram.	v
De destructione presidiorum hostium.	vi
De fluminum deriuatione & vitatione aquarum.	vii
De iniiciendo obsessis pauore.	viii
De irruptione ex diuersa parte qua expectamus.	ix
De insidiis per quas eliciantur obsessi.	x
De simulatione regressus.	xi
De excitanda cura suorum.	xii
De emittendo & recipiendo nuncio.	xiii
De introducendis auxiliis & comitatibus.	xiiii
Quemadmodum efficiatur vt habundare videantur q̄ deerunt.	xv
Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur.	xvi
De eruptionibus.	xvii
De constantia obsessorum.	xviii
¶ Incipiunt capitula quarti libri.	
De disciplina.	i
De effectu discipline.	ii
De continentia.	iii
De iusticia.	iiii
De constantia	v
De effectu & moderatione.	vi
De variis consiliis.	vii
Finis.	

FLAVII VEGETII VIRI ILLUSTRIS-
simi Ad Valentinianum Augustum Epitoma
institutorū rei militaris. Ex Cōmentariis Cato-
nis: Celsi: Traiani: Hadriani: & Frontini. Libri
primi Prologus.

Antiquis temporibus mos fuit bonarum artium studia
mandare litteris atq; in libros redacta offerre principi-
bus. Quia neq; recte aliquid inchoatur nisi post deum
fauerit imperator. Neq; quēq; magis decet vel meliora
scire/vel plura q̄ principem: cuius doctrina oibus potest prodesse
subiectis. Quod Octaviū Augustum/ac bonos dehinc principes
libenter habuisse frequentibus declaratur exemplis. Sic regnan-
tium testimoniis crebuit eloquentia: dum non culpatur audacia.
Hac ego imitatione cōpulsus dum considero clementiam vestrā
ausibus litterarum magis ignoscere posse q̄ ceteros: tanto inferio-
rem me antiquis scriptoribus esse vix sensi: licet in hoc opuscu-
lo/nec verborum cōcinnitas sit necessaria/nec acumē ingenii: sed
labor diligēs ac fidelis: vt que apud diuersos hystoricos vel armo-
rum disciplinam docentes dispersa & inuoluta celantur/pro vti-
litate romana proferant in medium. De delectu igitur atq; exer-
citatione tyronū per quosdam gradus & titulos antiquā consuetu-
dinem conamur ostendere. Non quo tibi imperator inuicte ista
videant incognita/sed vt que spōte pro reip. salute disponis agno-
scas olim custodisse romani imperii conditores:& in hoc paruo li-
bello quicquid de maximis rebus semperq; necessariis requiren-
dum credis inuenias.

Romanos omnes gentes sola armorū exercitatio-
ne vicisse. Caput primum.

Nonni autem prelio nō tam
multitudo & virtus indocta q̄ ars & exercitiū
solent prestare victoriam. Nulla enī alia re vi-
demus populū romanū sibi orbē subegisse ter-
rarum nisi armorū exercitio: disciplina castro-
rum: vsuq; milicie. Quid enī aduersus gallorū
multitudinē paucitas romana valuisse? Quid
aduersus germanorum proceritatem/breuitas potuisset audere?
Hispanos quidem non trā numero sed etiā virib? corporum no-

Flauij Vegetij de re militari.

stris prestitisse manifestū est. Aphrorum dolis atq; diuiciis semp
impares fuimus. Grecorū artibus prudētiaq; nos vinci nemo vnq;
dubitauit. Sed aduersus omnia profuit tyronē solertem eligere:
ius (vt ita dixerim) armorum docere: disciplinam quotidiano ex
ercitio roborare: quecūq; euenire in acie atq; ī preliis possent oīa
in campestri meditatione prenoscere: seuerē in defides vindicare.
 Scientia em̄ rei bellice dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere
metuit/quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bel
lorum exercitata paucitas ad victoriam prōptior est: q̄ rudis & in
docta multitudo exposita semp ad cedem.

¶ Ex quibus regionibus Tyro eligendus. Cap. II.

BErum ordo deposcit vt ex quibus prouinciis vel regio
nibus tyrones legendi sint prima parte tractetur. Con
stat em̄ in omnibus locis & ignauos & strenuos nasci.
Sed tamen quia gens gentē precedit in bello: & plaga
celi nō ad robur corporum tm̄ sed etiam animorū plurimū valet.
Quo loco ea que a doctissimis hoibus cōprobata sunt nō omittā.
Om̄es nationes que vicine sunt soli nimio calore siccitas ampli⁹
quidem sapere/ sed min⁹ habere sanguinis dicit: ac p̄pterea con
stantiam ac fiduciam comin⁹ nō habere pugnandi: quia metuūt
vulnera qui se exiguū sanguinē habere nouerunt. Contra septen
trionales populi remoti a solis ardoribus inconsultiores quidem
sed tm̄ largo sanguine redundātes/ sunt ad bella prōptissimi. Tyro
nes igit de tempationibus legendi sunt plagis quib⁹ & copia san
guinis suppetat ad vulnerū mortisq; cōtemptū: & nō possit deesse
prudētia: que & modestiam seruat in castris: & nō parum p̄dest
in dimicatione consiliis.

¶ Vtrū ex agris an ex vrbibus vtiliores sint tyrones. Cap. III.

Sequitur vtrum ex agris an de vrbibus vtilior tyro sit/
requiramus. De qua parte nunq̄ credo potuisse dubitari
aptiorem armis rusticā plebē: que sub diuo & in labore
nutritur/ solis patiens/ vmbre negligēs/ balnearum ne
scia/ deliciarum ignara: simplicis animi: paruo p̄tenta/ duratis ad
oēm laborum tollerantiā membris/ cui gestare ferrū/ fossam du
cere/ onus ferre cōsuetudo de rure est. Interdū tm̄ necessitas exigūt
etiam vrbanos ad arma cōpelli: qui vbi nomē dedere militie/ pri
mū laborare/ decurrere/ portare pondus/ & solem puluerēq; ferre
condiscant. Parco victu vtant̄ & rustico: interdū sub diuo/ inter
dum sub papilionibus imorentur. Tunc demū ad vsū erudiant̄
armorum. Et si longior expeditio emergit in angariis plurimum

detinēdi sunt: pculq̄ habendi a ciuitatis illecebris: vt eomodo & corporibus eorū robur accedat & animis. Nec inficiandū est post urbem conditam romanos ex ciuitate profectos ad bellū semper sed tunc nullis voluptatibus/nullis deliciis frangebantur. Sudorem cursu & campestri exercitio collectū natans iuuentus abluebati tyberi. Idem bellator/ idem agricola/ genera trā mutabat ar morum. Quod vsq̄ adeo verum est vt aranti Quintio Cincinato dictaturā constet oblatā. Ex agris ergo supplendū robur precipue videtur exercitus. Nescio em̄ quomodo minus timet mortē/ qui minus deliciarū nouit in vita.

Quintio
cincinat?
dictator?

¶ Cuius etatis tyrones pbandi sunt. Cap. III.

Vnc qua etate milites legi cōueniat exploremus. Et quidē si antiqua consuetudo seruanda est: incipientē pu bertatem ad delectum cogendā null⁹ ignorat. Nō em̄ tm̄ celerius sed etiā perfectius imbibuntur que discunt a pueris. Deinde militaris alacritas/ saltus & cursus ante temptā dus est q̄ corpus etate pigrescat. Velocitas em̄ est q̄ percepto exer citio strenuum efficit bellatorē. Adolescentes legēdi sunt sicut ait Salustius. ¶ Iam primū iuuentus simul ac belli patiens erat in castris per laborem vsu militiam discibat. Melius em̄ est vt exer citatus iuuenis causetur etatē nondū aduenisse pugnandi q̄ doleat preterisse. Habeat etiam spacium vniuersa discendi: neq̄ em̄ par ua aut leuis ars videtur armorū: siue equitē siue peditem sagitta rium velis imbuere: siue scutum armature necessarios oēsq̄ ges tus docere ne locum deserat: ne ordines turbet/ vt missile & des tinato ictu & magnis viribus iaciat: vt fossam ducere/ sudes sciē ter figere norit/ tractare scutum/ & obliquis ictibus venientia te la deflectere/ plagam prudenter vitare/ audacter inferre. Huic ta liter instituto tyroni pugnare aduersus quoslibet hostes in acie for mido non erit sed voluptas.

Salusti?
in castis
natio.

¶ Qua statura tyrones sint probandi. Cap. v.

Roceritatem tyronū a consule Mario scio semp exactā ita vt senos pedes vel certe quinos & denas uncias ha bere inter alares equites: vel in primis legionū cohori tibus probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo: & plures militiā sequebantur armatā. Necdū em̄ ciuilis pars floren tiorē adduxerat iuuentutē. Si ergo necessitas exegerit/ non tam stature rationē cōuenit habere q̄ viriū. Et ipso homero teste nō fal limur: qui Tydeum minorē quidem corpore sed fortiorē animis fuisse significat.

Mario de
lignis.

Tydeus?

Flauij Caegetij de re militari

CEx vultu & corporis positione agnosci in eligendo q̄ meliores possint esse tyrones. Cap. vi.

Ed qui delectum acturus est vehementer intendat vt ex vultu/ex oculis/ex omni cōformatione membrorū eos eligat qui implere valeant officiū bellatoris. Namq̄ nō tm̄ in hoibus sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indicis: sicut doctissimorū hoīm disciplina cōprehēditur quod etiam in apib⁹ mantuanus auctor dicit esse seruandū.

Ex virgi
lij. iij.
georgicō.

Nam duo sunt genera hic melior insignis & ore

Et rutilis clarus squāmis. ille horridus: alter

Desidia latamq̄ trahens inglorius aluum.

Sit ergo adolescens martio operi deputandus vigilantibus oculis erecta ceruice/ lato pectore/ humeris musculosis/ valentib⁹ digitis longioribus brachiis/ ventre modicus/ exilior crurib⁹/ suris & pedibus non superflua carne distentis: sed neruorū duricia collectis.

Cum hec signa in tyrone deprehēderis proceritatē non magno pere desideres. Vtilius est em̄ fortes milites esse q̄ grandes.

Cuius artis tyrones vel eligendi sint vel respuendi. Ca. vii.

Equitur vt cuius artis tyrones vel eligendi vel penit⁹ respuedi sint indagem⁹. Piscatores/ aucupes/ dulciarios/ lintheones/ oēsq̄ qui aliqd tractasse videntur ad gyneca pertinens longe arbitror pellendos a castris. Fabros ferrarios/ carpentarios: macellarios: & ceruorum aprorūq̄ venatores cōuenit sociare militie. Et hoc est in quo totius reip. salus vertitur: vt tyrones non tm̄ corporib⁹/ sed etiam aīs prestātissimi deligantur. Vires regni & romani noīs fundamentū in prima delectus examinatione consistunt. Nec leue putetur hoc officium aut passim quibuscunq̄ mandandū: quod apud veteres inter tam varia genera virtutum in sertorio precipue constat esse laudatum. Iuuentus em̄ cui defensio prouinciarū: cui committenda bellorū fortuna: & genere. si copia suppetat & morib⁹ debet excellere. Honestas eī idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere: facit esse victorem. Quid eī prodest si exerceatur ignau⁹? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunq̄ exercitus profecit tempore cuius in probandis tyronib⁹ claudicarit electio. Et quantum vsu experimentisq̄ cognouimus: hinc tot vbiq̄ ab hostibus illate sunt clades: dum longa pax militē negligentē incuriosiusq̄ legit: dum honestiores quiq̄ ciuilia sectantur officia: dum possessorib⁹ addicti tyrones per gratiam aut dissimulationē probantur: talesq̄ sociantur armis quales dñi habere fastidiunt. A magnis ergo via

nis magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

¶ Quando tyrones signandi sunt. Cap. VIII.

Sed non statim punctis signorū inscribendus est tyro delectus. Verū añ exercitio pretēptand⁹: vt vtrū hē tātō operi apt⁹ sit possit cognosci. Et velocitas in illo requisita videt⁹ & robur. & vtrū armorum disciplinā ediscere valeat: vtrū habeat confidentiā militarē. Pleriq; enim quīs in specie nō improbables videātur: tñ expimentis comprobant⁹ indigni. Repudiandi ergo minus vtilēs: & in locū eorū strenuissimī subrogādi sunt. In oī em̄ p̄fectu nō tam p̄dest multitudo q̄ virtus. Signatis itaq; tyronib⁹ p̄ quotidiana exercitia/armorū est demonstrāda doctrina. Sed huius rei vsū dissimulatio lōge securitatis aboleuit. Quē inuenias qui docere possit qđ ipse nō didicit? De hystoriis ergo vel libris nobis antiqua p̄suetudo repetēda est. Sed illi res gestas & euent⁹ tantū scripsere bellorū/ ista que nunc q̄rimus tanq̄ nota linquētes. Lacedemoniū quidem & atheniēses aliq; grecorū in libros rettulere cōplura q̄ τακτικᾶ vocātur. Sed nos disciplinā militarē populi ro. debemus ingre: qui ex paruis finib⁹ imperiū suū pene solis regionib⁹ & mūdi ipius sine distendit. Hec necessitas p̄pulis euolutis auctorib⁹ ea mei hoc opusculo fidelissime dicere q̄ Cato ille censori⁹ de disciplina militari scripsit que Corneli⁹ Celsus q̄ Frontin⁹ p̄stringenda duxerūt: q̄ Patern⁹ diligentissimus iuris militaris assertor in libros redegit: q̄ Augusti & Traiani: Adrianiq; constitutionibus cauta sunt. Nichil enī michi auctoritatis assumo: sed horū quos supra rettuli que dispersa sunt velut in ordinem epithomata cōscribo.

Scriptō
res rei mī
litaris.

¶ Ad gradum militarem & cursum & saltum exercendos tyrones. Cap. IX.

Rimis ergo meditationū auspiciis tyrones militare; edocēdi sunt gradū. Nichil enī magis in itinere vel in acie custodiendū est q̄ vt oēs milites incedendi ordinē seruēt. Qđ aliter fieri non pōt nisi vt assiduo exercitio ambulare celeriter & equaliter discāt. Periculū em̄ sepe ab hostibus grauissimū sustinet diuisus & inordinat⁹ exercitus. Militari ergo gradu viginti milia passuū horis quīq; dūtaxat estiuis conficienda sunt. Pleno autē gradu q̄ citatior est totidē horis viginti q̄: turor milia pagenda sunt. Quicqd addideris iā cursus est cui⁹ spaciū nō pōt diffiniri. Sed ad cursū p̄cipue assuefaciēdi sunt iuniores vt maiore impetu in hostes procurrant: vt loca oportuna celeriter cum vsu aduenerit. occupent: vel aduersariis idem facere vo-

Flauij Vegetij de re militari.

lentibus preoccupent: vt ad explorandum alacriter pergant: alacrius redeant. vt fugientium terga facilius comprehendant. Ad saltum etiam quo vel fosse transfiliunt/vel impediens aliqua altitudo superatur/exercendus est miles: vt cum eiusmodi difficultates euenierint: possint sine labore transire. Preterea in ipso conflictu ad dimicatione telorum bellator cum cursu saltuque veniens aduersarii perstringit oculos: mentemque deterret. Priusque plagam istsigit: quam ille ad cauendum vel ad resistendum se preparat. De exercitio Pompei magni Salustius hoc memorat/cum alacribus saltu/cum velocibus cursu/cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse fertorio nisi se & milites frequentibus exercitiis preparasset ad prelia.

Pompei
exercitium

¶ Ad vsu[m] natandi exercendos tyrones. Cap. X.

Natandi vsu[m] estiuis mensibus omnis equaliter debet Tyro condiscere. Non enim semper flumina pontibus transeuntur: sed & cedens & insequens natare cogitur frequenter exercitus. Sepe repentinis hymbribus vel niuibus solent exudare torrentes. Et ignorantia non solum ab hoste sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit. Ideoque romani veteres quos tot bella & continua pericula ad omnem rei militaris erudiuerant atque tem Campum Martium vicinum tyberi delegerunt. In quo iuuentur post exercitium armorum/sudorem/pulueremque dilueret: ac lassitudinem cursuque laborem natando deponeret. Non solum autem pedites sed & equites ipsosque equos vel iulas (quos galcarios vocant) ad natandum exercere percommodum est: ne quid imperitis cum necessitas imminet eueniat.

Campus
Martius

Galcaris.

¶ Quemadmodum ad scuta viminea vel ad palos anti qui exercebant tyrones. Cap. XI.

Antiqui sicut inuenimus in libris hoc genere exercere tyrones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita ut duplici pondus cratis haberet/que scutum publicum habere consuevit. Idemque clauas ligneas duplicis eque ponderis pro gladiis tyronibus dabant. Eoque modo non tantum mane sed etiam post meridiem exercebant ad palos. Palorum enim vsus non solum militibus/sed etiam gladiatoribus plurimum prodest. Nec vnum autem arena/aut capus inuictum armis virum perbauit/nisi quod diligenter exercitatus docebat ad palum. A singulis autem tyronibus singuli pali designabantur in terra: ita ut nutare non possent/& sex pedibus emineret. Contra illum palum tanquam contra aduersarium tyro cum crate illa & claua velut cum gladio se exercebat & scuto: ut nunc

Palorum
vsus.

quasi caput aut faciem peteret: nunc a lateribus minaretur. interdum contenderet poplites & cura succidere: recederet: assultaret/ insiliret: & quasi presentē aduersariū sic palum oī impetu/ oī bellā di arte temptaret. In qua meditatiōe seruaba ē illa cautela: vt ita tyro ad inferēdum vulnus insurgeret/ ne qua ex parte pateret ipse ad plagam.

¶ Non cesim sed punctim ferire docēdos tyrones. Cap. XII.

Deterea nō cesim sed pūctim ferire discebāt. Nam cesim pugnātes non solū facile vicere sed etiā derisere ro mani. Cesa em̄ quouis impetu veniat nō frequēter interficit: cū & armis vitalia defendant & ossib⁹. At cōtra puncta duas vncias adacta mortalis est. Neesse est enī vt vitalia penetret quicqd̄ imergit. Deinde dū cesa inferē brachiū dextrum latusq; nudat. Puncta aut̄ tecto corpe infertur: & aduersarium fauciat anq̄ videat. Ideoq; ad dimicandū hoc p̄cipue genere vfos esse p̄stat romanos. duplicis aut̄ ponderis illa cratis & claua ideo dabant: vt cū vera & leuiora arma tyro sumpsisset velut grauiore pondere liberatus securior alacriorq; pugnaret.

¶ Armaturam docēdos tyrones. Cap. XIII.

Deterea illo exercitiū gnē quod armaturā vocant & a campi doctoribus tradit̄ imbuēdus est tyro. Qui vsus vel ex parte sentiat. Cōstat em̄ & nūc in oibus p̄liis armaturā meli⁹ pugnare q̄ ceteros. Ex quo intelligi debz quantū exercitatus miles in exercitato sit melior: cū armatura vt cūq; eruditi reliquos p̄tubemales suos bellandi arte p̄cedant. Ita aut̄ seuerē apud maiores exercitiū disciplina seruata est vt & doctores armorū duplicib⁹ remunerarent̄ annomis. Et milites q̄ parū in illa plusione profecerāt/ p̄ frumēto ordeū cogere accipe. Nec ante eis in tritico redderetur annona q̄ sub presentia prefecti tribunorum vel principiorum experimentis datis ostēdissent se omnia que erant in militari arte compleisse. Nichil enī neq; firmitus neq; felicitus/ neq; laudabili⁹ est rep. in qua abundant milites eruditi. Non enim vestium nitor vel auri vel argenti gēmarumq; copie hostes aut ad reuerentiam nostram: aut ad gratiam inclināt: sed solo terrore subiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (sicut ait Cato) si quid erratum est potest postmodum corrigi. Prætoriorum delicta emendationem non recipiunt: cum statim pena sentiatur errorem. Aut enim confestim pereunt qui ignaue impetiteq; pugnauerunt. Aut in fugam versi victoribus vltra pares esse non audent.

¶ Veteris
¶ Suetudo

¶ Catonis
¶ sentētia.

Flauij Vegetij de re militari

¶ Ad missilia iacienda tyro exercendus. Cap. XIII.

Ed ad inceptum reuertor. Tyro qui cum claua exerce-
tur ad palum/hastilia quoq; ponderis grauioris q̄ vera
futura sunt iacula. aduersus illum palum tanq̄ aduer-
sus hominem iactare compellitur. In qua re armoru;
doctor attendit vt magnis viribus hastile contorqueat: vt destina-
to ictu vel in palum vel iuxta dirigat missile. Eo enim exercitio
& lacertis robur accrescit: & iaculandi vsus atq; peritia acquirif.

¶ Sagittis tyronem imbuendū diligenter.

Cap. XV.

Ed prope tertia vel quarta pars iuniorum que aptior
potuerit reperiri arcubus ligneis sagittisq; luforiis ad il-
los ipsos semper exercenda palos. At doctores ad hāc
rem & artifices eligendi: & maior adhibenda solertia
vt arcum diligenter ac scienter teneant: vt fortiter impleant/vt si-
nistra fixa sit: vt dextera cum ratione ducatur: vt ad illud quod
feriendum est oculus pariter ac animus consentiant: vt siue in eq̄
siue in terra recte sagittare doceant. Quam artem & disci opus
est diligenter: & quotidiano vsu exercitioq; seruari. Quātum au-
tem vtilitatis boni sagittarii in preliis habeant & Cato in libris
de disciplina militari euidenter ostēdit. Et Claudius pluribus ia-
culatoribus añ institutis atq; p̄doctis hostem cui prius impar fue-
rat superauit. Aphricanus quidem scipio cum aduersum Numā
tinus qui exercituz populi romani subiugum miserant esset acie
certaturus: aliter superiorem se futurum esse non credidit nisi in
oibus centuriis lectos sagittarios miscuisset.

*Claudij
iaculato-
res.
Aphrica-
ni iacula-
tores.*

¶ Ad iactandos lapides fundis vel manu exercendos
tyrones. Cap. XVI.

D lapides vero vel manibus vel fundis iaciendo exer-
ceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum autem
vsus primi balearium insularum habitatores & inue-
nisse & ita perite exercuisse dicuntur: vt matres paruos
filios nullū cibū contingere sinerent: nisi quē ex funda destinato
lapide percussissent. Sepe em̄ aduersum bellatores cassidibus/ca-
tafractis/loricisq; munitos/teretes lapides de funda vel fistibalo
destinati sagittis sunt omnibus grauiores: cum membris integris
letale tamen vulnus importent: & sine inuidia sanguinis hostis
lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum preliis fundito-
res militasse nullus ignorat. Queres ideo ab vniuersis tyronibus
frequenti exercitio discenda est: quia fundam portare nullus est

*Baleari-
bus fūde
primores
perite.*

labor. Et interdum euenit vt in lapidosis locis conflictus habeatur: vt aut mons sit aliquis defendendus aut collis: & ab oppugnatione caſtellarum ſive ciuitatum lapidibus barbari fundiſq; ſunt pellendi.

¶ De exercitio plumbatarum.

Cap. XVII.

Plumbatarum quoq; exercitatio quas Martiobarbulos <sup>Martio-
barbuli.</sup> vocant eſt tradenda iunioribus. Nam in illyrico dudum due legiones fuerunt: que ſena milia militum habuerunt. Que q; his telis ſcienter vtebantur & fortiter martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore ſtrenuiſſime conſtat omnia bella conſecta: vſq; eo vt dum Diocletianus & Maximianus ad imperium veniſſent pro merito virtutis hos martiobarbulos Iouianos atq; Herculianos cenſuerint appellandos: eoſq; cunctis legionibus pretuliſſe doceantur. Quinos autem martiobarbulos inſertos ſcutis portare conſueuerunt: quos ſi oportune milites iacerent prope ſagittariorū ſcutati imitari videtur officium. Nam hoſtes equoſq; conſauciant priuſq; non modo manu ad manu ſed ad ictum miſſilium potuerit perueniri.

¶ Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſunt.

Cap. XVIII.

Non tantum autem a tyronibus ſed etiam a ſtipendiariis militibus ſalutio equorum diſtrecte eſt ſemper exacta. Quem vſum vſq; ad hanc etatem licet iam cum diſſimulatione perueniſſe manuſcriptum eſt. Equi lignei hyeme ſub tecto/estate ponebantur in campo: ſuper hos iuniores primo inermes dum conſuetudine proficerent/ deinde armati cogebantur aſcendere. Tantaq; cura erat vt non ſolum a dextris ſed etiam a ſiniſtris partibus & inſilire & deſilire condiſcerent: euaginatōs etiam gladios vel contos tenentes. Hoc em̄ continua meditatione faciebāt: ſcilicet vt in tumultu prelii ſine mora aſcenderēt qui tam ſtudioſe exercebantur in pace.

¶ Ad portandum pondus exercendos tyrones.

Cap. XIX.

Pondus quoq; baiulare vſq; ad .lx. libras & iter facere gradu militari frequentiffime cogendi ſunt iuniores: quib; in arduis expeditionibus neceſſitas imminet annonam pariter ac arma portandi. Nec hoc credatur eſſe difficile ſi vſus acceſſerit. Nihil em̄ eſt quod non aſſidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites facitauiffe Virgilio ipſo teſte poteſt cognoſci qui ait.

Flauij begetij de re militari.

Non secus ac patriis acer romanus in armis

Iniuſto ſub falce viam cum carpit / & hoſti

Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.

¶ Quo armorum genere vſi ſunt antiqui.

Cap. XX.

Mocus exigit vt quo armorum genere vel inſtruedi vel muniēdi ſunt tyrones referre temptem⁹. Sed in hac parte antiqua penitus conſuetudo deleta eſt. Nam licet exēplo Gothorum & Alanorū hūnorūq; equitum arma profecerint: pedites tñ conſtat eſſe nudatos. Ab vrbe em̄ condita vſq; ad tempus diui Gratiani & Cataphractis & galeis muniēbatur pedestris exercitus. Sed cū campeſtris exercitatio interueniēte negligentia deſidiaq; ceſſaret: grauiā videri arma ceperunt que raro milites induebāt. Itaq; ab imperatore poſtulabāt primo cataphractus. Deinde caſſides deponere. Sic detectis pectoribus & capitibus congreſſi cōtra gothos milites noſtri multitudine ſagittariorum ſepe deleti ſunt. Nec poſt tot clades que vſq; ad tantarum vrbium excidia peruenerūt / cuiq; cure fuit / vel cataphractus vel galeas pedestrib⁹ reddere. Ita ſit vt non de pugna ſed de fuga cogitēt qui nudi in acie exponuntur ad vulnera. Quid em̄ pedes ſagittarius ſine cataphracta ſiue galea qui cum arcu ſcutum tenere nō po teſt faciet? Quid ipſi draconarii atq; ſigniferi qui ſiniſtra manu haſtas gubernant / in prelio facient / quorum & capita nuda eſſe conſtat & pectora? Sed grauis pediti lorica videtur & galea fortaiſſe raro meditantī & arma tractantī. Ceterum quotidianus vſus non laborat: etiam ſi oneroſa geſtauerit. Sed illi qui laborē in portādis veteribus munimentis armorum ferre non poſſunt detectis corpi⁹ & vulnera ſuſtinere cogunt & mortes: & qđ ē graui⁹ & turpi⁹ aut certe capi / aut fuga rempu. perdere. Sic dum exercitium laborē remq; declinant cum maximo dedecore trucidantur vt pecudes.

Murus pedestris exercitus

Vnde apud antiquos murus non dicebāt pedestris exercitus: niſi qđ pilate legiones preter ſcuta etiā cataphractis galeiſq; fulgebant vſq; eo vt ſagittarii ſiniſtra brachia manicis muniētur. Pedites aut ſcutati preter cataphractus & galeas etiā ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere. Sic erāt armati illi qui in prima acie pugnantēs principes / in ſcda haſtati / in tertia Triarii vocabātur. Sed triarii genibus flexis ſolebāt intra ſcuta ſubſidere: ne ſtātes vulnerarentur venientibus telis: & cum neceſſitas poſtularet tanq̄ requieti vehementius inuaderent hoſtes: quibus conſtat ſepe factam eſſe victoriam: cum haſtati illi & qui priores ſteterant interiſſent. Erant autem apud veteres inter pedites qui dicebantur

Triarii.

tur leuis armature funditores & ferentarii : qui precipue in cornibus locabantur: & a quibus pugnandi sumebatur exordium. Sed huius velocissimi & exercitatissimi legebantur. Nec erant admodum multi qui cedentes / si prelii necessitas compulisset / inter principia legionum recipi solebant: ita ut acies immota consisteret. Usque ad presentem prope etatem consuetudo permansit: ut omnes milites pileis quos pannonicos vocabant ex pellibus uterentur.

Quod propterea seruabatur ne grauis galea videretur homini in prelio qui gestabat aliquid semper in capite. Missilia autem quibus utebatur pedestris exercitus Pila vocabantur. ferro subtili trigono prefixa / vnciarum nouem siue pedali / que in scuto fixa non posset abscindi: & loricam sciēter ac fortiter directa facile perunpunt: cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari autē scurati pedites his precipue utuntur quas bebras vocāt: & binas etiā ac ternas in preliis portant. Sciendum preterea quod cum missilibus agitur / sinistros pedes in ante milites habere debere. Ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est. Sed cum ad pilam (ut appellant) venitur & manu ad manum gladiis pugnatur: tunc dextros pedes in ante milites habere debent: ut & latera eorum subducantur ab hostibus: ne possint vulnus accipere: & proximior dextra sit que plagam possit inferre. Instruēdos igitur ac protegēdos omni arte pugnandi & quocumque genere armorum constat esse tyrones. Necessē est enim ut dimicandi acriorem sumat audaciam qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

¶ De munitione castrorum.

Cap. XXI.

CAstrorum quoque munitionem debet tyro condiscere. Nihil enim tam salutare neque tam necessarium inuenitur in bello. Quippe si recte constituta sunt castra / ita intra vallum securi milites dies noctesque peragunt / etiam si hostis obsideat quasi muratam ciuitatem videantur secum vbiq; portare. Sed huius rei scientia prorsus intercidit. Nemo enim iam diu deductis fossis prefixisque sudibus castra constituit. Sic diurno vel nocturno superuentu equitum barbarorum multos exercitus scimus frequēter afflictos. Non solum autem confidentes sine castris ista patiuntur: sed cum in acie casu aliquo ceperint cedere munimenta castrorum quo se recipiant non habent: & more animalium multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit quam hostibus defuerit voluntas persequendi.

¶ In quibus locis constituenda sint castra.

Cap. XXII.

Flauij Vegetij de re militari.

CAstra autem presertim hoste vicino tuto semp facienda sunt loco: vbi & lignorū & pabuli & aque suppetat copia. Et si diutius comorandū sit/loci salubritas eligatur. Cauendū etiā ne mons sit vicinus altior: qui ab aduersariis captus possit officere. Considerandū etiā ne torrentib⁹ inundari cōsueuerit cāpus: & hoc casu vim patiaf exercitus. Pro numero autē militū vel impedimentorū muniēda sunt castra: ne maior multitudo constipef in paruis: ne paucitas in latiorib⁹ vltra q̄ oportet cogaf extendi.

¶ Quali specie delinianda sunt castra. Cap. XXIII.

¶ Pretoria porta:

Hnterdum autem quadrata/interdum trigona/interdū semirotonda prout loci qualitas aut necessitas postulauerit/castra faciendū sunt. Porta autem que appellatur pretoria aut orientem spectare debet: aut illum locum qui ad hostem respicit: aut si iter agitur illam partem debet attendere ad quam est pfecturus exercit⁹. Intra quā prime ceturie hoc est cohortes/papiliones tendūt & dracones: & signa constituunt.

¶ Decumana porta:

Decumana autē porta que appellaf post pretoriam est: per quaz delinquentes milites educunf ad penam.

¶ Quo genere muniēda sint castra. Cap. XXIII.

CAstrorum autē diuersa triplexq; munitio est. Nam si nimia necessitas non premit: cespites circunciduntur e terra: & ex illis velut murus instruit. Altus trib⁹ pedibus super terrā: ita vt in ante sit fossa de qua leuati sint cespites. Deinde tumultuaria fossa sit lata pedes nouē: & alta pedes septem. Sed vbi vis acrior iminet hostiū/tunc latissima fossa ambitum cōuenit munire castrorū: ita vt. xii. pedes lata sit: & alta sub linea (sicut appellant) pedes nouem. Supra autem sepibus hincinde factis que de fossa leuata fuerit terra congeritur: & crescit in altum quattuor pedes. Sic fit vt sit alta tredecī pedes/duodecim lata. Supra quam sudes de lignis fortissimis quas milites portare consueuerāt prefiguntur. Ad quod opus ligones/rastra/qualos. aliāq; vtenfilium gñā habere puenit semper in promptu.

¶ Quema dmodum muniēda sunt castra cum hostis immineat. Cap. XXV.

Sed facile est absentib⁹ hostib⁹ castra munire. Verū si aduersarius incūbat tunc oēs equites & media pars peditū ad ppulsandū hostiū impetū ordinanf i acie: reliq post ipos duct⁹ fossis muniūt castra/& p preconē indicatur: q̄ centuria p̄ma: q̄ sc̄da: q̄ tertia: q̄ quarta opus omē ppleuerit.

Post hec a centurionib⁹ fossa inspicitur ac mēsuratur: & vindicā^t in eos qui negligentius fuerint operati. Ad hunc ergo vsūm instituendus est tyro/vt cum necessitas postulauerit sine perturbatioⁿe celeriter possit castra munire.

Quemadmodum exercentur tyrones vt in acie ordinem & interualla custodiant. Cap. XXVI.

Nihil magis prodesse constat in pugna q̄ vt assiduo exercitio milites in acie dispositos ordines indefinēter obseruent: nec vltra magis q̄ expedit aut cōglobent agmē aut laxent. Nā etiā constipati perdiunt spacia pugnādi & sibi inuicem impedimento sunt. Et rariore atq; interlucentes aditum perumpēdi hostibus prestant. Necessē est autē statim metu vniuersa cōfundi: si intercisa acie ad dimicantiū terga hostis accesserit. Producēdi ergo tyrones sunt semp ad cāpum: & fm matricule ordinem in aciem dirigendi: ita vt primo simplex extensa sit acies: ne quos sinus ne quas habeat curvaturas: vt equali legitimoq; spacio miles distet a milite. Tunc precipiendum vt subito duplicent aciem: ita vt in ipso impetu ad quem ipsi respondere solent ordo seruetur. Tertio precipiēdū est vt quadratā aciem repente constituent: quo facto in trigonū quem cuneum vocāt acies ipa mutanda est. Que ordinatio plurimū prodesse consuevit in bello. Iubetur etiam vt instruant orbis: quo genere cū vis hostiū interruperit aciem/ resisti ab exercitatis militibus cōsuevit/ ne oīs multitudo fundatur in fugam: & graue discrimen immineat. Hec si iuniores assidua meditatione perceperint: facilius in ipsa dimicatione seruabunt.

Quantum spacium ire vel redire debeant/ vel quotiēs in mense exerceri cum educuntur milites ambulatum.

Cap. XXVII.

Reterea & vetus consuetudo permāsit & diui Augusti atq; adriani constitutionib⁹ precauetur vt ter in mēse tā equites q̄ pedites educantur ambulatum: hoc em̄ verbo hoc exercendi genus noīant. Decem milia passuū armati instructiq; oīb⁹ telis pedites militari gradu ire ac redire iubebātur in castra: ita vt aliquā itineris partē cursu alacriore cōficerent. Equites quoq; diuisi per turmas armatiq; similiter tm̄ itineris peragebant/ ita vt ad equestrem meditationē interdum sequerentur/ interdum cederent & recurso quodam impetus repararent. Non solum autē in campis sed etiam in cliuosis & arduis locis & ascendere & descendere vtraq; acies cogebatur: vt nulla res vel casus:

Flauij uegetij de re militari.

prorsus pugnantis possit accidere quam non ante boni milites assidua exercitatione didicissent.

De adhortatione rei militaris romanæque virtutis.
Cap. XXVII.

Ecce dei ac deuotionis intuitu imperator inuicte de uniuersis auctoribus qui rei militaris disciplinam litteris mādauerunt in hunc libellum enucleata congesti: ut in delectu atque exercitatione tyronum si quis diligens velit existere: ad antique uirtutis imitationem facile corroborare possit exercitum. Neque enim degenerauit in hominibus martius calor: nec effete sunt terre que lacedemonios/ que atheniensium. que Marfos/ que samnites/ que Pelignos/ que ipsos progenuerunt romanos. Nonne epirote armis plurimum aliquando ualuerunt? Nonne macedones ac thessali superatis persis usque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & medos ad truces intantum bellicosos semper fuisse manifestum est ut ipsum martem fabule apud eos natum esse confirmet. Longum est si uniuersarum prouinciarum vires enumerare contenda/ cum omnes in romani imperii ditio ne consistant. Sed longe securitas pacis homines partim ad delectationem otii: partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitii militaris primo negligentius agi: postea dissimulari ad postremum olim in obliuionem perducta cognoscitur. Nec aliquis hoc superiore etate accidisse miretur cum post primum punicum bellum viginti quattuor circulis excursis annorum pax ita romanos illos ubique victores ocio & armorum desuetudine eneruauerit ut secundo bello punico hānibali pares esse non possent. Tot itaque consulis tot ducibus/ tot exercitibus amissis: tunc demum ad victoriam perueniunt cum usum exercitiumque militare condiscere potuerunt. Semper ergo legendi & exercendi sunt iuniores. Ut ilius enim constat erudire armis suos quam alienos mercede conducere.

LIBER PRIMVS EXPLICIT.

CELA VII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBRI SECVNDI PROLOGVS.

Nstituta maiorum artis armature precipue clementiam vestram peritissimeq; retinere continuis declaratur victoriis ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis est rerum semper effectus. Verum tranquillitas tua imperator inuicte altiori consilio q̄ mens poterat terrena concipere: ex libris antiqua desiderat: cuius ipsam antiquitatē factis recentibus antecedit. Cum igitur hec litteris breuiter comprehendere maiestati vestre non tam discenda q̄ recognoscenda precipere/certauit sepius deuotio cū pudore. Quid ei audacius q̄ dño ac principi generis humani/domitori oĩz gentiũ barbararũ de vltu ac disciplina insinuare belloruz: nisi forte iussisses fieri quod ipse gefisses. Et rursus tanti imperatoris non obedire mandatis plenum sacrilegii videbat atq; periculi. Miro itaq; modo in parēdo audax factus sum: dū metuo videri audacior si negassem. Ad quā temeritatē p̄cedēs me indulgētie v̄re perēuitas aiāuit. Nā libellũ de delictu atq; exercitatione tyronũ dudũ tāq; famulus obtuli: nec tñ culpa t̄ abscessi. Nec formido iuss̄ aggredi op̄ qd̄ sp̄otaneũ cessit ip̄me

In quot genera diuidatur res militaris. Cap. I.

Es igitur militaris sicut latino

rum egregius auctor carminis sui testatur exordio armis constat & viris. Hec in tres diuiditur partes Equites Pedites Classes. Equitum alē dicuntur ab eo q̄ ad similitudinē alarũ, ab vtraq; parte protegant acies: que nunc vexillationes vocantur a velo quia velis hoc est flammulis vtuntur. Est aliud genus equitũ q̄ legionari vocant̄: p̄pterea q̄ cōnexi sunt legiōi. Ad quorũ exēplũ ocreati egtes sunt iſtituti. Classiũ itē duo ḡna sunt. Vnũ liburnarũ/aliud lusoriarũ. Eq̄tib; campi classibus maria & flumina/peditibus colles/vrbes/plana/& abrupta feruantur. Ex quo intelligitur magis reip. necessarios pedites qui possunt vbiq; prodesse. Et maior numer; peditum sumptu & expenſa minore nutritur. Exercitus ex re ipsa atq; opere exercitiũ nomē accepit: vt ei nũq̄ liceret obliuisci quod vocabatur. Verum ipsi pedites in duas diuisi sunt partes: hoc est in auxilia & legiōes. Auxilia a focis vel federatis gentibus mittebantur. Romana autem virtus precipue in legionum ordinatione prepollet. Legiō autem ab eligendo appellata est: quod vocabulum eorũ desit

Alē eq̄tũ

Vexillationes.
Equites legiōariũ.
Classium duo ḡna.

Exercitũ
Peditũ
duo ḡna.

Legiō.

Flauij Vegetij de re militari.

derat fidem atq; diligentiam quib⁹ milites p̄bantur. In auxiliis minor in legionibus longe amplior consuevit numerus militum ascribi.

Quid inter legiones & auxilia interfit. Cap. II.

Phalanges.
Caterue.

Legio.

Auxiliares.

Legio.

Leuis armatura.

Eniq; Macedones Greci Dardani Phalanges habuerunt vt i vna Phalage armorū octo milia censerent. Galli atq; Celtiberi pluresq; barbarice nationes cateruis vtebantur in prelio: in quibus erant sena milia armorum. Romani legiones habent in quibus singulis sena milia interdum amplius militare consueuerunt. Quid autem inter legiones & auxilia interesse videat expediam. Auxiliares conducuntur ad preliū ex diuersis locis/ex diuersis munerib⁹ venientes: nec disciplina inter se: nec noticia: nec affectioe cōsentiūt. Alia instituta: alius inter eos est vsus armorū. Necessē est autē tardius ad victoriam peruenire qui discrepant anteq̄ dimicent. Deniq; cum in expeditionibus plurimū proficit oēs milites vnius precepti significatione cōverti: nō p̄nt equaliter iussa complere qui ante pariter non fuerūt. Tamen hec ipsa si solēnibus diuersisq; exercitiis prope quotidie roborent non mediocriter iuuāt. Nam legionibus semper auxilia tanq̄ leuis armatura in acie iungebantur: vt in his p̄liandi magis adminiculum esset q̄ principale subsidium. Legio autē propriis cohortibus plena cū grauē armaturā hoc est principes hastarios/triarios/antesignarios. Item leuē armaturā hoc est fœretarios: sagittarios: funditores: balistarios cum proprios & sibi impositos equites. Legionarios iisdem m̄iculis teneat: cū vno animo pariq; cōsensu castra muniat: acie instruat. preliū gerat ex omni parte perfecta: nulloq; extrinsecus indigens adiuuēto quātlibet hostium multitudinē superare consueuerat. Documētum est magnitudo romana que semper cum legionib⁹ dimicans tantum hostium vicit quātum vel ipsa voluit/vel rerum natura permisit.

Que causa exhauriri fecerit legiones.

Cap. III.

Legionum nomē in exercitu permanet hodie: sed per negligentiam superiorum tēporum robur infractū est cū virtutis premia occuparet ambitio: & per gratiam promouerentur milites qui promoueri consueuerant per laborem. Deinde cōtubernalibus cōpletis stipēdiis per testimoniales ex more dimissis non sunt alii substituti. Preterea necesse est morbo aliq̄tos debilitari atq; dimitti: aliquātos militiā deferere vel diuersis casibus interire: vt nisi annis singulis/immo singulis

pene mensibus in recedentiū locum iuniorū turba succedat: quīs copiosus exhauriat exercitus. Est & alia causa/cur attenuate sint legiones. Magn⁹ in illis labor est militandi/grauiora arma/sera mūera/seuērior disciplina. Qd vitates pleriq̄ ī auxiliis sepe festinant militie sacramēta percipere: vbi & minor sudor & maturiora sunt premia. Cato ille maior cum & armis inuictus esset: & consul exercitū sepe duxisset: plus se reip. credidit profuturum/si disciplinam militarem conferret in litteras. Nam vni⁹ etatis sunt res q̄ fortiter fiunt: que vero pro vtilitate reip. scribunt⁹ eterna sunt. Idē fecerunt alii cōplures sed p̄cipue Frontinus diuo traiano ob eius modi p̄probat⁹ industria. Horum instituta: horū precepta in quā tum valeo strictim fideliterq̄ signabo. Nam cū easdē expensas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinat⁹: non solū presentibus, sed etiā futuris seculis proficiet: si prouisione maiestatis tue impator Auguste & fortissima dispositio reparetur armorū & emendetur dissimulatio precedentium.

Cato res
militaris
scriptor.

¶ Quotenas legiones antiqui ad bellū duxerūt. Cap. III.

DOmniū auctoribus inuenitur singulos p̄sules aduersus hostes copiosissimos nō amplius q̄ binas duxisse legiones addit⁹ auxiliis sociorū. Tanta in illis erat exercitatio tanta fiducia vt cuius bello due legiones crederentur posse sufficere. Quapropter ordinationem legionis antique s̄m normam militaris iuris exponam. Que descriptio si obscurior aut impolitior videbit⁹: non michi sed difficultati ipsius rei conuenit imputari. Attento itaq̄ animo sepius relegēda sunt vt memoria intelligētiaq̄ valeāt cōphēndi. Necessē est enī inuictam esse rēp. cuius ip̄erator militari arte percepta quantos voluerit faciat exercitus bellicosos.

¶ Quemadmodū legio constituitur. Cap. V.

Diligenter igitur lectis iunioribus/animis corporibusq̄ prestantibus/additis etiā exercitiis quotidianis quatuor vel eo ampli⁹ mensū iussu auspiciq̄ inuictissimi incipis legio formaf. Nam picturis in cute pūctis milites scripti. & matriculis inserti iurare solent. Et ideo militie sacramenta dicunt⁹. Iurant autē per deum & xp̄m & spiritum sc̄m & maiestatem impatoris que s̄m deum generi humano diligenda est & colēda. Nam imperatori cum Augusti nomē accepit tanq̄ presenti & corporali deo fidelis est prestāda deuotio: & impēdendus pernegil famulatus. Deo enī vel priuatus/vel militans seruit cum fideliter eū diligit qui deo regnat. auctore. Iurant autē mili-

Militie
sacramen
ta.

Flauij Vegetij de re militari.

tes omnia se strenue facturos que preceperit imperator: nuq̄ desertauros militiā: nec mortem recusatuos pro romana rep.

¶ Quot cohortes in vna sunt legione. Item quot milites in vna cohorte. Cap. VI.

Sciendū est autem in vna legione decem cohortes esse lebere. Sed p̄ma cohors reliquas & nūero militū & dignitate p̄cedit. nam ḡne & institutione litterarū viros electissimos q̄rit. Hec enī suscipit aquilā: q̄d precipuū signum in romano est semp̄ exercitu/ & toti⁹ legionis insigne. Hec imagines impatorum hoc est diuina & p̄sentia signa veneratur. Habet pedites mille centū quinq̄. Equites loricatedos cētum triginta duos: & appellat̄ cohors miliaria. Hec caput est toti⁹ legionis: ab hac cumpugnandum est prima acies incipit ordinari. Sc̄da cohors habz pedites. dlv. Equites loricatedos. lxxvi. & appellat̄ cohors quingētaria. Tertia cohors similiter habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Sed in hac cohorte tertia validiores probari moris est quia in media acie cōsistit. Cohors quarta habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Cohors quinta habet totidem. Sed & ipsa strenuos desiderat milites: quia sicut prima in dextro: ita quinta in sinistro ponitur cornu. He quinq̄ cohortes in prima acie ordinātur. Sexta cohors habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. In ipsa quoq̄ enudeati ascribēdi sunt iuniores: quia in secūda acie post aquilam & imagines cohortis sexta consistit. Cohors septima habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Cohors octaua habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secūda acie cōsistit media. Cohors nona habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Cohors decima habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. & ipsa bonos accipere cōsuevit belatores: quia in secūda acie sinistrum possidet cornu. His decem cohortib⁹ legio plena fundatur q̄ habz pedites sex mille centū. Equites septingentos. xxvi. Minor itaq̄ numer⁹ armatorū in vna legione esse nō debet. Maior autē interdū esse p̄suevit: si nō tm̄ vnā cohortē sed etiā alias miliarias fuerit iussa suscipere.

¶ Nomina & grad⁹ principiorū legionū. Cap. VII.

Principia.
Tribun⁹

Antiqua ordinatione legionis exposita principaliū militum & vt p̄prio vtar vocabulo principiorū nomina & dignitates fm̄ presentes matriculas indicabo. Tribun⁹ maior per eplam̄ sacrā impator⁹ iudicio destinat̄. Minor tribun⁹ prouenit ex labore. Tribunus autē vocat̄ a tribu tribuēdoq̄ iure quia p̄est militibus q̄s ex tribu prim⁹ romulus legit. **¶** Ordinarij Ordinarii dicuntur qui in prelio p̄sunt & primos ordines ducunt.

Augustales appellantur qui ab Augusto ordinariis iuncti sunt. Flauiales item tanq̄ sc̄di augustales a diuo Vespasiano sunt legionib⁹ additi. Aquiliferi q̄ aquilā portāt. Imaginarij/vel imaginiferi qui imperatorum imagines portant. Optiones ab optando appellati q̄ antecedētibus egritudine prepeditis hii tanq̄ adoptati corū/atq̄ vicarij solent vniuersa curare. Signiferi qui signa portant:quos nunc draconarios vocant. Tesseraij qui tesseram per contubernia militum nunciant. Tessera autem dicitur preceptus ducis quo vel ad aliquod opus vel ad bellum mouetur exercitus. Campigeni hoc est antesignani ideo sic nominati quia eorum opera atq̄ virtute exercitij genus crescit in campo. Metatores qui precedentes locum eligunt castris. Beneficiarij ab eo appellati q̄ promouentur beneficio tribunorum. Librarij ab eo q̄ in libros referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines/Cornicines/& Buccinatores qui tuba/vel ereo cornu/vel buccina committere prelium solent. Armature duplares quia binas cosequuntur annonas. Simples q̄ singulas. Mensores qui in castris ad podissimum demetiuntur loca in quibus milites tentoria figant: vel hospicia in ciuitatibus prestant. Torquati duplares torquati simplares quibus torques aureus solidus virtutis premium fuit: quem qui meruisset preter laudem interdum duplas consequebatur annonas:duplares duas/simplares vnā. Erant & fm annonam candidati duplares candidati simplares. Hi sunt milites principales qui priuilegijs muniuntur. Reliqui munifices appellantur quia munia facere coguntur.

Augustales.
Flauiales.
Aquiliferi
Imaginarij.
Signiferi.
Tesseraij.
Tessera
quid.
campigeni.
Metatores.
Beneficiarij.
Librarij.
Tubicines
Cornicines.
Buccinatores.
Armature.
Mensores
Torquati
Candidati
Munifices.
Centurio
primipili.
Primus
hastatus.
Ducenarius.
Princeps
pume cohortis.
Hastatus
sc̄dus.
Triarius
puos.

¶ Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant. Cap. VIII.

Etus autem consuetudo tenuit vt ex primo principe legionis promoueretur Centurio primipili:qui non solū aquile preerat/verumetiam quattuor centurias hoc est quadringentos milites in prima acie gubernabat. Hic tanq̄ caput totius legionis merita consequebatur & cōmoda. Item primus hastatus duas. i. cēturias ducētos homīes ducebat in acie sc̄da quem nunc ducenariū vocant. Princeps autē prime cohortis centuriam & semis hoc est centū quinquaginta homīes gubernabat. Ad quem prope omīa que in legione ordināda sunt p̄tinent. Item sc̄dus hastatus centuriam & semis/id est centum quinquaginta milites gubernabat. Triarius prior centū hoīes regebat:sic decē centurie cohortis p̄me a quib⁹ ordinariis regebant: q̄bus magne utilitates & magn⁹ honor est a veterib⁹ constitut⁹:vt ceteri milites ex tota legione oī labore ac deuotione p̄tenderent ad tāta

Flauij Vegetij de re militari

Centuriones. p̄mia peruenire. Erant etiā cēturiones q̄ singulas cēturias curabāt q̄ nunc cētenarii nominant̄. Erant decani denis militib⁹ p̄positi q̄ nunc caput cōtubernii vocant̄. Sc̄da cohors habebat centuriones quinq̄. Similiter tertia/ quarta/ quinta vsq̄ ad decimanī cohortē in tota autem legione erant centuriones. lvi.

Prefect⁹ legio-
nis.

¶ De officio prefecti legionis.

Cap. IX.

Sed legati imperatoris ex cōsularibus ad exercit⁹ mittebant q̄bus legiones & auxilia vniuersa obtēperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorū: in quorū locuz nūc illustres viros cōstat magistros militum substitutos a quibus non tm̄ bine legiones sed etiā plures numero gubernant̄. Propri⁹ autē iudex erat p̄fectus legionis habens cōmunem primi ordinis dignitatem: q̄ absente legato tanq̄ vicarius ipsius potestatem maximā retinebat. Tribuni vel centuriones ceteriq̄ milites/ eius p̄cepta seruabant: vigiliarū siue p̄fectionis tessera petebat̄ ab eodem. Si miles crimen aliqd̄ admisisset auctoritate p̄fecti legionis deputabat̄ a tribuno ad penā. Arma oīz militū/ item equi/ vestes/ annona ad curam ipsius pertinebant. Discipline eius & seueritas & exercitatio nō solum peditū sed etiā equitum/ legionariorū p̄cepto eius quotidie curabat̄. Ipse autē custos diligēs & sobri⁹ legione sibi creditā assiduis opib⁹ ad oēz deuotionē: ad oēm affirmabat industriā: sciēs ad p̄fecti laudē subiectorū redundare virtutem.

¶ De officio prefecti castrorum.

Cap. X.

Erat etiā castrorum p̄fectus licet inferior dignitate. Occupatus tm̄ nō mediocrib⁹ causis: ad quem castrorū positio valli & fosse destinatio ptinebat. Tabernacula vel caese militum cū impedimētis oibus nutu ipsius curabant̄. Preterea egri cōtubernales & medici a qb⁹ curabat̄. Expēse ēt ad ei⁹ industriā pertinebāt. Vehicula saginarii necnō etiā ferramēta q̄bus materies ferrat̄ vel cedit̄ q̄busq̄ aperiuñt fosse circa sitū valli & aqueductus. Itē ligna vel stramina/ arietes/ onagri/ baliste/ ceteraq̄ genera tormentorū ne deessēt aliqñ pcurabat. Is post longaꝝ probatamq̄ militiam peritissim⁹ oīm legebatur: vt recte doceret alios quod ipse cum laude fecisset.

¶ De officio prefecti fabrorum.

Cap. XI.

Habet preterea legio fabros lignarios instructores/ carpentarios/ ferrarios/ pictores/ reliquosq̄ artifices ad hibernorum edificia fabricanda ad machinas turres ligneas/ ceteraq̄ quibus vel expugnantur aduersariorū ciuitates vel defendunt̄ pprie preparatos. Qui arma/ q̄ vehicula

ceteraq; genera tormentorum vel noua facerēt/vel quassata repa-
rarent. Habebāt etiam fabricas/scutarias/loricarias/arcuarias in
quibus sagitte/misilia/cassides oīaq; armorum gñā formabant.
Hec enī erat cura p̄cipua vt quicqd exercitui necessariuz videbat̄
nunq̄ deesset in castris vsq; eo vt etiā cunicularios hērent qui ad
morem bestorū ducto sub terris cuniculo murisq; intra fundamen-
ta p̄fossis improuisi emergerēt ad vrbes hostiū capiendas. Horuz
iudex erat proprius prefectus fabrorum.

¶ De officio tribuni militum.

Cap. XII.

Decem cohortes habere legionē dixim⁹: sed prima erat
miliaria in qua cēsu/genere/litteris/forma/virtute/pol-
lentes milites mittebant̄. huic tribunus preerat armoz
um scientia/ & tute corporis/morū honestate p̄cipuus.
Relique cohortes prout principi placuisset a tribunis vel a p̄posi-
tis regebant̄. Tanta autē seruabatur exercēdi milites cura vt nō
solum tribuni vel p̄positi p̄tubernales sibi creditos sub oculis suis
iuberent q̄tidie meditari/ sed etiā ipi armorū arte perfecti ceteros
ad imitationē p̄prio cohortarent̄ exēplo. Tribuni autē sollicitudo
per hāc laudat̄ industriā: cū miles veste nitidus armis bene muni-
tus ac fulgens exercitiū vsu & disciplina eruditus incedit.

¶ De centuriis atq; vexillis peditum.

Cap. XIII.

Rimum signū totius legionis est aquila quam aquilifera
portat. Dracones etiā per singulas cohortes a dra-
conariis ferunt̄ ad prelium. Sed antiqui quia sciebant
in acie commisso bello celeriter ordines aciesq; turbari
atq; confundi: ne hoc posset accidere cohortes in centurias diuise-
runt: & singulis centuriis singula vexilla constituerunt: ita vt ex
qua cohorte vel quota esset centuria in illo vexillo litteris esset as-
scriptum: quod intuentes vel legentes milites in quātouis tumul-
tu a contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones in-
super qui nunc centenarii vocantur nimium bellicosos loricatos
trāsumptis cassidū cristis/ vt facilius noscerent̄/ singulas iusserūt
gubernare centurias: quatinus nullus error existeret cum cente-
ni milites sequerentur non solum vexillum suum/ sed etiam cen-
turiōnem qui signum habebat in galea. Rursus ipse centuriē in
contubernia diuise sunt: vt decem militibus sub vno papillione de-
gentibus vnus quasi preesset decanus qui caput cōtubernii nomi-
natur. Contubernium autem manipulus vocabatur ab eo quod
coniunctis manibus pariter dimicabant.

Aquila;
Dracones

Decan⁹,
Manipu-
lus.

¶ De turmis equitū legionariorū.

Cap. XIII.

b iii

Flauij Caegetij de re militari.

Turma.
Decurio.

Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur ita inter equites turma dicitur: & habet vna turma equites. xxx. duos: huic qui praest Decurio nominatur. Centum enim pedites ab vno centurione sub vno vexillo gubernantur: similiter. xxx. duo equites ab vno decurione sub vno vexillo reguntur. Preterea sicut centurio eligendus est magnis viribus: propterea statura: qui hastas vel missilia perite iaculet & fortiter: qui dimicare gladio/qui scutum rotare doctissime nouerit: qui omnem artem didicerit armature. vigilans / sobrius / agilis / magis ad facienda que ei imperantur quam ad loquendum paratus. Coterubinales suos ad disciplinam retineat: & ad armorum exercitium cogat: ut bene vestiti & calciati sint: ut arma omnium defricentur ac splendeant. Similiter eligendus est decurio qui turme equitum preponatur imperiis habili corpore: ut loricatedus & armis circumdatus omnibus cum summa admiratione equum possit ascendere: equitare fortissime. conto scienter uti: sagittas doctissime mittere: turmales suos. id est sub cura sua equites positos erudire ad omnia que equestri pugna deposcit: eosdem congere loricas suas vel catafractas cotos suos & cassides frequenter tergere & curare. Plurimum enim terroris hostibus armorum splendor importat. Quis credat militem bellicosum cuius dissimulatioe situ ac rubigine arma fedantur? Non solum autem equites sed etiam ipsos equos assiduo labore conuenit edomari. Itaque ad decurionem & sanitatis & exercitationis tam hominum quam equorum pertinet cura.

Turma.
lea.

Quemadmodum legionum acies instruatur. Cap. XV.

Nunc qualiter instruenda sit acies si pugna imineat declaretur vni legioni exemplo: quod si usus exegerit transferri possit ad plures legiones. Eques locantur in cornibus. Acies pedum a prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro Huic cohors secunda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta nona cohors sinistram suscipit cornu. Sed ante signa & citra signa. Necnon in prima acie dimicantes principes vocabantur: hoc est ordinarii ceterique principales. hec erat grauis armatura qui habebant cassides / catafractas / ocreas / scuta / gladios maiores quos spathas vocant / & alios minores quos semispathas nominant: plumbatas quinque positas in scutis quas primo impetu iaciunt. Item bina missilia vnum maius ferro triangulo vnciarum nouem hastili pedum quinque & semis quod pilum vocabatur nunc spiculum dicitur. Ad cuius ictum precipue exercebantur milites quod arte & virtute directum & scutatos pedites & loricatedos equites sepe transuerberabat. Aliud minus ferro triangulo vnciarum quinque hastili pedum trium &

Principes

Spatha.
Semispatha.

Pilum.
Spiculum

semis qđ tunc verriculū nunc verutū dicif. Prima acies pncipiū. Scđa hastatorū armis talib⁹ docef instructa. Post hos erāt Pherentarij & leuis armatura quos nūc auxiliiatores & armaturas dicimus. Scutati qui plūbatis vel gladiis & missilibus accincti sicut nunc ppe oēs milites videntē armati erāt. Item sagittarij/cū cassidibus/catafract⁹ & gladiis/sagittis/& arcubus. Erāt funditores qđ ad fundas vel fustibalos lapides iaciebāt. Erant triangularij qđ ad manubalistas vel arcubalistas dirigebāt sagittas. Secūda acies si militer armabať in qua p̄sistentes milites hastati vocabātur. Sed in scđa acie dextro cornu cohors sexta ponebať: cui iūgebať septima. Octava cohors mediaꝝ aciē tenebat nona comitatē. Decima cohors in vndecima acie sinistrum semp obtinebat cornu.

Verriculū.
lum.
Pherentarij.
Scutati.
Funditores.
Triangularij.

¶ Quemadmodū triarii vel ceturiones arment. Cap. XVI.

Rost oēs autē acies triarii cū scutis catafractis & galeis ocreati cū gladiis semispathiis plūbatis & binis missilibus locabanť: qđ genu posito subsidebant vt si p̄ma acies vincereť: ab hīs quasi de integro reparata pugna posset reparare victoriā. Oēs autē signarii vel signiferi quāuis pedites loricas minores accipiebāt: & galeas ad terrore hostiū vrsinis pellib⁹ tectas. Ceturiones v̄o hēbant catafractas/scuta/& galeas ferreas sꝫ trāuersis & argētat⁹ cristis vt facili⁹ cognoscerēť a suis.

Triarij.

¶ Cōmissa pugna graue armaturā stare p muro. Cap. XVII.

Hud autē sciendū est & modis oib⁹ retinendū: cōmissio bello p̄ma ac scđa acies stabat imota. Triarii qđq; residebāt: ferrētarij autē armature scutatores/sagittarij/funditores. hoc est leuis armatura aduersarios puocabāt añ aciē procedētes: si hostes fugare poterāt seq̄bant⁹/si eorū v̄tute ac multitudie p̄mebātur reuertebāt ad suos & post eos stabāt. Excipebat autē plūbā grauis armatura: & tāq̄ mur⁹ (vt ita dicā) ferre⁹ stabat: & nō solū missilib⁹ sed etiā gladius comin⁹ dimicabāt: & si hostes fugassēt nō seq̄bať grauis armatura ne aciē suā ordinationēq; pturbaret: & ad disp̄sos recurrētes hostes icōpositos opp̄merēt: sꝫ leuis armatura cū fūditorib⁹ sagittariis & eq̄tib⁹ fugiētes seq̄bať inimicos. Hac dispositiōe atq; cautela sine piculo legio vicebat: aut supata fuabať incolumis: qđ ius legiōis ē facile nec fugē/nec seq̄.

¶ Noia militū & grad⁹ i scut⁹ eorū aduersis scribēda. Cap. xviii.

Sed ne milites aliquando in tumultu prelii a suis cōturbamentalibus aberrarēt/ diuersis cohortib⁹ diuersa in scut⁹ signa pingebant que ipsi nominant digmata sicut etiā nunc moris est fieri. Preterea in aduerso scuto vnusq; Digmata

Flauij Uegetij de re militari

iusq; militis litteris erat nomen ascriptū addito ex qua esset cohorte/ quae cetera. Ex his ergo apparet legionē bene institutā quā si munitissimā esse ciuitatē que omnia prelio necessaria secū ubiq; portaret: nec metueret repentinū hostium superuentū que etiā in medijs campis subito fossa se valloq; muniret: que omne gen⁹ militariū contineret & armorū. Si q; ergo pugna publica supare barbaros cupit vt diuinitatis nutu dispositione imperatoris inuicti reparentur/ex tyronib⁹ legiones votis oībus petat. Intra autē breue spaciū tps iuniores diligenter electi & exercitati quotidie non solū mane sed etiā post meridiē omni armorū disciplina vel arte bellandi veteres illos milites qui orbē terrarū integrū subegerunt facile coequabunt nec moueas celsar tua maiestas quod olim consuetudo est mutata q̄ viguit. sed huius pūisionis ac felicitatis est perhēnitas tua q̄ pro salute reip. & noua excogitet & antiqua restituat. Omne em̄ opus difficile videt anteq̄ temptes. Ceterū si exercitati & prudentes viri delectui preponatur celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligēter institui. Quiduis em̄ efficit solertia si competentes non denegentur expense?

¶ Preter corporis robur notarum vel cōputandi artem in tyronibus eligendam. Cap. XIX.

Sed qm̄ in legionibus plures scole sunt que litteratos milites querunt: ab his qui tyrones probant in oībus quidē stature magnitudinē/corporis robur/alacritatē animi cōuenit explorari. Sed in quibusdā notarū pitia/calculandi cōputandiq; vsus exigit. Totius ei legionis ratio/siue obsequiorū siue militariū numerorū/siue pecunie quotidie ascribitur artis maiore prope diligētia q̄ res annonaria vel ciuilibus politicis libris annotatur. Quotidianas etiā in pace vigilias. Itē excubitū siue angarias de oībus centurijs & cōubernijs vicissim q̄ milites faciūt: vt ne quis contra iusticiā pregrauetur: aut alicui p̄stetur immunitas. Noīa eorū qui vices suas fecerunt breuib⁹ inferuntur. Quando q; cōmeatum acceperit/vel quot dierū annotat in breuib⁹. Tunc enī difficile p̄meatus datur: nisi causis iustissimis approbatis. Nec aliquib⁹ milites instituti deputabatur obsequijs: nec priuata eisdē negocia mandabant. Siquidē incongruū videretur imperatoris militem qui veste & annona publica pascebat vtilitatib⁹ vacare priuatis. Ad obsequia tñ iudiciū vel tribunorū/necnō etiā p̄cipalium deputabant milites qui vocabantur accensi: hoc est postea additi q̄ fuisse legio cōpleta: quos nunc supernumerarios vocat. Fascicularia tñ. i. lignū/fenum/aquā/stramen etiam legitimi milites in

Accensi.
Supernumerarij.

castra portabāt. Munifices eī ab eo appellātur q̄ hec munia faciāt Munifices.

¶ Donatiui partē dimidiā debent apud signa sequestrare militibus seruandam. Cap. XX.

Lud vero ab antiquis diuinitus institutū est: vt ex donatiuo q̄ milites cōsequūtur dimidia pars seq̄straret̄ apud signa: & ibidē ipsis militibus seruaretur: ne per luxum aut inanē renū cōparationē a cōtubernalib⁹ possit absumi. Pleriq̄ enī hoīes & precipue pauperes tantū erogant quā tum habere poterūt. Sepositio autem ista pecunie primū ipis cōtubernalibus docetur accōmoda. Nā cū publica substētētur anno: na ex oib⁹ donatiuis augef̄ eorum p̄ medietate castrēse peculiū Miles deinde q̄ sumptus suos scit apud signa depositos de deserēdo nihil cogitat: magis diligit signa. Pro illis in acie forti⁹ dimicat more humani ingenii: vt p̄ illis habeat maximā curam: in quibus suam videt positam esse substantiā. Deniq̄. x. folles hoc est. x. sacci per cohortes singulas ponebantur: in quibus hec ratio condebat̄. Addebatur etiā saccus vndecimus in quez̄ tota legio particulam aliquam cōferebat sepulture scilicet causa: vt si quis ex cōtubernalibus defecisset: ex illo vndecimo sacco ad sepulturā ipsius promeretur expensa. Hec ratio apud signiferos vt nunc dicunt in cosino seruabatur. Et ideo signiferi non solū fideles sed etiā litterati hoīes eligebant̄: q̄ seruarent deposita: & scirēt singulis reddere rōnem

¶ In legione ita fieri promotiones vt per oēs cohortes transeant qui promouentur. Cap. XXI.

On tantum humano cōsilio sed etiam diuinitatis insti-ctu legiones arbitror a Romanis cōstitutas. In quibus x. cohortes ita sunt ordinate/ vt omnium vnum corpus vnā videatur esse cōiunctio. Nam quasi in orbē quendā per diuersas cohortes & diuersas scholas milites promouentur: ita vt ex prima cohorte ad gradum quēpiam promotus vadat ad decimam cohortem: & rursus ab ea crescentibus stipendiis cum maiore gradu per alias recurat ad primā. Ideo primipili cēturio postq̄ in orbē omnes cohortes per diuersas administrauerit scholas in prima cohorte ad hanc peruenit palmam: in qua ex omni legione infinita commoda cōsequatur. Sicut primicerius in officio prefectorum pretorioq̄ ad honestum questuosumq̄ militie peruenit gradum: ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione venerantur: cum naturaliter equites a peditibus soleant discrepare. Per hanc ergo contexionē in legionibus & oīm cohortib⁹ equitum peditumq̄ seruabatur vnā concordia.

Primicerius.

Flanſibegetiſ de re militari.

¶ Quid inter tubicines & cornicines & clafficum
interfit. Cap. XXII.

Abet p̄terea legio tubicines / cornicines / & buccinatores. Tubicines ad bellum vocant milites : & rursus receptui canentes reuocant. Cornicines quotiēs canūt nō milites sed signa ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiēs ad aliquod opus exituri sunt soli milites / tubicines canūt. Quotiēs mouenda sunt signa cornicines canūt. Quotiēs autem pugnatur & tubicines & cornicines pariter canunt. **Classici.** Clafficum itē appellatur quod buccinatores per cornu dicūt. Hoc insigne videtur imperii quia clafficum canitur imperatore presente: vel cū in militem capitaliter animaduertitur : quia hoc ex imperatoris legibus fieri necesse est. Si vero ad vigilias vel angarias faciendas / siue ad opus aliquod vel ad decursionem campi exeunt milites tubicine vocāte operantur / & rursus tubicine admonente cessant. Cū autem mouentur signa / aut iam mota figenda sunt cornicines canunt. Quod ideo in omnib⁹ exercitiis & processionib⁹ custoditur: vt in ipsa pugna facilius obtemperent milites: siue eos pugnare siue stare / siue sequi / vel redire preceperint duces. Si quidē ratio manifesta sit semper in ocio debere fieri quod necessario faciendum videtur in prelio.

¶ De exercitatione militum.

Cap. XXIII.

Regionis ordinatione digesta ad exercitiū reuertamur unde sicut iam dictum est exercitus nomen accepit. Iuniores quidem & noui milites mane & post meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autē & eruditi sine intermissione semel in die exercebātur armis. Neq; eū longitudo etatis aut annorū numerus artē bellicam tradit / sed post quanta volueris stipendia in exercitatus miles semper est tyro. Idcirco armaturā que festis diebus exhibetur non tantū armature que sub campi doctore sunt / sed omnes equaliter contubernales quotidiana meditatione dicebant & corporis velocitatē. Nam & velocitas vsu ipso acquiritur corporis: & sciētia ferendi hostem seq; p̄tendi / p̄sertim si gladiis cominus dimicet. Illud vero maius est vt seruare ordines discant vt vexillū suum in tātis pmixtionibus in ipsa plusione comitenē. nec inter doctos aliq; error existit quī in multitudine sit tāta cōfusio. Ad palū quoq; vel sudes iuniores exerceri p̄comodū est cū latera vel pedes aut caput petere p̄cti cesimq; condiscant. Saltus quoq; & ictus facere pariter assuescant: insurgere tripudiantes in clypeum: rursusq; subsidere nūc gestiēdo

puolare cum saltu: nunc cedentes in terga resilire. Missilibus etiam palos ipsos percussere meditantur: ut & ars dirigendi & dextre virtus possit accrescere. Sagittarii vero vel funditores scopas hoc est fruticum vel straminum fascies pro signo ponebant: ita ut sexcentis pedibus remouerentur a signo ut sagittis vel certe lapidibus ex fustibulo destinatis signum sepius tangerent. Propterea sine trepidatione in acie faciebant quod ludentes in campo fecerant. Semper assuescendum est etiam ut semel tantum funda circa caput rotetur cum ex ea emittitur saxum. Sed & manu sola omnes milites meditantur libralia saxa iactare: qui usus paratior creditur: quia non desiderat fundam. Missilia quoque vel plumbatas iugi & perpetuo exercitio dirigere cogebantur: usque adeo ut tempore hiemis de tegulis vel scâdulis que si deessent certi de canis vlna vel culmo & porticus tegerentur ad equites: & quedam velut basilice ad pedites: in quibus tempestate vel ventis aere turbato sub tecto armis erudiebatur exercitus. Ceteris autem etiam hibernis diebus si niues pluuieque cessarent exerceri cogebantur in campo: ne intermissa consuetudine animos militum debilitaret & corpora. Siluam cedere/portare onera/transilire fossas/natare in mari siue fluminibus/gradu pleno ambulare vel currere etiam armatos cum sarcinis suis: frequentissime conuenit ut quotidiani laboris usus in pace difficilis non videatur in bello. Siue ergo legio fuerit siue auxilia exerceantur assidue. Nam sicut bene exercitatus miles prelium cupit: ita formidat indoctus. Postremo sciendum est in pugna usum amplius prodesse quam vires. Nam si doctrina cesset armorum/nihil paganus distat a milite.

¶ **Exempla adhortationum exercitii militaris de aliis artibus tracta.**

Cap. XXIII.

Athleta venator auriga propter exiguam mercedem vel certe plebis fauorem continua meditatione artes suas aut seruare aut augere consuevit. Militem cuius est manibus seruanda res pro studiose oportet scientiam dimicandi usumque rei bellice iugibus exercitiis custodire. Cui contingit non tantum gloriosa victoria sed etiam amplior preda: queque ad opes ac dignitates ordo milicie & imperatoris iudicium consuevit euehere. Artifices scenici ab exercitiis non recedunt pro laude vulgi. Miles sacramento lectus ab exercitiis armorum vel nouellus vel tam vetustus cessare non debet: cui pugnandum est profalute propria & libertate communi: presertim cum antiqua sit prudentis sententia omnes artes in meditatione consistere.

Flauij Vegetij de re militari.

Cenūeratio ferramentorū vel machinarū legiōis. Cap. XXV

Eglio autē non tantum militū numero sed etiā gñe ferramentorū vincere consueuit. Primū omniū instruitur iaculis que nulle lorice nulla pñt scuta sufferre. Nam p singulas cēturias singulas carrobalistas habere consueuit quibus muli ad trahendū & singula cōtubernia ad armandum vel dirigendū hoc est vndecim hoies deputātur. Nam he quāto maiores fuerint tanto longius ac fortius tela iaculantur. Non solum autem castra defendūt: verū etiam in campo post aciem grauis armature ponuntur. Ante quarū impetum nece equites loricati/nec pedites scutati hostium possunt stare. In vna autē legione quinquaginta quīq; carrobaliste esse solent. Item decē onagri hoc est singuli per singulas cohortes in carpentis bobus duobus portant armatis: vt si forte hostes ad oppugnandū venerint vallū/sagittis/& saxis possint castra defendi. Scafās quoq; de singulis trabibus excauatas cū longissimis funibus interdum etiā ferreis catenis secum legio portat: quatin⁹ p̄textis hisdem; sicut dicūt monoxylis superiectis etiam tabulatis flumina sine pōtib; que vadari nequeunt tam a pedibus q̄ ab equitibus sine periculo trans-eantur. Habet ferreos harpagones quos lupos vocāt: & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera faciendā bidētes/ligones/palas/rastra/aluceos/cofinos/quib⁹ terra portetur. Habet quoq; dolabras/secures/ascias/ferras/quibus materia ac pali dolātur atq; secantur. Habet preterea artifices cū omnibus ferramētis: qui ad expugnādas hostiū ciuitates/testudines musculos/arietes/vineas (vt appellāt) turres etiā ambulatorias faciant. Verū ne singula enumerādo plura dicant vniuersa q̄ in quib; belli gñe necessaria esse credunt secū legio deb; vbiq; portare: vt in quouis loco fixent castra armatā faciat ciuitatem.

Harpagones.
Lippus.

CELAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBER SECVNDVS EXPLICIT.

CELAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBRI TERTII PROLOGVS.

Athenienses & Lacedemonios ac Macedonas rerum potitos prisca loquuntur annales. Verum apud Athenienses non solū rei bellice sed etiam diuersarum artium viguit industria. Lacedemoniis autē precipua fuit cura bellorum. Primi deniq; experientia pugnarum de euentibus colligentes artē preliorum scripserunt: vsq; eo vt rem mi-

Lacedemoniorū circa bellū cura.

litarem que virtute sola vel certe felicitate creditur contineri/ad disciplinam peritiae studia reuocari: ac magistros armorum quos τακτικοῦ appellauerunt iuuentutem suam vltimam varietatemque pugnandi preceperunt edocere. O viros summa admiratione laudandos: qui eam precipue artem ediscere voluerunt sine qua alie artes esse non possunt. Horum sequentes instituta romani martii operis precepta & vsu retinuerunt: & litteris prodiderunt. Quae per diuersos auctores librosque dispersa imperator inuicte mediocritatem meam abbreviare iussisti: ne vel fastidium nasceretur ex plurimis: vel plenitudo fidei deesset in paruis. Quantum autem in preliis lacedemoniorum disciplina profuerit (vt omittam ceteros,) xantippi declaratur exemplo. Qui Attilium Regulum Romanum exercitum sepe victorem cum carthagine sibus non virtute sed arte solus ferret auxilium prostratis exercitibus cepit ac domuit: vnoque congressu triumphans/bellum omne confecit. Nec minus hannibal petiturus Italiam lacedemonium doctorem quesiuit armorum. Cuius monitis tot consules tantasque legiones inferior numero ac viribus interemit. Ergo qui desiderat pacem preparat bellum: qui victoriam cupit instruat militem diligenter. Qui secundos optat euetus dimicet arte non casu. Nemo prouocare/nemo audet offendere quem intelligit superiorem esse si pugnet.

Xantippus
rei militaris peritus

Hannibal
rei militaris studiosus

¶ Qui modus debeat esse exercitus.

Cap. I.

Primus liber tyronum delectus

exercituumque deprompfit: sequens legionis institutione disciplinam edocuit militarem. Hic autem tertius classicum sonat. Ideo ei illa premissa sunt vt hec in quibus peritia certaminum & victorie summa consistit discipline ordine custodito & intelligerent celeriter: & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum quam etiam auxiliorum/necnon etiam equitum ad gerendum bellum multitudo collecta. Huiusmodi a magistris queritur armorum Nam cum xerxis & darii & mitridatis ceterorumque regum que innumerabiles armauerunt populos exemplaria leguntur: euidenter apparet nimium copiosos exercitus magis propria multitudo quam hostium virtute depressos. Nam pluribus casibus subiacet amplior multitudo: in itineribus pro mole sua semper est tardior. In longiore autem agmine etiam a paucis superuentum assolet pati. In locis autem asperis & fluminibus traesendis propter impedimentorum moras sepe decipitur. Preterea ingenti labore numerosis animalibus equisque pabula colliguntur

Exercitus

Flauij Vegetij de re militari.

fur. Rei quoq; frumentarie difficultas que in omni expeditione vi-
tanda est cito maiores fatigat exercitus. Nam quantolibet studio
preparetur annona tanto maturius desit quanto plurib⁹ erogatur.
Aqua deniq; ipsa nimie multitudini aliquā vix sufficit. Quod si ca-
su acies verterit tergu: necesse est multos cadere de multis. & illos
qui effugerint semel territos / postea formidare conflictum. Vete-
res autē qui remedia difficultatum didicerant experimētis non tā
numerosos q̄ eruditos armis exercitus habere voluerunt. Itaq; in
leuiorib⁹ bellis vnā legionē mixtis auxiliis / hoc est decē milia pedi-
tum & duo milia equitū crediderūt posse sufficere. Quā manū pre-
tores velut minores duces ad expeditionē sepe ducbāt. Q̄ si ma-
gne hostiū copie dicerent^r psularis potestas cū .xx. milib⁹ peditū &
quattuor equitū tāq; comes maior mittebat. Q̄ si infinita multi-
tudo ex gētib⁹ fortissimis rebellasset / tūc nimia necessitate cogēte
duo duces et duo mittebant^r exercit⁹: cū eiusmōi p̄cepto vt p̄uide-
rent ne quid respu. detrimēti capiat cōsules ambo. Deniq; cum in
diuersis regionib⁹ cōtra diuersos hostes a po. ro. annis pene oibus
pugnare^r: ideo sufficiebant militū copie: qui a vtilius iudicabāt nō
tam grādes exercit⁹ habere q̄ plures. Illa tñ ratione seruata ne vnq;
āplior mltitudo sociorū auxiliariūve eēt i castris q̄ ciuiū romanorū

¶ Quemadmodū sanitas gubernetur exercitus. Cap. II.

Vnc quod vel maxime prouidendū est quemadmodū
sanitas custodiat^r exercit⁹ admōebo: hoc est locis / aqs /
tēperie / medicīa / exercitio Locis ne in pestilēti regiōe
iuxta borbofas paludes / ne aridis & sine opacitate ar-
borū campis aut collib⁹. ne sine tētoriis estate milites cōmorent^r
Ne egressi tardius & calore solis & fatigatione itineris contrahāt
morbū: sed poti⁹ in estate ante lucē ad loca cepto itinere destinata
perueniant. Ne seua hieme iter per niues ac pruinas noctibus fa-
ciant: aut lignorum patiātur inopiam: aut minor illis vestiū sup-
petat copia. Nec sanitati em̄ nec expeditioni ydoneus miles est q̄
algere compellitur. Nec perniciosus & palustribus aquis vta^r exer-
citus. Nam male aque potus veneno similis pestilentia bibentib⁹
generat. Jam vero vt casu egri contubernaes oportunis cibus refi-
ciantur: ac medicorum arte curentur principiorū tribunorumq; &
ipsius comitis qui maiorē sustinet potestate iugis queritur diligē-
tia. Male em̄ cum his agitur quib⁹ necessitas & belli incumbit &
morbi. Sed rei militaris periti plus quotidiana armorū exercitia
ad sanitatē militū putauerūt p̄desse q̄ medicos. Itaq; pedites sine
intermissione imbrib⁹ vel niuib⁹ sub tecto / reliqs dieb⁹ exerceri in

campo voluerūt. Similiter egtes non solū in planis sed etiā in abruptis & fossarū hiatu difficillimis semitis seq̄ & equos suos assidue exercere iusserunt: vt nihil iis in necessitate plū accidere posset incognitū. Ex quo intelligit̄ quāto studiosius armorū artē docēdus sit semp̄ exercitus: cū ei & laboris consuetudo in castris sanitatē / & in cōflictu possit p̄stare victoriā. Si autūnali estiuoq; tēpore diutius in iisdē locis militū multitudo cōsistat: ex cōtagione aquarum & odore ipsius feditatis vitiatis haustib⁹ & aere corrupto p̄niciosissimus nascit̄ morbus q̄ prohiberi non potest aliter nisi frequenti mutatione castrorum.

¶ Quāta cura puidēda sint atq; suāda pabula & frumēta. Ca. iiii.

 Rdo postulat vt de cōmeatu pabuli frumētīq; dicaſ. Sepius ei penuria q̄ pugna p̄sumit exercitū: & ferro senior fames est. Deinde reliqs casibus potest in tēpore subueniri: at pabulatio & annona in necessitate remediū non habent: nisi añ cōdant. In oī expeditiōe vnū est & maximū cōsiliū vt tibi sufficiat vict⁹: hostes d̄z ee tractat⁹: vt pabula / frumētū / ceterq; ānonarie spēs q̄s a puīcialib⁹ cōsuetudo deposcit maturi⁹ exigāt & i opportunitis ad rē gerēda ac munitissimis locis āplior sp̄ mod⁹ q̄ sufficit aggreget̄. Q̄ si tributa deficiūt prōgato auro p̄parāda sūt oīa. Neq; ei diuitiarū securā possessio est nisi armorū defēsiōe feruet̄. Frequēt̄ aut̄ necessitas geminat̄: & obsidio sepe fit lōgior q̄ putatur: cum aduersarii etiā ipi esuriēt̄es circūfidere nō desinat̄ q̄s fame sperāt esse vincēdos. Preterea qcqd̄ in pecore vel quacūq; fruge vinoq; hostis inferēs bellū ad victū suū poterit occupare / nō solū admonit̄s p̄ edicta possessorib⁹ / s̄z etiā coactis p̄ electos p̄scutatores ad castella ydonea & armatorū firmata p̄fidiis v̄l ad tutissimas cōferendū est ciuitates: vrgēdiq; puīciales vt añ irruptionē seq̄ & sua menib⁹ cōdant. Reparatio em̄ murorū tormentorūq; oīm añ curāda est. Nā si semel hostes p̄uenerit occupatos / metu vniuersa turbantur. Et que ex aliis vrbibus petenda sunt interclusis itineribus denegant̄. Sed fidelis seruatorū custodia & erogatio moderata cōsuevit sufficere pro copia maxime si ab initio procuretur. Ceterum sera parsimonia est tum seruare cū deficit. In expeditionib⁹ arduis per capita magis militū q̄ per dignitates ab antiqs p̄bebāt ānone: ita vt post necessitatē eisdē a rep. redderēt̄. hic me lignorū & pabuli. Estate aquarū vitāda est difficultas. Frumēti vero vini & aceti nec non etiā salis oī tpe necessitas declinanda: ita vt vrbes atq; castella ab iis militibus qui min⁹ prompti inueniuntur in acie:

Flauij Vegetij de re militari.

armis/sagittis/fustibalis/sudis etiā & saxis/onagris/balisticq; defendantur. Precipueq; videtur cauendū ne aduersariorū dolo atq; periuriis decipiatur prouincialiū incauta simplicitas. Frequētius enī conuentionū pacisq; simulatio credulis q̄ arma nocuerunt qua ratione famē collecti patiūtur hostes: dispersi vero crebris superuentibus facile vincuntur.

¶ Quemadmodū oporteat prouidere ne milites seditionem faciant. Cap. III.

Nterdum mouet tumultum ex diuersis locis collectus exercitus: & cū pugnare nolit irasci se simulat vt non ducatur ad bellum. Qd̄ ii precipue faciunt qui in sedibus ociose delicateq; vixerūt. Nam asperitate insoliti laboris offensi/quē in expeditione necesse est sustinere/preterea metuentes prelium qui armorum exercitia declinarunt ad eiusmodi precipitanē audaciā. Cui vulnere multiplex medicina p̄fucit op poni: vt dū adhuc separati sunt ī sedib⁹ suis tribunorū vel vicariorum necnō etiā principiorū ad oēm disciplinā arctissima seueritate teneant. nihilq; aliud nisi deuotionē moderationēq; custodiāt/cāpi cūrsionem vt ipsi appellāt/inspectionēq; armorū assidue faciant. Nullis cōmeatibus vacent. nomē & signa obseruare nō desinant. Ad sagittas iaciendas/ad missilia dirigenda/ad iactādos lapides vel funda/vel manu. ad armature gestum: ad vectes p̄ similitudine gladiatorū punctim cesimq; feriendo multo die vsq; ad sudorem sunt frequentissime detinendi. Cursū etiā & saltū ad transmittendas fossas nihilomin⁹ imbuendi: si mare: seu fluuius vicinus est sedib⁹. Estiuo tpe ad natandū cogendi sunt om̄es. preterea siluam cedere/iter per dumos & abrupta facere: materiē dolare/aperire fossam/occupare aliquem locū. & ne a contubernali bus detrudant scutis inuicem obuiātibus miti. Ita exercitati atq; eruditi in sedibus milites siue legionarii/siue auxiliares/siue equites fuerint: cū ad expeditionem ex diuersis conuenerint numeris emulatione virtutis. preliū magis necesse habeāt optare q̄ ocīū. Nemo cogitat de tumultu qui fiduciam de arte vel viribus gerit. Dux autē esse debet attentus: vt in oībus legionib⁹ siue auxiliis vel vexillationib⁹ a tribunis/vicariis/principisq; si qui turbulēti vel sediciosi sunt milites nō p̄ inuidia suggerentiū sed pro rerum veritate cognoscat: eosq; prudentiori consilio segregatos a castris ad agendū aliquid qd̄ ipsis p̄pe videatur optabile: aut ad castella vrbesq; deputent muniēdas atq; seruādas: tanta subtilitate vt cui³ ambiciūnē videātur electi. Nunq̄ enī ad contumaciā pari p̄sensu

multitudo prorūpit: sed incitatur a paucis qui vitiorū scelerumq; impunitate sperant peccare cum plurimis. Quod si ferri medicinam necessitas extrema persuaserit: rectius est more maiorū in auctores criminū vindicari/ vt ad oēs metus ad paucos pena pueniat. Laudabiliores tamen duces sunt quorum exercitus ad modestiā labor & vsus instituit/ q̄ illi quorū milites ad obedientiam suppliciorum formido compellit.

¶ Signorū militariū quot sint genera. Cap. V.

Multa quidem sunt discenda atq; obseruanda pugnanti-
bus: siquidem nulla sit negligentie venia vbi de salute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriam p̄ficat q̄ monitis obtemperare signorum. Nam cū voce sola inter p̄riorū tumultus regi multitudo nō possit: & cū pro necessitate rerum plura ex tēpore iubenda atq; faciēda sunt: antiquo oīm gētium vsus inuenit quō quod solus dux vtile iudicasset per signa totus agnosceret & sequere^r exercitus. Tria itaq; ḡna p̄stat esse signorū/ vocalia/ semiuocalia/ muta. Quorū vocalia & semiuocalia percipiunt^r auribus. Muta nō referunt^r ad oculos. Vocalia dicunt^r que voce humana pronūciant^r sicut in vigiliis vel ī prelio p̄ signo dicit^r: vt puta victoria/ palma/ virt⁹/ deus nobiscū/ triumphus imperatoris: & alia quecūq; voluerit dare ii qui in exercitu habēt maximā potestatem. Sciendū tamen est ista vocabula quotidie debere variari ne ex vsu signū hostes agnoscat: & exploratores inter nostros versent^r impune. Semiuocalia sunt que per tubam aut cornua/ aut buccinā dantur. Tuba que directa est appellatur Buccina que in semetipsam ereo circulo flectitur. Cornu quod ex vr̄is aggressibus argēto nexū tempatū arte & spū quē canent^r flatus emittit auditur. Nam indubitat^r per hec sonis agnoscit exercitus vtrū stare aut progredi an certe regredi oporteat: vtrū longe persequi fugientes: an receptui canere. Muta signa sunt aquile/ dracones/ vexilla/ flāmule ruffe/ pēne. Quocunq; enī hec ferri iusserit dux: eo necesse est signū suū comitatēs milites pergāt. Sūt & alia muta signa: q̄ dux belli in equis aut indumētis & etiā in ipsis armis vt dignoscatur hostis p̄cipit custodiri. Prēterea manu aliquid vel flagello more barbarico vel certe mota qua vtitur veste significat. Que om̄ia in sedibus/ itinibus/ in om̄i exercitatione castrensi vniuersi milites & sequi & intelligere consuecāt. Continuus em̄ vsus necessari⁹ videtur in pace eius rei que in prelii confusione seruāda sit. Item mutū & cōmune signum est quo

Signa vocalia.

Signa semiuocalia.
Tuba:
Buccina
Cornu.

Signa muta.
Alii ruffe.

Flauij Vegetij de re militari.

tiens proficiscēte turba excitatus puluis ad similitudinem nubij furgit/hoſtiūq; prodit aduētum. Similiter ſi diuiſe ſint copie p no ctem flāmis/per diem fumo ſignificant focis:qđ aliter nō poteſt nunciari. Aliquando in caſtelloꝝ aut vrbium turribus appēdunt trabes quibus aliquādo erectis:aliquando deſiſtis indicant que geruntur.

Quanta ſit ſeruanda cautela cum vicinis hoſtibus mouetur exercitus. Cap. VI.

Itinera
ria.

Qui rem militare ſtudioſius didicerunt: aſſerunt plura in itineribus q̄ in ipſa acie pericula ſolere contingere. Nam in conflictu armati ſunt omnes:& hoſtem compitū vident:& ad oppugnandum animo veniunt parati:in iuuere autē minus armatus minusq; attētus eſt miles:& ſuſperuentu impetus vel fraude ſubſeſſe repente turbatur. Ideo omni cura omniq; diligentia prouidere dux debet ne proficiscens patiatur incurſum:vel facile ac ſine damno repellat illatuz. Primū itineraria omnium regionum ī quibus bellum gerit pleniffime debet habere perſcripta:ita vt locorum intervalla nō ſolum paſſuum nūero ſed etiam viarum qualitates perdiſcat:compendia/diuerticula/mōtes/flumina/ad fidem deſcripta cōſideret:vfq; eo vt ſolertiores duces itineraria prouinciarum in quibus neceſſitas gerebatur non tantum adnotata ſed etiam picta habuiſſe firmen tur:vt non ſolum conſilio mentis verum aſpectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hec a prudentioribus & honoratis ac locorum non ignaris ſeparatim debet vniuerſa perquirere & veritatem colligere de pluribus. Preterea ſub periculo eligendarum viarum duces: idoneos/ſcientēſq; percipere/ eoſq; cuſtodie mancipare addita pene conteſtatione vel preui. Erūt enim vtiles cū intelligāt nec fugiendi ſibi copiā ſuſeſſe:& fidei premium ac per fidie parata ſupplicia. Prouidendū quoq; vt ſapiētes exercitatiq; querantur ne duorum aut trium error diſcrimen pariat vniuerſis. Interdum autem imperita ruſticitas plura promittit:& credit ſe ſcire que neſcit. Sed cautele caput eſt vt ad que loca vel quibus itineribus ſit profecturus exercitus ignoretur. Tutiffimum nāq; in expeditionibus creditur faciēda neſciri. Ob hoc veteres Minotauri ſignum in legionibus habuerunt:vt quemadmodum ille in intimo & ſecretiſſimo labyrintho abditus perhibetur:ita ducis cōſilium ſemper eſſet occultum. Securus iter agitur:quod agendū hoſtes minime ſuſpiciantur. Verum quia exploratores altrinfecus miſſi profectionem ſuſpicionibus vel oculis deprehendunt:

Mino
tauri ſi
gnum.

vel interdum transfuge proditoresq; nō defunt: quemadmodum occurri ingruentibus debeat intimeretur. Dux cum agmine exercitus profecturus fidelissimos/ argutissimosq; cum equis probatissimis mittat: qui loca per que iter faciendum est in progressu & a tergo dextra leuaq; perlustrent: ne aliquas aduersarii moliantur insidias. Tutius autē operantur exploratores noctibus q̄ diebus. Nam quodāmodo ipse sui proditor inuenitur cuius speculator fuerit ab aduersariis comprehensus. Primi ergo equites iter arripiant. Inde pedites/impedimenta/saginnarii/calones/vehiculaq; in medio collocentur: ita vt expedita pars peditum & equitū subsequatur. Nam ambulanti bus interdum quidem a fronte/ sed frequentius a tergo superuentus infertur. A lateribus quoq; pari armatorum manu impedimenta claudenda sunt. Nam insidiatores in alio loco impulsant transuerso frequenter incurfu. Illud q̄q; precipue obseruandū est: vt ea pars ad quam hostis venturus creditur oppositis electissimis equitib⁹ & leui armatura necnon etiā peditibus saginnariis muniatur. Quod si vndiq; circumfunduntur inimici: vndiq; preparata debent esse subsidia. Ne vero repentinus tumultus amplius noceat: ante commonendi sunt milites vt parati sint animo: vt arma in manibus habeant. Nam in necessitate subita que conterrent/ prouisa non solent esse formidini. Antiqui diligentissime precauebant ne a calonibus interdum vulneratis interdum timentibus & saginnariis clamore pauefactis pugnantibus milites turbaretur: ne dispersi longius aut cōglobati amplius q̄ expedit impedirent suos: hostibusq; prodesent. Et ideo ad exemplum militum etiam impedimenta sub quibusdā signis ordinanda duxerunt. Deniq; ex ipsis calonibus quos galearios vocāt idoneos ac peritos vsu legebant: quos non amplius q̄ ducentis saginnariis puerisq; prefecerant. Hisq; vexilla dabāt: vt scirent ad que signa deberent impedimēta colligere. Sed propugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur: ne constipati ledantur in prelio ambulante exercitu. Vt locorum varietas euenerit ita defensionis ratio variatur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugnare q̄ pedites. At vero in locis siluestribus vel montuosis vel palustribus pedestres magis formidande sunt copie. Illud quoq; vitandum ne per negligentiam aliis festinantibus aliis tardius incedentibus interrumpatur acies/ aut certe teneat. Cōtinuo enī hostes interpollata peruadūt. Preponēdi ergo sunt exercitatus campi doctores vicarii vel tribuni: q̄ alacriores retardent & pigrius incedētes accelerare cōpellant. Nam qui

Calones:
Galearij

Flauij Vegetij de re militari

multum precesserunt superuentu facto non tã redire q̃ fugere cupiunt. Qui vero extremi sunt deserti a suis vi hostiũ ac propria desperatione superatur. Sciendũ est etiã q̃ aduersarii in his locis que sibi oportuna intelligunt subcessas occultius collocant: vel apertomarte impetum faciunt. Sed ne secreta noceãt ducis prestat industria: que oĩa prius conuenit explorare. Deprehensa quoq̃ subcessa si circũueniatur vtiliter plus periculi sustinet q̃ parabat inferre. **A**perta aut̃ vis si p̃paretur in mōtibus altiora loca premissis sunt p̃sidijs occupãda: vt hostis cum aduenerit reperiatur inferior: nec audeat obuiare cum tam a frōte q̃ supra caput suũ cernat armatos. **Q**ui si anguste sint vie sed tñ tute melius est precedere cum securibus ac dolabris milites: & cum labore vias aperire q̃ in optimo itinere periculũ sustinere. Preterea noscere debemus hostium cōsuetudinẽ: vtrum nocte/an incipiẽte die/an hora reficiẽdi lassissuperuenire cōsueuerunt: & id vitare quod illos facturos ex more putamus. Iam vero vtrũ peditib⁹ an equitibus/vtrum contatis an sagittariis amplius valeãt/vtrũ numero hoĩm an armorũ munitione precellãt nos scire cōuenit: & ordinare quod nobis vtile illis docetur aduersum. Tractare quoq̃ per diẽ an per noctẽ iter expediat inchoare: que & quãta loçorũ interualla sint ad que cupim⁹ propere rare: ne estate atq̃ penuriã oblit euntibus: ne hyeme difficiles aut iniue occurrant paludes maioresq̃ torrẽtes: & impedito itinere cõcũueniatur exercitus priusq̃ ad destinata perueniat vt nostra commoditas est ista sapienter vitare: ita si aduersariorũ imperitia vel dissimulatio occasione nobis dederit: nõ oportet dimitti s̃z explorare sollicitè pditores ac transfugas inuitare: vt quod hostis moljãt in presenti vel in futurũ possimus agnoscere: paratisq̃ equitib⁹ ac leui armatura ambulantes eosdem vel pabula victumq̃ querẽtes improuiso terrore decipere.

Quemadmodum flumina que sunt maiora transeantur. Cap. VII.

N transitu fluuiorum grauis molestia negligentibus frequẽter emergit. Nam si q̃ aqua violentior fuerit aut alueus latior: impedimẽta pueros & interdũ ipsos ignauos solet mergere bellatores. Ergo explorato vado due acies equitum electis animalibus ordinantur interuallis competentibus separate vt per mediũ pedites & impedimẽta transeant. Nam acies superior aquarũ impetum frangit: inferior qui rapti submersiq̃ fuerint colligit atq̃ transponit. At cum altior fluctus nec peditem nec equitem patitur si per plana decurrat ductis mul-

tifariam spargit fossis: diuisusq; facile transit. Nauigeri vero amnes hastis fixis ac superpositis tabulatis peruii fiunt: vel certe tumultuario opere colligat (in anibus cuppis additisq; trabibus transitum prebent. Expediti vero equites fascis de cannis aridis vel uia facere consueuerunt: super quos loricas & arma ne uiderent imponunt: ipsi equiq; natando transeunt colligatisq; secum fasces pertrahunt sarcinis. Sed comodius repertum est ut monoxylos hoc est paulo latiores scafiolas ex singulis trabibus excauatas pro genere ligni & subtilitate leuissima carpentis secum portet exercitus tabulis pariter & clauis ferreis preparatis. Ita absq; mora constructus pons & funibus qui propterea habedi sunt uinctus lapidei arcus soliditatem prestat in tempore. Sed instantes aduersarii ad transitum fluminum insidias vel superuentus facere consueuerunt. Ob quam necessitatem in utraq; ripa collocantur armata presidia ne alueo interueniente diuisi opprimantur ab hostibus. Cautius tamen est sudes ab utraq; parte prefigere: ac sine detrimento si qua vis illata fuerit sustinere. Quod si pons non tantum ad transitum sed etiam recursum & comeatum necessarius fuerit: tunc in utroq; capite percussis latioribus fossis aggereq; constructo defensores milites de accipere. A quibus tadium teneat quod diu necessitas locorum postulat.

¶ Quomodo castra debent ordinari. Cap. VIII.

Consequens videtur itineris obseruatione descripta ad castrorum in quibus manendum est venire rationem. Non enim belli tempore ad statiuam vel mansionem murata ciuitas semper occurrit: & incautum est plenumq; discriminis exercitum passim sine aliqua munitione confidere: cum militibus ad capiendum cibum occupatis: aut ad munia facienda dispersis facile nectantur insidie. Postremo noctis obscuritas/necessitas somni/pascentium equorum dispersio/occasionem superuenientibus prestat. In metendis castris non sufficit bonum locum eligere: nisi talis sit ut alter eo non possit melior inueniri: ne utilior pretermittitur a nobis & ab aduersariis occupatus apporet incommodum. Cauendum quoque ne per estatem aut aquam borbosam in proximo: aut salubris aqua sit longius. Hyeme ne pabulatio desit aut lignum: ne subitis temporibus campus in quo manendum est soleat inundari: ne sit in abruptis ac deuiis: & circumfidentibus aduersariis difficilis prestetur egressus: ne ex superioribus locis missa ab hostibus in eum tela perueniant. Quibus ut oportet caute studioseque promissis/pro necessitate loci/vel quadrata/vel rotunda/vel trigona/vel oblonga castra constitues. Nec utilitati preiudicet forma. Tamē pulchriora

Flauij Vegetij de re militari.

Balli.

creduntur quibus ultra latitudinis spacium tertia pars longitudi-
nis additur. Ita autem ab agrimenforibus podismū mensure col-
ligi oportet vt ad quantitatem concludatur exercitus. Nam ppu-
gnatores angusta constipant: & ultra q̄ cōuenit latiora diffundūt.
Tribus aut̄ modis diffundūt castra muniri posse. Primū in vni-
noctis transitū / & itineris occupationem leuiorē: cum sublatis ce-
spites circundant & aggerē faciunt supra quem valli hoc est fudes.
vel tribuli lignei per ordinem digeruntur. Cespes autē circūcidit̄.
ferramentis qui herbarū radicibus continet terrā: fit alius semissē
latus pedem: longus pedem semis. Q̄ si terra solutior fuerit: vt
ad similitudinem lateris cespes non possit abscindi: tunc opere tu-
multuario fossa percutitur: lata pedes quīq̄: alta tres. cui intrinse-
cus agger excrescit: vt sine metu securus quiescat exercitus. Sta-
tina autem castra estate vel hyeme hoste vicino maiore labore
accura firmantur. Nam singule centurie diuidentibus campi do-
ctorib⁹ & principijs accipiūt pedaturas & scutis vel sarcinis suis
in orbē circa propria signa depositis cincti gladio fossam aperiūt/
latam aut nouem aut vndecim / aut tredecim pedibus: vel si ma-
ior aduersariorum vis metuitur pedibus decem & septē: imparē
enim numerū obseruari moris est. tum sepibus ductis vel interpo-
sitis stipitib⁹ ramisq̄ arborum ne facile terra dilabatur agger eri-
gatur. Supra quem ad similitudinem muri pinne & propugnacu-
la cōponuntur. Opus vero centuriones decempedis metiūtur: ne
quis minus foderit aut errauerit alicuius ignauia. Id tribuni circū-
eunt: nec ante discedunt qui strēni sunt / q̄ fuerint om̄ia perfecta.
Ne tñ aliquis superuent⁹ laborantib⁹ fiat: omnes equites & pars
peditū qui nō operant̄ dignitatis p̄uilegio ante fossam in p̄cinctu
armata cōsistit: vt ingruētes repellat inimicos. Prima igit̄ signa
locis suis intra castra ponunt̄: quia nihil est venerabili⁹ eorū ma-
iestate militibus. duci pretoriū eiusq̄ comitib⁹ p̄parat̄: tribunis ta-
bernacula collocant̄ quib⁹ p̄ cōtubernales ad munia deputatos aq̄
lignū / & pabula ministrant̄. Tūc p̄ gradu legionibus & auxilijs /
equitib⁹ / & peditib⁹ loca in quib⁹ papiliones tendāt deputant̄ in
castris: ac de singulis centurijs quaterni eqtes & quaterni pedites q̄
excubitū noctib⁹ faciūt eligūt̄. Et q̄a ip̄ossibile videbat̄ ī speclis p̄
totā noctē vigilātes singulos p̄manere: ideo ī quattuor partes ad
clepsydra sunt diuise vigilie: vt nō ampli⁹ q̄ trib⁹ horis nocturnis
necesse sit vigilare. A tubicine oēs vigilie cōmittunt̄. Et finit̄ ho-
ris a cornicine reuocant̄. idoneos tñ tribuni & pb̄: t̄ssimos eligūt
qui circūeant vigilias & renuncient si qua emerferit culpa / quos

circitores appellat. Nunc militie factus est gradus: & circitores ap-
pellant. Sciendum tamen est equites extra vallum nocturnas excubias fa-
cere debere. Per diem autem castris positus alii mane: alii post meri-
diem propter fatigationem hominum equorumque angarias faciunt. Inter pri-
cipua convenit ducem providere/sive in castris: sive in civitate consistat
ut aialium pascula/subuectio frumenti/factorumque specierum/aquatio/
lignatio/pabulatio/secura ab hostium reddat incursum, quod aliter non
potest evadere/nisi per loca idonea qua nostrorum ambulat pro meatibus
praesidia disponant: sive ille civitates sint: sive castella munita. Quod si
non reperit antiqua munitio: opportunis locis circumdata maioribus
fossis tumultuaria castella firmanter. Nam a castris diminutio vo-
cabulo sunt nuncupata castella. Intra que in angariis aliquati pedes
equitesque degentes/tutum iter comestibus prestat. Difficile enim
hostis ad ea loca audet accedere in quibus & a fronte & a tergo non
nisi aduersarios commorari.

Circito-
res.

Castella
a castris

Que & quanta consideranda sunt ut intelligat vtrum superuenti-
bus & insidiis an publico debeat Marte colligi. Cap. IX.

Visquis hos artis bellice promentarios ex probatissimis
auctoribus breuiatos legere dignabitur: quod primum legem pri-
mum de pugnandique cupit audire precepta. scilicet conflictus
publicus duarum vel trium horarum certamine definitur.

Sed quoniam partis eius quae superata fuerit spes omnis intercidit. Ideo omnia ante
cogitata sunt/ante tentata/ante facienda quae ad ultimum veniant abruptum.
Boni enim duces non aperto Marte prelium in quo est commixtum periculum/sed ex
occulto semper attentant: ut integris suis quantum possint hostes inte-
rimant certe vel terreant. In qua parte quae necessaria admodum sunt ab
antiquis recepta perscribam. Praecipua ars & utilitas ducis est ut ad-
hibitis ex uniuerso exercitu scientibus belli & sapientibus viris/de
suis & hostium copiis/sepius tractet: omni (quae plurimum nocet) adulatione
sumota vtrum maiorem numerum pugnantium ipse an hostes habeant. Vtrum
ipsi an aduersariorum homines magis armati sint & muniti: quae magis ex-
ercitati: quae sunt in necessitatibus fortiores. Querendum est etiam vtrum pars eg-
res vtrum pedes habeat meliores. Sciendumque in pedibus maxime pro-
stare robur exercitus: & inter ipsos eques quos cotatis quos sagittariis ante-
cedit. Quis plures loricas induit: quos utiliores equos adduxerit. Pos-
tremo ipsa loca in quibus pugnandum est: vtrum inimicis an nobis vi-
deantur accommoda. Nam si equitatu gaudemus campos optare demus: si
pedite loca eligere angusta fossis/paludibus/vel arboribus impedita
& aliquatenus motuosa cui magis victus abundet quam desit. Nam fames ut
dicitur intrinsecus pugnat: & vicis sepius sine ferro, maxime autem tractat

Flauij Vegetij de re militari

dū est: vtrū p̄trahi necessitatē expediat/ an celerī⁹ dimicari. Inter
dū ei sperat aduersari⁹ expeditionē cito posse finiri: & si delat⁹ fue
rit in longū aut penuria exercitus maceratur/ aut desiderio suorū
reuocatur ad propria: aut nihil magnū faciēs per desperationē abi
re compellitur. Tunc fracti labore & tedio plurimi deserunt: ali
quanti produnt: aliquanti se tradunt: quia aduersis rebus rarior fi
des est/ & nudari incipit qui copiosus aduenerat. Ad rem pertinet
nosce qualis ipse aduersarius vel ei⁹ comites optimatesq; sint: vtrū
temerarii/ an cauti/ an audaces/ an timidi/ scientes artem bellicā/
an ex vsu temere pugnantes: que gentes cum his fortes/ que igna
ue pugnauerint: nostra auxilia cuius fidei qualiumq; sint virium
quos aios illius copie/ quos habeat noster exercitus/ que pars sibi
magis victoriā repromittat. Eiusmodi em̄ cogitationibus virtus
augetur aut frangitur. Desperantib⁹ autē crescit audacia adhorta
tione ducis/ & si nihil ipse timere videatur/ crescit anim⁹ si ex insi
diis vel occasione aliquid fortiter fecerit: si hostibus aduerseres ce
perint euenire: si vel infirmiores aut minus armatos ex inimicis
potuens superare. Cauendū autē est ne dubitantem aut formidan
tem exercitum ad pugnam publicā aliquando producas. Interest
vtrum tyrones an veteres milites habeas: vtrum ante breue tem
pus in expeditionib⁹ fuerit: an annos aliquot in pace durarūt. Nā
pro tyronibus accipiendi sunt q; pugnare longo tempore desierūt.
Sed cuz legiones/ auxilia/ vel equites ex diuersis aduenerint locis
dux optimus & separatim singulos numeros per tribunos electos
quorū scitur industria ad omnia genera exercere debet armorum
& post in vnum collectos quasi depugnatos conflictu publico
exercebit: ipse sepius temptabit quicquid artis possint habere: qd
virium: quemadmodū sibi ipsi consentiant. vtrum ad tubarum mo
nita. ad signorum indicia/ ad precepta vel nutum suum diligenter
obtemperent. Si errant in aliquibus exerceant atq; doceant q̄diu
possint esse perfecti. Si vero in campi cursione/ in sagittādo/ in ias
culando in ordinanda acie ad plenuz fuerint eruditi: nec sicquidē
temere occasione captata ad publicam deducēdi sunt pugnam: sed
ante minoribus preliis imbuendi. Dux itaq; vigilans/ sobrius/ pru
dens tanq̄ de civili causa inter partes iudicatur⁹ adhibito consilio
de suis & aduersarii copiis iudicet. Et si multis reb⁹ superior inue
nitur oportunum sibi non differat inire conflictum. Si vero ad
uersariū intelligit potiorē: certamē publicum vitet. Nam paucio
res numero & inferiores viribus superuentus & insidias faciēs.
sub bonis ducibus reportauerunt sepe victoriam.

¶ Quid oportet fieri si quis desuetum a pugna habeat exercitum vel tyronem.

Cap. X.

Mnes artes oiaq; opera quotidiano vsu & iugi exercitatione pficiunt. Quod si in puis verū est: quātomagis de cet in maximis custodiri? Quis autē dubitat artē bellicā rebus oibus esse potiorē: per quā libertas retinetur/ & dignitas puincie ppagatur: & cōseruatur imperiū? Hanc quōdam relictis doctrinis oibus lacedemoniū & postea coluere romani. Hāc solā hodie quoq; barbari putant esse seruandā. Cetera autē hac arte cōsistere oia aut per hanc assequi se posse confidūt. Hec dimicatoribus est necessaria per quā vitam retineant: & victoriā cōsequantur. Dux ergo cui tāte potestatis insignia traduntur. Cuius fidei atq; vir tuti possessorum fortune/ tutele vrbium/ salus militū reip. creditur gloria: nō tm̄ pro vniuerso exercitu/ sed etiā pro singulis cōtubernalibus debet esse sollicitus. Si quid em̄ illi eueniat in bello & ipsius culpa & publica videatur iniuria. Ergo si tyronē vel diu armis de suetum exercitū ducit singulariū legionum siue auxiliōrū: necnon etiā vexillationū vires aīos consuetudinē/ diligēter exploret. Sciat etiam si potest fieri noiātim quis comes / quis tribunus/ quis domesticus/ quis cōtubernalis quantū possit in bello auctoritatemq; maximam seueritate sumat: oēs culpas militares legib⁹ vindicet nulli errantiū credatur ignoscere: in diuersis locis ex diuersis occasionib⁹ oīm experimēta percipiat. His vt oportet ita curatis cū dispersi ad predandū securi oberrant hostes: tunc pbatos equites siue pedites cū tyronib⁹ aut inferioribus mittat: vt ex occasione fueris inimicis & illis pericia/ & reliquis crescat audacia. Ad trāsitus fluuiōrū: ad precipitia montiū: ad siluarū angustias/ ad paludum aut viarū difficultates superuēt⁹ nullo sciēte disponat: atq; ita iter suū tēperet vt aut cibum capiētes/ aut dormiētes/ aut vacātes certe securos intermes/ discalciatos/ distractis equis/ nihil suspicantes: ipse paratus inuadat: quaten⁹ in huiusmodi certaminib⁹ sui fiduciam colligāt. Nā qui ante longū tēpus aut oīno nunq̄ viderūt homines vulnerari vel occidi/ cum primū aspexerint perhorrescūt: & pauore cōfusi de fuga magis q̄ de cōflictu incipiunt cogitare. Preterea si excurrant aduersarii longo itinere fatigatos aggrediatur: vltimos certe vel insperatos superueniat. eos etiā qui longe a suis aut pabuli aut prede gratia cōmorantur cito occupet cum delectis. Illa em̄ ante temptāda sunt que si male cefferint minus noceant: si bene/ plurimū profint. Inter hostes discordiarū serere causas sapiētis est ducis. Nulla ei quis sit minima natio cito pōt ab aduersariis:

Flauij vegetij de re militari.

deleat nisi propriis simultatibus seipsa consumpserit. Nam civile
odiu ad inimicoru perniciem p̄ceps est / ad vtilitate sue defensionis
incautum. Vnū illud est in hoc opere predicendū: vt nemo despe-
ret fieri posse que facta sunt. Dicat aliquis / multi anni sunt quibus
nullus fossa / aggere / vallo mansurū circūdat exercitū. Respōdebi-
tur si fuisset ista cautela nihil nocturni aut diurni supuent⁹ hostiū

*Perfarū
mos i fos
sis ducent
dis.*

nocere potuisset. Perse imitantes romanos ductis fossis castra cō-
stituūt: & q̄a arenosa sunt p̄pe oia saccos quos inanes portauerāt
expuluerulēta que est effodit terra cōplent: eorūq̄ cumulo aggerē
faciunt. Oēs barbari carris suis in orbem connexis ad similitudi-
nem castrorū securas a superueniētib⁹ exigunt noctes. Veremur
ne discere nequeamus q̄ a nobis alii didicerunt. Hec ex vsu librisq̄
discenda q̄ antea seruabātur / sed omīssa diu nemo q̄siuit: quia vigē-
tibus pacis officiis p̄cul aberat necessitas belli. Sed ne ip̄ossibile vi-
deat armorū disciplinā cui⁹ vs⁹ intercidit reparari posse doceamur
exēplis. Apud veteres ars militar⁹ in obliuionē sepi⁹ venit: s; pri⁹

*Scipio
nis aphri
cani in ex
ercendo
milite cu
ra.
Metelli
diligētia.*

a libris repetita est / postea ducū auctoritate firmata. Scipio aphri-
canus sub aliis imperatorib⁹ hispaniēs exercit⁹ frequēter victos
accepit: hos discipline regula custodita omni ope fossisq̄ faciendis
ita diligēter exercuit: vt diceret fodiētes luto inquinari debere qui
madere hostiū sanguine voluissent. Cum ip̄is demiq̄ numātinus
sic capta ciuitate cōcremauit vt nullus euaderet. Metellus in affri-
ca albino imperante subiugātū accepit exercitū. Quem ita emen-
dauit veterib⁹ institutis & disciplina maiorū vt postea eos a q̄bus
sub iugū missi fuerāt superarēt. Cimbri quoq̄ Cepionis & maullii
& syllani legiones inter gallias deleuerunt. Quarū reliquias cum
Gaius marius suscepisset ita erudiuit sciētia & arte pugnandi vt
innumerabile multitudinē nō solū cimbrorū sed etiā teutonum &
ambronū publico Marte deleeret. Facilius autē est ad virtutē istruere
renouos milites q̄ reuocare perterritos.

*Barri di
ligentia.*

Que ipso die procuranda sunt cum publica committi-
tur pugna. Cap. XI.

Remissis leuionibus artibus belli ad publici cōflict⁹ incertum & ad fatalē diē nationib⁹ ac populis ratio discipline militaris inuitat. Nā in euētū aperti martis victorie plenitudo cōsistit. Hoc ergo tēpore tanto magis duces debet esse solliciti quāto maior speratur diligentibus gloria & maius periculū comitat⁹ ignauros. In quo momēto pericie vsus pugnandi doctrina cōsiliūq̄ dominaat. Veterib⁹ seculis mos fuit p̄cōcilio curatos milites ad certamē educere: vt citatiores sumpta rea-

deret esca: & longiore cōflictu nō fatigarētur inedia. Preterea obseruandū est presentib⁹ hostibus siue ex castris siue ex ciuitate producas ad plium nedū p angusta portarū particulatim pcedat exercitus a collectis & preparatis debilitetur inimicis. Ideoq; prouidē dum est vt ante oēs milites egrediantur portam & acie prius construant q̄ hostis adueniat. Q̄ si intra ciuitatē manētib⁹ parat⁹ aduenerit aut differat egressus/aut certe dissimulet: vt cum aduersarii insultare ceperint his quos nō putant exituros: cū ad pdam vel redeūdi cōuerterint aīm cum ordinē soluerint/tunc illis stupētib⁹ lectissimi quiq; prumpant & cōferti aggrediātur ignaros. Obseruatur autē ne longo spacio fatigentur milites ne lassos post cursum equos ad publicū preliū cogas multū viriū labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet q̄ ad acie anhelus aduētat: hoc & veteres declinarūt & superiori nra etate cū romani duces p imperitiā nō cauissent ne qd ampli⁹ dicā exercit⁹ perdiderūt. Impar em̄ cōditio est lassum cum quieto/sudantē cuz alacri: currentem cum eo qui steterit inire cōflictum.

¶ Inuestigandū quid sentiant milites pugnaturi. Cap. XII.

Pla die q̄ certaturi sūt milites qd sentiāt diligēter cōuenit explorare. Nā formido vel fiducia exvultu/xbis/incessu/motib⁹ cernit: nec p̄fidus satis si tyro plū cupit: in exptis ei dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre si exercitati bellatores metuūt dimicare. Monitis tñ & adhortatione ducis exercitui virt⁹ accrescit & anim⁹: p̄cipue si futuri certaminis talē acceperint rationē qua sperēt se facile ad victoriā puenturos. Tunc inimicorū ignauia vel error ostēdēdus est: vel si antea a nobis supati sunt cōmemorādū. Dicēda etiā quib⁹ militū mētes in odiū aduersariorū in irā & indignationē moueātur. Animis p̄ne oīm hoim hoc naturaliter euenit: vt trepidēt cū ad cōflictū uenerint. Sine dubio autē formidolosiores sunt quorū mētes ipse cōfudit aspect⁹. Sed hoc remedio formido lenit: si anq̄ dimices frequēter exercitū tuū locis tutiorib⁹ ordines: vñ & videre hostē & agnoscere cōsuescāt. Interdū audeat aliqd ex occasione aut fugēt/aut intemant/inimicorū mores/aduersariorū arma/& equos recognoſcant. Nam que ex vsu sunt non timentur.

Quibus
dux exer-
citū mo-
ueat.

Remedi-
um in for-
midie mā-
litum.

¶ Quēadmodū idoneus locus eligat⁹ ad pugna. Cap. XIII.

Onum ducem conuenit nosse magnā partem victorie ip̄sum locum in quo dimicandū est possidere. Elabora ergo vt cōferturus manum primū auxiliū capias ex loco: qui tāto vtilior iudicatur q̄to superior fuerit oc-

Flauij Vegetij de re militari.

capatus. In subiectos enim vehementius tela descendūt: & maiore impetu obnitētes pars altior pellit. Qui aduerso nitit' diuo duplex subit cum loco & hoste certamen. Sed illa distantia est: & si de peditibus tuis victoriam speras contra equites hostium loca aspera/inequalia/montuosa debes eligere. Si vero de equitibus tuis contra aduersariorum pedites victoriam queris: sequi debes paulo quidē editiora loca sed plana/atq; patētia/ neq; filuis/ neq; paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari vt in conflictu reddatur inuicta. Cap. XIII.

Rdinaturus aciem tria debet ante prospicere/solem/puluerē/& ventum. Nam sol ante faciem eripit visus; ventus cōtrarius tua inflectit ac deprimat/hostium adiurat tela. puluis a fronte congestus oculos implet & claudit. Hec momento eo quo acies ordinatur etiam imperiti vitare solent: sed duci prouido cauendū est in futurū: ne post paululum accedente die noceat solis mutata conuersio: ne ventus aduersus hora solita eo pugnante nascatur. Ita ergo constituantur ordines vt hec post occipitiū nostrum sint: & si potest fieri aduersariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus instructus: frons cuius aduersum hostem spectat. Hec in pugna publica si sapienter disponitur plurimū iuuat: si imperite quis optimi bellatores sint mala ordinatione franguntur. Instructionis lex est vt in primo

Acies.
Frons.

Principes

Hastati.

Ferētarij.

exercitati & veteres milites collocentur: quos antea principes vocabant. In secundo ordine circumdati catafractis sagittarij & optimi milites cum spiculis vel lanceis ordinentur: quos prius hastatos vocabant. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter se occupare consueuerunt. hoc est in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedites ordinantur in longum: vt nec acies interluceat/& spacium sit arma tractandi. Inter ordinem autem & ordinem a tergo in latum sex pedes distare voluerunt vt haberent pugnantibus spacium accedendi atq; recedendi: vehementius enim cum saltu cursuq; tela mittuntur. In his duobus ordinibus & etate maturi & vsu confidentes et muniti grauioribus etiam armis collocantur. Hi enim adinuicem muri nec cedere/nec sequi alij cogendi sunt ne ordines turbent: sed venientes aduersarios excipere:& stādo pugnādoq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armaturis velocissimis/de sagittariis iuuenibus/de bonis iaculatoribus q̄s antea ferētarios noīabāt. Quartus itē ordo p̄struitur de scutatis expeditissimis/de sagittariis iunioribus/de his qui acriter

venitis vel martiobarbulis quas plūbatas noiant dimicant / qui dicebant leuis armatura. Scindū ergo est stantib⁹ duobus primis ordinibus tertiu⁹ & quartum ordinē ad prouocandū cum missilib⁹ & sagittis primo loco semp exire: q̄ si hostes in fugam vertere potuerint ipsi cum equitib⁹ persequuntur. Sin vero ab hostibus pulsifuerint redeunt ad primā & secundā aciem: & inter ipsos recipiūt se ad loca sua. Prima autē & secūda acies cū ad spathas & ad pilavt dicitē ventū fuerit totum sustinet bellum. In quarta acie ponebant interdū carobaliste / & manubalistarii fundibulatores / funditores Fundibulatores sunt qui lapides fustibalis iaciunt. Fustibalus fustis est lōgus pedibus.iiii. cui per mediū ligatur funda de corio: & vtraq; manu impulsus prope ad instar onagri dirigit saxa. Funditores sunt qui fundis ex lino vel setis factis (has em̄ dicunt esse meliores) contorto circa caput brachio dirigit saxa. Quibus scuta deerant siue lapidibus manu iactis / siue missilibus in hoc ordine dimicabant: quos accensos tanq̄ iuniores & postea additos noiabant. Sextus ordo post oēs a firmissimis & scutatis / & omni genere armorū munitis bellatorib⁹ tenebatur: quos antiqui triarios appellabant: hii vt requieti & integri acrius inuaderent hostes post vltimas acies sedere consueuerant. Si quid ei primis ordinib⁹ accidisset de horum viribus reparationis spes tota pendebat.

Leuis armatura.

Fundibulatores.

Fustibalus.

Funditores.

Accens.

Triarij.

¶ Ratio podisimi quantū spacium in acie inter singulos homines in longum vel in latum inter singulos ordines debeat custodiri.

Cap. XV.

EXplanato autē qualiter debeat acies instrui nūc podisimū mensurāq; ipsius ordinationis exponā. In mille passib⁹ campi vna acies mille sexcentos sexaginta sex suscipit pedites: propterea quia singuli pugnatōres ternos occupant pedes. Quasi si sex acies in mille passibus campi volueris ordinare: nouem milia nonaginta sex pedites sunt necessarii. Si autem in ternos ordines hunc numerum volueris tendere / duomillia passuum cōprehendes. Sed melius est plures acies facere q̄ milites spargere. Senos autē pedes a tergo iter singulas acies in latū diximus patere debere: & ipsi bellatores stantes singulos obtinent pedes. Ideoq; si sex acies ordinaueris q̄dragita & duos pedes in latum & mille passus in longū & decem milia hoīm tenebit exercitus. Si autē in ternos volueris. xxi. pedes in latū & duo milia passuum in longū. x. milium. tenebit exercitus. Ad hanc rationem siue. xx. milia / siue. xxx. milia peditum fuerint iuxta mensuram podisimi sine aliqua dubitatiōe difficultatis poterūt ordinari / nec

Flauij begetij de remilitari.

dux fallitur cū sciat q̄ locus quātos possit capere armatos. Deniq̄ si āgustior loc⁹ sit vel multitudo sufficiat & iā inde nouē vel āplius acies ordinari cōuenit. Magis eī expedit vt p̄ferti pugnēt q̄ lōgi⁹ sep̄ati a suis. Nā si nimium fuerit acies attenuata cito ab aduerlariis facta ipressiōe perrūpitur: & nullū postea potest esse remediū. Qui aut̄ numeri in dextro cornu: q̄ in sinistro: q̄ in medio debēt ordinari & iuxta dignitates eorū seruatur ex more: vel certe pro qualitate hostium commutatur.

¶ De equitibus ordinandis.

Cap. XVI.

Onstructa acie peditū equites ponūtur in cornib⁹: ita vt loricati oēs & p̄tati iūcti sint peditib⁹. Sagittarij aut̄ vel q̄ loricas nō habēt lōgius euagentur. A fortioribus Namq̄ equitibus peditum p̄tegēda sunt latera: & ave

Drumf.

locioribus atq̄ expeditis hostiū cornua sup̄findenda sūt atq̄ turbāda. Scire dux debet contra quos drumos/hoc est globos hostium quos equites oporteat ponere. Nā nescio qua occulta ratione imo pene diuina: alij contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerant ab inferiorib⁹ sepe vincuntur. Q̄ si equites impares fuerint more veterum velocissimi cū scutis leuib⁹ pedites ad hoc ip̄z

Velites
expediti.

exercitati hīsdē miscēdi sunt: quos expeditos velites nominabāt. Quo facto quīs fortissimi hostium venerint equites tamen aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remediū duces veteres iuenerūt vt assuescere facerēt iuuenes currētes egregie/ & inter binos equites singulos ex his pedites collocarent cum leuioribus scutis/ gladiis/ atq̄ missilibus.

¶ De subsidis que post aciē collocantur.

Cap. XVII.

Ed optima ratio est & ad victoriā plurimū confert: vt lectissimos de peditib⁹/ equitibus/ cum vicariis. comitib⁹ tribunisq̄ vacātib⁹ habeat dux post aciē p̄paratos: alios circa cornua/ alios circa mediū vt sicubi hostis vehemēter insilit ne rūpatur acies prouolēt subito & suppleant loca: additaq̄ virtute innumerorū audaciam frāgant. Hoc primi lacones inuenerunt quos imitati sunt carthaginensē. romani postea vbiq̄ seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inueniē. Nā directa acies hoc solū agere debet si pōt: vt hostē repellat/ aut fundat. Si cuneus agēdus aut forfex: sup̄fluos habere debēt post aciē de quibus cuneus aut forficē facias: si copia de pximo ducenda sit. Serra itē ex abundantib⁹ ducit: nā si de loco suo ordinatū militē trāfferre ceperis vni uersa turbabūt. Si glob⁹ hostiū separat⁹/ aut alā tuā/ aut partē aliquā vrgerē ceperit: nisi sup̄fluos habeas quos cōtra globos possis oppo

nere siue eqtes siue pedites de acie tuleris: dum aliã vis defendere: aliã periculosius denudabis. Q (si bellatorũ tibi copia nõ abundat meli⁹ est acie habere breuiorẽ: dũmodo in subsidiis colloces pluri mos. Nã plures circa medias ptes capi ex peditib⁹ bñ armatis de bes habere lectissimos de quib⁹ cuneũ faciã / & statim acie hostiũ rũpas. Contra cornura autẽ de cõtatis / loricateisq; equitib⁹ ad hoc seruatis & leui armatura peditũ alas hostiũ circũuenire te conuenit.

C In quo loco primus dux stare debet / in quo secundus / in quo tertius. Cap. XVIII.

Q Vx qui p̄cipuã sustinet potestãtẽ inter eqtes & pedites in parte dextra stare cõsueuit. Hic ei locus est in quo tota acies gubernat̄ ex quo rect⁹ est liberq; p̄cursus. Ideo autẽ inter vtrosq; cõsistit vt & cõsilio regere & auctoritate tã equites q̄ pedites ad pugnam possit hortari. hic de equitibus supnumerariis mixtis peditibus expeditis aduersariorũ sinistrũz cornu quod cõtra ipsum stat circuire & a tergo semp vrgere debet. Secundus dux in media acie ponitur peditum q̄ eam sustinet & firmet: hic fortissimos pedites & bene armatos de superfluis secũ habere debet: ex quibus aut ipse cuneũ faciãt & hostium aciem rumpat: aut si aduersarii cuneum fecerint ipse forficẽ faciãt / vt cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus tertius dux esse debet satis bellicosus & prouid⁹ / quia sinistra pars difficilior est & velut mãca in acie cõsistit: ideo circa se bonos equites supnumerarios & velocissimos pedites secũ habere dẽ: de qb⁹ sinistrũ cornu semper extẽdat: ne circũueniatur ab hostib⁹. Clamor autẽ quẽ quidã barrhitum vocant prius nõ debet attolli q̄ acies vtraq; se iunxerit. Imperitorũ enĩ vel ignauorũ est vociferari de lõge cũ magis hostes terreantur si cũ telorũ ictu clamoris horror accesserit. Sep autẽ studere debes vt prior instruas acie q̄ hostis: qa ex arbitrio tuo potes facere qã tibi vtile iudicas cum nullus obstat: deinde & tuis auges cõfidentiam & aduersariis fiduciam minuis: quia fortiores vidẽtur q̄ prouocare non dubitant. Inimici autẽ incipiunt formidare q̄ vidẽt cõtra se acies ordinari. Huic additur maximũ commodũ: quia tu instructus paratusq; ordinãtẽ & trepidum aduersariũ preoccupas. Pars enĩ victorie est inimicũ turbare anteq̄ dimices.

Barrhit⁹

C Quib⁹ remediis virtuti vel dolis hostiũ resistat̄ in acie. Ca. xix

A M in itineribus iam fatigatis in fluminũ trãsgressione diuisis: in paludibus occupatis: in iugis montium laboratib⁹: i capis sparsis atq; securis in mansiõne dormiẽtib⁹ oportunũ plũ sp̄ inferẽ arq; alijs negocijs occupat̄

Flauij Vegetij de re militari.

hostis: prius interimatur q̄ preparare se possit. Q̄ si cauti sunt ad uersari & insidiarū nulla sit copia: tunc aduersum presentes scientes/ uidenteq̄ equa p̄ditiōe pugnat̄. Inde ars belli nō minus in hoc aperto conflictu q̄ in occultis fraudib⁹ adiuuat eruditos. Cauendum vel maxime ne ab ala/cornuq̄ sinistro quod sepius euenit/ aut certe dextro quod licet raro contingit circūueniantur tm̄ a multitudine hostiū/a vagantib⁹ globis quos drumos vocāt. Q̄ si acciderit vnū remedium est vt alam cornuq̄ replices & rotundes: quatinus cōuersi tui sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocentur quia ibi impetus amplior fieri consueuit. Item aduersum cameū hostium certis res

Cuneus.

Caput porcinum

Forsis.

Serra.

Globus.

sistitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum que iuncta cuꝝ acie primo angustior deinde latior procedit & aduersariorum ordines rumpit. quia a pluribus in vnum locū tela mittuntur. quam rem milites nominant caput porcinū. Cōtra quē ordinatio ponit̄ quam forficem vocāt. Nam e lectissimis militibus p̄fertis in. V. litteram cōponitur: & illū cuneum excipit atq̄ ex vtraq̄ parte concludit. quo facto aciem non pōt rūpere. Item serra dicit̄ que a strenuis directa ante frontem opponit̄ hostibus vt turbata acies reparetur: Globus autē dicitur qui a sua acie separatus vago superuentu incurfat inimicos. Cōtra quem alter populosior vel fortior immittitur globus. Obseruādum quoq̄ est ne sub tpe quo iam committitur pugna velis ordines cōmutare: aut de locis suis aliquos numeros ad alia transferre. Statim enī nascitur tumult⁹ atq̄ confusio. Et imparatis cōurbatisq̄ facilius hostis incūbit.

¶ Quot generibus pugna publica cōmittatur: & quomodo etiam qui inferior est numero & viribus valeat victoriam obtinere. Cap. XX.

Depugnationum septem sunt ḡna vel modicum infesta ex vtraq̄ parte signa cōfligūt. Vna depugnatio est fronte longa quadrato exercitu sicut etiam nunc p̄pe semp̄ solet preliū fieri. Sed hoc genus depugnationis peritiam morum non optimū iudicāt quia cum in prolixo spacio tenditur acies non equalis semper cāpus occurrit: & si aliquando in medio sinus aut curuatura sit: in eo loco acies frequenter irrūpitur p̄ter ea si multitudine aduersarius antecedit a lateribus aut dextram aut sinistram alam circūuenit in quo periculū magnum est nisi si pernumerarios habeas qui sustineant hostemq̄ repellant. Hoc genere solus debet conflagere qui & plures & fortes habuerit belatores: vt ex vtroq̄ cornu hostem circūueniat: & quasi in sinū suū

concludat exercitus. Secūda depugnatio est publica que plurimis melior: in qua si paucos strēnuos loco idoneo ordinauerit (etiam si multitudine hostium & virtute turberis tamen poteris reportare victoriam. Huius talis est modus. Cum instructe acies ad cōgressum veniūt tunc tu sinistra alā tuā a dextera aduersarii tui longi⁹ separabis: ne vel missilia ad eam vel sagitte perueniant. dextram autem alā tuam sinistre ale illius iunges: & ibi primū inchoa prelium: ita vt cū peditibus optimis & pbatissimis equitibus sinistra partem illius ad quam te iunxeris aggredere/atq; circūeas: & detrudendo atq; supcurrendo ad hostiū terga peruenias. Q; si semel aduersarios exinde pellere ceperis/ accedentibus tuis indubitata victoriam cōsequeris: & pars exercitus tui quam ab hoste submoreris secura durabit. Ad similitudinē autem. A. littere vel libelle fabrilis acies in hoc dimicandi genere constituitur. Q; si te prior aduersarius fecerit: illos quos post acie supernūerarios diximus debere poni tam equites q̄ pedites ad sinistram tuū colliges cornu: & sic aduersario resistes magnis viribus ne arte pellaris. Tertia depugnatio est similis scdē: sed in hoc deterior q̄ a sinistro cornu tuo cum illius incipis dextro configere: nam quasi mācus impetus est eorum & apte cum difficultate aggrediunt⁹ hostes: qui in sinistro dimicāt cornu: quod apertius explanabo. Si qñ alam tuā sinistra longe habueris meliorem/ tunc & fortissimos equites peditesq; coniunge: & in congressu ipsam primā applica ad alam hostium dextrā: & quantum potes aduersarii dextrā partem pellere & circuire festina. Tuam autē aliam exercitus partē in qua deteriores bellatores habere te nosti a sinistra longe illius separa: ne vel gladius inuadatur: vel ad eam tela perueniant. In hoc cauendum est ne inimicorū cuneis trāsuersa tua acies elidatur. hoc autem modo vno casu vtiliter pugnabitur si aduersarius infirmi⁹ dextrum cornu habuerit & tu lōge fortius sinistram. Quarta depugnatio talis est. Cū ordinaueris aciem ante quadringentos vel quingentos passus q̄ ad hostem peruenias: nō sperante eo subito ambas alas tuas incitare te puenit: vt ex vtrōq; cornu improuisos hostes vertas in fugam: & celerius victoriā consequeris. Sed hoc genus certaminis licet cito superet: si exercitatos fortissimosq; pduxerit: tamen periculosum est quia mediam acie suam qui sic dimicat denudare compellitur & in duas partes exercitū separare. Et si primo impetu victus non fuerit inimicus/ habet postea occasionem qua inuadat & diuisa cornua/ & mediā aciem destitutam. Quinta depugnatio est quarte similis. Sed hoc vnum amplius

Flauij Vegetij de re militari.

habet quia leuem armaturā & sagittarios ante primam aciem ponit: vt illis resistentibus nō possit irrumpi. Nam sic de dextro cornu suo illius sinistrā & de sinistro cornu suo illius dextrum aggreditur. Quod si fugare potuerit statim vincit: sin minus media acies illius non laborat: quia a leui armatura sagittariisq; defendetur. Sexta depugnatio optima est & ppe similis scde qua vtuntur qui de numero suorum & de virtute desperant: & si bene ordinauerit quis cum paucioribus semper victoriam consequuntur. Nam cū instructa acies ad hostes accedit dextram alam tuam sinistre ale hostiam iunge: & ibi per equites probatissimos & velocissimos pedites incipe preliari. Reliquam autem partem exercitus tui longissime a dextra parte illius remoue: & in directum porrige quasi veru. Nam si partem sinistrā illius & a lateribus & a tergo ceperis cedere sine dubio vertes in fugā. Aduersarius autē nec de dextera parte sua nec de media acie potest suis laborantib⁹ subuenire: quia acies tua extendit & tota se porrigit ad similitudinem. Mittere longissime que recedit ab hostibus.

Quo genere in itineribus sepe configitur. Cap. XXI.

Sextima depugnatio est que loci bñificio adiuuat dimissionem. In hac quoq; & cum pauciorib⁹ & cū minus fortibus poteris aduersariū sustinere: hoc est si montē / aut mare / aut flumen / aut lacum / aut ciuitatē / aut paludes / aut abrupta in parte vna habeas ex qua hostis non possit accedere reliquum exercitum tuū directa acie ordines. Sed in illa ala que munitionem nō habet oēs equites & ferrētarios ponas. Tunc securus pro tuo arbitrio cū hoste cōfliges: quia ab vna parte loci natura munite: ab alia duplex prope ponitur equitatus. Illud tamen obseruādum est quo nihil melius inuenitur: vt siue de dextro cornu tuo cum illius sinistro pugnare volueris: ibi fortissimos ponas: siue de sinistro cum illius dextro ibi strenuissimos colloques: siue in medio facere cuneos volueris per quos hostium acies rumpas in cuneo exercitatissimos ordines bellatores. Victoria enim p paucos fieri consuevit. Tantū est vt electi a duce sapientissimo in his locis in quibus ratio & vtilitas postulat ordinentur.

Viam abscedendi hostibus dandam vt deleantur facilius fugientes. Cap. XXII.

Derique rei militaris ignari pleniorē victoriam credunt si aduersarios aut locorū angustis / aut armatorū multitudine circūdederint: vt aditū nō inueniāt abscedēdi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia: & cū spei ni-

hil est sumit arma formido. libeter cupit comori q sine dubio scit se esse moriturum. Ideoq; Scipionis laudata sententia est: qui dixit viam hostibus qua fugerent non esse muniendam. Nam cu ab scedendi aditu patefacto mentes omnium ad prebenda terga consenserint / multi more pecorum trucidantur. Nec insequentium vllum periculum est cum victi quibus defendi poterant arma conuerterit. Hoc gne quanto maior fuerit exercit⁹ tanto facilius multitudo prosternitur: neq; eni ibi regrendus est nuerus vbi anim⁹ semel territus no tam tela hostium cupit declinare q vultum. Certum clausi licet exigui numero & infirmi viribus: hoc ipso tamen sunt hostibus pares / quia desperantes sciunt aliud sibi licere non posse: sed vna salus victis nullam sperare salutem.

Scipio's
sententia

¶ Quemadmodum ab hoste recedatur si consilium pugne displiceat. Cap. XXIII.

Questis omnibus que ratio militaris experimetis & arte seruauit vnum superest edocere quemadmodu recedatur ab hostibus. Nam discipline bellice & exemplorum periti nusq; maius periculū imminere testantur.

Qui enim ante congressum recedit ex acie & suis fiduciam minuit & inimicis addit audaciam. Verum quia hoc sepius necesse est euenire: quibus modis tuto possit fieri declarandum est: primū vt tui nesciant ideo te recedere quia declinas inire conflictum. sed credant arte aliqua se ideo reuocari vt ad oportuniorem locum inuitetur hostis vt facilius superetur. aut certe insequentibus aduersariis secretiores collocentur insidie. Nam necesse est ad fugā parati sint qui ducem suum sentiunt desperare. Illud quoq; vitandum est ne hostes te recedere sentiant & statim irruant. Propterea pleriq; ante pedites suos equites posuerunt vt discurrentes aduersarios videre non sinerent quemadmodum pedites abscederent. Item particulatim incipientes a primis singulas acies subducebant: retroq; reuocabant in gradu suo manentib⁹ reliquis quos sensim postea cesimq; ad illos iugebant quos subdixerāt. Primū aliquantis exploratis itineribus noctu cum exercitu recedebant vt hostes die orto cum intellexissent non possent comprehendere precedentes. Preterea leuis armatura premittebatur ad colles: a qua subito tuto reuocaret exercitus: & si hostes insequi voluissent a leui armatura que antea occupauerat locum additis equitibus fundebantur. Nichil enim periculosius existimaf q si inconsulte insequentibus ab his qui in subsesta fuerint vel qui ante se parauerint obuietur.

Flauij Vegetij de re militari.

Quod tēpus est quo opportune collocant̄ insidie. Ca. XXIII.
Ecessario aut̄ amplior securitas graui⁹ solet habere dis-
crimen: impatis cibū accipiētib⁹ in itinere lassis / equos
suos pascentib⁹ ac nihil tale suspiciātibus supuent⁹ asso-
let fieri. Quod & nobis vitandū est & hosti in eiusmodi
ocasionib⁹ pernicies inferenda. Hoc em̄ casu oppressis nec virtus
potest nec multitudo pdesse: quia q̄ in acie publica vicitur pugna-
licet & ibi ars plurimū profit̄ / tñ ad defensionem suam potest accu-
sare fortunā. Qui vero superuentus & subseffas insidias passus est
culpam suaz nō potest excusare: quia hoc euitare potuit: & per spe-
culatores idoneos añ cognoscere. Cū recedit̄ talis fraus fieri cōsue-
uit: recto itinere pauci egtes cōsequūt̄ valida man⁹ occulte p̄ alia
mittit̄ loca: vbi ad agmē inimicorū puenerūt egtes tēptāt leuīt atq̄
discedunt: ille credit quicqd̄ insidiarū fuerat preterisse & sine cura
resoluitur in negligentia. Tunc illa man⁹ que secreto itinere desti-
nata fuerat supueniens opprimit ignorātes. Multi cum ab hoste
discedunt: si per siluas ituri sunt premittūt qui abrupta vel angusta
occupent loca: ne ibidē ab aduersariis patiātur insidias. Et rursus
post se precis arborib⁹ vias claudunt quas compedes vocant: vt
aduersariis facultatē adimant persequendi: & pene vtriq̄ parti in
itinere ad subseffas cōmunis occasio est. Nam qui precedit opor-
tunis vallibus vel siluosis montibus quasi post se reliquit insidias
in quas cum inciderit inimicus recurrit ipse & adiuuat suos. Qui
vero sequitur auersis semitis longe ante destinat expeditos: vt
precedentem aduersariū arceata transitur: deceptumq̄ a tergo & a
fronte concludat. Dormientibus noctu aduersariis & qui precesse-
rit potest regredi: & qui sequitur quantumvis interfit potest super-
uenire per fraudē. In transfretatione fluuiorū qui precedit illā para-
tem temptat opprimere que premissa transierat duz reliqui alueo
separantur. Qui autē sequitur festinato itinere illos qui nō potuer-
unt transire conturbat.

De camelis & catafractis equitib⁹.

Cap. XXV.

Camelos aliquante nationes apud veteres in acie pro-
duxerunt vt vrciliani in affrica: mahetes hodie quoq̄
producunt / sed hoc genus animalium arenis & tolerāde
siti aptū cōfusas etiā in puluere v̄to vias absq̄ errore di-
rigere memorat̄. Ceterū p̄ter nouitatē si ab insolitis videat̄ ineffi-
cax bello ē. Catafracti egtes ppt̄ munimia q̄ gerūt a vulnrib⁹ qdē
tuti s̄z p̄pter ipedimētū & pōdus armorū capi eos faciliē & laq̄is fre-
q̄nter obnoxii p̄tra dispsos pedites q̄ p̄tra egtes in certamine melio-
rē

res: tñ sunt aut ante legiones positi aut cū legionariis mixti qñ co-
minus hoc est manu ad manū pugna: acies hostiū sepe rumpūt.

¶ Quomodo quadrigis falcatis vel elephantis in acie
possit obfisti. Cap. XXVI.

Quadrigas falcatas ī bello rex antiochus & mitridates
habuerūt. Que vt primū magnum in acie intulere ter-
rorem ita postmodum fuere derisui. Nam difficile cur-
sus falcatus planum semper inuenit agrum: & leui im-
pedimēto retinetur: vnoq; afflicto aut vulnerato equo decipitur.

Sed maxime hec romanorū militū arte perierūt. Vbi ad pugna
ventū est: repente toto cāpo romani tribulos abiecerūt in q̄s currē
tes quadrigę cū incidissent delete sunt. Tribul⁹ autē est ex q̄tuor
palis confixū ppugnaculū: qđ quoquō abieceris trib⁹ radiis stat &
erecto quarto infest⁹ est. Elephanti ī preliis magnitudine corporū
barritus horrore forme ip̄ius nouitate/hoies equosq; conturbant:

hos p̄tra romanū exercitū primus in lucania rex Pyrrhus eduxit.
Postea hānibal in Africa Rex anthiocus in oriente. Ingurtha
in numidia copiosos habuerunt. Aduersus q̄s diuersa resistendi
excogitarunt ḡna armorū. Nā & Centurio in lucania gladio ma-

num quā promusciden vocant vni abscidit: & bini catafracti equi
iungebant⁹ ad currū. Quibus infidentes clibanarii sarissas hoc est
longissimos contos in elephantos dirigebant. Nam muniti ferro
nec a sagittariis quos vehabant belue ledebātur: & earum impe-
tum equorum celeritate vitabant. Alii contra elephantos cata-
fractos milites immiserunt: ita vt in brachiis eorum & in cassidi-
bus vel humeris aculei ingentes ponerentur e ferro ne manu sua
elephas bellatorem contra se venientē posset apprehendere. Prē-
cipue tamen velites/antiqui aduersum elephantos ordinarunt.

Velites autem erāt iuuenes leui armatura corpore alacri: qui ex
equis optime missilia dirigebant. Hi equis pretercurrentibus ad
latiores lanceas vel maiora spicula beluas occidebant: sed crescē-
te audacia postea collecti plures milites pariter pila hoc est missi-
lia in elephantos congregabant/eosq; vulneribus elidebant. Illud
tamen additum est vt funditores cum fustibalis & fundis rotun-
dis lapidibus destinatis indos per quos regebantur elephanti cū
ipsis turribus affligerent atq; mactarent/quo nichil tutius inueni-
tur. Preterea venientibus beluis quasi irrupissent aciem spacium
militēs dabant. Que cum in agmen medium peruenissent circū-
fusis vndiq; armatorum globis cum magistris absq; vulneribus
capiebantur illese. Carrobalistas aliquanto maiores (he enim

Pyrrh⁹
elephan-
tos p̄m⁹
in italiā
duxit.
Promu-
sis.
Sarisse.

Velites.

Carroba-
liste.

Flauij Caegetij de re militari.

longius & vehementius spicula dirigunt) superpositas curriculis cum binis equis aut mulis post aciem ordinari conuenit: & cum sub iactu teli accesserint/bestie sagittis baliatariorum transfiguntur. Latius tamen & firmitus contra eas praefigitur ferrum cum in magnis corporib⁹ maiora sint vulnera. Aduersum elephantos plura exēpla & machinamenta rettulimus: vt si qñ necessitas postulauerit scias que sint tam immanib⁹ beluis opponenda.

Quid fieri debeat si vel pars vel totus exercitus fugerit. Cap. XXVII.

Sciendum vero est si pars exercitus vicerit & pars fugerit: minime desperandū/cum i eiusmodi necessitate ducis constantia totam sibi possit vendicare victoriaz. Innumerabilibus hoc accidit bellis & p superiorib⁹ sunt habiti qui minime desperarunt. Nam in simili cōditione fortior creditur quē aduersa nō frangunt. Prior ergo de cesis hostibus spolia capiat quod ipsi dicunt colligat campū: prior clamore ac buccinis exultare videatur: hac fiducia ita perterrebit iūmicos ita suis fiduciam gemiabit: quasi victor ex omni parte discesserit. **Q** (si aliquo casu omnis in acie fundatur exercitus pernicioza clade: tamē reparationis multis fortuna non defuit & medicina querēda est. Dux ergo prouidus sub ea cautela publico debet Marte conflagrare vt si quid pro varietate bellorum vel conditionis humane sec⁹ acciderit absq⁹ graui detrimento liberet victos. Nam si vicini colles fuerint: si post terga munitio: si ceteris abscedētibus fortissimi quiq⁹ restiterint se suosq⁹ seruabunt. Frequenter iam fusa acies disperfos ac passim sequētes reparatis viribus intererunt. Nā nūq⁹ exultātibus maius solet esse discrimen q̄ cum ex subita ferocia in formidinem cōmutantur. Sed quicumq⁹ euentus fuerit colligendi sunt superstitēs: bello erigendi adhortationib⁹ congruis & armorum instauratione refouendi. Tunc noui delectus noua querunt auxilia: & qđ ampl⁹ pdest captatis occasionib⁹ in ipsos victores p occultas infidias ipetus faciend⁹ est. Ac sic audacia reparanda. Nec oportunitas deerit cū p felicitate supbius & incauti⁹ mētes efferant hūane. Si qs hunc casū vltimū putat: cogitet euent⁹ oīm preliorū inter initia ptra illos mag⁹ fuisse qbus victoria debebat.

Regule bellorum generales. Cap. XXVIII.

Non omnibus preliis expeditionis cōditio talis est vt quod quid tibi prodest aduersario noceat: quod illū adiuuat tibi semp officiat. Nunq⁹ igit⁹ ad illius arbitriū aliquid facere aut dissimulare demus sed id solū agere qđ nob⁹ (vti

*Collige
re cōpuz.*

se iudicamus. Contra te enī esse incipis si imiteris qđ fecit ille pro se: & rursus quicquid pro tua parte tēptaueris ꝑtra illum erit si uoluerit imitari. In bello qui plus in angariis uigilauerit plusq; in exercendo milite laborauerit min⁹ periculū sustinebit/nunq̄ miles ī aciem producendus est cuius antea experimēta non ceperis. Aut inopia /aut supueniētib⁹ /aut terrore meli⁹ est hostē domare q̄ prelio in quo solet ampli⁹ fortuna potestatis habere q̄ uirtus. ¶ Nulla cōsilia meliora sunt q̄ illa que ignorauerit aduersarius anteq̄ facias. ¶ Occasio in prelio ampli⁹ solet iuuare q̄ uirtus. ¶ In sollicitandis suscipiēdisq; hostibus si cū fide ueniāt magna fiducia est quia aduersariū amplius frangūt trāsfuge q̄ perēpti. ¶ Meli⁹ est post aciē plura seruare ꝑsidia q̄ latius militem spargere. ¶ Difficile uincit⁹ qui uere potest de suis & de aduersarii copiis iudicare. ¶ Amplius iuuat ūtus q̄ multitudo. ¶ Ampli⁹ ꝑdest sepe loc⁹ q̄ uirtus. ¶ Paucos viros fortes natura procreat: bona institutio ne plures reddit industria. ¶ Exercitus labore proficit: ocio conuenescit. ¶ Nunq̄ ad certamen publicū produxeris militem nisi cū eum uideris sperare uictoriā. ¶ Subita conterret hostes: uisitata uilescunt. ¶ Qui disperfis suis inconsulte insequitur: quā ipse acceperat aduersario uult dare uictoriā. ¶ Qui frumentum necessariaq; nō preparat: uincitur sine ferro. ¶ Qui multitudine & uirtute precedit quadrata dimicet fronte: qui primus est modus. ¶ Qui imparem se iudicat dextro cornu suo sinistrum cornu pel lat inimici qui est secundus modus. ¶ Qui sinistram alam fortissimam habere se nouerit /dexteram alam hostie inuadat: qui est tertius modus. ¶ Qui habet exercitatissimos milites in utroq; cornu pariter prelium debet incipere: qui est quartus modus. ¶ Qui leuē armaturam optimā regit utramq; alam hostis inuadat: ferentariis ante aciem constitutis: qui quintus est modus. ¶ Qui nec numero militū nec uirtute cōfidit /si depugnatur⁹ est de dextera sinistrā alam hostiū pulset: reliquis suis porrectis in similitudinem uerū: qui sextus est modus. ¶ Qui pauciores infirmioresq; habere se nouit septimo modo ex vno latere aut montē aut ciuitatē /aut mare /aut fluuiū /aut aliqd debet habere subsidiū. ¶ Qui ꝑfidit equitatur: altiora loca q̄rat equitib⁹ & rē magis per eqtes gerat. ¶ Qui cōfidit pedestrib⁹ copiis altiora loca peditib⁹ querat: & rē magis ꝑ pedites gerat. ¶ Cū explorator hostiū late ter oberret in castris /oēs ad tentoria sua per diem redire iubeant & statim deprehendit⁹ explorator. ¶ Cum consiliū tuum cognoueris aduersarii proditum dispositionem mutare te conuenit.

Flauij Vegetij de re militari.

¶ Quid fieri debeat tractato cum multis: quod vero facturus sis cum paucissimis ac fidelissimis vel potius ipse tecum.

¶ Milites pena & timor in sedibus corrigunt: in expeditione spes & premia faciunt meliores.

¶ Boni duces publico certamine nunquam nisi ex occasione aut nimia necessitate configunt.

¶ Magna dispositio est hostem fame magis urgere quam ferro. De equitatu sunt multa precepta: sed cum hec pars militie vsu exercitii/ armorum genere/ & equorum nobilitate profecerit: ex libris nihil arbor colligendum cum presens doctrina sufficiat.

¶ Quo genere depugnaturus sis nesciant hostes: ne aliquibus remediis obistere moliantur.

¶ Digesta sunt imperator inuicte: quam nobilissimi auctores diuersis probata temporibus per experientiarum fidem memorie tradiderunt: ut ad sagittandi peritiam quam in serenitate tua perscrutatur. Ad equitandi scientiam vel decorem quem humanorum aliorumque natio velit imitari si possit. Ad currendi velocitatem quam sarracenus indulsus non equat. Ad armature exercitationem cuius campi doctores vel pro parte exempla intellexisse gaudent: nunc regula preliandi immo vincendi artificium ingeratur: quatinus virtute pariter ac dispositione mirabili reipue tue & imperatoris officium exhibeas & militis.

¶ FINIS TERTII.

¶ FLAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBRI QUARTI PROLOGVS.

A Gregem incultamque hominum in initio seculi vitam a communione mutorum aliorum vel ferarum urbium constitutio prima discereuit. In his nomen reipue peperit communis utilitas. Ideo potentissime nationes ac principes consecrati nullam maiorem gloriam putauerunt quam aut fundare nouas ciuitates: vel ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre. in quo opere clementia serenitatis tue obtinet palmam. Ab aliis enim vel pauce vel singule a pietate tua innumerabiles urbes ita iugi labore profecte sunt/ ut non tam humana manu condite quam diuino nutu videantur parere. Cunctos itaque impatores felicitate/ moderatione/ castimonia exemplis/ indulgenti studiorum amore precellis: regni animique tui bonam cernimus. Hec enim anticipare & superior optauit etas: & extendi in perpetuum vetura desiderat. Quibus rebus tamen vniuerso orbi prestitum gratum

lamur bonū: quantū vel humana mēs petere vel gratia potuit diuina cōferre. Sed dispositionib⁹ vestre clemētie quantum p̄fecerit murorū elaborata cōstructio roma documentū est: q̄ salutē ciuiū; capitoline arcis defensione seruauit vt gloriosius postea totius orbis possideret imperiū. Ad complementū ergo operis maiestatis vestre p̄ceptione suscepti rationes quib⁹ vel nostre ciuitates defendende sunt vel hostium subruende ex diuersis autoribus in ordinē digeram nec laboris pigebit cum oībus profutura credantur.

¶ Ciuitates aut opere aut natura aut vtroq; debere muniri. Cap. I.

Vrbes atq; castella aut natura

muniū ē / aut manu / aut vtroq; / qd̄ firmi⁹ ducit

Natura / aut loco edito v̄l abrupto aut circūfuso

in mari siue paludib⁹ vel fluminib⁹. Manu fossis

ac muris. In illo naturali beneficio tutissimū eli

gētis cōsiliū in plano querit̄ fundātis industria

Videm⁹ atq; ssimas ciuitates ita in cāpis patētib⁹ cōstitutas: vt deficiente auxilio locorum / arte tamen & opere redderentur inuicte.

¶ Non directos sed angulosos muros faciendos. Cap. II.

Ambitū muri directū veteres ducere noluerūt: ne ad ict⁹

arietū esset disposit⁹: sed sinuosis anfractib⁹ iactis fūda

mētis clausere vrbes: crebrioresq; turres in ipsis angulis

ediderūt. Propterea q̄ si q̄s ad murū tali ordinatione

constructū vel scalas vel machinas voluerit admouere: non solū a

fronte sed etiam a lateribus & prope a tergo veluti in sinū circum

clusus opprimitur.

¶ Quemadmodū muris e terra iungatur aggestus vt nūq; possit elidi. Cap. III.

Mrus aut vt nūq; possit elidi hac ratione p̄ficiť. interual

lo vicenū pedum interpolito / duo intrinsec⁹ parietes fa

briant̄. Deinde terra q̄ de fossis fuerit egesta iter illos

mittit̄: vectibusq; densat̄: ita vt a muro primus paries

parum inferior / secūdus longe minor ducat̄: vt de plano ciuitatis

ad similitudinē gradū quasi cliuo molliusq; ad p̄pugnacula possit

ascendi. Quia nec mur⁹ vllis potest arietib⁹ rumpi quem terra cō

firmat: & quouis casu destructis lapidibus ea q̄ inter parietes densa

fata fuerit ad muri vicem ingruentibus moles obfistit.

¶ De cataractis / & portis / ne exurantur ab ignibus. Cap. IIII.

Flauij begetij de re militari.

Cauetur preterea ne porte subiectis ignib⁹ exurant^r. Propter quod sunt coriis & ferro tegende. Sed amplius prodest quod inuenit antiquitas: vt ante portā addatur propugnaculum. In cuius ingressu ponit^r cataracta que anulis ferreis ac funibus pendet: vt si hostes intrauerint demissa eadē extinguantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus: vt accipiat foramina per q̄ de superiore parte effusa aqua subiectum extinguat incendium.

¶ De fossis faciendis.

Cap. V

Aosse autē ante vrbes altissime latissimeq^{ue} faciende sunt vt nec possint coequari repletiq^{ue} ab obsidentibus. Et cuius aquis ceperint inundari: ab aduersario cuniculum continuari minime patiantur. Nā duplici modo opus subterraneum peragi earum altitudine & inundatione prohibetur.

¶ Ne sagittis hostium hoies ledant^r in muro. Cap. VI.

Aormidatur ne multitudo sagittariorum de propugnaculis exterritis defensoribus appositisq^{ue} scalis occupet murum. Aduersum quod cataphractus atq^{ue} scuta in ciuitatibus debent habere q̄ plurima. Deinde propugnacula duplicia saga ciliaq^{ue} tendantur: impetumq^{ue} excipiant sagittarum. Nec em̄ facile transeunt spicula quod cedit ac fluctuat. Inuentum quoq^{ue} remedium est: vt de ligno crates facerent quas metellas vocauerunt lapidibusq^{ue} complerent: ea arte inter bina propugnacula constitutas vt si per scalas ascendissent hostes: & partē aliquā ipsiq^{ue} contigissent: supra caput suum vergerent faxa.

¶ Quibus modis prouidendum sit ne famem patiantur obsessi. Cap. VII.

Multa defensionum oppugnationūq^{ue} sunt genera: que locis competentibus inferemus. Nunc sciendū est obsidendi duas esse species. Vnā cum aduersarius opportunis locis presidii ordinatis continuis insultibus impugnat obsessos. Alteram cum vel aqua prohibet inclusos vel deditiōnem sperat a fame: quando oēs prohibuerit cōmeatus. Hoc em̄ cōsilio ipse ociosus ac tutus fatigat inimicū. Ad quos casus possessores quibus leui suspitione pulsati omnē alimoniam victus intra muros debent studiosissime collocare: vt ipsis exuberet substantia: ad uersarios inopia cogat abscedere. Non solum autē porcinū sed & omnium animalium genus quod inclusum seruari potest deputari oportet ad lardū: vt ad miniculo carnis frumenta sufficiant. Aues autē cortales & sine expensa in ciuitate nutriuntur: & propter egrotates

sunt necessarie. Pabula equis congerenda precipue: & que appor-
tari nequiverint exurenda. Vini/acetii/ceterarumq; frugum vel
pomorum congerende sunt copie:nihilq; quod suis proficiat hosti-
bus relinquendū est. Nam vt hortorum cura in viridariis domorū
vel areis exerceatur:utilitatis aut voluptatis ratio persuadet. Pa-
rum autem proficit plurimum collegisse/nisi ab exordio dimēsi-
one salubri per idoneos procuratores erogatio temperetur. Nunq̄
periclitati sunt fame qui frugalitatem inter copiam seruare cepe-
runt. Imbellis quoq; etas ac sexus propter necessitatem victus fo-
ris frequenter exclusa est:ne penuria opprimeret armatos a quib?
sepe menia seruabantur.

¶ Que species preparande sint pro defensione mu-
rorum. Ca. VIII.

EXurimenta/bitumen/sulphur/picem liquidam/oleum/
quod incendiarium vocant ad exurendas hostium ma-
chinas conuenit preparari. Ad arma facienda ferrum
vtriusq; temperature & carbones seruantur in conditis
ligna quoq; hastilibus sagittisq; necessaria reponuntur. Saxa rotū-
da de fluuiis qui pro rotunditate grauiora sunt & aptiora mitten-
tibus diligentissime colliguntur:ex quibus muri replentur & tur-
res. Minima etiā fundas siue sustibalis vel manibus iacienda.
Maiora per onagros diriguntur. Maxima vero pondere formaq;
volubili in propugnaculis diriguntur:vt dimissa per preceps non
solum hostes obruant subeuntes / sed etiam machinamenta con-
fringāt. Rote quoq; de lignis viridibus iagentissime fabricantur:
vel intercisi ex validissimis arboribus chilyndri quas Taleas vo-
cant vt sint volubiles leuigant: q̄ per pronū labentia subito ipetus
bellatores sternūt equosq; solent deterrere. Trabes quoq; & tabu-
lata vel diuerse magnitudinis clauos ferreos esse oportet in prom-
ptu. Nam talibus oppugnantiū machinis per alias machinas con-
fueuit obfisti. Precipue cum subitis operibus addēda sit muris vel
propugnaculis altitudo:ne aduersariorum mobiles turres super-
emineant & capiant ciuitatem.

¶ Quid faciendum si neuorū defuerit copia. Cap. IX.

Eruorū quoq; copiā sumo studio expedit colligi:qa on-
agri vel baliste ceteraq; tormēta nisi sumib? neruinis intē-
ta nihil p̄sunt. Equorū tñ fete de caudis ac iubis ad bali-
stas vtiles asserūt. Indubitātū vero est & crines femiariū
in eiusmodi tormētis non minorē habere virtutē romane necessita-
tis expimento. Nā in obsidione capitolii corruptis iugi ac longa fa-

Flauij Vegetij de re militari.

*Mulieres
romanae
rū crines* tigatione tormētis cū neruorū copia defecisset: matrone abscessos
crines viris suis obtulere pugnātib⁹: reparatisq; machinis aduersa
riorum impetum repulerunt. Maluerunt enī pudicissime femi
ne deformato ad tempus capite libere viuere cum maritis: q̄ hos
tibus integro decore seruire. Cornua quoq; vel cruda coria p̄ficat
colligi ad catafractas tegēdas aliq; machinamēta siue munimia

Quid faciendū ne aque inopiā patiant̄ obsessi. Cap. X.

agna vrbs vtilitas est cum perennes fontes mur⁹ in
cludit. **Q** si natura non prestat cuiuslibet altitudinis
effodiendi sunt putei: aquarūq; haustus funib⁹ extrahē
di. Sed interdū sicciora sunt loca q̄ montib⁹ sunt saxisq;
munita in quibus supposita castella extra murū inferiores repper
riunt fontiu venas: ac de ppugnaculis vel turribus destinatis p̄te
gunt telis vt aquatoribus liber prestet̄ accessus. **Q** si vltra iactū
teli in diuo tñ ciuitatis subiecta sit vena: castellum paruulū queq;

Burgus

Burgum vocant inter ciuitatem & fontē conuenit fabricari: ibiq;
balistas sagittariosq; constitui: vt aqua defendatur ab hostibus.
Preterea in omnibus publicis edificiis multisq; priuatis cisterne
sunt diligentissime substituende: vt receptacula aquis pluuiab⁹
que de tectis effluūt prestent. Difficile enī vincit sitis eos qui quis
exigua aqua ad potum tantū in obsidione sunt vsi.

Si sal defuerit quid faciendū sit.

Cap. XI.

I maritima sit ciuitas & sal defuerit: liquor ex mari sū
ptus per alueos aliq; patula vasa diffundit̄ qui a calore
solis duratur in salē. **Q** si hostis ab vnda prohibeat nā
hoc sepe accidit harenas quas excitato vēto mare sup
fuderat aliquando colligūt: & dulci aqua eluūt. que sole siccata ni
hilominus mutatur in salem.!

Quid faciendū cū primo impetu venit̄ ad muros. Cap. XII.

Iolenta autem impugnatio quando castellis vel ciuita
tibus preparatur: mutuo vtrinq; periculo sed maiore op
pugnantium sanguine exercentur luctuosa certamina:
illi enim qui muros inuadere cupiunt/terrifico appara
tu expositis copiis in spem deditiois formidinem geminant tur
barum strepitu hominūq; permixto. Tunc quia timor magis frā
git insuetos primo impetu stupentibus oppidanis si discrimini
experimenta non norunt: ad motis scalis inuaditur ciuitas. **Q** si
a fidentibus siue militaribus viris repellatur prima congressio:
statim clausis crescit audacia/& iam non terrore sed viribus & at
te configitur.

Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur. Ca. xiii

Admouentur etiam testudines / arietes / falces / vinee / plutei / muscoli / turres: de quibus singulis qualiter fabricentur quo etiam pacto prelientur vel repellantur edisseram.

De ariete / falce / testudine. Cap. XIII.

Que materia ac tabulatis testudo contextitur: que ne exuratur incendio / coriis vel ciliciis centonibusq; vestitur. Hec intrinsecus accipit trabem que ad uero prefigitur ferro qd falx vocatur ab eo qd incuruata est ut de muro extrahat lapides: aut certe ipsius caput vestitur ferro & appellatur aries. vel qd habet durissimam frontem que subruat muros: vel qd more arietum retrocedit ut cum impetu vehementius feriat. Testudo autem a similitudine vere testudinis uocabulum sumpsit: quia sicut illa modo reducit modo profert caput: ita machinamentum interdum reducit trabem: interdum exerit ut fortius cedat.

De vineis / de pluteis / & aggere. Cap. XV.

Vineas dixerunt veteres quas nunc militari barbaricoq; usu cautias uocant. E lignis leuioribus machina colligitur lata pedibus. viii. alta pedibus. vii. longa pedibus. xvi. huius tectum munitione duplici tabulatis cratibusq; contextitur. Latera quoq; uimine sepiuntur ne saxorum telorumq; impetu penetrentur. Extrinsecus autem ne immisso concremetur incendio crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Iste cum plures facte fuerint iunguntur in ordinem sub quibus obsidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamenta. Plutei dicuntur qui ad similitudinem apsidis contextuntur e uimine & ciliciis vel coriis proteguntur: ternisq; rotulis quarum una in medio due in capitibus apponuntur. In quacumq; partem uolueris admouentur more carpenti: quos obsidentes applicant muris: eorumq; munitione protecti sagittis siue fundis vel missilibus defensores oes de propugnaculis ciuitatis exturbant: ut scalis ascendendi facilius prestetur occasio. Agger autem ex terra lignisq; extollitur contra murum de quo tela iactantur.

De musculis. Cap. XVI.

Musculos dicunt minores machinas: quibus protecti bellatores si lutum offuerit: aut ciuitatis fossatum apportatis lapidibus lignis ac terra non solum complent sed etiam solidant: ut turres ambulatorie sine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem a marinis beluis.

Flauij begetij de re militari.

musculi. Nam quemadmodum illi cum minores sint tamen bases
nis auxilium adminiculūq; iugiter exhibent: ita iste machine bre
uiores deputate turribus magnis aduentui illarum parant viam
itinerāq; premuniunt.

¶ De turribus ambulatoriis.

Cap. XVII.

Turres autem dicuntur machinamenta ad edificiorum
speciem ex trabibus tabulatisq; compacta: & ne tantū
opus hostili cōcremetur incendio diligentissime ex cru
dis coriis vel centonibus cōmunitur: quibus pro mō la
titudinis additur altitudo. Nā iterdū tricenos pedes p quadrū/ in
terdū qdragenos vel quiquagenos late sunt. Proceritas aut ipsarū
tanta sit vt non solum muros sed etiam turres lapideas altitudine
superent. His plures rote mechanica arte subdūtur: quarum lapsu
volubili magnitudo tam alta moueatur. Presens autē periculum
ciuitatis est si ad murum fuerit turris admota: plures ei accipit sca
las & diuerso genere conatur irrumperē. Nam in inferioribus ha
bet arietem cuius impetu destruit muros. Circa vero mediam par
tem accipit pontē factum de duabus trabibus septumq; devimine:
quem cito prolatū inter turrim murumq; cōstituunt: & per eum in
grediētes de machina bellatores in ciuitatem transeūt & occupāt
muros. In superioribus autē turris illius partibus contacti & sagit
tari collocātur qui defensores vrbis contis missilibus saxisq; ex al
to prosternant. Quo facto ciuitas capitur sine mora. Quid em̄ au
xilii superest cum hi qui de murorū altitudine sperabant repente
supra se aspiciāt altio rem hostium murum?

¶ Quēadmodū ambulatoria turris possit incendi. Ca. XVIII:

Victā manifesto discrimini occurritur multis modis.
Primū si confidentia vel virtus est militaris eruptione
facta globus egrediē armatorū: & vi hostib⁹ pulsus ma
chinamētū illd̄ igēs direptis coriis ignis exurit. Qz si op
pidani exire nō audeāt maiores balistas/ malleolos/ vel falaricas
cū incendio destināt vt perruptis coriis vel cētonib⁹ intrinsec⁹ flā
ma cōdat. Malleoli velut sagitte sunt & vbi adheferint qa ardētes
sunt vniuersa cōflagrāt. Falarica autē ad modū haste valido p̄figit^r
ferro. iter tubū etiā & hastile sulphure/ resina/ bitumie/ stuppisq; cō
uoluit infuso oleo qd̄ incēdiariū vocant. Que baliste impetu desti
nata p̄upto munimie ardēs figit^r ligno: turritāq; machinā frequen
ter icēdit. Depositi quoq; hoīes fumib⁹ cū hostes dormiūt i latebris
portant lucernas & incēsis machinis rursus leuant^r in murum.

¶ Quēadmodum altitudo muris addatur. Cap. XIX.

Malleoli
Falarica.

D Reterea partē muri ad quā machina conat̄ accedere ce-
mēto atq; lapidib⁹ vel luto siue laterib⁹ postremo tabula
is extruēdo faciūt altiorē: ne defensores meniū desupve
bi vētura possit opprimere. Cōstat aut̄ inefficax machi-
nameu reddi si inueniat̄ inferi⁹. Verū obsidētes eiusmōi doliū ad
hibere cōsueuerūt: primo talē extruūt turrē q̄ ppugnaculis ciuita-
tis videat̄ inferior/deide secreto aliā de tabulatis intrinsec⁹ faciūt
turriculā: & cum muris fuerit machina sociata: subito funibus tro-
cleisq; de medio turracula illa producit̄: de qua egrediētes armati
quia altior inuenitur statim capiunt ciuitatem.

¶ Quo pacto fodiat̄ terra vt machina nocere nō possit. Ca. XX.

H Nterdū lōgissimas ferratasq; trabes opponūt machine
veniēti: eaq; a muri vicinitate ppellūt. S; cū rhodiorū ci-
uitas oppugnaret̄ ab hostib⁹: & turris ambulatoria sup
muronū altitudinē ac turriū oim pararet̄: mechanici in-
genio inuentū est tale remediū. Per noctē sub fundamēto muri cu-
niculū fodit: & illū locū ad quē die postero turris fuerat pmouēda
nullo hostiū sentiēte egesta terra cauauit intrinsec⁹: & cū rotis suis
moles impulsa fuisset: atq; ad locū q̄ subt⁹ cauat⁹ fuerat venisset: tāto
pōdere solo cedēte subsedit: vt nec iūgi muris aut moueri vltierius
potuit. Ita ciuitas liberata est/derelictaq; machina.

Rhodios
rum astu-
tia.

¶ Descalis/sambuca/exostra/& tollenone. Cap. XXI.

A Dmotis turrib⁹ funditores lapidib⁹ / sagittariū iaculis/
manubalistarii vel arcubalistarii sagitt⁹ / iaculorum plū
batis ac missilib⁹ / e muris submouēt hoies. Hoc facto sca-
lis appositis occupāt ciuitatē. S; q; scalis nitūf frequēter
piculū sustinēt: exēplo Capanei a q̄ primū hec scalarū oppugnatio
phibet̄ inuenta: q̄ tātavi occis⁹ est a Thebanis vt extinct⁹ fulmine
diceret̄. Et ideo sābuca exostra & tollenone obsidētes in murū ho-
stiu penetrāt. Sābuca dicit̄ ad similitudinē cythare: nā quēadmo-
dū in cythara chorde sunt: ita in trabe q̄ iuxta turri ponit̄ funes sūt
q̄ pontē de superiore parte trocleis laxāt: vt descēdat ad murum. Ita
timq; de turri exeūt bellatores & p eā transcūtes menia vrbis inua-
dunt. Exostra dicit̄ pons quē superius exposuim⁹ q̄ de turri in mu-
rum repente protrudit̄. Tollenō dicit̄ quotiens vna trabs in terrā
prealta defigit̄. Cui in summo vertice aliā trāsuerfa trabs longior
dimēsa medietate cōnectit̄ / eo libramento vt si vnū caput de presse-
ris aliud erigitur. In vno ergo capite cratib⁹ siue tabulatis conte-
xit̄ machina: in qua pauci collocātur armati. Tunc per funes vno
tracto depressos; alio capite eleuati imponuntur in murum.

Capane⁹

Sābuca

Exostra
Tollenō

Flauij Uegetij de re militari.

¶ De balistis/onagris/scorpionib⁹/arcubalistis/fustibalis fundis/per que tormenta defendit⁹ murus. Cap. XXII.

Balista.

Duersum hec obfessos defendere confueuerunt baliste/onagri/scorpiones/arcubalifte/fustibali/sagittarii/funde. Balista: funibus: neruis: chordisq; tenditur: que quāto prolixiora brachiola habuerit: hoc est quanto maior fuerit tanto spicula longius mittit. Que & si iuxta artē mechanice cam temperetur & ab exercitatis hoibus qui mensurā eius ante collegerint dirigat⁹: penetrat quodcūq; percusserit. Onager autē dirigit lapides sed pre neruorū crassitudine & magnitudine saxorum pondera iaculatur. Nam quāto amplior fuerit tāto maiora saxa fulminis more contorquet. His duobus gñibus nulla tormentorum species uehementior inuenitur. Scorpiones dicebant⁹ quas nūc manubalistas uocant: iō sic nūcupati q̄ paruis subtilibusq; spiculis inferāt mortē. Fustibalos/arcubalistas/& fundas describere superfluum puto que presens vsus agnoscit. Saxis tñ grauiorib⁹ per onagrum destinatis nō solum equi eliduntur & hoies: sed etiā hostium machinamēta frangūtur.

Onager.

Scorpiones.

Fustibalis.

¶ Aduersum arietes p̄sunt culcitre: laquei: lupi: & columne grauiore. Cap. XXIII.

Duersum arietes etiam vel falces sunt plura remedia. Aliquanti centones & culcitrās funibus calant & illis opponunt locis qua cedit aries: ut impet⁹ machine materia molliore fractus non destruat murū. Alii laqueis captos arietes per multitudinem hoīm de muro in obliquū trahunt: & cum ipsis testudinibus euertunt. Plures in modū forcicis dentatum funibus alligant ferrum quod lupū uocant. apprehensumq; arietem aut euertunt aut ita suspendūt ut impetū non habeat feriendi. interdum bases colūne marmoree vibrato impetu iaciuntur e muris: arietesq; confringunt. Quod si tanta vis fuerit ut murus arietibus perforē: & quā sepe accidit decidat salutis una spes superest ut destructis domibus alius intrinsecus murus addat hostesq; intra binos parietes si penetrare tēptauerint p̄manē.

¶ De cuniculis per quos murus defodit⁹. Cap. XXIII.

Cuniculus.

Liud genus oppugnationum est subterraneum atq; secretum quod cuniculū uocant: a leporibus qui casulas sub terras fodiunt: ibiq; condūtur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorū in quibus auri argentiq; uenas bestorum rimatur idustria magno labore terra defoditur: cauatoq; specu in exitium ciuitatis inferna queritur via.

Que fraus duplicibus operatur insidiis: aut enim penetrant vrbe & noctu non sentientib⁹ oppidanis egrediuntur per cuniculū: reseratisq; portis suorum agmen inducunt: hostesq; in ipsis domib⁹ perimunt ignorantes: aut certe cū ad murorum fundamēta peruenerint: suffodiunt eorum maximā partem appositis ficcoribus lignis ruinamq; muri tumultuario opere suspendūt. Sarmēta insuper iungūt aliq; fomenta flammari. Tunc preparatis bellatoribus subter ignis immittitur: cōbustisq; colūnis ligneis atq; tabulatis muro subito corruente irruptioni aditus referatur.

¶ Quid facere debeant oppidani si hostes irruerint ciuitatem. Cap. XXV.

Nnumerabilib⁹ declaratur exemplis sepe cesos ad internitionem hostes qui peruaserant ciuitatē. Quod sine dubio euenit si oppidani muros ac turres retinuerint: vel altiora loca occupauerit. Tunc enim de fenestris ac tectis omnis etas ac sexus irrūpentes obruūt saxis aliisq; generibus telorum. Qd ne sustineant obsidentes: portas ciuitatis aperire cōsueuerunt/ vt resistere desinant fugiendi potestate cōcessa. Necessitas em̄ quedā virtutis est desperatio in hoc casu. Vnum oppidanis auxiliū est siue per diem siue per noctem hostis intrauerit: vt muros turrestq; teneant: ac loca superiora cōscendant: hostesq; per vicos & plateas vndiq; obruant dimicantes.

¶ Que sit adhibenda cautela ne hostes furtim occurrant murum. Cap. XXVI.

Requenter dolum excogitant obsidentes: ac simulata desperatione longi⁹ abeunt. Sed vbi post metum murorum vigiliis derelictis requieuerit incauta securitas: tenebrarum ac noctis occasione captata cum scalis clamulum veniunt/ murosq; conscendūt. Propter quod maior est adhibenda custodia: cum hostis abscesserit/ & in ipsis muris ac turribus tuguriola locanda. In quibus vigiles hybernis mensibus ab hymbribus vel frigore estiuis defendātur a sole. Illud quoq; vsus inuenit: vt acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutritiant qui aduentum hostium odore presentiant: latratuq; testentur. Anseres quoq; non minore sollertia nocturnos superuentus clamoribus indicant. Nam ingressi capitolinam arcem galli romanorum nomen eruerant nisi clamore anserum excitatus mālius restitisset. Mira diligentia siue fortuna viros qui vniuersum orbē erant missuri sub iugum auis vna seruauit.

Flauij Vegetij de re militari.

Quomodo oppidanis inferantur insidie. Cap. XXVII.

A On solum in obsidionibus sed in vniuerso genere bel-
lorum super omnia ducitur hostiū consuetudinem ex-
plorare diligēter ac nosce. Opportunitas em̄ insidiarū
aliter non potest inueniri nisi scias quibus horis aduer-
sarius a laboris intentione discedat: quibus reddatur incautio/ in-
terdum medio die: interdum ad vesperū: sepe nocte: aliquādo eo
tempore quo sumitur cibus cum vtriusq; partis milites ad requiē
aut curanda corpora dispergunt. Qd̄ in ciuitate cum ceperit fieri
obsidentes astu se de prelio subtrahunt vt aduersariorū negligē-
tie licentiā tribuant. Que ip̄a impunitate cū creuerit: repente ad-
motis machinis vel appositis scalis occupāt ciuitatē & ideo ī mur-
fata ceteraq; tormēta ponunt in prōptu vt cognitis insidiis occur-
rētes ad manū hēant qd̄ supra capita hostiū euoluāt atq; iaculentur.

Quid faciant obsidentes ne ab oppidanis patiantur
insidias. Cap. XXVIII.

Um negligentia intenerit paribus insidiis subiacēt
obsidentes. Nam siue cibo siue somno fuerint occupati:
siue ocio aut aliqua necessitate dispersi/ tūc oppidani re-
pente prorumpunt: ignorātes perimūt: arietes/ machi-
nas ipsosq; aggeres ignibus concremāt: oiaq; in perniciē suam fa-
bricata opera subuertūt. ppter hoc obsidētes vltra iactum teli fosa
faciunt: eamq; non solum vallis & sudibus sed etiam turricu-
lis instruūt: vt erūpentibus ex ciuitate possint obsistere. qd̄ opus
loricula loriculam vocant: & sepe cum obsidio describitur inuenitur in hy-
storis loricula urbem esse circūdatam.

Quo gñe tormentorū defendantur ciuitates. Cap. XXIX.

Ed ex alto destinata missilia siue plumbate vel lancee
veruta vel spicula in subiectos vehemētī cadūt. sagitte
quoq; arcub⁹ misse & saxa manib⁹ fundis siue sustibalis
directa quāto de excelsiori loco exeūt tanto longius pe-
netrant. Baliste vero & Onagri si a peritis diligentissime tempe-
rentur vniuersa precipidunt. A quibus nec virtus vlla nec manimi-
na possunt defendere bellatores. Nam more fulminis quicquid p̄-
cusserint aut dissoluere/ aut irrūpere consueuerūt.

Quemadmodū mensura colligat⁹ ad scalas vel
machinas faciendas. Cap. XXX.

Capiendos muros scale vel machine plurimū valent:
si ea magnitudine cōpacte fuerint vt altitudinē exupe-
rent ciuitatis. Mensura autē colligit⁹ duplici modo: aut
enī linū tenue & expeditū vno capite nectit⁹ in sagitta.

que cū ad muri fastigia directa perueniret: ex mēsurā lini murorū altitudo deprehendit. Aut certe cum sol obliquus vmbra turriū murorūq; iaculatur in terrā: tunc ignorātibus aduersariis vmbre illius spaciū mensurat. Itēq; decēpeda figit & vmbra illi⁹ similitē mēsurat. Quo collecto nūero nō dubitat ex vmbra decēpede inueniri altitudinē ciuitat (cū sciat quāta altitudo quātū vmbre mitat i longū. Que ad oppugnādas vel defendēdas vrbes auctores bellicarū artiū pdiderūt: vel que recētior necessitatū vsus inuenit pro publica vt arbitror vtilitate digessi: illud iterū iterūq; pmonēs vt solertissime caueat neqñ aut potus inopia emergat: aut cibi: quibus malis nulla arte succurrit. Ideoq; intra muros tanto plura condenda sunt quāto scitur clausure tempus in obsidentium pote state consistere.

¶ Precepta belli naualis.

Cap. XXXI.

Recepto maiestatis tue impator inuicte terrestris prelii rationibus absolutis naualis belli residua vt opinor est portio. De cuius artibus ideo pauciora dicēda sunt quia iam dudū pacato mari cū barbaris nationib⁹ agitē terrestre certamen. Romanus autē pplus p decore & vtilitate magnitudinis sue nō ppter necessitatē tumult⁹ alicui⁹ classē parabat ex tpe: sed ne qñ necessitatem sustineret semp habuit pparatā. Nemo enī bello lacessere aut facere audet iniuriā ei regno vel populo quē expeditū & promptū ad resistendū vindicandūq; cognoscit. Apud misenū ergo & rauēnam singule legiones romani nominis cū classibus stabāt: ne longius a tutela vrbis abscederēt & cum ratio postulasset sine mora sine circuitu ad omnes mūdi partes nauigio peruenirent. Nam misenatiū classis/galliam/hyspanias/mauritaniam/aphticam/egyptum/sardiniam/atq; siciliam in proximo habebat. Classis autem rauennatiū/epiron/macedoniam/achaiam/propontidē/pontum/orientem/cretam/cyprum petere directa nauigatione cōsueuerat: quia in rebus bellicis celebritas amplius solet prodesse q̄ virtus.

¶ Nomina iudicū qui preerant classi.

Cap. XXXII.

Liburnis autē que in cāpania stabāt pfectus classis misenatiū preerat. Eas nō que in ionio mari locate fuerant pfect⁹ classis rauennatiū retinebat. Sub qbus erāt deni tribuni p cohortes singlas pstituti. Singule autē liburne singulos nauarchos id est quasi nauicularios hēbant: qui exceptis ceteris nautarū officiis gubernatoribus atq; remigib⁹ & militib⁹ exercendis quotidianā curam & iugē exhibebant industriā.

Flauij Vegetij de re militari.

¶ Vnde appellantur liburne. Cap. XXXIII.

¶ Iuerse autē prouincie quibusdā tñ tēporib⁹ mari plurimū potuerunt: & ideo diuersa genera nauū fuerūt. Sed augusto dimicāte attiaco plio cum liburnorū auxiliis prescipue victus fuisset antonius: experimēto tanti certaminis patuit liburnorū naues ceteris aptiores. Ergo similitudine & noīe vsurpato ad earūdē instar classē romani principes texuerūt Liburnia nāq; dalmatie pars est iadertine subiacens ciuitati cui⁹ exemplo nunc naues bellice fabricantur & appellantur liburne.

¶ Qua diligentia fabricantur liburne. Cap. XXXIII.

¶ Ed cū in domib⁹ struendis harene vel lapidū qualitas requiratur: tantomagis in fabricandis nauib⁹ diligēter cuncta querēda sunt: quāto maius periculū est nauē vitiosa esse quā domū. Ex cypresso ergo & pinu domestica siue liluētū larice & abiete p̄cipue liburna cōtextitur: vtili⁹ ereis clauis q̄ ferreis cōfigēda. Que licet esse grauior aliquāto videatur expensa tñ quia amplius durat lucrū probatur afferre. Nā ferreos clauos tpe & hūore celeriter rubigo cōsumit: erei autem etiā in fluctibus propriam substantiam seruant.

¶ Qua obseruatione fit cedenda materies. Cap. XXXV.

¶ Bseruandū p̄cipue vt a quintadecima/luna vsq; ad vigesimā tertiam arbores p̄scindantur: ex quibus liburne cōtextēde sunt. His em̄ tñ octo dieb⁹ cesa materies immunitis seruat a carie. Reliq; autē diebus p̄cisa etiā eodem anno interna vermiū labe exesa in puluerē vertitur. Quod ars ipsa & oīz architectorū quotidian⁹ vsus edocuit: & contēplatione ipsi⁹ religionis agnoscimus quam pro eternitate his tñ dieb⁹ placuit celebrari.

¶ Quo mense sint cedende traves. Cap. XXXVI.

¶ Eduntur autē traves vtiliter post solstitium estiuū id est per mēses Iulii & Augustum: & per autūnale equinoctium id est vsq; ad kalēdas Ianuarias. His nāq; mēsi bus arescente humore sicciora & ideo fortiora sunt ligna. Illud etiā cauendū ne cōtinuo vt deiecte fuerint traves secantur: vel statim vt secte fuerit mittantur in nauē. Siquidē & adhuc solide arbores etiā diuise per tabulas duplices ad maiore siccitatem mereantur inducias. Nam virides compinguntur: cum natiuum humorem exsudauerint contrahuntur: & rimas faciunt latiores: quo nihil est periculosius nauigantibus.

De modo liburnarum.

Cap. XXXVII.

Qvod ad magnitudinem pertinet minime liburne res-
 morum hñt singulos ordines: paulo maiores binos ido-
 nee mēsure ternos vel quaternos interdum quinos for-
 tiuntur remigū gradus. Nec hoc cuiq̄ enorme videat̄
 cum in actiaco plio longe maiora referant̄ concurrisse nauigia: vt
 seruatorū etiā vel vltra ordinū fuerint. Scaphe tñ maiorib⁹ liburnis
 exploratorie sociant̄ que vicenos ppe remiges in singulis partib⁹
 habebāt quas britāni pyctas vocāt. Per has & superuentus fieri:
 & cōmeat⁹ aduersariorū nauū aliqñ incipi assolet/ & Speculādi
 studio aduent⁹ earū vel consiliū dephendi. Ne tñ exploratorie na-
 ues candore pdant̄: colore veneto q̄ marinis est fluctibus similis
 vela tingunt̄ & funes: cera etiā qua vngere solent naues inficitur.
 Naute quoq̄ vel milites venetā vestem induūt vt non solum per
 noctem sed etiā per diem facilius lateant explorantes.

Color ma-
rinus.

Nomina ventorū & numerus.

Cap. XXXVIII.

Qvicūq̄ exercitum armatis classib⁹ vehit turbinū signa
 debet ante p̄noscere. Procellis nāq̄ & fluctibus liburne
 grau⁹ q̄ vi hostiū sepe perierūt. In qua parte naturalis
 philosophie tota est adhibēda solertia: quia ventorū &
 tēpestatum celesti rōne natura colligif. Et p̄ acerbitate pelagi si-
 cut cautos & puidos cautela tutatur: ita negligētes extinguit in
 curia. Igit̄ ventorū numerū atq̄ vocabula ars nauigandi primū
 debz inspicere. Veteres aut̄ iuxta positionē cardinū tñ quattuor
 ventos principales a singulis celi partibus flare credebāt. Sed ex
 perimēto posterior etas duodecī cōprehendit. Horū vocabula ad
 submouendā dubitationē nō solū greca sed etiā latina protulim⁹:
 ita vt ventis p̄cipalibus declaratis eos qui ip̄is dextra leuaq̄ iū-
 sti sunt indicem⁹. A verno itaq̄ solstitio. i. ab orientali cardine su-
 mimus exordiū ex quo ventus oritur ἀπηνλιωτησ id est subso-
 lanus. Huic a dextra adiungitur καικιασ. A sinistra eurus siue
 vulturus. Meridianū aut̄ cardinē possidet ποτος id est auster.
 Huic a dextra iungitur λευκοποτος id est albus notus. A sinistra
 libonotus. i. corus. Occidentalem vero cardinē tenet zephirus.
 Huic a dextra iungitur libs siue aphricus. A sinistra iapix siue fa-
 uonius. Septentrionalem vero cardinē fortitus aparetias siue se-
 ptentrio. Cui adheret a dextra trafitas siue circius. A sinistra bo-
 reas id est aquilo. Hi sepe singuli/ interdū duo/ magnis autē tem-
 pestatibus etiam tres pariter flare consueuerunt. Horum impe-

Flauij Uegetij de re militari.

tur maria que sua sponte tranquilla sunt & quieta undis estuantibus seuiunt. Horum flatu pro natura temporū vel locorum ex partibus serenitas redditur: & rursus in procellas serena mutant. Nam secundo spiramine optatos classis inuenit portus/ aduerso stare vel regredi/ aut discrimen sustinere compellitur. Et ideo difficile naufragium potulit qui ventorū rationem diligenter inspexit.

¶ Quibus mensibus tutius nauigetur. Cap. XXXIX.

Sequitur mensium dierumque tractatus. Neque enim integro anno vis atque acerbitas maris patitur nauigantes: sed quidem menses aptissimi: quidem dubii: reliqui classibus intractabiles sunt lege nature. Phenite decursu. i. post ortum pliadū a die. vi. kalendas Iunii usque ad arcturi ortum. i. in diem. xviii. kalendas octobris securā nauigatio creditur: quia estatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur. Post hoc tempus usque in tertium Idus nouembris incerta nauigatio est & discrimini propior. Propterea quia post septembris Idus oritur arcturus vehementissimū sidus. Octauo kalendas octobris equinoctialis euenit acerba tempestas. Circa nonas vero octobris hedi pluuiales quinto Idus eiusdem taurus. A nouembri autem mense crebris tempestatibus nauigia conturbat vergiliarum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum nouembris usque in diem. vi. Iduum martii maria clauduntur. Nam lux minima/ noxque proluxa/ nubium densitas/ aeris obscuritas. Veterum hymbrium vel niuiū geminata seuitia non solum classes a pelago sed etiam comēantes a terrestri itinere deturbat. Post natalē vero (ut ita dicā) nauigationis qui sollēni certamine publicoque spectaculo multarum gentium celebratur plurimorum siderū ipsiusque temporis ratione usque in Idus maias periculose maria tentantur: non quod negotiorum cesset industria/ sed quia maior adhibenda est cautela quam do exercitus nauigat cum liburnis quam cum priuatorum mercium festinat audacia.

¶ Quemadmodum tempestatum obseruantur signa. Cap. XL.

Reterea aliquorum ortus occasusque siderum tempestates vehementissimas commouent. In quibus licet certi dies auctorū attestatione signentur: tamen quia diuersis casibus aliquando mutantur: confitendum est quod celestes causas humana conditio ad plenum scire prohibetur. Nautice igitur obseruationis curam trifariam diuidit. Aut enim circa diem statu

lum/aut ante/vel postea tempestates fieri compertum est. Vnde pcedentes προχειμασιV nascētes die sollēni επιχειμασιV subse quentes μεταχειμασιV greco vocabulo nuncupauerunt. Sed oīa enumerare nominatim aut ineptū videtur aut longum cū auctores plurimi non solum mensium sed etiam dierū rationem diligēter expresserint. Transitusq; syderū quos planetas vocant/quum prescripto cursu diei arbitrio creatoris suscipiunt signa vel deserūt frequenter assolent serena turbare. Interluniorum autē dies tempestatibus plenos & nauigantibus q̄ maxime meturendos non solum peritie ratio sed etiam vulgi vsus intelligit.

¶ De pgnosticis qb⁹ noscīt serenitas & turbatio aer⁹. Cap. XLI

QUltis quoq; signis & de tranquillo procelle & de tempe statibus serena produntur. Que velut in speculo lune orbis ostendit. Rubicundus em̄ color ventos: ceruleus indicat pluuias. Ex vtroq; commixtus nimbos & furentes procellas. Letus orbis ac lucid⁹ serenitatem nauigiis repromittit quam gestat in vultu: precipue si quarto ortu neq; obtusis cornibus rutilat: neq; infuso fuerit humore fuscata. Sol quoq; exoriēs vel diē condēs interest vtum equalibus gaudeat radiis: an obiecta nube varietur: vtum solido splendore fulgidus/an ventis vrgentibus igneus/neue pallidus vel pluuiā sit impendente maculosus. Aer vero & mare ipsum nubiumq; magnitudo vel species sollicitos instruit nautas. Aliquanta ab aurbus aliquanta significantur a piscibus: que virgilius in georgicis diuino pene comprehendit ingenio. Et varro in libris naualibus diligēter excolnit. Hec gubernatores sese scire profitentur sed eatenus quaten⁹ eos iperitie vsus instruit non altior doctrina firmavit.

¶ De estuariis hoc est de rheumate. Cap. XLII.

GLEMENTUM pelagi tertia pars est mundi: quod preter ventorum flatum suo quoq; spiramine motuq; vegetat. Nam certis horis diebus pariter ac noctibus estu quodam quod rheuma vocant vltro citroq; percurrit: & more torrentium fluminū nūc exundat in terras: nūc refluit in altitudinem suā. Hec reciprocantis meatus ambiguitas cursum nauiū scda adiuvat: retardat aduersa: que dimicaturō magna sunt cautione vitanda. Neq; ei auxilio remorum rheumatis impetus vincitur: cui interdū cedit & ventus. Et qm̄ in diuersis regionib⁹ diuerso lune crescentis minuentisq; statu certis horis ista variatur: ideo prelium nauale gesturus consuetudinem pelagi vel soci ante conspectum debet agnoscere.

Flauij begetij de re militari.

¶ De locorum noticia siue remigibus. Cap. XLIII.

Nautarum gubernatorumq; sollertia est loca in quibus nauigatur portusq; cognoscere vt infesta pminentibus vel latentibus scopulis vadosa ac sicca vitentur. Tanto ei securitas maior est quanto mare altius fuerit. in nauis diligentia: in gubernatoribus peritia: in remigibus virtus eligitur. Propterea quia naualis pugna tranquillo comittitur mari: liburnarumq; moles non ventorum flatibus sed remorum pulsu ad uersarios percutit rostris: eorumq; rursus impetus vitat. In quo opere lacerte remigū & ars clauū regentis magistra victoria pstat

¶ De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIII.

Multa quidem armorum genera prelium terrestre desiderat. Sed nauale certamen non solum plures armorum species verū etiā machinas & tormēta flagitat tanq̄ in muris dimicetur & turribus. Quid ei crudelius cōgrēssione naualivbi & aquis hoies pimūtur & flāmis? Precipua ergo esse debet tegminū cura: vt catafracti vel loricati galeati etiam & ocreis muniti sint milites. De onere nāq; armorum nemo potest conqueri qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoq; validiora propter ictus lapidum & ampliora sumātur propter falces & harpagones aliāq; naualia genera telorum. Sagittis/missilibus/fundis/fustibalis/plumbatis/onagris/balisticis/scorpionibus/iacula inuicem diriguntur & saxa: & quod est graui⁹ qui de virtute presumūt admotis liburnis iniectis pontibus in aduersariorū transeunt naues: ubiq; gladiis manu ad manū vt dicitur cominus dimicant. In maioribus etiam liburnis propugnacula turreseq; constituunt: vt tanq̄ de muro ita de excelsis tabulatis facilius vulnerent & perimant inimicos. Oleo incendiario/stupa/sulphure/& bitumie obvolute & ardentes sagitte per balistas in hostiarū nauū alueos infigunt: vnctaq; cera & pice & resina tabulas tot fomentis igniū repente succendunt. Alii ferro interimuntur & saxo: alii ardere coguntur in fluctibus: inter tanta tñ mortium genera qui acerrimus casus est absumuntur a piscibus & insepulta sunt corpora.

¶ Quemadmodū nauali bello collocentur insidie. Cap. XLV.

Dinstar autē terrestris prelii superuētus fiūt ignorantibus nauis: vel circa opportunas insularum angustias collocantur insidie. Idq; agitur vt imparati facilius decantentur: si longo remigio fatigati sunt hostium nautes: si vento vrgentur aduerso: si pro rostris est rheuma: si nihil suspicant

cantes dormiunt inimici: si statio quam tenent exitum non habet si dimicandi optata venit occasio: fortune beneficiis iungēde sunt manus: & ex opportunitate prelium conferendum. Quod si cautela hostium euitatis insidiis publico Marte configat: tunc liburnarū instruende sunt acies non directe vt in campo: sed incurue ad similitudinē lune ita vt productis cornib⁹ acies media sinuetur: vt si aduersarii prorumpere tentauerint ipsa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem precipuum robur & liburnarum collocetur & militum.

Quid fiat cum aperto Marte nauale committitur bellum. Cap. XLVI.

Reterea vtile est vt alto & libero mari tua semper classis vtatur. Inimicorum vero semper pellatur ad littus: quia pugnandi impetum perdunt: qui detruduntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera

solent ad victoriam plurimum prodesse: asseres/falces/bipennes.

Asser dicitur cum trabs subtilis ac longa ad similitudinem antenae pendet in malo vtroq; capite ferrato. Hunc siue a dextra siue a sinistra parte aduersariorum se iunxerint naues pro vice arietis vt impellunt: qui bellatores hostium siue nautas sine dubio proster-

nit ac perimit ipsamq; nauem sepius perforat. Falx autem dicitur acutissimum ferrum curuatum ad similitudinē falcis: quod contra longioribus inditum collatorios funes quibus antenna suspenditur repente precipit: collapsisq; velis liburnam pigriorem & inutilem reddit. Bipennis est securis habens ex vtraq; parte latissimum & acutissimum ferrū.

Per has in medio ardore pugnandi pitissimi naute vel milites cum minoribus scaphulis secreto incidunt funes: quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula. Quo facto statim capitur tanq; inermis & debilis nauis. Quid ei salutis superest ei qui amiserit clauum? De lusoriis quis in danubio quotidianis vtuntur ex cubiis reticendum puto: quia artis amplius in his frequentior vsus inuenit q̄ vetus doctrina monstrauerit.

FLAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBER EXPLICIT.

τῆλος σὺν θεῶ καὶ μὺσαϊσ.

Impressus Parisius per magistrū Bertholdum Rembolt pro Iohāne paruo librario parisiensi. Anno. 1515. Die vero. 14. Maii.

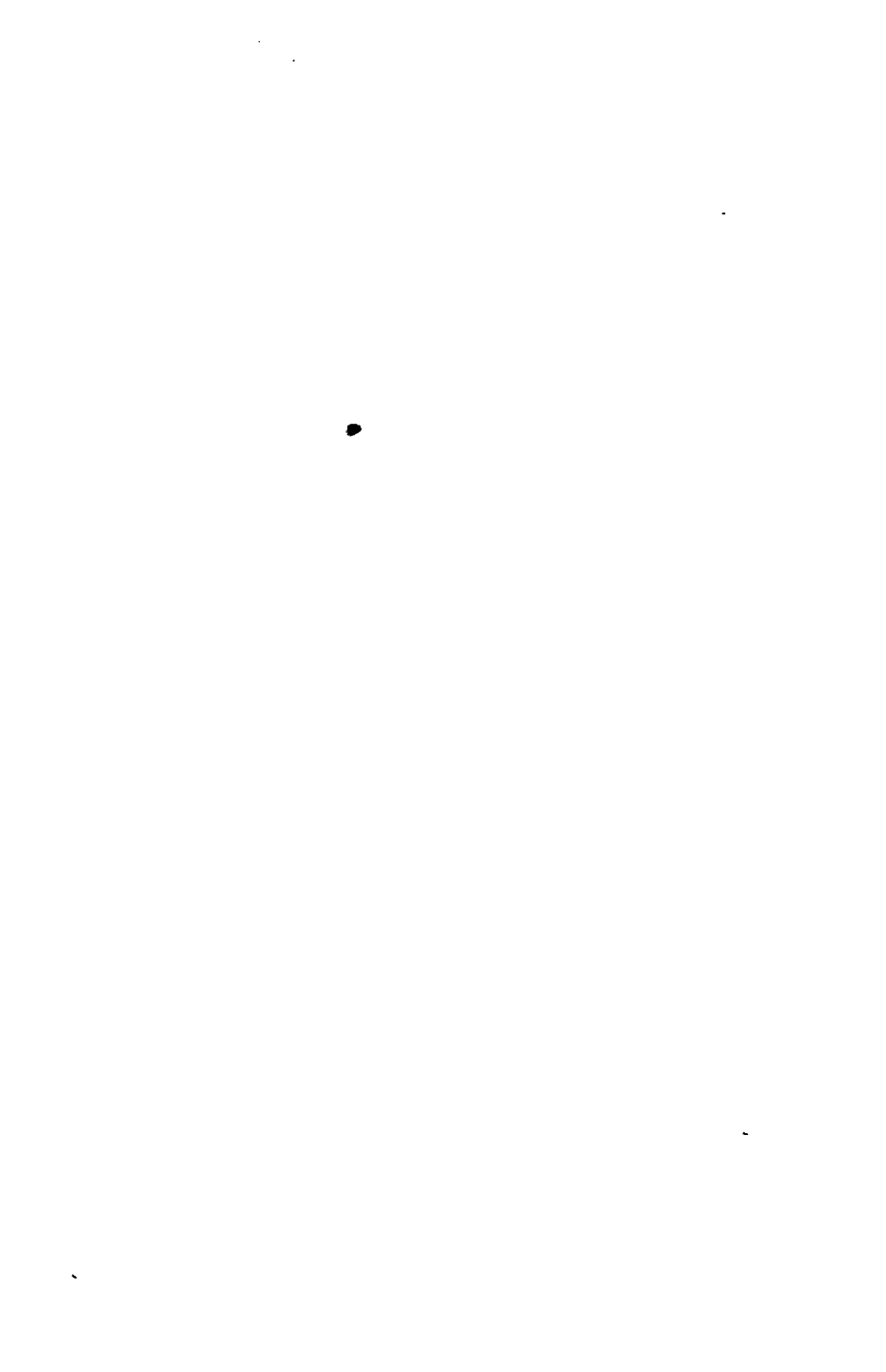
AD MAGNIFICVM SENATO
REM MINVM ROSCIVM PHIL
LIPPI BEROALDI EPISTOLA.

REI MILITARIS DISCIPLI
na ceteris oib⁹ haud dubie præcellit
vt pote maximorum regnorum ef
fectrix ac parens. Hæc Cyro per hæc
hæc Alexandro Macedoni / hæc Cæ
sari Romano nomen peperit eternum. Hæc innu
meros principes nunc olim immortalitate dona
uit. hæc orbem terrarum parere Romano impe
rio coegit. Vnde non minus vere q̄ speciose dixit
 Arpinas orator / Cedat forum castris / Ocium mi
litia / Stilus gladio / Umbra foli. De hac tam præ
clara tanq̄ excellenti disciplina militari prisco se
culo non pauci commentantes scripsere eloquen
ter & scienter. Ex quibus plane conditoribus ad
nepotes peruenerunt / Frontinus / Vegetius / He
lianus ac modestus: qui veluti quadriga per mili
tarem campum latissime decurrunt: omnesq̄ mili
tia meandros cum laude ingrediuntur. Hos ego
nuperrime relegi: emendauiq̄ Mine mi erudito
rum nobilissime in ponticulano tuo feriat⁹: quo
saluberrimo secessu nihil amenius: nihil magnifi
centius: nihil pulchrius noui. A deo vt laurenti
num Plinianum vt villa Luculliana: vt prætoria
omnia a luxurious edificatoribus magnificenter
extracta cum Ponticulano Rosciorum compara

ri vix mereantur. Te beatum meritissimo nuncupant cui res adest & virtus. Hosce igitur doctores rei bellicæ luculentos in contubernio tuo: quo nihil dulcius emendatos impressori euestigio dedi sub nomine tuo publicandos: Quorum eruditio non protrita: quorum lectio oppido quæ erudita est. Qui non minus vtilis futuri sunt pallentibus in umbra scolasticis: quæ coloratis sub dño bellatoribus Quos tu quæso: quum vacabit: ne spreueris: vel vel transeunter inspiciere. Vale. Et Philippum tuum ama mutuiter.

FINIS.

Julij Frontini. Liber Primus. Fo. xxxix.
SEXTI IULII FRONTINI VIRI CON-
SULARIS STRATAGEMATICON.
LIBER PRIMVS.

Cum ad instruendam rei militaris scientiam vnus ex numero studiosorū eius accesserim. eiq; destinationi quā tantum cura nostra valuit satisfecisse nifus sim: debere adhuc institute arbitror opere vt solertia ducum facta/ que a grecis vna Stratagematicon appellatione cōprehensa sunt/expeditis amplectar cōmentariis. Ita enī consilii quoq; & p̄ uidentie exemplis succincti duces erunt. Vnde illis excogitandi gerendiq; similia facultas nutriatur. Preterea cōtinget ne de eueſtu trepidet inuentionis sue: qui probatis eam experimentis comparabit. Illud neq; ignoro neq; inficior etiam rerū gestarū scriptores indagine operis sui hanc quoq; partē esse complexos: & ab authorib⁹ exemplorum quicquid inſigne aliquo modo fuit traditū. Sed (vt opinor) occupat⁹ velocitate ꝑſuli debet. Longū est enī ſingula & ſparſa per imenſum corp⁹ hystoriarū proſeq. Et hi qui notabilia excerpſerunt/ ipſo velut aceruo rerū confuderunt legentē. Noſtra ſedulitas impendet operam/ vt quē admodum res poſcet ipſm quod exigitur quaſi ad interrogatum exhibeatur. Circūſpectis enī generibus preparari oportuna exemplorū veluti cōſilia: quo magis autem diſcreta ad rerum varietatem apte collocantur. In tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla que cōpetant prelio nondum cōmiſſo. In ſecundo que ad prelium/ & cōfectam pacationem pertineant. Tertius inferende ſoluendeq; obſidionis habebit Stratagemata: quibus deinceps generibus ſuas ſpecies attribui. Huic labori non iniuſte veniam paſcar: ne me pro incurioſo reprehendat qui preteritum aliquod a nobis repperit exemplum. Quis enim ad percuſenda omnia monumenta que vtraq; lingua tradita ſunt ſufficiat? Vnde multa & tranſire michi ipſe permiſi: quod me nō ſine cauſa feciſſe ſcient: qui aliorum libros eadem promittentiū legerint. Verum facile erit ſub quaq; ſpecie ſuggerere. Nam cum hoc opus ſicut cetera vſu potius aliorum q̄ mee cōmendationis cauſa aggreſſus ſim/ adiuuari me ab his qui aliquid illi aſtruent non argui credam: ſi qui erūt quibus volumina hec cordi ſint meminerint/ vt parent gratiam/ per quam poſſumus ſimilem naturā diſcernere. Nam tum omnia que a duce prouide/ vtiliter/ magnifice/ conſtanter fiunt/ &

Julij Frontini Stratagematum

partiantur / gratiam habebūt si in specie eorum sunt / & gratia eorum proprie vis in arte solertiaq; posita proficit tam vbi cauendū; q̄ vbi opprimendus hostis fit. Qua in re cum verborum quoq; illustribus extiterit effectus / vt factorum ita dictorum exempla posuimus.

De occultandis consiliis.

Caput primum.

Arcus portius Lato deuictas

se hispanie ciuitates existimabat in tempore rebellaturas fiducia murorum: scripsit itaq; singulis vt diruerent munimenta minatus bellum nisi confestim obtemperassent: epistolasq; vniuersis ciuitatibus eodē die reddi iussit: vnaqueq; vrbium sibi soli credidit imperatum. Cōtumaces conspiratio potuit facere: si omnibus idē denūciari notū tunc fuisset. Hamilcar dux penorū vt in Sicilia inopinatus appelleret classē non pronūciauit quo proficisceretur: sed tabellas in quibus scriptum erat quam partē peti vellet vniuersis gubernatoribus dedit signatas: precepitq; ne quis legeret nisi vi tempestatē a cursu pretorie nauis abductus esset. C. Lelius ad syphacē profectus legatos quosdam ex tribunis & centurionibus per speciem senitutis ac ministerii exploratores secū duxit: ex quibus. L. Statonium quia sepius in eisdem castris fuerat quemquidem ex hostibus videbantur agnoscere: occultande conditionis eius causa baculo vt seruum castigauit. Tarquinius superbus pater principes gabiorum interficiendos arbitratus / quia hoc nemini volebat innotescere commissum: nichil nuncio respondit qui ad eum a filio erat missus: tamen virga eminentia papauerum capita cum forte in orto ambularet decussit. Nuncius sine responsione reuersus renunciauit adolescenti tarquinio quid agentem patrem vidisset ille intellexit idem esse eminentibus faciendum. Cesar qui suspectam habebat egyptiorum fidem per speciem securitatis inspectione vrbis atq; operum / ac simul licentioribus conuiujs dedit videri voluit captum sese gratia locorum: vt ad mores alexandrinorum vitamq; deficeret / atq; inter eā dissimulationem preparatis subsidijs occupauit egyptum. Vētidius parthico bello aduersus Pacorum regem non ignarus Pharneū quendā natione Cyrensten ex his qui focū videbantur omnia que apud ipsos agebātur nunciare parthis: perfidiam barbari ad vtilitates suas conuertit. Nam que maxime fieri cupiebat / ea vereri se ne acciderent / que

timebat ea vt exenirent optare se simulabat. Sollicit us itaq; ne parthi ante transirent euphratem q̄ sibi superuenirent legiones quas in capadocia trans taurum habebat. studiose cum proditore egit: vti sollenni perfidia parthis suaderet per zeugma traiceret exercitum qua & breuissimū iter est: & omisso aluceo euphrates decurrit. Nauq; si illac venirent asseuerabat se opportunitate collium vsurum ad eludendos sagittarios. Omnia autem vereri si se infra patentes campos projecissent. Inducti hac affirmatione barbari in inferiore itinere per circuitum adduxerunt exercitum. Dūq; fusiores ripas & ob hoc operosiores pontes iungūt instrumentaq; moliantur. xl. amplius dies impenderunt. quo spacio Ventidius ad contrahēdas vsus est copias. Eisq; copiis triduo anteq̄ parthi adueniret receptis acie commissa vicit parthos & interfecit. Myrdates circumallante Pompeio fugam in proximā diem molis huius consilii obscurandi causa latius & vsq; ad applicitas hosti valles pabulatus. Colloquia quoq; cum pluribus auertende suspicionis causa in posterum conlittuit. Ignes etiam frequentiores p̄ tota castra fieri iussit. Secūda deinde vigilia preter ipsa castra hostium agmen eduxit. Imperator Cesar domitianus Augustus Germanicus cum germanos qui in armis erant vellet opprimere/ nec ignoraret maiore bellum molitione imituros: si aduētum tanti duc̄ presensissent: protectionē suā sensu obtexuit galliarum Sub quibus inopinato bello affusus contusa immaniū ferocia nationum prouinciis cōsuluit. Claudius Nero cum cuperet hasdrubalem copiasq; eius anteq̄ hannibali fratri iungeretur excidi: iccircoq; festinaret se liuio salinatori college suo cui bellum mandatū fuerat parum fidens viribus que sub ipso erant adiungere: neq; tamen discessum suum ab hannibale cui oppositus erat sentiri vellet. x. milia fortissimorum militū delegit: precepitq; legatis quos relinquebat: vt eodem stationes & vigilie eque agerentur/ totidē ignes arderēt/ eadēq; facies castrorū seruaretur: ne quid hannibal suspicatus auderet aduersus paucitatē relictorū. Cū deide in vmbria occultatis itinerib⁹ college se iunxisset vetuit castra ampliari: ne quod signū aduētus sui peno daret detractaturo pugnā si consulū iūctas vires intellexisset. Igitur insciū duplicatis aggressus copiis superauit: & velocius omni nuncio rediit ad hannibalē. Ita ex duobus callidissimis ducib⁹ penorū eodem psilio alterum celauit/ alterum oppressit. Themistocles athenarū dux exhortans suos ad suscitandos festinatēter muros quos iussu lacedemoniorū deiecerāt legatis lacedemonē missis qui interpellaret respondit venturū se

Julij Frontini Stratagematum

ad diluendā hāc existimationē / & peruenit lacedemonē: ibi simulato morbo aliquantū temporū extraxit: & postq̄ intellexit suspectam esse tergiversationē suam cōtendit falsum ad eos rumōre: & rogauit vt mitterēt aliquos ex principibus quib⁹ crederent de munitione athenarū Suis deinde clam scripsit / vt eos qui venissent retinerēt: donec refectis operib⁹ confiterētur lacedemoniis munitas esse athenas: nec aliter p̄cipes eorū redire posse q̄ ipse remissus foret: quod facile prestiterunt lacedemoniis ne vnus interitum multorum morte pensarent. Lucius furius exercitu producto in locū iniquū cum cōstitisset occultare sollicitudinē suam ne reliqui trepidarent paulatim se inflectens tanq̄ circuitu maiore hostē aggressus cōuerso agmine ignarū rei que agebatur exercitum incolūmē rediit. Metellus pius in hispania interrogatus quid postera die facturus esset. Tunicā meam si id eloqui posset (inquit) cōburerē. M. Licinius Crassus percōtāti quo tēpore castra motur⁹ esset: respondit vereri se ne tuba id audiat.

¶ De explorandis cōsiliis hostium.

Cap. II.

SCipio Aphricanus capta occasione mittēde ad Syphacē legationis cum helio seruorū habitu tribunos cēturiones electissimos ire iussit: quib⁹ cure esset prospicere regias vires: hii vt liberius castrorum positionē scrutarentur equū de industria dimissum tanq̄ fugientē perfectati maximā partem munimentorū circūierunt: que curā nunciassent incēdio cōfectū est bellum. Q. Fabius maximus bello ethrusco cū adhuc incognite forent. xx. ducibus sagatiores explorandi fratrem fabium celsonē periturū lingue ethrusce iussit hetrusco habitu penetrare cūminam sylvā ante militi nostro intentatam. Quod is adeo prudēter atq; industrie fecit: vt trāsgressus sylvam umbros camertes cū animaduertisset non alienos nomini romano ad societate computulerit. Carthaginenses cum animaduertissent alexātri ita magnas opes vt aphrice quoq; immineret vnū ex ciuib⁹ virum acrē noie Hamilcharē Rhodinū stadium iusserūt simulato exilio ire ad regem: oīq; studio in amicitia eius peruenire qua is potitus cōsilia ei⁹ nota ciuib⁹ suis faciebat. Idē carthaginēf. miserūt q; propter speciem legatorū longo tpe rome morarent⁹ exciperentq; cōsilia nostrorum. M. Cato in hispania quia ad hostium cōsilia alia via peruenire non potuerat iussit trecentos milites simul impetū faceremem: tortusq; ille omnia suorum archana confessus est. C. Marius consul bello cymbrico & teutonico ad excutiendā gallorum & h̄

gutum fidem litteras eis misit. Quarum pars prior precipiebat ne interiores que presignate erant ante tempus certum aperirentur: easdem postea ante prestitutum diem repetiit. & quia resignatas repererat intellexit hostilia agitari. Est etiam aliud explorandi genus quo ipsi duces nullo extrinsecis adiutorio per se prouident. Sicut Aemilius Paulus consul bello ethrusco apud oppidum Coloniā dimissurus exercitum in planiciem contemplatus percul auium multitudinem citatiore volatu e silua cōsurrexisse intellexit illic aliquid insidiarum latere: quod & turbate aues & simul & plures euolauerant. Premissis igitur exploratoribus cōperit. x. milia boiorum excipiēdo ibi romanorum agmini imminere: ea quoque alio quam expectabatur latere missis legionibus circūfudit. Similiter Thyamenus horestis filius cum audisset iugum ab hostibus natura munitum teneri: premisit sciscitatuos quid rei foret: ac referentibus eis non esse verum quod opinaretur ingressus iter ut vidit ex suspecto iugo magnam vim auium simul euolasse: neque omnino residere: arbitratus est latere illic agmen hostium / itaque circūducto exercitu exclusit insidiatores. Hasdrubal frater Hannibalis tunc Liuii & Neronis exercitum quāquam hoc illi non duplicatis castris dissimularent intellexit quod ab itinere strigiosiores notabat equos & coloratiora hominum ex via corpora.

¶ De custodiendo statu belli.

Cap. III.

Alexander Macedo cum haberet vehementem exercitum semper eum statum belli elegit ut acie cōfligeret. Cesar bello ciuili cum exercitum veteranum haberet hostium autem tyronem esse sciret acie semper decertare studuit. Fabius Maximus aduersus Hannibalem successibus preliorum insolentem recedere ab ancipiti discrimine & tueri tantummodo italiam constituit: cunctatorisque nomen & per hoc summi ducis meruit. Byzantii aduersus Philippum omne preliandi discrimen viantes omissa etiam finium tutela intra munitiones oppidi se receperunt: assecuti quoque sunt ut Philippus obsidionalis more impatiens recederet. Hasdrubal Gisgonis filius secundo punico bello in hispaniam victum exercitum cum. P. Scipio instaret per vrbes diuisit. itaque factum est ut Scipio ne oppugnatione plurium oppidorum distringeretur in hyberna suos reduceret. Themistocles aduertente Xerce quia neque plio pedestri / neque finium tutela / neque obsidioni credebatur sufficere athenienses auctor fuit eis liberos & coniuges in troezena & in alias vrbes emittendi: relicto quoque oppido statum belli ad nauale plium transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate. Pericles aduersus laceda-

Julij Frontini Stratagematum

monios. Scipio manēte in italia Hannibale trāsmisso in aphyric exercitu necessitatē carthaginētib⁹ imposuit reuocādi hannibalē. Sicq; a domesticis finib⁹ hostile trāstulit bellū. Atheniēses cū desceliam castellū ipsorū lacedemoniū cōmuniissent: & frequēter vexarent classē qua pelopōnesum infestaret miserūt/ psecutiq; sūt vt exercit⁹ lacedemoniorū qui decelie erat reuocaret. Imperator Cesar domitianus Augustus cū germani more suo e saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nros: tutūq; regressum in profunda syluarum haberent: militib⁹ per. cxx. milia passuū actis non mutauit tātum statum belli sed & subiecit ditioni sue hostes quorum refugia nudauerat.

¶ De trāsdūcēdo exercitū p loca hosti infesta. Cap. IIII.

Emylius Paulus cōsul cū in lucanis iuxta littus augusto itinere exercitū duceret: & tarētini ei classe insidiati agmen ei⁹ scorpionib⁹ aggressi essent/ captiuis latera euntū pretextuit: quorū respectu hostes inhibuere tela Agefilaus lacedemonius cū preda honust⁹ ex syrgia rediret/ insequerenturq; hostes: & ad locorū opportunitatē lacefferent agmē eius: ordinē captiuorū ab vtroq; latere exercitus sui applicuit: quibus dū parcutur ab hoste spaciū transeūdi habuerūt lacedemoniū. Idem tenentibus angustias thebanis p quas transire hēbat flexit iter quasi thebas cōtenderet/ exterritis thebanis digressisq; ad tandem amentia repetitū iter quo destinauerat emensus est nullo obfistente. Nicostratus dux etolorū aduersus epirotas cū ei adit⁹ in fines eorum angusti fierēt/ per alterū locū irrupturū se oñdens oī illa ad prohibendū occurrēte epirotarū multitudine reliquit suos paucos: qui speciē remanētis exercitus preberēt: & ipse cū cetera manu qua non expectabatur aditū intrauit. Antophradates perses cum in pissidiā exercitū duceret & angustias quasdam pisside occurrentes simulata vexatione traiciēdi instituit reducere qd cū pisside credidissent/ ille nocte validissimā manū ad eundē locū occupādum premisit: ac postero die totū traiecit exercitū. Philip pus macedonū rex greciā petens cum thermopylas occupatas adiret/ & ad eum legati etolorū venissent acturi de pace retētis eis ipse magnis itineribus ad angustias pertēdit: securisq; custodib⁹ & legatorū reditus expectantib⁹ inopinatus thermopylas traiecit. Iphicrates dux atheniensū aduersus Anaxibium lacedemoniū in helespōto circa Abidon cū trāsdūcēdum exercitū haberet: p loca que stationib⁹ hostiū tenebant/ alterum autē latus eius transitus abscessi mōtes pmerent/ alterū mare ablueret/ aliquādū

moratus: cum incidisset frigidior solito dies & ob hoc nemini sus-
 pectus delegit firmissimos quosq; quib⁹ oleo ac mero calefactis
 precepit vt ipam orā maris legerēt/abruptiora tranarent: atq; ita
 custodes angustiārū inopinat⁹ oppressit a tergo. Gn. Pōpeius cū
 flumen trāsire ppter oppositū exercitū hostiū nō posset assidue p
 ducere & reducere in castra instituit: deinde in eandē persuasione
 hoste pducto ne vllā viam ad pgressum romanorū teneret repēte
 impetu facto transitū rapuit. Alexander macedo phibente rege i-
 dorum poro traici exercitū p flumē hidaspem aduersus aquā as-
 sidue pcurrere iussit suos: & vbi eo more exercitatiōis affecut⁹ est
 quia poro aduersa ripa cauere⁹ per supiorem partē subitū trāsmi-
 sit exercitū. Idēq; indi flumis traiectu phibit⁹ ab hoste diuersis lo-
 cis in flumie eqtes instituit imittere & trāsītū minari. Cūq; expe-
 ctatiōe barbaros teneret intētos: insulā paulo remotiorē p mū exi-
 guo deīde maiore p̄sidio occupauit: atq; inde in vltiorē ripā trās-
 misit. Ad quā manū opprimendā cū vniuersi se hostes effudissent
 ipse libero vado trāsgressus oēs copias coniūxit. Xenophon vltē-
 riorē ripā armenis tenētibus duos iussit queri aditus: & cū a ci-
 teriore repulsus eēt transiit ad superiorē. Inde q̄q; phibitus hostiū
 occurſu repetiit vadū inferius: iuslaq; ibidē militū parte subsistere
 ex qua cū armenii ad inferioris vadi tutelā redissent p superius
 trāsgredere⁹. Armenii credētes decursuros oēs decepti sunt a re-
 manentibus. Hi cū resistente nullo vadū supassent transeuntium
 suorum fuere ppugnatores. P. Claudius cōsul p̄mo bello punico
 cū a regio messanam traicere militē nequiret: custodientib⁹ fretū
 penis: sparsit rumorē quasi bellum iūssu poplī inceptū gerere nō
 posset/classēq; italiā versus se agere simulauit: digressis deīde
 potius qui pfectioni eius habuerāt fidē circūactas naues appulit
 sicilie. Lacedemoniorū duces cū syracusas nauigare destinassent
 & penorū dispositam penit⁹ classē timerēt. x. punicas naues q̄s
 captiuas hēbant veluti victrices p̄mas iusserūt agi vt a latere iun-
 cta aut puppe religata aliis: qua specie deceptis penis trāsierunt.
 Philippus cū angustias maris q̄ cyena appellan^t trās nauigare p
 pter atheniensiu classē que opportunitatem loci custodiebat nō
 posset: scripsit ātipatro thraciā rebellare p̄sidiis que ibi reliquerat
 interceptis vt sequere⁹ omīssis oībus q̄ vt ep̄le interciperent⁹ ab
 hoste curauit. Athenienses archana macedonū excepisse visi clas-
 sem abduxerūt. Philippus nullo prohibente angustias freti liber-
 rauit. Idem quia chersonesum que iuris atheniensium erat occu-
 pare prohibere⁹ tenentib⁹ transitum nō byzantium tātum sed

Julij Frontini Stratagematum

rhodiorum quoq; & chiorū nauibus conciliauit aīos eorum reddēdo naues quas ceperat quasi sequestres futuros ordinande pacis in ter se atq; byzātios qui causa belli erant:tractaq; per magnum tēp⁹ postulatione:cū de industria subīde aliqd in cōditionib⁹ retexeret classē p id tps pparauit:eaq; in angustias freti imperato hoste subito euasit. Chabrias atheniēsis cū adire portū sānorū obstāte nauali hostiū p̄sidio nō posset paucas e suis nauib⁹ p̄ter portū missas iussit trāsire arbitrat⁹ q in statione erāt p̄secuturos/huīsq; p hoc consilium euocatis nullo obstāte portū cum reliqua adeptus est classe.

¶ De euadendo ex locis difficillimis.

Cap. V.

Quintus Sertorius in Hispania cū a tergo instāte hoste flumē traicere haberet:vallū in ripa eius in modū caue lunc duxit.& oneratū mariis incēdit: atq; ita exclusis hostibus flumiū libere trāsgressus est. Similiter Pelopidas Thebanus bello Thessalico transitū quesit: nāq; castris ampliorē locū supra ripā cōplexus vallū ceruolis & alio materie genere cōstructū incendit. Dūq; ignibus summouerent^r hostes/ipse flumiū superauit. Quint⁹ luctati⁹ Catulus cū a Cymbris pulsus/vnā spē salutis haberet/si flumen liberasset cuius ripā hostes tenebāt in p̄ximo monte copias ostēdit tāq; ibi castra positurus: ac p̄cepit suis nec sarcinas soluerent/aut onera deponerēt:ne quis ab ordinibus aut signis discederet:& quo magis persuasione hostiū cōfirmaret/pauca tabernacula in p̄spectu erigi iussit:ignesq; fieri:& quosdā vallum struere:quosdā in lignationē vt cōspicerēt exire. Qd Cymbrī vere agi existimātes & ipsi castris delegerunt locū:displiq; in p̄ximo agros ad cōparāda ea q̄ necessaria sunt māsuris occasione dederunt. Catulo nō solū flumē traiciendi/ sed etiā castra eorū instādi. Cresus/cū halim vado trāsire nō posset:neq; nauiū/aut pōtis faciēdi copiā haberet fossa superiori parte post castra deducta a luteū fluminis a tergo exercit⁹ sui reddidit. Gneus Pōpei⁹ Brūdusi cū excederet Italia & trāsferre bellū pposuisset:instāte a tergo Cesare cōscensurus classē quosdā obstruxit vias:alias parietib⁹ intersepsit:alias intercidit fossis: easq; sudibus erectis p̄clusas operuit crateribus humo aggesta/quosdā aditus q ad portā ferebant trabibus trāmissis & in densum ordinē structis ingēti mole tutat⁹. Quib⁹ perpetratis ad speciē retinende vr̄bis raros p̄ menibus sagittarios reliquit:ceteras copias sine tumultu ad naues reduxit: nauigantē eū mox sagittariū quoq; per itinera nota digressi paruis nauigiis cōsecuti sunt. Ga. Duellius consul in portu syracusano quē temere intrauerat obiecta ad ingressū catena clausus vnīuersos in puppi

retulit milites/atq; ita resupina nauigia magna remigantiū vi cōcitauit leuate prore super catenā processerunt:qua parte superata transgressi rursus milites in proras presserunt in quas versum pōdus decursum sup catenā dedit nauibus. Lyfander lacedemonius cum in portu atheniensiu cūz tota classe obsideret obrutus hostiū nauib⁹ ab ea parte qua faucib⁹ angustissimis influit mare milites suos clam in littus egredi iussit & subiectis rotis ad proximum naues portū munichye traiecit Herculeius legatus fertorii cū in hispania inter duos mōtes abruptos longum & angustū iter ingressus paucas duceret cohortes:comperissetq; ingentē manū hostiūz aduenire fossam transuersam inter mōtes pressit: vallūq; materia exstructum incēdit atq; ita intercluso hoste euasit. G. Cesar bello ciuili cūz aduersus afranium copias educeret:& recipiendi se sine periculo facultatem nō haberet/sicut cōstiterat prima & secūda acie furtim a tergo ad opus applicata.xv.pedu3 fossā fecit : intra quam sub occasum solis armati se milites receperūt. Pericles Atheniēsis a peloponēsi⁹ in eū locū cōpulsus q vndiq; abruptis cinct⁹ duos tm̄ exit⁹ habebat:ab altera parte fossam ingētis latitudinis duxit velut hostis excludēdi causa:ab altera milite agere cepit tanquā p eū eruptur⁹. Ii q obsidebāt cū p fossam quā ipse fecerat exercitū periculis nō crederēt euasurū vniuersi a limite obstiterūt. Pericles pōtib⁹ quos pparauerat fosse iniectis suos q nō resistebat⁹ emisit. Lisi machus ex his vn⁹ in quos opes Alexātri trāsierūt:cū editū collē castris destinasset: imprudētia aut suorū in inferiorē deductus vereretur ex superiore hostiū incursum/triplices fossas intra vallūz obiecit.deinde sublimibus fossis circa oīa tētoria ductis tota castra con fodit/& intersepto hostiū aditu simul humo quoq; & frōdib⁹ quas fossis supiecerat facto impetu in supiora euasit. Gn. Fonteius Crafus in Hispania cū tribus milib⁹ hoīm predatū pfectus ad hadrubalē & ad primos tm̄ ordines relato cōsilio incipiēte nocte quo tpe minime expectabat⁹ p stationes hostiū prorupit. Lucius Furi⁹ exercitū perducto in locū iniquū cū cōstituisset occultare solitudinē suā ne reliqui trepidarent paulatim inflexit iter tanq; circuitu maiore hostē aggressur⁹:cōuersoq; agmine ignarū rei q agebat⁹ exercitū incolumē reduxit. Publius Decius tribunus bello Samnitico Cornelio cosso cōsule iniqs locis dephenso ab hostibus suavit ad occupādū collē q erat in ppinquo modicā manū mitteret/seq; ductū q mittebant⁹ obtulit auocat⁹ in diuersum hostis dimisit cōsulē. Decium aut cinxit:obseditq; illas quoq; angustias.noctū eruptione facta cū eluctatus esset. Decius incolumis cū militib⁹ cōsu

Julij Frontini Stratagematum

li accessit. Idē fecit sub attilio catilino cōsule istius varie tradit^o no^men. Alii laberiu^m nonnulli Quintū ceditiu^m plurimi Calphurniū fama vocatū scripserūt: hic cū dimissum exercitū in eā vallē videret/cuius latera oīa supiora hostis infederat depoposcit & accepit trecetos milites: quos adhortat⁹ vt virtute sua exercitū seruarent in mediā vallē decurrit: & ad opprimēdos eos vndiq⁹ descēdit hostis. lōgoq⁹ & aspero plio retētus occasionē cōsuli ad extrahendū exercitū dedit. Luci⁹ minuti⁹ cōsul in liguria dimisso in āgustias exercitū iā oīb⁹ aduersare^t. Caūdine cladis exēplo numidas auxilia res tā ppter ipsorū q̄ ppter equorū deformitatē despiciendos iussit adequitare faucib⁹ q̄ tenebant^r. Primo intēti hostes ne lacefferē stationē obiecerunt: de industria numide ad augēdā sui cōtemptū labi equos & pludibriū spectaculo esse affectauerūt: ad nouitatē rei laxatis ordinib⁹ barbari in spectaculū vsq⁹ resoluti sūt. Q^u vbi aiād uerterūt numide paulatim succedētes additis calcarib⁹ p̄ intermissas hostiū stationes eruperūt: quorū demū cū pximos inierūt agros necesse ligurib⁹ fuit auocari ad defendēda sua/inclusosq⁹ romanos emittere. Luci⁹ syla bello sociali apud eserniā inter angustias dephensus ad exercitū hostiū cui duelius perat colloquio petito de cōditionib⁹ pacis agitabat sine effectū. Hostē tñ ppter idutias negligētia resolutū aiaduertēs nocte pfectus relicto buccinatore q^{ui} vigilias ad fidē remanentiū diuideret/& quarta vigilia cōmissa euz sequere^t/incolumes suos cū oīb⁹ impedimētis tormētisq⁹ in tuta pduxit. Idē aduersus Archelaū pfectuz mythridatis in capadocia iniquitate locorū & multitudine hostiū p̄sus fecit pacis mētione: in terpositoq⁹ tpe ēt indutiarū/& p hoc auocata intētiōe aduersariū euasit. Hasdrubal frater hānibalis cū saltum euadere nō posset fau^o cib⁹ ei⁹ obsessis egit eū. Cl. Nerone recepitq⁹ dimissuz se hispania excessurū cauillatos/deinde cōditionib⁹ dies aliquot extraxit: qb⁹ oīb⁹ nō omisit p angustos tramites & ob id neglectos dimittere ptes exercitū: ipe deinde cū reliqs expeditis facile effugit. Sparta c⁹ fossā q̄ erat a marco crasso circūdat⁹ celsis captiuorū pecorūq⁹ corporib⁹ noctū repleuit & supgress⁹ est. Idē cū in lesbio obsess⁹ ea pte qua mōs asperrim⁹ erat/ideoq⁹ icustodit⁹ ex vimine siluestri catenas pseruit: qb⁹ demiss⁹ nō solū euasit/verū ēt ex alio latere gladio ita terruit vt aliq̄t cohortes gladiatorib⁹ quattuor & septuaginta cesserit. Idē cū alucio varimo pcōsule p̄clus⁹ esset/palis p modica iterualla fixis añ portā/erecta cadauera adomata veste atq⁹ armis alligauit vt pcul intuētib⁹ stationis spēs esset: ignib⁹ p tota castra factis imagine vana deluso hoste copias filētiō noctis eduxit. Bra

fidus dux lacedemoniorū/circa āhipolim ab atheniensū multitu-
dine numero ipar dēphēsus claudēdū se p̄stitit vt p longū corone
ambitū extenuaret hostilē frequētiā: quāq̄ rarissimi obstabāt eru-
pit. Hyphicrates ī tracia cū depresso loco castra posuisset exploras-
set aut̄ ab hoste pximū teneri collē ex quo vn̄ ad opprimēdū ipos
descēsus erat: nocte paucis intra castra relictis impauit vt multos
ignes facerēt: eductoq̄ exercitu & disposito circa latera p̄dicta: vie
passus est trāsire barbaros locorūq̄ iniquitate in q̄ ipse fuerat in illos
cōuersa: pte exercit⁹ terga eorū cecidit: pte castra fecit Dare⁹ vt fal-
leret scitas discessu/canes atq̄ asinos in castris reliq̄t q̄s cū latrātes
rudētesq̄ hostis audiret remanere dareū credidit. Eūdē errorē obie-
cturi n̄ris ligures p diuersa loca bubalos laq̄is ad arbores alligauē-
rūt q̄ deducti frequētiore mugitu sp̄z remanētū p̄bebāt hostiū. Hā-
no ab hostib⁹ claus⁹ locū eruptioni maxime aptū aggestis leuib⁹
materiis incēdit/tū hoste ad ceteros exitus custodiendos auocato
milites p ipam flāmā eduxit: admonitos ora scutis crura veste cō-
tegere. Hānibal vt iniquitatē locorū & inopiā instāte fabio maximo
effugeret: noctu boues qb⁹ ad cornua fasciculis alligauerat sarmē-
torū: subiecto igne dimisit: cūq̄ ipō motu adolescēte flāmā turbare
tur pec⁹ magna discursatione mōtes in quos actū erat collustrāt ro-
mani q̄ ad spectaculū cōcurrerāt: primo pdigiū opinati sunt: deide
cum cuncta fabio renunciaissent ille de insidiarū metu suos castris
continuit/barbari obsistente nullo profecti sunt.

¶ De insidiis in itinere factis.

Cap. VI.

Lvlui⁹ nobilior cū ex samnio in lucanos exercitū educe-
ret & cognouisset a pfugis/hostes nouissimū agmē ei⁹
aggresuros/fortissimā legionē p̄mo ire/vltimo seq̄ ius-
sit impedimēta factū p occasione amplexi hostes diripe-
re sarcinas ceperūt. Fului⁹ legionis de q̄ supradictū est/gnq̄ cohortes
in dexterā ptē vie direxit: gnq̄ ad sinistrā atq̄ ita p̄datiōi itētos
hostes explicato p vtraq̄ latera milite clausit ceciditq̄: idē hostib⁹
tergū ei⁹ in itinere p̄mētib⁹ dū fluuie interueniēte nō ita magno vt
trāsitu phiberet moraref tñ rapiditate: alterā legionē ī occito citra
flumē collocauit: vt hostes paucitate p̄tēpta audaci⁹ seq̄rēt: qd̄ vbi
factū est legio q̄ ab hoc disposita erat ex insidiis hostē aggressa vas-
tauit. Iphicrates in thraciā cū ppter cōditionē locorū logū agmē
deduceret: & nunciatū ei esset hostes sūmū id aggressuros cohortes
in vtraq̄ latera secedere & consistere iussit/ cetos fugere & iter
maturare. Trāsēute aut̄ toto agmie lectissimos quosq̄ retinuit: &
ita passim circa p̄dā occupatos hostes iā ēt fatigatos ipse regetis &
ordinatis suis aggress⁹ fudit exiitq̄ p̄dā. Boii in silua litana q̄ trāsī

Iulij Frontini Stratagematum.

turus erat n̄ exercitus succiderant arbores: ita vt ex parte exigua substētata starēt donec ipellerent delituerāt deinde ad extremas. Ipsivbi igressu siluā hoste pximas vltiores impulerūt eo modo ipropagata pariter supra romanos ruina magnā manū eliserūt.

¶ Quemadmodum ea quibus deficiamus videantur non deesse vt vsus eorū expleatur. Cap. VII.

Mucius Cecilius Metellus/ quia vsus nauium quibus elephantes transportaret deficiebatur iunxit dolia constructa tabulamentis ac super ea positos per ficulum fretum transmisit Hannibal cum in prealiti fluminis transitum elephantes non posset pellere: neq; nauium ac materialium quibus rates continerentur copiam haberet: iussit ferocissimum elephātum sub aure vulnerari: & eum qui vulnerasset trās nato statim flumine procurrere: elephāntus exasperatus ad persequendū doloris sui authorē/ tranauit amnem/ & reliquis idem audendi fecit exemplū Carthagiensiu duces istructuri classem quia sparto deficiebantur crinibus tonsarū mulierū ad funes efficiendos vsi sunt. Idem Massilienses & Rhodii fecerunt. Marcus Antonius a mutina profugus cortices pro scutis militibus suis dedit. Spartaco copiisq; eius scuta ex vimine fuerūt que coriis tegebantur. Non alienus (vt arbitror) hic locus est referendi factū Alexandri macedonis illud nobile q̄ p̄ deserta Africe itinera grauissima siti cū exercitu affectus oblatā sibi a milite in galea aquā spectantibus vniuersis effudit vtiliore exemplo temperantie q̄ cōmunicare potuisset.

¶ De distinguendis hostibus. Cap. VIII.

Coriolanus cum ignominiam damnatiōis sue bello vlcisceretur populationem patritiorum agrorum ihibuit deuotis vastatisq; plebeiorum vt discordiam moueret qua consensus romanorū distringeret. Hannibal fabiū cui neq; virtute neq; artibus bellādi par erat vt infamia distringeret agris ei⁹ abstinuit ceteros populat⁹. Cōtra ille ne suspecta ciuibus fides eēt/ magnitudie anī effecit publicat⁹ possessionib⁹ suis. Fabius maximus quito consul cū gallorū/ vmbriorū/ ethruscorū/ samnitiūq; aduersus populū romanū exercit⁹ coisissent/ p̄tra quos & ipse trās apenninū montē castra p̄muniebat scripsit Fuluius & Posthumio q̄ in p̄sidio vrbi erāt copias ad Sitiū mouerent: quib⁹ affecutis ad sua defendenda Ethrusci/ Vmbriq; descenderunt: relictos Samnites/ Gallosq; Fabius & collega Decius aggressi vicerūt. M. Curius aduersus Sabinos qui ingenti exercitu p̄scripto

relictis finibus suis nostros occupauerant occultis itineribus manum misit que desolatos agros eorum vicosq; per diuersa incendit Sabini ad arcendam domesticam vastitatem recesserunt. Curio contigit & vacuos infestare hostium fines/ & exercitum sine prelio auertere sparsumq; cedere. T. Didius paucitate suorum diffidens/ cum in aduentum earum legionum quas expectabat traheret bellum/ & occurrere eis hostem comperisset/ cōcione vocata aptari iussit milites ad pugnam: ac de industria negliēgius custodiri captiuos: ex quibus pauci qui profugerunt nunciauerunt suis pugnam imminere. At illi ne suspitione prelii deducerent vires omiserunt occurrere eis quibus insidiabantur: legiones tutissime nullo excipiente ad didium peruenerunt. Bello punico quedam ciuitates que a romanis defecerat ad penos destinauerunt cum obsides dedissent quos recipere antequam desciscerent studebant: simulauerunt seditionem inter finitimos ortam quam romanorum legati dirimere deberent: missosq; eos velut contraria pignora retinuerunt: nec ante reddiderunt quam ipsi recuperarent suos. Legati romanorum cum misissent ad antiochum regem qui secum hannibalem victis iam Carthaginensibus habebat: consiliumq; eius aduersus romanos instruebat crebris cum hannibale colloquiis effecerunt ut is regi fieret suspectus cui gratissimus alioqui & utilis erat propter calliditatem & peritiam bellandi. Q. Metellus aduersus Iugurtham bellum gerens missos ad se legatos eius corrupit ut sibi proderent regem. Cum etiam alii venissent idem fecit. Eodem consilio usus est & aduersus tertios. Sed de captiuitate iugurthe res parum processit: viuum enim tradi sibi volebat. Plurimum tamen consecutus est: Nam cum intercepte fuissent epistole eius ad regios amicos scripte in omnes eos rex animaduertit: spoliatusq; consiliis amicos postea parare non potuit. Cesar per exceptum quendam aquatorem cum comperisset Afranium Petreiumq; castra nocturno moturo ut citra vexationes suorum hostilia impediret consilia: in initio statim noctis vasa conclamare milites & preter aduersariorum castra agi mulos cum fremitu & sonu iussit continuare: quos retentos volebat arbitrari castra ad Cesarem mouere. Scipio Africanus ad excipiendum auxilia cum comeatibus hannibali venturum terminum dimisit ipse subuenturus. Dionysius Syracusanorum tyrannus cum a phris ingenti multitudine traiecturi essent in siciliam ad eum oppugnandum castella pluribus locis communiit: custodibusq; precepit ut ea aduenienti hosti dederent: dimissisq; Syracusas occulte rediret. A phris necesse capta sunt castella presidio ibi tenere quos dionysius redactos ad quam voluerat paucitate pene-

Julij Frontini Stratagematum

Iam par numero aggressus vicit: cum suos contraxisset & aduersarios sparsisset. Agesilaus lacedemonius cum inferret bellum tyſapherne Cariam se petere simulauit: quasi aptius locis montuosis aduersus hostem equitatu preualentem pugnaturus. Per hanc cō filii ostentationem aduocato in Cariam tyſapherne ipse lydiam vbi caput hostium regni erat irrupit: oppressisq; qui illic agebant pecunia regia potitus est.

¶ De seditione militum compescenda.

Cap. IX.

Avlus Manlius consul cum comperisset coniurasse milites in hibernis campanie vt iugulatis hospitibus ipsi res inuaderent: eorum rumorem spargit/ eodem loco hibernaturos: atq; ita coniuratorum consilio campaniam periculo liberauit: & ex occasione nocentes puniuit. Lucius sylla cum legiones ciuium romanorum pernicioſa seditione furerent/ consilio restituit sanitatem efferatis. Propere em̄ annunciar̄ iussit hostem adesse & ad arma vocantium clamorem tolli/ signa canere/ discussa seditio est vniuersis aduersus hostem consentientibus Gn. Pompeius trucidato ab exercitu mediolani senatu ne tumultum moueret si solos euocasset nocentes mixtos eis qui extra delictum erant venire iussit: ita & noxii minore cum metu quia non segregati: ideo qui non ex causa culpe videbantur accersiri paruerunt: & illi quibus integra erat conscientia custodiendis quoq; nocentibus attenderunt: ne illorum fuga inquinarentur. Cesar cum quedam legiones eius seditionem mouissent adeo vt in perniciē quoq; ducis viderentur consurrecture/ dissimulato metu processit ad milites: postulantibusq; missionem vltro minaci vultu dedit: exauctoratos penitentia coegit satisfacere imperatori/ obsequentioreſq; in reliquum operas edere.

¶ Quemadmodum intempestiua postulatio pugne inhibeat.

Cap. X.

Quintus Sertorius qđ experimento didicerat imparem se vniuerso romanorum exercitui/ vt barbaros quoq; inconsulte pugnam exposcentes doceret adductis in conspectum duobus equis altero preualido/ altero admodū exili/ duos admouit iuuenes similiter affectos/ robustum & gracilem: ac robustiori imperauit equo exili vniuersam caudam abrupte. Gracili autem valentioſiorem per singula vellere. Cumq; gracilis fecisset quod imperatum erat/ validissimus cum infirmi equi cauda sine effectu luctaretur. Naturam (inquit sertorius) romano

num cohortium per hoc vobis exemplum ostendi milites: insuperabiles sunt vniuersas aggredientibus: easdem lacerabit & carpet qui per partes attentauerit. Idem cum videret suos pugne signum inconsulte flagitantes: crederetq; rupturos imperium nisi congrederentur: permittit turme equitum ad lacessendos hostes ire: laborantq; submisit alias & sic recepit oēs: tutisq; & sine noxa ostendit quis exitus flagitamam pugnam mansisset: obsequentissimis inde eis vsus est. Agelilaus lacedemonius cum aduersus thebanos castra super ripam posuisset/ multoq; maiore hostium manum intellexeret: & ideo suos arcere a cupiditate decertandi vellet: dixit responso deum se ex collibus pugnare iussum: & ita exiguo presidio ad ripam posito accessit ad colles. Quod thebani pro metu interpretati trāsierunt flumē: & cum facile depulissent presidium/ ceteros insecuti audius iniquitate locorum a paucioribus victi sunt. Scorilo dux dacorum cui sciret dissociatum armis ciuilibus popululum ro. neq; tñ tētandū arbitraretur: quia externo bello posset concordia in ciues coalescere duos canes in conspectu popularium cōmisit: hisq; acerrime inter ipsos pugnantibus lupum ostendit: quē protinus canes ommissa inter se ira aggressi sunt. Quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu pro romanis profuturo.

¶ **Q**uemadmodum sit incitandus exercitus ad prelium. Cap. XI.

Abibus & Gn. Mallius consules aduersus ethruscos propter seditiones detractante prelium exercitu/ vltro simulauit cunctationem: donec milites probris hostium contacti pugnam deposcerent: iurarentq; se ex ea victuros redituros. Fuluius nobilior cum aduersus samnitium numerosum exercitū & successib⁹ tumidū paruis copiis necesse haberet decertare/ simulauit vnā legionē hostiū a se corruptā ad perditionē. imperauitq; ad ei⁹ rei fidē tribunis & primis ordinib⁹ & centurionib⁹ quantū quisq; numerate pecunie aut auri argēt⁹ haberet pferret vt representari merces proditoribus posset. Se autem his qui contulissent pollicit⁹ est cōsummata victoria apla insup p̄mia daturū. Que persuasio romanis alacritatē attulit & fiduciam: vnde etiā preclara victoria cōmissa statim bello peracta est. G. Cesar aduersus germanos & arionistum pugnaturus/ confusus suorū animis pro cōcione dixit nullius se eo die opera nisi decime legionis vsurum. Quo consecutus est vt decimā tanq̄ precipue fortitudinis te simonio cogereñ/ & ceteri pudore ne penes alios gloria virtutis

Julij Frontini Stratagematum.

- tis esset. Q. Fabius qui egregie sciebat & romanos eius libertatē que contumelia exasperaretur: & a penis nihil iustum aut moderatum expectabat/misit legatos carthaginē de conditionibus pacis: quas cum iniquitatis & insolentie plenas attulissent/ exercit⁹ romanorū ad pugnandū concitatus est. Agcilaus lacedemoniorum dux cū prope ab Orchomeno socii ciuitate castra haberet: cōperissetq; plerofq; ex militib⁹ preciosissima rerum deponere intramunita/ precepit oppidanis ne quid ad exercitum suū pertinnens recipere: quo ardentius dimicaret miles qui sciret sibi pro omnibus suis pugnandum. Epaminūdas dux thebanorū aduersus lacedemonios dimicaturus/ vt non solum viribus milites sui verū etiam affectibus adiuuarent: pronūciauit in concione destitutum lacedemoniis si victoria potirentur oēs virilis sexus interficere/ vxoribus autē eorum & liberis in seruitutem adductis thebas diruere. Qua denūciatione concitati primo impetu thebani lacedemonios expugnauerūt. Eutidas dux lacedemoniorū pugnaturus eodem die qua classe vicerāt socii/ quibus ignarus acte rei vulgavit nunciatam sibi victoriam partiū: quo constantiores ad pugnam milites haberet. Aulus Posthumius prelio quo cū latinis conflixit oblata specie duorum in equis iuuenū animos suorum erexit pollucem & castorem adesse dicens ac sic prelium restituit. Archidamus lacedemoni⁹ aduersus archadas bellū gerēs/ arma in castris statuit & circa ea duci equos noctu clam impauit. Quorum vestigia mane tanq̄ castor & pollux perequitasent/ ostendēs ad futuros eosdem ipsis preliantibus persuasit. Pericles dux atheniensū initurus prelium cū animaduertisset locum ex quo vtraq; acies conspici poterat densissime opacitatis vastum alioqui & diu patri sacrum/ ingentē illic stature hominē/ altissimis cothurnis & veste purpurea/ coma venerabilem/ in curru candidorū equorum sublimē constituit: qui dato signo pugne proueheretur: & voce periclem nomine appellans cohortaretur eum/ diceretq; deos atheniensibus adesse: quo pene primo coniectu teli hostes terga verterunt. L. Sylla quo paratiorem militē ad pugnandū haberet predici sibi a diis futura simulauit. Postremo in cōspectu exercit⁹ priusq̄ in aciem descenderet signum modice amplitudinis quod delphis sustulerat orabat: petebatq; vt promissam victoriā maturaret. C. Marius sagam quandā ex syria habuit: a qua se dimicationum euentus prediscere simulabat. Q. Sertorius cum barbaro & rationis indocili milite vteretur ceruā candidā insignis forme per lusitaniā ducebat: & ab ea que agenda aut vitanda essent pre-

noscere se asseuerabat: vt barbari ad omnia tanq̄ diuinitus imperata obedirent. Hoc genere stratagematon non tm̄ ea parte vtendū est qua imperitos existimabimus esse apud quos his vtetur: sed multo magis ea que talia erunt excogitabunt: vt ab his monstrata credantur. Alexander macedo sacrificaturus inscripsit medicamento haruspicias manum quā ille extis erat suppositur: littere significabant victoriā Alexandro dari: quas cum iecur calidū rapuisset & a rege militi esset ostensum/auxit animū tanq̄ deo spondente victoriā. Idem fecit innides hospes preliū Eumene cū galis cōmissuro. Epaminondas thebanus aduersus lacedemonios fiduciam suorū religione adiuandā ratus/arma que ornamentis affixa in templis erant/nocte substraxit. persuasitq̄ militib⁹ deos iter suum sequi: vt preliantibus ipsis adessent. Agesilaus lacedemonius cū quosdam perfarū cepisset/quorū habitus multum terrores presert quotiēs veste tegitur nudatos militibus suis vt alba corpora & vmbatica contēnerent ostēdit. Gelo syracusanorū tyrannus bello aduersum penos suscepto: cum multos cepisset: in finissimum quēq̄ precipue ex auxiliatoribus qui nigerrimi erant: nudatum in conspectu suorū produxit vt psuaderet contēnendos. Cyrus rex perfarum vt cōcitaret animos populariū/tota die in excidenda quadam silua eos fatigauit: deinde postridie prestetit eis liberalissimas epulas: & interrogauit vtro magis gauderēt. Cūq̄ ei presentia probassent: atq̄ per hec (inquit) ad illa perueniēdum est. Nam liberi beatiq̄ eē nisi medos viceritis nō potestis: atq̄ ita eos ad cupiditatem preliū concitauit. L. Sylla quia aduersus Archelaum p̄fectum mithrydatis apud pyrea pigrioribus ad preliū militibus vtēbatur: opere eos fatigando cōpulit ad poscendū vltro pugne signum. Fabius maximus verit⁹ ne qua fiducia nauitū ad quas refugium erat minus cōstanter pugnaret exercitus: incēdi eas priusq̄ iniret prelium iussit.

¶ De dissoluendo metu quem milites aduersis conceperint omnibus.

Cap. XII.

SCipio ex Italia in Aphricā transportato exercitu cum egrediens naue prolapsus esset: & ob hoc attonitos milites cerneret/id quod trepidationē afferebat. constātia & magnitudine animi in hortationem cōuertit. Et audite (inquit) milites aphricam oppressi. C. Cesar cum forte cōscēdens nauem lapsus eēt. Teneo te terra mater (inquit) qua interptatione effecit vt repetiturus illas quibus proficiscebatur terras videretur. T. Sempronius gracus consul acie aduersus picētes di-

Julij Frontini Stratagematum

recta cum subitus terremotus vtrasq; partes confudisset: exhortatione confirmavit suos & impulit vt consternatum superstitione hostem invaderent hortatusq; devicit. Sertorius cum equitū scuta extrinsecus equorūq; pectora cruenta subito prodigio apparuissent: victoriam portendi interpretatus est: qm̄ ille partes soleret hostili cruore respergi. Epaminundas thebanus contristatis militibus q̄ ex hasta eius ornamentum infule more dependēs/ventus ablatum in sepulchrū lacedemonii cuiusdam depulerat. Nolite (inquit) milites trepidare: lacedemonis significatur interitus. Sepulchra em̄ funeribus ornantur. Idem cū fax de celo nocte lapsa eos qui aduerterūt terruisset: lumē (inquit) hoc num̄ia ostēdunt. Idem instante aduersus lacedemonios pugna cū sedile in q̄ resederat succubisset: & id vulgo p̄ tristi excipēs significatiōe cōfusi milites interpretarent̄. Immo (inquit) vetamur sedere. L. Sulpitius gallus defectum lune iminentē ne pro ostēto excipent milites predixit futurū additis rationibus causisq; defectionis. Agathocles syracusanus aduersus penos simili eiusdem syderis diminitione qua sub diem pugne vt prodigio milites sui consternati erāt/ratione qua id accideret exposita docuit quicquid illud foret ad rerum naturam non ad ipsorum propositum pertinere. Pericles cum in castra eius fulmē decidisset/terruissetq; milites: aduocata concione lapidibus in p̄spectu omnium collisis ignem excussit sedavitq; turbationē cum docuisset similiter nubium attritu excuti fulmen. Tymotheus atheniensis classe dimicaturus aduersus corcyreos gubernatori suo qui proficiscenti iam classi signum receptui ceperat dare: quia ex remigibus quendam sternutantē audierat. Miraris (inquit) ex tot milibus vnū perfrixisse. Chabrias atheniensis classe dimicaturus excusso ante nauem ipsius fulmine exterritis pertale prodigiū militib⁹. Nunc (inquit) potissimū in eunda pugna est: cum deorum maximus Iuppiter adesse nomen suum classis nostre ostendit.

¶ FINIS LIBRI PRIMI.

¶ SEXTI IULII FRONTINI STRATAGEMATVM LIBER SECVNDVS.

¶ PREFATIO.

Ispostis primo libro exemplis instructuris (vt meafert opinio) ducem in his que ante commissum preliū agenda sunt: deinceps reddemus pertinentia ad ea que in ip̄o prelio agi solent & deinde ea que post preliū & eorum que ad preliū pertinent species sunt.

De tempore ad pugnam eligendo. Caput primū.

DScipio in hispania cum comperisset Hasdrubalem penorum ducē ieiuno exercitu mane processisse. In aciem cōtinuit in horam septimā suos: quib⁹ preceperat vt quiescerent/ & cibū caperent: cūq; hostes inedia/ siti mora sub armis fatigati repetere castra cepissent subito copias eduxit & cōmisso p̄lio vicit.

Metellus pius in hispania aduersus hirculeiū cum ille oriente p̄tinus die instructā aciem vallo ei⁹ admonuisset: feruidissimo tūc tēpore anni. In castra suos cōtinuit in horam diei sextā: atq; ita fatigatos estu/ facile integris & recentibus vicit suorū virib⁹. Idem iunctis cum Pompeio castris/ aduersus sertorium in hispania cū sepe instruxisset aciem hoste q̄ imparē se duob⁹ credebat pugnā detrectante/ quodā deinde tempore sertorianos milites aiaduertisset/ magno impetu instinctos deposcentes pugnā in humerosq; exercentes & lanceas vibrātes: existimauit ardori cedendū in tēpore: recepitq; exercitū/ & Pompeio idem faciendi auctor fuit.

Posthumius consul in Sicilia cum castra eius a punice trium milium passū spacio distarent: & dictatores Carthaginensium quotidie ante ipsa munimenta romanorū dirigerent aciē: exigua manu leuib⁹ assidue p̄liis pro Vallo resistebat. Quā consuetudinē contēnente iā peno/ reliquis oibus per quietē intra vallū p̄paratis ex more pristino cū paucis sustinuit in cursū aduersariorū ac solito diutius detinuit. Quibus fatigatis post sextā horā etiā se recipientib⁹ & cū inedia quoq; laborarent per recētes suos hostē quē predicta p̄stigerāt incōmōda fugauit. Iphicrates atheniē. quia explorauerat eodē assidue tempore hostes cibū capere maturius vesci suos iussit: & eduxit in aciē: aggressusq; hostem ita detinuit vt ei nec cōstigendi nec abeūdi daret facultatem. Inclinato deīde iam die reduxit suos/ nihilominus in armis retinuit. fatigati hostes nō statione magis q̄ inedia statim & cibum capiendū festinauerunt. Iphicrates rursus eduxit & incōpositi hostis aggressus est castra. Idem cū aduersus lacedemonios plurib⁹ diebus castra cōminis haberet & vtraq; pars certis tēporibus assidue pabulatū lignatumq; procederet/ quodā die militum habitu seruos lixasq; dimisit ad munera: milites retinuit: & cū hostes disperissent ad similia munera/ expugnauit castra eorū/ inermesq; cū fasciculis passim ad tumultū recurrentes facile aut occidit/ aut

Julij Frontini Stratagematum

in proximos omnem hostium exercitum strauerūt. Xantippus lacedemoni⁹ sola loci cōmutatione fortunam punici belli conuertit. nam cū a desperantibus iam carthaginensibus mercede sollicitatus animaduertisset: afros quidem qui equitatu & elephantis prestabant colles sectari: a romanis autem quorum robur in pedibus erat: campestria teneri penos in plana dedixit: vbi per elephantos dissipatis ordinib⁹ romanorū sparsos milites per numidas persecutus eorum exercitū fudit in illam diem terra marique victorem. Epaminondas dux Thebanorū aduersus lacedemonios directurus aciem pro fronte eius decurrere equitibus iussis cum ingentem puluerem oculis hostium obiecisset: expectationemq; nostri certaminis pretendisset/circunducto pedite ab ea parte ex qua decursus in aduersam hostium aciem ferebat/inopinantium terga adortus cecidit. Lacedemonii trecenti cōtra innumerabile multitudinem Persarum Thermopylas occupauerunt: quarum angustie non amplius q̄ parcem numerum cominus pugnaturū poterant admittere: eaq; ratione quantum ad congressus facultatem equati numero barbarorum virtute autem prestantes magnam eorum partem occiderunt: nec superati forent nisi per proditorem Ephyaltem trachinium circumduct⁹ hostis a tergo eos oppressisset. Themistocles dux atheniensium: cum videret vtilissimum Grecie aduersus multitudinem Xerxis nauium in angustiis Salaminis decemere: idq; persuadere ciuib⁹ non posset solertia effecit vt a barbaris ad vtilitates suas greci compellerentur. Simulata namq; proditione misit ad Xerxem qui indicaret populares suos de fuga cogitare: difficilioremq; rem ei futurā si singulas ciuitates obsidione aggrediretur. Qua ratioe efficit vt exercitus Barbarorum primū inquietaretur dum tota nocte in statione custodie est: deinde vt sui mane integris viribus cum dictis barbaris vigilia marcentibus confingerent loco vt voluerat arcto in quo Xerxes multitudine qua prestabat vti non posset.

¶ De acie ordinanda.

Cap. III.

Neus Scipio in hispania aduersus Hannone ad oppidum indibile cum animaduertisset punicam aciem ita directam: vt in dextro cornu Hispani constituerentur robustus quidam miles: sed qui alienū negocium ageret. In sinistro autem afri minus viribus firmi sed animi constantioris/reducto sinistro latere suorum/dextro cornu quod validissimis militibus extruxerat obliqua acie cū hoste conflixit. Deinde suis fugatisq; afri hispanos qui in recessu spectantium more

re classem ea re in consuetudinem perducta cū athenienses post digressum eius ad contrahendas copias dispergerentur extendit ex consuetudine classem & recepit. Tum hostiū maxia parte ex more delapsa reliquos adortus occidit: & vniuersas naues cepit.

¶ De loco ad pugnam eligendo. Cap. II.

Marcus curius qui a Phalāge regis Pyrrhi explicitè resisti non posse animaduertebat dedit operam vt in angustiis cōfugeret. Vbi conferta sibi ipsa esset impedimento. Gn. Pompeius in capadocia elegit locum in castris editū. Vnde adiuuante peliū impetū militum facile ipso discursu Mythridatem superauit. G. Cesar aduersus Pharmacem Mythridatis filiū dimicaturus in colle instruxit acie: que res expeditam ei fecit victoriā. Nam pila ex edito i subeūtes barbaros emissa p̄tinus eos auerterūt Lucull⁹ aduersus mythridatē & tygranem in armenia maiore apud tigranocertam dimicatur⁹/collis proximi planū verticē raptim cū copiarū parte adeptus in subiectos hostes decucurrit: & equitatū eorū a latere iuasit: auersūq; & eorundē parte pedites pturbantē insequut⁹ clarissimā victoriā rettulit. Ventidius aduersus parthos nō ante militē eduxit q̄ illū quingētis nō ampli⁹ passib⁹ abessent: atq; ita p̄cursione subita a deo se admouit: vt sagittas q̄bus ex lōginquo vsus est comin⁹ ap̄plicitus eluderet/q̄ cōsilio quia quandā fiducie etiā sp̄m oñtauerat celeriter barbaros debellauit. Hānibal apud munifronē/ptra Marcellū pugnatur⁹ cauas & p̄ruptas vias obiecit a latere: ipaq; loci natura pro munimētis vsus clarissimū ducē vicit. Idem apud cānas cū compisset vulturnū amnē/vltra reliq̄rū naturā fluminū ingētes auras mane p̄flare/q̄ arenarū & pulueris vertices agerēt sic direxit acie: vt tota vis a tergo suis/romanis in ora & oculos incideret/quib⁹ incōmodis mire hosti aduersantib⁹ illā memorabilem adept⁹ est victoriā. Mari⁹ aduersus Cymbros ac theutonos p̄stituta die pugnatur⁹ firmatū cibo nulitē añ castra collocauit: vt p̄ aliquatū spacii q̄ aduersarii dirimebant exercit⁹ hostiū poti⁹ labore itineris p̄fligaretur fatigationi eorū deide incōmodū aliud obiecit: ita ordinata suorū acie vt aduerso sole & vento & puluere barbarorū occuparet exercit⁹. Cleomenes lacedemoni⁹ aduers⁹ Hippia atheniēsem/q̄ equitatu p̄ualebat planicie in qua dimicatur⁹ erat arborib⁹ p̄stratis ipediuit & inuia equiti fecit. Hiberi in africā ingenti hostiū multitudie excepti: timentesq; ne circūirent applicuerūt se flumini qd̄ altis in ea regione ripis prefluebat. qui ita a tergo amne defensi: & subide cū virtute prestarēt incurfando

Julij Frontini Stratagematum

aut simili locorum aliqua oportunitate adiutus acie eo modo col-
locaret vt vincentibus quidem Romanis pene indemnem recipe-
re posset intra munimenta exercitum: cedentibus autē instādi libe-
rum haberet arbitrium Xantippus lacedemonius in africa adue-
sus Marcū attilium regulum leuē armaturam in prima acie collo-
cauit. In subsidio autē robur exercit⁹ / p̄cepitq; auxiliari⁹ vt emissis
telis cederent hosti: & cū se intra suorum ordines recepissent conse-
stim in latera discurrerēt: & a cornib⁹ rursus erūperent: exceptūq;
iam hostē a robustiorib⁹ & ipsi circūirent. Sertorius idem in hispa-
nia aduersus p̄peiū fecit. Cleandrias lacedemoni⁹ aduersus lycas-
onas dēsam instruxit acie / vt longe minoris exercitus speciem pre-
beret. securis deinde hostib⁹ in ipso certamine deduxit ordines a
laterib⁹ circūuentos eos fudit. Castronius lacedemonius cum in
auxilio egyptiis aduersus persas venisset: & sciret firmiorē esse gre-
cum militē: magisq; a persis timeri: cōmutatis armis grecos in pri-
ma posuit acie: & cū illi equo Marte pugnarēt submisit egyptiorū
manū perse cū grecis quos egyptios opinabant / restitissent supue-
niente multitudine quā vt grecorū expauerāt cesserūt. Gneus p̄-
peius in albania quā hostes & numero & equatu p̄ualebāt: iuxta col-
lē in angustiis p̄tegere galeas ne fulgore earū cōspicui fierēt. iussit
eqtes deinde in equū p̄cedere ac velut p̄tendere pedib⁹: p̄cepitq;
eis vt ad primū impetū hostiū refugerēt: & simul ad pedites ventū
esset in latera discederent: quod vbi displicium est patefacto loco
subita peditū cōsurrexit acies: inuectosq; temere hostes inopinato
interfusa prelio cecidit Marcus antonius aduersus parthos q̄ in fi-
nita multitudine sagittarum exercitum eius obruebant: subidere
suos & testudinez facere iussit supra quam transmissis sagittis sine
militum noxa exhaustus est hostis. Hannibal aduersus Scipionē
in africa cum haberet exercitum ex penis & auxiliariis quorum
pars nō solū ex diuersis partibus / sed etiā ex italicis cōstabat: post
elephantos .lxxx. qui in prima frōte positi hostiū turbarent aciem
auxiliares gallos & ligures & baliates. Maurosq; posuit vt non su-
gere possent penis a tergo stantibus & hostē oppositi si nō infesta-
rent vel certe fatigarēt / tñ suis & macedonib⁹ qui iā sessos Roma-
nos integri exciperent in summa acie collocatis nouissimos italia-
eorum ab italia inuitos extraxerat. Scipio aduersus hāc formam
robur legionis triplici acie in frōte ordinatū per hastatos & princi-
pes & triarios opposuit / nec cōtinuas cōstruxit cohortes sed mani-
pulis inter se distantib⁹ spacium dedit per quā elephantū ab hostib⁹

fterat/ facile in deditionem compulit. Philipp⁹ macedonū rex
 aduersus Illirios gerens bellū vt aiaduertit frontē hostiū stipatā
 electis a toto exercitu viris: latera autē infirmiora fortissimis suo-
 rum in dextro cornu collocatis sinistrū lat⁹ hostiū inuasit/ turba-
 taq; acie tota victoriā p̄fligauit. Parmenes thebanus p̄specta per
 sarū acie q̄ robustissimas copias in dextro cornu collocatas hēbat
 simili rōne & ip̄e suos ordinauit oēm̄q; egatū & fortissimū quēq;
 peditū in dextro cornu: infirmissimos autē p̄tra fortissimos hostiū
 posuit: p̄cepitq; vt ad p̄mū ip̄etū eorū sibi fuga p̄sulerent: & i silue
 stria cōfragosaq; loca se recipient. Ita frustrato robore exercit⁹ ip̄e
 optima parte viriū suarū dextro cornu totā circuiuit acie hostiū &
 euertit. P. Corneli⁹ Scipio cui postea africano cognomen fuit ad
 uersus Hasdrubalē ducē penorū in hyspania bellū gerēs ita p̄ cōti-
 nuos dies ordinatū p̄duxit exercitū/ vt media acies fortissimis sū-
 daret. Sed cū hostes quoq; eadē rōne assidue ordinati procederēt
 Scipio eo die quo statuerat decernere cōmutauit instructionis or-
 dinem/ & firmissimos id est legionarios in cornibus collocauit ac
 leuem armaturam in media acie/ sed retractam ita cornibus qui-
 bus ip̄e preualebat infirmissimas hostium partes limata acie ag-
 gressus facile fudit. Metellus in hyspania eo prelio quo hirculeiū
 deuicit/ cum comperisset cohortes eius que validissime vocabant̄
 In media acie locatas/ ip̄e mediam suorum aciem reduxit ne ea
 parte ante cum hoste confligeret q̄ cornibus configatis medios
 vndiq; circūuenisset Artaxerxes aduersus grecos qui perfidā in-
 trauerant cum multitudine superaret/ latius q̄ hostes acie instrua-
 ta in fronte equitem leuemq; armaturam in cornibus collocauit
 atq; ita ex industria lentius procedente media acie copias hostiū
 cinxit ceciditq;. Cōtra Hannibal ad cānas reductis cornib⁹ produ-
 ctasq; media acie nostros primo impetu protrusit. Idem p̄serto p̄-
 lio paulatim inuicem sinuantibus procedentibusq; ad preceptum
 cornibus auide insequentem hostem mediam aciem suam rece-
 pit: & ex vtraq; parte compressum cecidit veteranos & diu edocto
 vsus exercitu: hoc enim genus ordinationis exequi nisi peritus
 & ad omne momētum respondens miles vix potest. L. Iulius Sa-
 linator & Claudius Nero cum Hasdrubal bello punico secundo
 decertandi necessitate cuitans/ in colle confragoso post vineas
 aciem direxisset: ipsi deductis in latera viribus vacua fronte ex
 vtraq; parte circumuenerunt eum: atq; ita aggressi superauerunt
 Hannibal cum frequentibus preliis a Claudio Marcello supera-
 retur/ nouissime sic castra metabatur/ vt aut mōtib⁹ aut paludib⁹

Julij Frontini Stratagematum

diis esse iussit cōtra consules aptissime diuisis in cornua equitibus legiones in prima acie & subsidiis collocarunt: & his immiscuerūt auxilia vtrūq; .xl. milia cōstat fuisse pyrrhi dimidia pars exercitus amissa apud Romanos quinq; milia desiderata sunt. Gneus pompeius aduersus gaiū Cefarem palustri prelio pharsalie triplicem instruxit aciem: quarum singule denos ordines habuerunt in latitudine. Legiones fm virtutem cuiusq; firmissimas in cornib⁹ & in medio collocavit: spacia his interposita tironibus suppleuit/ dextro latere sexcentos equites propter flumē empeā qui & alueo suo & alluue regionem impediērat reliquum equitatū in sinistro cornu cum auxiliis oībus collocavit vt inde exercitū circuiret. Ad uersus hanc ordinationē Iulius Cesar & ipse triplici acie dispositis in fronte legionib⁹ sinistrū lat⁹ ne circuii posset admouit paludibus. In dextro cornu posuit equitem cui velocissimos miscuit pedatum & ad morem equestris pugne exercitatos: sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas / sed dextro latere conuersas in obliquum: vnde equitatum hostium expectabat collocavit. nec vlla res ad victoriam plus eo die Cefari contulit: effusus namq; pōpei equitatum inopinato subinde lati excursu auerterunt cedendūq; tradiderūt Imperator Cesar augustus germanic⁹ cū subinde Cati eqstre preliū in siluas refugiendo reducerēt: iussit suos equites simul atq; ad impedimenta ventum esset equis desilire pedestriq; pugna cōfligere: quo genere consequutus ne quis non locus eius victoriam miraret. G. Duellius cum videret graues suas naues mobilitate punice classis erudi irritamq; virtutem militū fieri excogitauit manus ferreas: q̄ vbi hostilem apprehenderēt nauē superiecto ponte transgrediebatur romanus & in ipsorum ratib⁹ cominus eos trucidabant.

¶ De acie hostium turbanda.

Cap. IIII.

DAprius cursor filius consulis cum equo marte aduers⁹ obstinatos samnites concurreret ignorantibus suis precepit Spurio nauicio / vt pauci Calones & agafones mulis infidentes ramosq; per terram trahentes a colle traluerlo magno tumultu decurrerent. Quibus prospectis proclamauit victorem adesse collegam vt occuparet ipsi presentis prelii gloriam / quo facto & Romani fiducia concitati pro puluere perpulsi terga verterunt. Fabius rutilius maximus quarto consulatu in samnio omni modo frustra conatus aciem hostium perumpere nouissime hastatos subduxit ordinibus: & cum Scipione legatos suos circumfilit: iussitq; collem capere / ex quo decurri poterat in ho-

acti facile transmitti sine perturbatione ordinū possent: ea ipsa in-
 terualla expeditis velitib⁹ impleuit ne interluceret acies: dato eis
 p̄cepto vt ad impetū elephantorū vel recta vel in latera cōcederēt.
 Equitatū deinde in cornua diuisit: & dextro Romanis equitib⁹ le-
 liū sinistro numidis masmissam p̄posuit q̄ tam prudēs ordinatio
 nō dubie causā victorię fuit. Archelaus aduersus lucii Scyllam in
 fronte ad pturbandū hostem factas quadrigas locauit. in secunda
 acie phalangē macedonicā. in tertia romanorū more armatos au-
 xiliares mixtis fugitiuis Italice gētis: quorū peruicacie plurimū si-
 debat: leuē armaturā in vltimo statuit: in vtroq; deinde latere eq̄ta-
 tū cui⁹ amplū numerū habebat circūeundi hostis causa posuit. Cō-
 tra hec scylla fossas ample latitudinis in vtroq; latere duxit: & capi-
 tib⁹ earū castella cōmuniuit. qua ratiōe ne circūerēt ab hoste & pe-
 ditū numero: & maximo eq̄ratu superāte p̄secut⁹ est. Triplicē deī
 de peditum acie ordinauit/reiictis interuallis p̄ leuē armaturā: &
 equitē quē in nouissimo collocauerat/vt cū res exegisset emitteret
 tū p̄signans q̄ in sc̄da acie erāt impauit vt densos numerososq; pa-
 los firme in terrā defigerēt: intraq; eos appropinquātib⁹ quadrigis
 añ signa/nostā acie recepit: tū demū sublato vniuersorū clamore
 velites & leuē armaturā īgerere tela iussit. Quib⁹ fact⁹ q̄drige ho-
 stiū aut implicite palis aut externite clamore telisq; in suos p̄uerse
 sunt/turbaueruntq; macedonū structuram. Qua cedēte cū illa sta-
 ret & archelaus equitē opposuisset Romani equites subito emissi
 auerterūt eos: p̄sumauerūtq; victoriā. G. Cesar gallorū falcatas q̄s
 drigas eadē ratione palis defixis excepit inhibuitq;. Alexander
 ad arbela cuz hostiū multitudinē vererēt virtuti aut suorū fideret
 acie in oēm partē spectantē ordinauit vt circūuenti vndiq; pugnare
 possent. Paulus aduersus persem macedonū regē cū is phalāgem
 suorū duplicē mediā in partē direxisset: eāq; leui armatura cixisset
 & equitē in vtroq; cornu collocasset/triplicē acie cuneis instruxit in-
 ter quos subinde velites emisit. Quo genere cū profligari nihil vis-
 deret cedere instituit vt hac simulatiōe p̄duceret hostes in p̄frago-
 sa loca q̄ ex in dustria captauerat. Cū sic q̄q; suspecta caliditate rece-
 dētū seq̄rēt ordinata phalāx: eq̄tes a sinistro cornu p̄ter ora phalā-
 gis iussit trāscurrere citatis eq̄s tectos vt obiectis armis ipso impe-
 tu p̄fringerēt hostiū spicula/quo genere telorū armati macedōes
 soluerunt acie & terga verterūt. Pyrrhus p̄ tarētinis apud Asculū
 fm homericū versum quo pessimi in mediū recipiūtur dextro cor-
 nu famnitas epyrotasq; sinistro brucios atq; lucanos cū salentinis
 in media acie tarentinos collocauit/equitatū & elephātos in subse-

Julij Frontini Stratagematum.

repente in dextrum suorum cornu profudit: & exclamauit se iam sinistro vicisse. Qua re & suis alacritate & hostibus metu iniecto vicit. Cresus preualido hostium equitatu camelorum gregem opposuit: quorum nouitate & horrore cōsternati equi non solum infidentes precipitauerunt sed peditum quoq; suorum ordines perturbauerunt vincendosq; hosti prebuerunt. Pyrrhus epyrotarum rex pro Tarentinis aduersus romanos eodem modo elephantis ad perturbandā aciem vsus est. Peni quoq; aduersus romanos idem fecerunt frequenter. Volscorū castra cū prope virgultis silualq; posita essent. Camillus ea omnia que conceptum ignem vsq; in vallum proferre poterant incendit: & sic aduersarios exiit castris: P. Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis oibus interceptus est. Hispani contra Hamilcarē boues vehiculis adiutos in prima fronte constituerunt: vehiculaq; tede & sepi & silphuris plena signo pugnedato incenderunt. actis deinde in hostē bobus consternatam aciem perruerunt Phalisci & tarquinienses compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis faces & angues furiali habitu preferentibus aciem romanorum turbauerunt. Idē vehientes & fidenates facib⁹ arreptis fecerūt. Athas rex Scitharum cum aduersus ampliorē triballorum exercitū p̄sigeret: iussit a feminis & pueris triballorū omīq; imbelli turba greges asinorū ac bouum ad postremā hostium aciem admoueri & erectas hastas perferre: famam deinde diffudit tanq̄ auxilia sibi ab vlterioribus scythis aduentarent. Qua asseueratione auertit hostem.

¶ De infidiis.

Cap. V.

Romulus per latebras copiarū parte disposita cū ad fidenas accessisset simulata fuga temere hostes insequutos/ eo perduxit vbi occultos habebat milites. Qui vndiq; adorti effusos & incautos ceciderūt. Q. Fabi⁹ maximus consul auxilio subtilius missus aduersus Etruscos omnes hostium copias in se conuertit. deinde simulato timore in superiora loca velut fugiens recessit: effuseq; subeuntes aggressus nō acie tantum superauit sed etiam castris exiit. Sempronius graecus aduersus Celtiberos metu simulato continuum exercitum emissa deinde armatura leui que hostem laceraret ac statim pedem referret euocauit hostē: deinde inordinatos aggressus vsq; eo cecidit vt etiam castra caperet. Q. Metellus consul in Sicilia bellum gerens aduersus Hasdrubalem ob eius ingentem exercitum & cxxx. elephantos intentior diffidentia simulata intra

Rium terga: quod ubi factum est Romanis crevit animus & famni-
 tes perterriti fugam molientes cessi sunt. Minutus ruffus impera-
 tor cum a scordicis dacisque premeretur quibus impar erat numero
 premisit fratrem & paucos equites vna cum eneatoribus: precepit
 quod ut cum vidisset contractum prelium subitus ex diuerso se ostende-
 ret iuberetque eneatores concinere. Sonantibus montium iugis spe-
 cies ingentis multitudinis que effusa est hostibus: qua perterriti des-
 dere terga. Acilius glabrio consul aduersus antiochi regis aciem
 quam iis in achaiam pro angustiis thermopylarum direxerat iniqui-
 tatibus loci non irritus tantum sed cum iactura quoque repulsus esset
 ubi circummissus ab eo porcius cato qui tum iam consularis tribunus
 militum a populo factus in exercitu erat deiectis iugis callidronii mon-
 tis etolis que perfidio tenebantur superminentem castris regium colle a ter-
 go subitus apparuisset: quo facto perturbatis antiochi copiis utriusque
 irrupere romani: & fuis fugatisque castra ceperunt. Gaius sulpitius pe-
 treus consul contra gallos dimicaturus iussit miliones clam in montes
 proximos cum mulis abire: & inde conferto iam prelio velut equis insidentes
 ostentare se pugnantes: quare galli existimantes aduertare auxilia ro-
 manis cessere iam pene victores. Marius circa aquas sextias cum iam animo
 haberet postera die depugnare aduersus theutones marcellum cum pua-
 manu equitum peditumque noctu post terga hostium misit: & ad splendendam
 multitudinis speciem agalones lixalque armatos simul ire iussit: iumentum
 torumque magnam partem instructorum cum cotinuculis ut per hoc facies equita-
 tus obiceret. precepitque ut cum aduertissent committi prelium ipsi in terga
 hostium descenderent: quod apparatum tamen terroris intulit ut a primi hostes
 in fugam versi sunt. Licinius Crassus fugitiuorum bello apud calamarum
 cum eductus militem aduersus castum & canimocum duces Gallorum. xii.
 cohortes cum. C. Poptinio & cum. Q. Marcio Ruffo legatis post mon-
 tem circummisit. Quem cum commisso iam prelio a tergo clamore iam sublato de-
 curruisset ita fuderunt hostes ut ubique fugam per pugna capefferent. Mar-
 cellus cum vereretur ne paucitate eius militum clamor detegeret simul li-
 xas calonesque & omnis generis sequas proclamare iussit: atque hostem ma-
 gni exercitus specie terruit. Valerius Leuinus aduersus Pirrum
 occiso quodam grecali tenens gladium cruentum exercitum utriusque persuasit
 pirrum interemptum. Quod obrem hostes destitutos se ducis morte cre-
 dentes consternati a medacio se pauidi in castra receperunt Iugurtha
 in numidia aduersus gaium Marium cum latine quoque lingue usus ei conuersa
 tio pristina castrorum dedisset: in primam aciem percurrit: & occisum a se
 gaium Marium tum latine clamare predicauit atque ita multos nostrorum
 auertit. Myronides atheniensis dubio prelio aduersus thebanos regem

Julij Frontini Stratagematum

prelio leui cōmisso ex industria cessit. nocte deinde intempesta relictis intra castra quibusdā sarcinis & omni vino infecto fugā simulauit. Cumq; barbari occupatis castris in gaudiū effusi medicaturū auidē vinum haussissent: & in modū defunctorū strati iacerēt reuersus cepit eos aut trucidauit Hannibal cum sciret sua & romanorū castra in eis locis esse: q̄ lignis deficiebant ex industria in regione deserta plurimos armentorū greges intra vallū reliquit: qua velut preda romani potiti in summis lignationis angustiis insalubrib⁹ se cibis onerarunt Hannibal reducto nocte exercitu securos eos & semicruda graues carne maiore in modū vexauit. Trac⁹ in hispania certior factus hostē inopem cōmercio laborare instructissima castra oibus esculētis deseruit q̄ adeptū hostem & repertis intemperanter repletūq; reducto exercitu subito oppressit. Hi q̄ aduers⁹ erythreos bellum gerebāt speculatore eorū in loco edito depresum ceciderunt/ & vestē ei⁹ suo militi dederunt q̄ ex eodē iugo erythreos signo dato in insidias euocauit. Arabes cum esset nota cōsuetudo eorū qua de aduētū hostiū interdiū fumo nocte igne significare instituerāt vt sine intermissione ea fierēt p̄ceperunt. aduentatib⁹ aut aduersariis intermitterent: q̄ cum cessantib⁹ luminibus estimaret ignorari aduentū suum auidius ingressi oppressiq; sunt. Alexander macedo cū hostis in saltu editiore castra cōmunisset: inducta parte copiarū precepit hiis quos relinquebat vt ex more ignes excitarēt speciēq; p̄berent totius exercit⁹: ipse per auias regiones circumducta manu hostē superiore aggressus loco depulit. Mēnon rhodius rex cum eqtatu p̄ualeret: & hostē in collib⁹ se cōtinentē in capos vellet deducere: quosdā ex militib⁹ suis sub spē perfrige misit ī hostiū castra q̄ affirmaret exercitum mēnonis iam perniciose seditione furere: & vt subinde aliqua pars ei⁹ dilaberetur huic affirmationi vt fidē faceret passim in cōspectu hostiū iussit parua castella muniri velut in ea se recepturi essent: q̄ dissidebant hac persuasione sollicitati qui in mōtib⁹ se cōtinuerant in plana descēderūt: & dū castra tentant ab equitatu circūuenti sunt. Harridas rex mollosorū bello potitus ab ardicillyrio maiore aliquanto exercitū habente molit⁹ imbelles suorū in vicināq; regionē etolie famā sparfit: sic tāq; vrbes ac res suas etolis cōcederet. Ipse cuz his qui arma ferre poterant in insidias in montibus & locis cōfragosis distribuit. Illiri timētes ne que mollosorū erant ab etolis occuparent velut ad predā festinantes neglectis ordinibus accelerare ceperūt. Quos dissipatos nihil tale expectantes harridas ex insidiis fudit fugauitq;. T. Labienus gaili cesaris legatus aduersus gallos ante aduentum germanorū

panormum copias tenuit: fossamq; ingentis magnitudinis ante se duxit: inspecto deinde exercitu Hadrubalis qui in prima acie elephantos habebat precepit hastatis tela in beluas iacerent/prostinusq; se intra munimenta reciperet: ea ludificatione rectores elephantorum concitati in ipsam fossam elephantos egerunt: quo vt primum illaqueati sunt partim magnitudine telorum confecti/partim retro in suos acti totam aciem turbauerunt. Tunc Metellus hanc operiens occasionem cum toto exercitu erupit & aggressus a latere penos cecidit: iphsq; vt elephantis potitus est. Tamiris scytharum regina Cyrum Persarum ducem equo Marte certantem simulato metu elicit ad notas militi suo angustias atq; ibi repente conuerso agmine natura loci adiuta deuicit Egiptii conflicturi acie in eis campis quibus iuncte paludes erant alga contexerunt: commissoq; prelio fugam simulantes in insidias se vocauerunt: qui rapidius verti per ignota loca limo inheserunt/circūuentiq; sunt. Virriatus ex latrone dux Celtiberorum cedere se Romanis equitibus simulans vsq; ad locum voraginosum & prealtum eos perduxit. Et cum ipse per solidos ac notos sibi transitus euaderet romanos ignaros locorum immerfosq; limo cecidit. Fuluius imperator cymbrico bello collatis cum hoste castris equites suos iussit succedere ad munitiones eorum: lacesitq; barbaris simulata fuga recedit. hoc cum per aliquot dies fecisset auide insequētibus cymbris auid uertit castra eorum solita nudari: itaq; per partem exercitus custodia consuetudine ipse cum expeditis post castra hostium confedit occultus effusisq; eis ex more repente adortus & desertum prouit vallum & castra cepit. Gn. Fuluius cum in finibus nostris exercitus faliscorum lōge nostro maior castra posuisset/per suos milites quedā procul a castris edificia succendit vt falisci suos id fecisse credentes spe prede diffunderentur. Alexander ex epirotis aduersus illiricos collocata in insidiis manu quosdā ex suis habitu illyricorum instruxit & iussit vastare suam id est epiroticā regionem: quod cum illirici viderent fieri ipsi passim predari ceperunt eo securiusq; procedētes veluti p exploratoribus habebant a quibus ex industria in loca iniqua deducti celsi fugatiq; sunt. Leptenes quoq; syracusanus aduersus carthaginenses vastari suos agros & incendi villas castellaq; quedam imperauit: carthaginenses a suis id fieri rati & ipsi tanq; in adiutorium exierunt: exceptiq; ab insidiatoribus fusi sunt. Maarbals missus a carthaginensibus aduersus afros rebellantes cum sciret gentem auidam esse vini/magnum eius modium mandragora permisit: cuius inter venenum ac saporem media vis: est tū

Julij Frontini Stratagematum.

tos reduxit & castra eius inuasit. Epaminondas thebanus in eundem modum cum lacedemonii athmon valle ducto peloponne non tuerentur paucorum opera leuis armature tota nocte ingetauit hostem: ac deinde prima luce vocatis suis cum lacedemonii se receperunt subito uniuersum exercitum quem quietum habuerat admo- nit: & per ipsa munimenta destituta pugnatoribus irrupit. Hæ- nibal directa acie ad cænas. de equites numidas iussit transfugere qui ad fidem faciendam gladios & scuta nostris tradidere: & in vltimum agmen recepti ubi primum cõcurri cepit strictis minoribus quos occultauerat gladiis / scutis iacentium assumptis / romanorum aciem ceciderunt. Iapyges. P. Licinio procõsuli pagos quos sub specie deditiois obtulerunt: qui recepti & in postrema acie collocati terga romanorum ceciderunt. Scipio aphyricanus cum aduersa haberet bina hostium castra / syphacis & carthaginensium statuit. syphacis ubi multa incendiis alimenta erant aggredi nocte: ignemque iniicere ut ex ea re numidas quidem ex suis castris trepidantes cederet. Penos autem quos certum erat ad succurrendum sociis procurfuros infidiis dispositis exciperet / utrumque ex sententia incessit. Mythridates a lucullo virtute frequenter superatus infidiis eum appetiit adathate quodam eminente viribus subornato ut transfugeret & fide pacta hosti facinus perpetraret: quod is strenue quidem sed sine euentu conatus est: receptus enim a lucullo in gregem equitum non sine tacita custodia habitus est: quia nec crederi subito transfuge / nec inhiberi reliquos oportebat. Cum deinde frequentibus excursionibus prompta & enixam operam exhiberet fide acquisita tempore elegit quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant: pretoriumque secretis prestabant: casus adiunxit lucullum. Nam qui ad vigilantem usque admitteretur fatigatum / nocturnis cogitationibus illo tempore quiescentes inuenit. Cum deinde tanquam nunciaturus aliquid subitum ac necessarium intrare vellet: & pertinaciter a seruis valitudini domini concessantibus excluderetur / veritus ne suspectus esset equis quos ante portam paratos habebat ad mithrydatem refugit irritus. Sertorius in hispania cum apud lauronem oppidum vicina castra pompeii castris haberet: & due trimodo regiones essent ex quibus pabulum peti posset: vna in propinquo / altera longius sita: eam que in propinquo erat subinde a leui armatura infestari: vltiorem autem vetuit ab ullo armato adiri donec persuasit aduersariis tutiorem esse quam erat remotior. quam cum petuissent pompeiani octauium grecimum cum decem cohortibus in morem romanorum armatis & decem hispanorum leuis armature / & tarquinium priscum cum duobus milibus

quos auxilio his venturos sciebat configere cupiens diffidentia simulauit: positusq; in diuersa ripa castris protectione edixit. in posterum diem. Galli credentes eum fugere flumē quod mediū erat instituerunt transmittere. Labienus circa acto exercitu inter ipsas superandi amnis difficultates eos cecidit. Hannibal cum explorasset negligerter castra fluminis romani ducis munita: ipsum preterea multa temere audere: prima luce cum densiores nebule prestarent obscuritatem paucos milites munitionum nostrarum vigilibus ostendit: quo fuluius repente mouit exercitū. Hannibal per diuersam partem castra eius occupauit: & ita in tergum romanorum effusus octo millia fortissimorum militum cum ipso duce trucidauit. Idem hannibal cum inter fabium dictatorem & minutium magistrum equitum diuisus esset exercitus: & fabius occasionibus immineret minutius pugnandi cupiditate flagraret: castra in capō q; medius inter hostes erat posuit: & cum parte peditum in cōfrago sis rupibus celasset: ipse ad euocandū hostem misit qui proximum cum uulz occuparet / ad quos opprimēdos cū eduxisset copias minutius insidiatores ab hānibale dispositi subito cōsurrexerūt / & delessent minutii exercitū / nisi fabius periclitatibus subuenisset. Idē hānibal cū ad trebiā in cōspectu haberet Sempronii lōgi cōsulis castra medio amne interfluente sciuissima hieme magone & electos in insidiis posuit. Deinde numidas eqtes ad eliciendā sepronii credulitatē ad equare vallo eius iussit. Quibus p̄ceperat ut ad primū nostrorū incursum per nota refugerēt vada. Hos cōsul & adhortus temere & secutus ieiunū exercitū in maximo frigore transitu fluminis rigere fecit. Mox torpore & inedia affectis hannibal suū militē opposuit quem ad id ignibus oleoq; & cibo fouerat: nec desuit partibus mago quoniam terga hostiū in hoc ordinatus cederet. Idē ad trasimēniū curc arcta quāda via in radices montis & capos patētes duceret: simulata fuga per angustias ad patentia euasit: ibiq; castra posuit: ac nocte dispositis militibus & per collē qui imminebat & in lateribus angustiarum prima luce nebula quoq; adiutus acie direxit. Flaminius velut fugientē insequens cū angustias esset ingressus nō ante perdidit insidias quā simul a fronte lateribus tergo circumfusus ad internitionem cum exercitu cederetur. Idem hannibal aduersus iunium dictatorem nocte intempesta sexcentis equitibus imperauit: ut plures turmas segregati per vices sine intermissione circa castra hostium se ostentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo statione ac pluuia que forte continua fuerat inquietatis confectisq; cum receptui signum iam iunius dedisset Hannibal suos requie-

Julij Frontini Stratagematum

apud catheram bina castra cominus cum hostiū castris vallauit nocte: deinde cōmunitis copiis manēte p̄torio in maiorib⁹ castris vt fallerent⁹ hostes ip̄e oēs copias eduxit & in radicibus predicti montis cōstituit: diuisoq; equitatu p̄cepit. L. Quintio partē spar-
taco obiiceret/pugnaq; eū frustraretur parte alia Gallos Germa-
nosq; ex fractione castris & gānici eliceret ad pugnam & pugna si-
mulata deduceret nisi ip̄e acie instruxerit. Quos cū barbari inse-
quuti eēnt equite recedēte in cornua subito acies romana ad aper-
ta cū clamore cucurrit. xxxv. milia armatorū eo plio iterfecta cū
ipsis ducibus Lini⁹ tradit/receptas quinq; romanas aquilas signa
sex & .xx. multa spolia inter q̄ quinq; falces cū securib⁹. G. Cassius
in syria aduersus parthos ducens aciem equitē ostendit a frōte cū
a tergo peditē in confragoso loco occultasset: dein cedente equita-
tu & per nota se recipiente in p̄paratas insidias perduxit exercitū
parthorum & cecidit. Vētidius parthos & labienū alacres succes-
sibus victoriarū dum suos ip̄e per simulationē metus cōtinet euo-
cauit: & ī loca iniqua deductos aggressus per obreptionē adeo de-
bellauit vt destituti labieno prouincia excederent parthi. Idem
aduersus pharnastanis parthos cōm ipse exiguū nūmerum militū
haberet/illis autē fiduciam ex multitudie videret increfcere ad la-
tus castrorū. xviii. cohortes in obscura valle posuit/equitatu post
terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hos-
stem misit qui vbi simulata fuga hostem effulse sequētem ultra lo-
cum insidiarū perduxit cohorta a latere acie precipitat⁹ in fugam
his pharnastanē interfecit. C. Cesar sinis & affricanis castris p̄tra-
rias tenentibus planicies cū vtriusq; partis plurimū interesset col-
les proximos occupare: idq; propter saxorum asperitatē esset diffi-
cile tanq̄ illerdam repetiturū retro agmen ordinauit faciēte ino-
pia fidem destinationi. Intra breuissimum deīde spacium exiguo
circuito flexit repente ad montes occupandos. Quo visu pertur-
bati affricani velut captis castris & ipsi effuso cursu eisdem
montes petiere: quod futurum cum predestinasset Cesar partim
peditatu quem premiserat partim a tergo submissis equitibus in-
ordinatos est adortus. Anthonius apud forum gallorū cum par-
sam consulem aduentare comperisset insidiis per siluestria emis-
lie vie dispositis agmen eius excepit/suditq; & ipsum eo vulnere
affecit quo intra paucos dies exanimaretur. Iuba rex in africe bel-
lo ciuili curionis animum simulato regressu impulit in vanam
alacritatem. Cuius spei vanitate deceptus curio dum tanq̄ fu-
gientem laboram regium prefectum persequitur deuenit in pas-

equitum ire iubet ad insidias tendendas pabulatoribus illi strenue imperata faciunt. Explorata enim locorum natura in vicina silua nocte predictas copias abscondunt ita vt in prima parte leues hispanos aptissimos ad furta bellorum poneret: paulo interius scutatos in remotissimo equites ne fremitu equorum cogitata proderetur. Quiescere omnes silentio seruato in horam tertia diei iubet cum deinde pompeiani securi seruatique pabulo de reditu cogitent. Et hi quoque qui in statione fuerat quiete inuitati ad pabulum colligendum dilaberent. Emissi primum hispani velocitate gentili in planis effunduntur: & cum vulnerant confundunt nihil tale expectantes. Prius deinde qui resisti his inciperet scutati erupunt e saltu & redeuntes in ordinem consternunt vertuntque fugientibus equites immixtum toto eo spacio quo rediebatur in castra persecuti cedunt: curatum quoque ne quis effugeret. nam reliqui. 250. equites emissi facile per compendia itinerum effusis habenis antequam ad castra Pompei perueniretur conuersi occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei sensum Pompeio emittente legionem cum d. Lelio in presidium suorum subducti in dextrum latus velut cesserunt equites. deinde & cum ita legionem hanc tergo infestarent cum iam etiam a fronte qui pabulatores persecuti erant incurfarent: sic legio quoque inter duas acies hostium cum legato suo elisa est: ad cuius presidium Pompeio totum educebat exercitum. Sertorius quoque e collibus suos instructos ostendit: effecitque ne Pompeio expediret ita preter duplex damnum eadem solertia illatum spectatorem quoque eum cladis suorum continuit: hoc primum prelium inter Sertorium & Pompeium fuit. x. milia hominum de Pompei exercitu amissa & omnia impedimenta Livi auctor est. Pompeius in hispania dispositus ante qui ex occulto aggredere simulato metu deduxit instantem hostem in loca infesta. deinde ubi res poposcunt conuersis & in fronte & vtrisque lateribus ad internitionem cecidit capto etiam duce eorum perna. Idem aduersus mythridatem in armenia numero & genere equitum prevalentem tria milia leuis armature & d. equites nocte in valle sub virgultis que inter bina castra erant disposuit. prima deinde luce in statione hostium emisit equites ita firmatos vt cum vniuersus cum exercitu hostium equitatus prelium inisset seruatim ordinibus paulatim cederent donec spacium darent consurgendi a tergo ob hoc dispositis: quod postquam ex sententia contigit conuersis qui terga dedisse videbantur medium hostem trepidantem cecidit: ipsos etiam equos pedite cominus accedente confodit: eorum prelio fiduciam regi quam in campestribus copiis habebat detraxit. Crassus bello fugitiuorum

Iulij Frontini Stratagematum

Allos eo prelio quod camilli ductu gestū est: desiderātes nauigia quibus tyberim transirent. Senatus cēsuit transeundos/& cōmeatibus quoq; persequēdos eiusdeꝝ generis hoibus/postea per promptinū agrum fugientibus via data est que gallica appellat. L. Martius eques Romanus cui duobus Scipionibus occisis exercitus imperiū detulit: cū circūuenti ab eo peni ne inulti morerentur acrius pugnarent/laxatis manipulis & concesso fuge spacio dissipatos sine periculo suorum trucidauit. G. Cesar germanos inclusos ex desperatione fortius pugnantes emitti iussit / fugientesq; aggressus est. Hannibal cum ad trasimēnū inclusi germani acerrime pugnarent: deductis ordinibꝰ fecit eis abeundi potestātē: euntēsq; sine suorū sanguine strauit. Antigonꝰ rex macedonū etolis q; in obsidionē ab eo cōpulsifame urgebant statuerantq; eruptione facta cōmori: viam fuge dedit: atq; ita in fracto ipetu eorū insecutus auersos cecidit. Agesilaus Lacedemonius aduersus Thebanos cū acie cōfligeret intellexissetq; hostes locorū cōdictione clausos ob desperationē fortius dimicare: laxatis suorū ordinibꝰ apertaꝝ thebanis ad euadendūꝝ via rursus in abeūtes cōtraxit acie/& sine iactura suorū cecidit aduersos. Gn. Manlius cōsul cū ex acie reuersus capta ab etruscis romana castra inuenisset: oibꝰ portis statione circūdati inclusos hostes in eā rabiē efferauit vt ipse in plio caderet. Qd vt aiaduertēt legati eiꝰ ab vna parte remota statione exitū etruscis dederunt: & effusos psecuti occurrēte altero cōsule fabio ceciderūt. Themistocles victo xerxe volētes suos pontē rūpere phibuit/cū docuisset apertius esse eū expelli ex europa q̄ cogi ex despatione pugnare. Idem misit ad eū q; indicaret in quo piculo esset nisi fugā maturaret. Pyrrhus epyrotarū rex cū quādā ciuitatē cepisset: clausisq; portis exultima necessitate fortiter dimicātes eos q; inclusi erāt aiaduertisset locū illis ad fugā dedit. Idē inter p̄cepta impatoria memoriter tradidit nō esse p̄tinaciter istādū hosti fugiētī: ne nō solū a se fortiꝰ ex necessitate resisteret: sed vt postea quoq; facilius acie cederet non vsq; ad perniciem fugientibus instaturos victores.

¶ De dissimulandis aduersis.

Cap. VII.

Vllus hostilius rex romanorū cōmisso aduersus vehiētes plio cū albani deserto percitu romanorū p̄ximos peterēt cumulos: eaꝝ res turbasset n̄rorū aios: clare p̄nūciāuit iussu suo albanos id fecisse vt hostē circūueniret. Queres & terrorem vehientibus & romanis fiducia attulit rēq;

tentes campos vbi numidarum circumuentus equitatu perdito exercitu cecidit. Melantus dux athenienſiū cum prouocatus a rege hoſtium Xanto Boetio deſcendiſſet ad pugnam vt primum cōminus ſtetit: inique (inquit) Xante & contra pactum pacis aduerſus: ſolum enim cum altero proceſſiſti. Cumq; admiratus ille quiſnam ſe comitaretur reſpexiſſet aduerſum vno ictu conſecit Iphicrates athenienſis ad cherroneſſum cum ſciret lacedemoniorum ducem Anaxibium exercitū pedestri itinere ducere/ firmiſſimam manum militum eduxit e nauibus & in inſidiis collocavit: naues autem omnium tanq̄ honuſtas milite palam trāſnauigare iuſſit ita ſecuros & nichil expectantes lacedemonios a tergo ingreſſus itinere oppreſſit. Fuditq; Liburni cū vadofa loca obſediſſent capitibus tantum eminentibus fidem fecerunt hoſti alti maris ac trimē que eos perſequebatur implicatam vado ceperunt. Albiciades dux athenienſium in Heleſponto aduerſus numidarum & lacedemoniorum ducem cum amplum exercitum & plures naues haberet nocte expoſitis in terram quibuſdam militum ſuorum: parte quoq; nauium poſt quedam promontoria occultata ipſe cum paucis proſectus ita vt contemptu ſui hoſtem inuitaret eundem inſequentem fugit: donec in preparatas inſidias perduceret. aduerſum deinde & egrediētem in terram per eos quos ad hoc ipſum expoſuerat cecidit. Idem nauali prelio decertaturus conſtituit malos quosdam in promōtorio: precepitq; hiſ quos ibi relinquebat vt cum prelium cōmiſſum ſenſiſſent/ panderent vela. Quo facto conſequutus eſt vt hoſtes aliam claſſem in auxilium ſuperuenire ei arbitrati verterentur. Mennon Rhodiꝝ nauali prelio cum haberet. cc. nauium claſſem & hoſtium naues elicere ad preliū vellet: ita ordinauit ſuos/ vt paucarū nauium malos erigerēt: eaſq; primas agi iuberet. hoſtes procul conſpicati numerum arborum & ex eo nauium quoq; coniectātes obtulerunt ſe certamini & a pluribus occupati ſuperatiq; ſunt. Tymotheus dux Athenienſium aduerſus lacedemonios nauali acie decertaturus cum inſtructa claſſis eorum ad pugnandum proceſſiſſet ex velociſſimis nauibus. xx. premiſit: que omni arte varioq; flexu eluderent hoſtem vt primum ſenſit/ deinde minus agilter moueri aduerſam partem progreſſus pre laſſatos facile ſupauit.

¶ De emittendo hoſte ne claſſus prelium ex deſperatione reintegret.

Cap. VI.
h ii

Julij Frontini Stratagematum

nes cū metatores eius p imprudentiā ita castris locū cepissent vt sub ptāte barbarorū eēt aq̄ flagitatib⁹ eā suis digito hostē oñdens Illinc (inqt) petēda est. Quo instictu affecut⁹ est vt ptin⁹ barbari tollerent. Titus labien⁹ post pharfalicā pugnā cū victis partibus dyrrachium refugisset miscuit ha falsis: & nō celato exitu pugne equatā partiū fortunā graui vulnere Cesar finxit & hac assimulatioe reliqs pompeianarū partiū fiducia fecit. Marc⁹ Cato cum ambrathiā eo tpe q̄ socie naues ab etholis oppugnabant. Imprudentes vno lembo appulisset q̄q̄ nihil secū p̄sidi h̄ret cepit signū voce gestuq̄ dare q̄ videret subsequētes suorū naues vocare: eaq̄ paleueratione hostē terruit tanq̄ plane appropinq̄rent q̄ quasi e pximo citabant. Etholi ne aduētū romane classis oppmerent reliq̄rūt oppugnationē. ¶ De p̄stituēda p̄stantiā acie. Cap. VIII.

Seruius Tullius adolescēs plio q̄ Tarquini⁹ rex aduers⁹ sabinos cōflixit signiferis segni⁹ dimicantib⁹ raptum signū in hostē misit: cuius recipiēdi grā romani ita ardēter pugnaverūt vt & signū & victoriā retulerint. Furi⁹ agrippa cōsul cedente cornu signū militare ereptū signifero i hostes hernicos & eqs misit: q̄ facto ei⁹ plium restitutū est. Summa em̄ alacritate romani ad recipiēdum signū incubueſt. Quint⁹ capitolinus cōsul signū in hostes phaliscos eiecit: militesq̄ id repetere iussit. Marcus furius camill⁹ tri. mil. consulari ptāte cunctante exercitu arreptū manu signiferū in hostes volscos & latinos traxit ceteros puduit nō seq. Salinus pelignus bello p̄fico idē fecit. Qui tus furius auerso exercitu cū occurrisset affirmavit nō recepturū se in castra quēq̄ nisi victore: reductisq̄ in aciē victoria potit⁹ est. Scipio apud numantiā cū aduersum suū videret exercitū p̄nūciauit sibi p̄hoste futurū q̄sq̄ i castra rediret. Similius p̄sc⁹ dictator cū signa legionū ferri in hostes phaliscos iussisset signiferū cunctātem occidi impauit: q̄ exēplo p̄terrīti hostē inuaseſt. Cossus comeli⁹ mḡ equum aduersus sidenates idē fecit Tarquinius aduers⁹ sabinos cunctātes eqtes detractis frenis p̄citatisq̄ eqs p̄currere & prumpere aciē iussit. M. Attilius cōsul bello samnitico ex aciere fugiētibus in castra militib⁹ aciē suorū opposuit: affirmās secū & bonis ciuib⁹ dimicatuos eos nisi cum hostib⁹ maluissent ea rōne vniuersos in aciē reduxit. ¶ Lucius sylla cedentib⁹ iā legionib⁹ exercitū mythridatico ductu archelai stricto gladio i p̄mam aciē p̄currit: appellāsq̄ milites dixit: si q̄s q̄sisset vbi ip̄atorē reliq̄sset m̄derēt pugnantē in boetiā: cui⁹ rei pudore vniuersi eū secuti sunt. Diuus Iuli⁹ ad mundā suis referētib⁹ pedē equū suū abduci a cōspectu suo iussit: & i primā aciē pedes p̄siliit, milites dū desinites

inclinatā consilio restituit. Lucius sylla cum prefectus ei⁹ comia-
tante nō exigua equitū manu pmissio iam plio ad hostes trāsfugif-
set: pnuinciauit iussu suo id factū: eaq; rōne militū aios nō tm̄ a p̄-
sione retraxit/ sed quadā etiā spe vtilitatē q̄ id consiliū securura eēt
cōsummauit. Idem cū auxiliares ei⁹ missi ab ip̄o circūuenti ab ho-
stibus & interfecti eēnt verereturq; ne ppter hoc damnū vniuers⁹
trepidaret exercitus: pronūciauit auxiliari⁹ qui ad defectionē cō-
spirassent cōsilio a se in loca iniqua deductos ita manifestissimam
cladem vltionis simulatione velauit & militū aios hac p̄suasione
firmauit. Scipio cū syphacis legati nunciaret ei regis sui noīe fi-
ducia societatis eius ex Sicilia in africam trāsiret: veritus ne p̄sunt-
derentur animi suorū abscessa peregrina societate dimisit p̄ rele-
gatos & famā diffudit tanq̄ vltro a syphace accersiretur. Quintus
Sertorius cum acie decertaret barbarum qui ei nunciauerat her-
culeium perisse pugione traiecit ne id aliorū ad noticiam p̄ferret
& ob hoc ai suorū infirmarent. Alcibiades atheniensis cū ab abi-
denis plio vgeret/ subitoq; magno cursu tristē aduertisset aduē-
tare: tabellariū prohibuit palā dicere quid afferret. Deinde secre-
to sciscitatus a Pharnabendo regio prefecto classem suā oppugnā-
ri celatis & hostibus & militibus prelium finiit: ac protin⁹ ad eri-
piendam classem ducto exercitu opem tulit suis. Hannibalem ve-
nientē in Italiā tria milia carpētariorum reliq̄runt: qd̄ illē exēplo
ne & ceteri mouerent edixit a se eē dimissos: & insup in fidē ei⁹
rei paucos leuissime ope donatos remisit. L. Lucullus cū ai aduertif-
set macedonas eqtes quos i auxilio hēbat subito p̄sensu ad hostē
trāsfugere signa canere iussit: & turmas q̄ eos seq̄rent imisit. ho-
stis cōmitti plium rat⁹ transfugiētes telis excepit macedones: qui
cū viderent neq; recipi se ab aduersariis & premi ab his q̄s defere-
bant necessario ad iustū preliū cōuersi hostē inuaserūt. Datames
dux persarū aduersus Anthofoadatē in capadocia cū partē eqtum
suorū trāsfugere p̄perisset/ ceteros oēs vire secū iussit: assecutusq;
trāsfugas collaudauit q̄ eū alacriter p̄cessissēt: hortatusq; ē eos vt
fortiter hostē adorirent pudor trāsfugis attulit p̄niam & p̄siliū su-
um/ quia nō putabāt de p̄sum mutauerūt. Titus quiti⁹ capitoliz-
nus cōsul cedentib⁹ romanis ementit⁹ est i altero cornū hostes fu-
gatos: & ita p̄firmatis suis victoriā rettulit. Ga Manili⁹ aduers⁹
etruscos vulnerato collega fabio q̄ sinistrū cornū ducebat: & ob id
parte cedēte q̄ etiā occisum crederet p̄sulē cū turmis equitū occur-
rit clamitās & collegā viuere & se dextro cornū vicisse. Qua p̄stā-
tia redintegrat⁹ aīs suorū vicit. Mari⁹ aduers⁹ cymbros & teutos

Julij Frontini Stratagematum

reliqs exercit⁹ p̄fuit cū in p̄pinq̄ bina castra penorū paucis milib⁹ passuū distaret: cohortat⁹ milites p̄xia castra intēpesta nocte ador^t est: & cū hostē victorie fiducia incompositū aggressus ne nūcios quidē clade reliquisset breuissimo tēpore militi ad requiē dato eadem nocte raptim famā rei geste progressus altera eorūde castra inuasit. Ita bis simili vsus est euētū deletis vbiq; penis amissas populorum hispanias restituit.

C. De dubiorum animis in fideretendis. **Cap. XL**

Dubius valeri⁹ epidauri timēs oppidanorū p̄fidia q̄a paucis p̄fidii habebat gymnicos ludos procul ab vrbe aperuit. Quo cū ois fere multitudo spectandi causa exisset clausit portas: nec in eas antea admisit Epidaurios quā obfides a principib⁹ acciperet. Gn. Pompei⁹ cū suspectos haberet chaucēses & vereres ne p̄fidiū nō reciperēt p̄tūt ab eis vt egros in teri apud se refici paterent: fortissimis deinde habitu languentiū missis ciuitatē occupauit cōtinuitq;. Alexāder deuicta p̄domitāq; thracia petēs Asiam verit⁹ ne post ipsi⁹ discessū sumeret arma: reges eorū p̄fectosq; & oēs quib⁹ videbat⁹ inesse cura detracte libertatis secū velut honoris causa traxit: ignobilib⁹ autē relictis plebios p̄fecit: cōsecut⁹ vt principes beneficiis eius obstricti nihil nouare vellēt: plebs vero ne posset quidē spoliata principib⁹ Antipater cōspecto priore neciorū exercitū q̄ audita morte Alexandri ad instandū imperiū ei⁹ cōfluxerāt dissimulās se scire qua mēte venisēt gratias his egit q̄ ad auxiliū ferendū alexandro aduers⁹ Lacedemonios puenisēt: adiecitq; id se regi scripturū. Ceterū ipos q̄a sibi opā eorū in p̄sentia nō esset necessaria abiret domos ortat⁹ est & hac afseueratiōe periculū qd̄ ex nouitate rerū iminebat discussit. Scipio african⁹ in hispania cū inter captiuas eximie forme virgo alas & nobilis ad eū p̄ducta esset: oimq; oculorū in se cōuexteret: sūma custodia habitā spōso noie alicio reddidit: insupq; aurū qd̄ parētes ei⁹ redēpturi captiuā domū Scipioni attulerāt eidē spōso p̄ nuptiali munere dedit: q̄ mltiplici magnificētia vniuersa gēs victa iperio ppli romani accessit. Alexādri q̄q; Macedonē traditū est eximie pulchritudinis virgini captiue cū finitime gētis p̄cipi fuisset despōsata sūma abtinentia ita pepcisse vt illā ne aspexerit qdē. Quamox ad spōsū remissa vniuersa gētis p̄ hoc b̄ficiū aios cōsiliauit sibi Impator Cesar august⁹ Germanic⁹ eo bello q̄ victis hostib⁹ cognomen germanici meruit cum in finibus cubiorū castella poneret/pro fructib⁹ eorum locorum que vallo comprehendebat p̄cius solui iussit: atq; ea iusticie fama omnium fidem astrinxit.

re impatorē erubescūt redintegrarūt plium. Philipp⁹ verit⁹ ne ī petū scytharū sui nō sustinerēt fidelissimos equitū a tergo posuit p̄cepitq̄ ne quē cōmilitonū ex acie fugere paterent̄ p̄seuerantius abeuntē trucidarēt. Qua denūnciatōe cū effecisset: vt etiā timidi mallent ab hostib⁹ q̄ a suis interfici victoriā acquisiuit.

¶ De his que post prelium fiunt si res prospere cesserint: & de confirmandis reliquiis belli. Cap. IX.

Caius Marius victis plio teutonibus reliqas eorū quia nox circūuenerat circūsedens: sublati subinde clamoribus p̄paucos suorū territauit: infomnēq; hostē detinuit ex eo p̄secut⁹ vt postero die irrequetum facili⁹ debellaret. Claudius nero victis penis q̄s Hasdrubale duce in italiā ex hispania traiciētes exceperat/caput hasdrubalis ī castra hānibalis eiecit: q̄ factū est vt & Hāmbaluctu. Nā fr̄ occisus erat & exercit⁹ de speratione aduētātis p̄fidii affigeref. Lucius sylla his q̄ prenestē obsidebant occisorū in plio ducū capita hastis p̄fixa oñdit: atq; ita obstinatorū perniciā fregit. Armenius dux germanorū capita eorū q̄s occiderat similiter p̄fixa advallū hostium admoueri iussit. Domiti⁹ corbulo cum tygranocertā obsideret/ & armenii p̄tinaciter viderent̄ tolerare obsidionē/ in adnadum ex megestanis q̄s ceperat aiaduertit: caputq; ei⁹ balista excussum intra munimēta hostium misit: id forte decidit in mediū p̄siliū qd̄ tū maxime habebant barbari. ad cui⁹ p̄spectum velut ostēto p̄sternati ad deditiōnē festinauerūt. Hermocrates syracusan⁹ supat acie. Carthaginētib⁹ veritus ne captiuū q̄rum ingentē manū in ptātem redegerat parū diligētē custodirent: q̄ euent⁹ dimicationis in epulas & securitatem p̄pellere victores poterat/ finxit p̄xia nocte eq̄tatum hostilē venturū. Qua expectatione assequit⁹ est vt solito attēt⁹ vigilie agerent. Idē reb⁹ p̄spere gestis & ob id resolutis suis in nimia securitatē somnoq; & mero pressis in castra trans fugā misit q̄ p̄mōneret se fuga lapsū dispositas etiā vbiq; a syracusanis insidias quarum metu recepit aciem. Illi cum aduentarēt p̄secuti in fossas deciderunt: & eo modo victi sunt.

¶ Si res durius cesserit de aduersis emendādis. Cap. X.

Ritus didius in hispania cū acerrimo plio cōflixisset qd̄ nox dirimerat magno nūero vtrinq; ceso p̄plura suorū corpa atra nocte sepeliēda curauit. hispani postero die ad simile officiū p̄gressi qa plures ex ipsorū nūero q̄ ex romanis cesos repperant victos se eē fm eā dinumerationē argumētati ad p̄ditiones ipator̄ descēderūt. T. Marti⁹ eques rōan⁹ q̄

Iulij Frontini Stratagematum

rem fugeret instante eo castra posuit: cū idē cesar fecisset & pabula
tū suos dimisisset ille signū repēte itinere dedit. Antoni⁹ cū ex pte
sine instātib⁹ reciperet exercitū: & quotiēs prima luce moueret to
tiens vrgentib⁹ barbarorū sagittis infestare: abeuntiu agmen in
quintā horā p̄tinuit / suosq; fidē p̄statiōrē fecit: q̄ persuasione digres
sis inde parthis iustū iter alio die sine interpellatione cōfecit Phis
lipp⁹ in ephirovictus ne fugientē eū romani p̄merent inducias ad
sepeliendū eos q̄ cesi erant impetrauit: & ob id remissiorib⁹ custo
dibus euasit. Publius claudius nauali prelio superat⁹ a penis cum
per hostiū presidia necesse haberet erūpere reliquas viginti naues
tanq̄ victrices iussit ornari: atq; ita penis existimantib⁹ superiores
fuisse acie nostros terribilis excessit. Peni classe superati q̄ instan
tē auertere romanum studebāt simulauerūt invada naues suas in
cidisse/herētesq; imitati effecerūt vt victor eorū timēs casum spa
cium ad euadēdū daret. Cōmius Atrabas cū vict⁹ a diuo iulio ex
Gallia in britaniā fugeret & forte ad oceanū sc̄do vēto qdē se estu
recedēte venisset quāuis naues ī siccis littorib⁹ hereret / p̄adi nihi
lominus vel: iussit. Que cū psequens eum cesar ex lōgiquo tumē
tia & flatu plena vidisset: ratus prospero sibi eripi cursu recessit.

¶ LIBER SECVNDVS EXPLICIT.

SEXTI IVLII FRONTINI STRATAGEMATON LIBRI TERTII PREFATIO.

SI priores libri respōderūt titulis suis & lectorē hucusq; cū
attētiōne p̄duxerunt: edā nunc circa oppugnationes vr
biū defēsiōesq; Stratagemata: nec morabor vlla p̄locu
tione pri⁹ traditur⁹ q̄ oppugnandis vrbib⁹ vsui sunt: ut
q̄ oblesos instruere possint: depositis autē operib⁹ & machinamē
tis quorū expleta iam pridē inuentione nullā video vltra artiū ma
teriam / has circa expugnationē species stratagematon fecimus.

¶ De repentino impetu.

Cap. I.

Quintius cōsul victis acie equis
& volscis cū antiū oppidū expugnare statuis
set ad concionem vocato exercitu exposuit q̄ id
necessarium & facile esset si non differret: eorū
impetu quē exhortatio cōcitauerat aggress⁹ est
urbem. Marc⁹ Cato aiaduertit in hispania po
teri se quodā oppido posse si inopinātes invade
ret. Quatridui itaq; iter biduo p̄ confragosa & deserta emēs⁹ nihil
tale metuetes oppressit hostes: victorib⁹ deide suis causā tā facilis

Que facienda sunt pro castris si satis fiducia in presentibus
copiis non habeamus. Cap. XII.

Itus Quinti? cōsul cū volsci castra ei? aggressuri forent
cohortē tm̄mō in statione detinuit: reliquū exercitū ad
q̄scēdū dimisit: eneatorib? p̄cepit vt vallū īfidētes eqs
circumirēt cōcinerētq;. Quā facie & simulatione euz &
ppulsalet & detinuisset p̄ totā noctē hostes ad lucis exortū fessos
vigilia repēte facta eruptione facile supavit. Quint? Sertori? in hī
spania hostiū eq̄tatui maxime impar: q̄vsq; ad ip̄as minutiones nī
mia fiducia succedebat nocte Scrobes apuit: & añ eas acie direxit:
cū demū turmales fm̄ consuetudinē redire vellēt/ p̄nunciauit cōpe
risse insidias se ab hostib? dispositas. Idcirco ne dīcederēt a signis
neue laxarent agmē. Q̄d cū soluere ex disciplina fecisset exceptus
forte veris insidiis q̄a p̄dixerat interritos milites habuit. Phares
dux atheniēsium cū expectaret auxilia & vererē ne. interea cōtē
ptu p̄sentis paucitatis hostes castra ei? oppugnarēt/ p̄plures ex eis
quos habebat p̄ aduersam partē nocte missos iussit q̄ precipue cō
spicui forent hostib? redire in castra: & accedentiū nouarū viriū spe
cie prebere: atq; ita simulatis auxiliis tutus esset donec instruere
expectatis. Iphicrates atheniēsīs cū cāpestrib? locis castra haberet
explorassetq; Thraces ex collib? p̄ q̄s, vn? erat descēsus nocte ad di
ripienda castra vētuos clā duxit exercitū: & in vtroq; vie latere p̄
quā transituri erant Thraces distributū collocavit: hostēq; decurrē
tem in castra in quib? multi ignes per paucorum curam. instituti
specie manētis ibi multitudinis seruabāt a laterib? adort? oppressit

De effugiendo. Cap. XIII.

Alli pugnaturi cū attalo aurū oē & argentum certis cur
stodib? tradiderūt. Quib? si acie fugissent parcere q̄ fa
cilius colligēda p̄da hostē impeditū effugerēt. Triphō
syrie rex vict? p̄ totū iter fugiēs pecuniā sparsit: eūq; sec
tantes Antiochi eq̄tes morat? effugit. Quint? Sertori? puls? acie
a Quinto Metello pio ne sugā quidē sibi tutā arbitratus milites
dispersos abire iussit/ admonitos in quem locum vellet conuenire.
Viriat? dux lusitanorū copias nostras locorū q̄ ītgatē euasit: eadē
qua Sertorius ratione sparsō exercitu deinde recollecto. Horatius
Cocles vrgente p̄senne exercitu iussit suos per pontem redire in
urbē: eumq; ne casu sequerē hostis interciderē. Quod dum effi
citur in capite eius ppugnator ip̄e insequētes detinuit. Audito de
niq; fragore p̄otis abrupti deiecit se in alueū. eūq; nō armis sed vul
nerib? onerat? trāsnauit Aphrani? in hispania ad hilerdā cū cesa

Julij Frontini Stratagematum.

Sicionis ad dirimēdū id iurgiū aduocat thebane naues & portū vacatē & urbē occupauerūt. Thymarc⁹ etholus occiso charmade ptolomei regⁱ pfecto clamyde interēpti & galero ad macedoniā ornat⁹ est habitū: p hūc errorē p charmade sāniorū portū recept⁹ occupauit.

¶ De eliciēdis ad proditiōnē. Cap. III.

PAphyri⁹ cursor cōsul apud tarentū Miloni q cū p̄sidio Epyrotarū urbē obtinebat salutē ipsi & popularib⁹ si p illū oppido potiret pollicit⁹ est. Quib⁹ p̄miis ille corruptus p̄suasit tarētinis vt se legatū ad p̄sulē mitterēt: a q̄ plena p̄missa ex pacto referēs ī securitatē oppidanos resoluit: atq̄ ita incustoditā urbē cursori tradidit. M. Marcell⁹ cū syracusanū quendā Sofistratū ad pditiōnē sollicitasset: ex eo cognouit remissiores custodias fore die festo q̄ ephicides p̄biturus eēt: vini epulā rūq̄ copiā insidiat⁹ igi^r hilaritati & q̄ eam seq̄bat^r secordie munitimēta p̄scendit: vigilibusq̄ cesis aperuit exercitui romano urbē nobilib⁹ victoriis clarā. Tarquini⁹ supb⁹ cū gabios ī deditiōnē accipere nō posset/ filiū suū. S. Tarquiniū cesum virgis ad hostē misit/ is incusata p̄ris seuitia p̄suasit Gabinis vt odio suo aduers⁹ regem vterent^r: & dux ad bellū elect⁹ tradidit p̄ri gabios. Cyrus p̄sarum rex comitē suū zopirū explorata ei⁹ fide truncata de industria facie ad hostes dimisit/ ille assentātē iniuriarū fide credit⁹ inimicissim⁹ Cyro cū hāc p̄suasiōnē adiunaret p̄currēdo p̄p̄i⁹ q̄tiēs acie decertaret & in eū tela dirigēdo p̄missas sibi babiloniorū urbē tradidit Cyro. Philipp⁹ oppido samniorū exclusus apollonide p̄fecto eorū ad proditiōnē corrupto p̄suasit vt plaustrū lapide q̄drato oneratū in ip̄o aditu porte poneret p̄festim: deide signo dato insequit⁹ oppidanos circa īpedita porte claustra oppressit trepidātes Hāmbal ap̄d tarētū q̄ a p̄sidio rōmo duce Liuiio tenebat^r Eoneū quēdā tarētiniū quē ad pditiōnē sollicitauerat ei⁹ mōi fallacia īstruxit vt ille p̄ cām venādī noctu p̄cederet q̄si id p̄ hostē interdiu non liceret. Egresso ip̄i apros submīstrabant q̄s ille tāq̄ ex captura Liuiio offerret. idq̄ cū sepi⁹ factū eēt & iō min⁹ obsuaret: q̄dā nocte Hāmbal venatorū hitu penos comitib⁹ ei⁹ imiscuit: q̄ cū honesti venatiōe quā ferebāt recepti eēt a custodib⁹ p̄tinus eos adortio ciderūt. Tūc fracta porta admissus cū exercitu hāmbal oēs romanos interfecit/ except^r his q̄ in arcē p̄fugerant. Lizimach⁹ rex macedonū cū ephesios oppugnaret & illi in auxilio h̄rent Mandronē archipiratam q̄ plerūq̄ oneratas p̄da naues ephesum appellabat corrupto ei ad pditiōnē iūxit fortissimos macedonū q̄s ille restrictis manib⁹ pro captiuis ephesum introduceret: qui postea raptis ex arce armis urbem lisy-macho tradiderunt.

enēt? regrētibus dixit. Tum illos victoriā adeptos cum quadridui iter biduo arripuerint.

¶ De fallendis iis qui obsidebuntur.

Cap. II.

Omitius Calvin⁹ cur obsideret lueriā oppidū ligurū situ nō tm̄ & opib⁹ verū etiā ppugnatorū pstantia tutū circūri muros frequēter oib⁹ copiis instituit: easdēq; reducere in castra. Quā cōsuetudine inductis ita oppidanis vt crederēt exercitationis id grā facere romanū: & ob hoc nil ab eo conatu canētib⁹ morē illū ob ambulādī in subitū direxit impetū: occupatisq; menibus oppressit vt seipos dederēt & oppidum. G. Duellius cōsul subinde exercēdo milites remigēs q; cōsecut⁹ est vt securis carthaginēsib⁹ vsq; in id tps innoxie cōsuetudinis subito admota classe murū occuparet Hānibal in Italia multas vrbes cepit cū romanorū habitu quosdā suorū ex lōgo belli vsu latine q; loquētes premitteret Archades messeniorū castellū obsidētes: factis qbusdā armis ad similitudinē hostiliū: eo tpe q; successura alia p̄fidia his explouerāt instructi eorū q; expectabant̄ ornatu/ admissiq; p hunc errorē vt focii possessionē loci cū strage hostium adepti sunt. Cymon dux Atheniēsium in caria insidiatus cuidā ciuitati religiosum incolis templū diane lucumq; q; extra muros erat noctu improuisus incēdit: effulsisq; oppidanis ad opē aduersus ignes ferendā vacuā defensoribus cepit vrbe. Alcibiades dux Atheniēsium cum ciuitatē agrigenitinoꝝ egregie munitā obsideret: petito ab eis cōsilio diu tanq̄ de rebus ad comune pertinentib⁹ differuit. In theatro vbi ex more grecorū loc⁹ cōsultationi prebebāt: dumq; cōsiliū specie tenet multitudinem. Athenienses quos ad id p̄parauerat incustoditā vrbes cepērūt Epaminūdas theban⁹ i archadia die festo effuse extra mēnia vagātib⁹ hostiū feminis plerosq; ex militib⁹ suis muliebri ornatu imiscuit: q; simulatiōe illi intra portas sub nocte recepti cepērūt oppidū & suis apuerūt. Aristippus lacedemoni⁹ festo die tegeatarum quo ois multitudo ad celebrandū minerue sacru vrbe egressa erat iumēta faccis frumētariis palea refertis honesta tegeā misit agētib⁹ ea militib⁹ q; negociatoꝝ spē inobseruati portas apuerūt suis. Anthiochi⁹ i cappadocia ex castello suēda qd̄ obsidebat iumēta frumētatu egressa it̄cepit: occisisq; calonib⁹ eorū d̄vestitu milites suos tanq̄ frumētū reportātes submisit. Quo errore illi custodib⁹ decepti castellū it̄rauerūt: admiserūtq; milites ātiochi. Thebani cū portū sycionioꝝ nullā vi redigere i ptatē suā possēt: nauē igētē armatā p̄pleuerūt exposita sup̄ merce vt negociatoꝝ spē fallerēt: ab ea dein pte muros q; lōgissime remota erat apparere paucos disposuerūt cū quibus e nauē quidē egressi inermes simulata rixa occurrerunt.

Julij Frontini Stratagematum

sequi cepit ita consecutus Scipio qđ petierat nudatas ppugnatori
b⁹ vrbes per marmissam & numidas cepit. P. Corneli⁹ Scipio in
tellecta difficultate expugnandi delminū quia oim concursu defē
debatur agredi alia oppida cepit: & euocatis ad sua defendēda sin
gulis delminum auxiliis cepit Pyrrhus epirotarū rex aduersus Il
liricos cum ciuitatē que caput gentis erat redigere in potestatem
suam vellet: eius desperatione ceteras vrbes petere cepit: consecut
tusq; est vt hostes fiducia velut fatis munite vrbis ei⁹ ad tutelam
aliarum dilaberentur. Quo facto ipse rursus reuocatis oibus suis
vacuam eam defensorib⁹ cepit. Cornelius Ruffinus cōsul cum ali
quanto tempore Crotonam oppidū frustra obsedisset quod in ex
pugnabile faciebat: assumpta in p̄sidium lucanorū manu simula
uit se cepto desistere captiuum / deinde magno premio sollicitatus
misit crotonā qui tanq̄ ex custodia effugisset persuasit discessis se
manos: advenz Crotonēses arbitrati dimisere auxilia: destitutiq;
propugnatorib⁹ inopinati & inualidi capti sunt Mago dux carta
ginensiu victo Cneo pifone / & in quadā turre circūsepto suspic⁹
vētura ei subsidia per fugā misit q̄ persuaderet appropinquātib⁹ ca
ptum iā pifonem. Qua ratione deterritis eis reliqua victoriae cōsu
mauit. Alcibiades in Sicilia cū syracusanos capere vellet ex athe
niensib⁹ apud quos tū exercitū cōtinebat quēdā explorate sollertie
submitit ad Syracusanos: is in publicū cōsiliū introduc⁹ psuasit in
festissimos esse Catheniēses Atheniēsb⁹. & si adiuarē a Siracu
sanis futurū vt opprimerēt eos & alcibiadē. quare adducti Siracu
sani vniuersis virib⁹ catinā petitori p̄cesserunt relicta ipsorū vrbe
quā a tergo adort⁹ alcibiades desolatā vt sperauerat afflixit. Cleo
nimus Atheniēsis troezenios q̄ p̄sidio graterū tenebant aggress⁹
tela qđā in qbus scriptū erat venisse se ad liberādā eorū repu. intra
muros iecit: & eodem tēpore captiuos quosdā cōciliatos sibi remi
sit / qui Graterum detractarēt Per hoc consilium seditione intesti
na apud obsessos cōciliata admoto exercitu potitus est ciuitate.

¶ De fluminū deriuatione & vitatione aquarū. Cap. VII.

Dvblius Seruili⁹ hisaurā oppidū flumine ex q̄ hostes aq̄
ban⁹ auerso ad deditiōē siti cōpulis. G. Cesar in gallia
cadutcorū ciuitatē amne cinctā & fontib⁹ abundātē ad
inopiā aq̄ redegit cū fōtes cuniculis auertisset & flumis
vsum p̄ sagittarios arcuisset. L. Metellus in hispania citeriore in
castra hostiū hūili loco posita fluuiū ex superiore pte immisit: & subi
ta inundatione turbatos p̄ dispositos in hoc ip̄m insidiatores ceci
dit Alexander apud babiloniā q̄ media fluie eufrate diuidebat fosa

¶ Per que hostes ad inopiam redigantur. Cap. IIII.

Abius maximus vastatis campanorū agris ne quid eis ad fiducia obfidiōis superesset recessit semētis tpe vt frumentū quod reliquū habebāt in sationes cōferrent reuer-
sus deinde renata p̄triuuit/ & ad famē redactis potit⁹ est.

Antigoni⁹ aduersus Atheniēses idē fecit Dionysius multis vrbibus captis cū reginos aggredi vellet qui copiis abundabāt/ simulauit pacē/ petiitq; ab eis vt cōmeat⁹ exercitui ipsi⁹ subministrarēt qd̄ cuz impetrasset exhausto oppidanorū frumēto aggressus vrbē alimētis destitutā superauit. Idem & aduers⁹ himereos fecisse dicitur. Quintus Curti⁹. Alexander oppugnatur⁹ leucadiā cōmeatibus abūdantē prius castella q̄ in cōfinio erant cepit : oēsq; ex his leucadiā passus est cōfugere vt alimenta inter multos celerius absumerent Phalaris agregentin⁹ cū quedā loca munitione ruta in Sicilia oppugnaret/ simulato federe frumenta q̄ residua se habere dicebat apud eos deposuit: deinde data opera vt tectorū camere in quib⁹ id conferebat rescisse pluuiam reciperent/ vt fiducia conditi commeatus proprio tritico abufis initio estatis aggressos inopia contulit ad deditiōem.

¶ Quemadmodū persuadet obfidiōne p̄mansurā. Cap. V.

Learchus lacedemonius exploratū habēs thracas oīa victui necessaria in mōtes cōportasse: vna quoq; ope sustētari q̄ crederēt eū cōmeatus inopia recessurū: p̄ id tēpus quo legatos eorū venturos opinabat⁹ aliquē ex captiuis in cōspectu iussit occidi: & mēbratim tanq̄ alimenti causa in cōtubernia distribuit. Tyraces nihil nō facturū perseuerantie causa eum credētes qui tam detestabiles epulas sustinuisset experiri in deditiōne venerunt. Tyberius grachus lusitanis dicentib⁹ in decē ānos cibaria se habere: & ideo obfidiōne nō expauescere vndecimo inq̄t anno vos capiā. Qua voce perterriti lusitani q̄q̄ instructi cōmeatib⁹ statim se tradiderūt. A torquato grecā vrbē oppugnanti cum diceretur iuuentutem ibi studiose iaculis & sagittis exerceri pluris eam inquit propediem vendam.

¶ De destructione presidiorum hostium. Cap. VI.

Cipio Hānibale in aphricā reuerso cū plura oppida q̄ ratio illi i potestate redigēda dictabat firmis p̄sidiis diuerse partis obtinerent: subīde aliq̄ manū sumittebat ad inuestigāda ea nouissime etiā tanq̄ direptur⁹ ciuitates aderat: deinde simulato metu refugiebat hānibal rat⁹ verā esse ei⁹ trepidationē: deductis vndiq; p̄sidiis tanq̄ de summa rerū decuratur⁹ in

Julij Frontini Stratagematum.

aptatis hiligure duce & telis & clavis quib⁹ in ascēsu nitebant^r ad iuti cū ad posteriora ob id vacua defensorib⁹ castelli puenissent cō cinere & tumultuari vt pceptū erat ceperūt: ad qđ pstitutū Mari⁹ constātius adhortatus suos acrius instare castellanis cepit. Quos ab imbelli multitudine suorū reuocatos tanq̄ capti a tergo essent insecutus castellum cepit. Lucius Cornelius consul complura sardinie cepit oppida: dum fortissimas partes copiarū noctu exponit quibus precipiebat vt delitescerent operirenturq; temp⁹ quo ipse nactus appelleret: occurrentib⁹ deinde aduentanti hostibus & ab ipso per simulationem fuge longius ad persequendū auocatis illi in relictas ab eis vrbes impetū facerent. Pericles atheniensū cū oppugnaret quandā ciuitatem magno cōsensu defendentiū tutā nocte ab ea parte murorum q̄ mari adiacebat classicū cani clamoremq; attolli iussit hostes penetrari illac ī oppidū rati reliq̄ūt potestas per quas pericles destitutas presidio irrupit. Alcibiades dux atheniensium cuzicū oppugnāde eius causa nocte improuisus accessit & diuersa parte meniū cornicines als canere iussit sufficere propugnacioni murorum poterant ad id latus a quo solo se temptari putabāt cū fluerent qua non obsidebant muros transcendit. Trasibulus dux Milesiorū vt portum Syciniorū occuparet a terra subinde oppidanos tēptauit: & illo quo laceffebant pueris hostibus classe inspectata portū cepit. Philippus in obsidione cuiusdam maritime vrbis binas naues procul a conspectu cōtabulauit superstruxitq; eis turres: aliis deinde turribus adortus a terra domibus propugnatores destingit turritas naues a mari applicuit & qua non resistebatur subiit muros Pericles peloponnesorū castellum oppugnatur⁹ in quod duo oīno erant accessus alterū fossa interclusit: alterū munire instituit. castellani securiores ab altera parte facti eam solam q̄ muniri videbant custodire ceperunt. Pericles preparatis pontibus iniectisq; super fossam qua nō cauebatur subiit castellum. Anthioch⁹ aduersus Ephesios rhodiis q̄s in auxilio habebat precepit vt nocte portum cū magno strepitu inuaderent: ad quam partem omni multitudie cum tumultu decurrente nudatis defensore reliqs munitionibus ipse aggressus ex aduerso ciuitatem cepit.

¶ De insidiis per quas eliciant^r obsessi. Cap. X.

Atō in cōspectu lacetanorum quos obsidebat reliquis suorū submotis suessanos quosdam ex auxiliariibus maxie imbelles aggredi menia iussit: hos cū facta eruptione lacetani facile auertissent: & fugiētes auide inse-

Sam pariter & aggerē instituit vt in vsuz ei⁹ extimarēt hostes ege-
ri terrā: atq; ita subito flumē auerso p aluē veterē q siccat⁹ ingres-
sum p̄bebat vr̄bē itrauit. Semiramis aduers⁹ eodē Babilonios eo
dē eufrate auerso idē fecisse dī. Clisthenes Sicionius ductū aquarū
in oppidū triseorum ferentē rupit. Mox affectis siti restituit aquā
elleboro corruptam qua vsos profluuio ventris decipiens cepit.

¶ De iniiciendo obsessis pauore.

Cap. VIII.

Hilipp⁹ cū trinassuz castellū nullavi capere posset terrā
aī ipsos muros eiecit: simulauitq; agi cuniculū. castella-
niq; q̄a subritos se existimarāt dedidit. Pelopidas te-
ban⁹ magnetū duo oppida simul oppugnatur⁹ nō tā ita
lōgo spacio distātia q̄ tpe ad alterū eorū exercitū admonebat/ p̄ce-
pit vt ex pposito ab aliis castris q̄ttuor eqtes coronati notabili ala-
critate velut victoriā nūciātes venirēt: ad cui⁹ simulationē curauit
vt filia q̄ in medio erat incendere p̄bitura spēm vr̄bis ardentis.
preterea quosdā captiu orū habitu eodē iussit p̄duci. Qua asseue-
ratione p̄teriti q̄ obsidebant dū in parte iam se supatos existima-
rent defecerūt. Cyrus rex persarū incluso sardib⁹ creso qua p̄rupt⁹
mōs nullū aditū p̄stabat ad menia malos exequātes altitudine iur-
gi subrexit. Quib⁹ simulacra hoīz armata p̄fici habit⁹ imposuerat
noctuz eos mōti admouit. Tū prima luce ex altera pte muros ag-
gressus est vbi orto sole simulacra illa armatorū referētia habituz
refraserunt: oppidani captā vr̄bē a tergo credētes & ob hoc in fugā
dilapsi victoriam hostibus concesserunt.

¶ De irruptione ex diuersa parte quam expectamus. Cap. IX.

Cipio apud carthaginē sub discessū est⁹ maritimi secut⁹
deū vt dicebat ducē ad muros vr̄bis accessit: & cedēte sta-
gno q̄ nō expectabat irrupit. Fabi⁹ maxim⁹ cūctatoris
fili⁹ apud arpos p̄sidio hānibalīs occupatos considerato
fitu vr̄b⁹ sexcētos milites obscura nocte misit: q̄ p̄ munitā eoz min⁹
frequētē oppidi pte scalis euecti i murū portas reuellerēt: hi adiuti
decidētū aq̄rū sono q̄ opis strepitū obscurabat iussa pagūt ipse dato
signo ab alia pte aggress⁹ cepit arpos. Gai⁹ mari⁹ bello iugurtino
apd flumē Muluchā cū oppugnaret castellū in mōte saxeo situm
q̄ vna & angusta semita adibatur: cetera parte velut consulto p̄cia-
piti nūciato sibi per ligurem quendā ex auxiliis gregalem militē
q̄ forte aquarū progressus dū p saxa mōtis codeas legit ad summā
puenerat erupi posse in castellū/ paucos cēturiones qb⁹ pfectissios
cū velocissis militib⁹ eneatores imiscuerat misit: capite pedibusq;
nudis vt p̄pectus visusq; p saxa facilius foret scutis armisq; a tergo

Julij Frontini Stratagematum

sibi superuenisse civium suorum propter quas redeundū haberet ac paulum regressus dimisit legatos his omnia tuta & abisse phormionē renunciantib⁹. Chalcidenses spe & oblate hūanitatis & abducti exercitus remissa vrbis custodia cum confestim phormion reuertisset prohibere inexpectatam vim nō potuerunt. Agefila⁹ dux lacedemoniorum cū phocenses obsideret & intellexisset eos qui tūc presidio illis erant iam grauari belli incōmodo paululum regressus tanq̄ ad alios actus liberam occasionem recedendi his dedit: nō multo post milite reducto destitutos phocenses superauit. Alcibiades aduersus yzanticos qui se menibus continebant infidias deposuit: & simulato regressu incautos eos opp̄ssit. Viriatus cum tridui iter discedens confecisset / idem illud vno die remissus securos segobrigenses & sacrificio tum maxie occupatos opp̄pressit. Epaminondas mantinia cum lacedemonios ī subsidium hosti venisse animaduerneret: ratus posse lacedemonem occupari si clam illo profectus esse nocte crebros ignes fieri iussit vt specie remanendi occultaret profectionem. Sed a trāssuga prodit⁹ asculto exercitu lacedemoniorū itinere quidē quo portā petebat destitit. Idem tamen consilium p̄uertit ad mantinenses: eq̄ eni igni b⁹ factis lacedemonios quasi maneret frustrat⁹ p. xl. milia passuū mantiniam reuertitur: eamq̄ auxilio destitutam occupauit.

¶ Ex contrario circa tutelam obsessorum / de exercitanda cura suorum. Cap. XII.

Alcibiades Athenis ciuitate sua a lacedemoniis obsessa veritus negligentiam vigillum denunciant his qui in stationibus erant vt obseruarent lumen quod nocte ostensus esset ex arce & ad conspectum eius ipsi quoq̄ lumina attollerent. In quo munere qui cessasset penam passurum sollicitate expectatur signum ducis peruigilatum ab omnibus & suspecte noctis periculum euitatum est. Iphycrates dux atheniensium cum presidio Corinthum teneret & sub aduentum hostium ipse vigilias circūiret vigilem quem dormientem viderat transfixit cuspide: quod factum quibusdam tanq̄ seuum increpantibus qualem inueni inquit talem dimisi. Epaminondas theban⁹ idem fecisse dicitur.

¶ De emittendo & recipiendo nuncio. Cap. XIII.

Romani obsessi in capitolio ad camillum ab exilio imploandum miserunt pontium cominum qui vt stationes Gallorum falleret per saxa tarpeia dimissus transnato tyberi veios peruenit: & perpetrata legatione sit

quiti essent illis quos occultauerat cohortis oppidū cepit. Luci⁹ Scipio in sardinia cuiusdam ciuitatis parte militū relicta oppugnatione quā instruxerat speciem fugietis prestitit: insecutusq; temere oppidanis per eos quos ī proximo occultauerat oppidū inuasit. Hannibal cum obsideret ciuitatem hyemeram castra sua capi de industria passus est iussis recedere penis tanq̄ preualeret hostis. Quo euetu hyemera eis ita deceptis vt gaudio impulsi relicta vrbe procurrerent ad punicū vallum: hannibal vacuam urbē per eos q̄s in insidiis ad hanc ipsam occasionē posuerat cepit. Idē vt saguntinos eliceret rara acie ad muros accedens ad primā eruptionem oppidanorum simulata fuga cessit/ interpositoq; exercitu ab oppido interclusos hostes a suis in medio trucidauit. Hinc co carthaginensis apud agrigētum iuxta oppidum partē copiarū in insidiis posuit: precepitq; his vt cū processissent oppidani ligna humida incenderēt. deinde cū reliqua parte exercitus luce ad eliciendos hostes p̄gressus simulata fuga persequētes oppidanos lōgius cedendo p̄traxit: insidiatores prope menia impatū ignem ascerbum subiecerunt. Vñ obortum contēplati fumū agrigētini incensam ciuitatē suam existimauerūt: defendēdeq; eius gratia dū trepide recurrūt obuius eis qui insidiati iuxta muros erāt & a tergo instantib⁹ quos p̄secuti fuerant in medio trucidati sunt. Viriatus disposito per occulta milite paucos misit qui abigerēt pecora socobrigensū atq; illi vindicanda cū frequētes p̄currissent simulatēq; fugā predatores persequēntē/ deducti in insidias celsiq; sunt. Scordisci equites cum eraclea heduarum partiū presidio propositus esset. Lucullus pecora abigere simulatē puocarunt eruptionem: fugā deinde mentiti sequētem lucullū in insidias deduxerūt & octingentos cum eo milites occiderunt. Chares dux atheniensium ciuitatē aggressurus littori/ appositā post quedā p̄montoria occulte habita classe e nauibus velocissimā preter hostilia p̄sidia ire iussit: qua visa cū oīa nauigia q̄ pro custodia port⁹ agebant ad persequendā euolassent. Chares in defensum portū cum reliqua classe inuectus etiā ciuitatē occupauit. Barca dux penorum in Sicilia lilibacum nostris terra mariq; obsidentib⁹ partem classis sue procul armatā iussit ostendi ad eius cōspectum cū euolassent n̄ri ipse reliqs quas ī occulto tenuerat nauib⁹ lilibaci portū occupauit.

De simulatione regressus. Cap. XI.

Hormio dux atheniensium cū depopulatus esset agros Chalcidensium legatis eorū de ea requirentibus benigne r̄ndit: & nocte qua dimissurus illos erat finxit l̄sas

Julij Frontini Stratagematum

Quemadmodum efficiatur vt habundare videantur que deerunt. Cap. XV.

Romani cū a gallis capitolium obsiderent in extrema iam fame panem in hoste iactauerunt: consecutiq; vt habundare comeatibus viderentur obsidionē donec Camillus subueniret tollerauerunt. Athenienses aduersus Lacedemonios idem fecisse dicunt hi qui ab Hannibale Cassilini obsidebant ad extremam famē peruenisse crediti cum etiā herbas alimentis eorum Hannibal sepe arato loco q; erat inter castra ipsius & menia praeiperet semina in pparatum locum iecerunt: cōsecuti vt habere viderent quo victum sustētarent vsq; ad fatorū prouentum. Reliqui ex variā clade cum obsiderent quia defici frumentū videbant: horrea tota nocte circūduxerunt: captiuos deinde precis manibus dimiserunt: hi circūfidentibus suis persuaserunt ne spem mature expugnationis reponerent in fame Romanorū quibus alimentorū ingens copia superesset. Traces in arduo monte obsessi in quem hostibus accessus non erat: collato viritim exiguo tritico aut caseo pauerunt pecora / & in hostiū presidia dimiserunt: quib; exceptis occisq; cum frumenti vestigia in visceribus earū apparuissent opinat; hostis magnam vim tritici superesse eis qui inde etiā pecora pascerēt recessit ab obsidione. Thrasibi; dux mīlesiorum cum longa obsidione milites sui angerētur ab haliatē sperabat eos ad deditiōem fame posse compelli sub aduentum legatorum alliatīs frumentum omne in forum compellere iussit: & conuiuiis sub id tēpus institutis per totam urbē epulas prestitit atq; ita persuasit hosti superesse ipsis copias quibus diuturnam sustinerent obsidionem.

Qua ratione proditoribus & transfugis occurrat. Cap. XVI.

C.L. Marcellus cognito cōsilio Bathemolani q; corrūpere ad defectionē populares studebat: & Hannibali gratificabatur q; illius beneficio curat; inter cānenses sanctius & excaptiuitate remiss; ad suos erat: q; interficere eū ne supplicio ei; reliq; cōcitaret Nolanos nō audebat accersit; ad se allocut; est / dicēs fortissimū eū milite esse qd̄ antea ignorasset: hortatusq; est vt secū moraret: & sup verborū honorē equo q; donauit. Qua benignitate nō illius tñ fidē / sed etiā populariū qui ex illo pendebāt sibi obligauit. Amilchar dux penorū cum frequēter auxiliares Galli ad Romanos transfirēt: etiā ex cōsuetudine vt focii exciperent sibi fidelissimos subornauit ad simulandā transfirionē q; Romanos expiendorū causa eor; progressos ceciderunt.

militer ad suos rediit. Capani diligenter romanis a quibus obsessi erant custodias a gentibus quendam pro traſſuga subornatum miserant qui occultata ba lteo epistolam inuenta effugendi cause occasione ad penos pertulit: venatione quoq; & pecoribus quidam insuerunt litteras membranis mandatas. Aliqui & iumentum in aduersam partem insulserunt dum stationes transeunt nonnulli interiora vaginarum inscripserunt. L. Lucullus cyrcenos obsessos a Mythridate vt certiores aduentus sui faceret cum prefidiis hostium teneretur introitus vrbs qui vnus & angustus pote modo insulam continenti iungit militem e suis sciolum nandi & nautice artis peritum iussit infidentem duobus inflatis vtribus litteras insutas habentibus. Quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat ire septem milium passuum traiectionem. Quod ita perite gregalis fecit vt cruribus velut gubernaculis dimissis cursum dirigeret: & procul visentes qui in statione erant marina specie belue deciperet. Hircius consul ad decimum brutum qui mutine ab Anthonio obsidebatur litteras subide misit plumbo scriptas quibus ad brachium religatis milites scutellam annem transnabant. Idem columbis quas inclusas ante tenebris & fame affecerat epistolas facta ad collum religabat: easq; a propinquo in quantum poterat membris loco emittebat: ille lucis cibiq; auide altissima edificiorum petentes excipiebantur a bruto qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: utiq; postquam disposito quibusdam locis cibo columbas illuc deuolare instituerat.

De introducendis auxiliis & com meatibus fugerendis. Cap. XIII.

BEllo ciuili cum ategua vrbs in hyspania pompeianarum parcium obsideretur. Maurus interrex tanquam Cesarianus tribuni cornicularius vigiles quosdam excitauit e quibus aliquos euitans constantia fallacie sue per medias Cesaris copias presidium Pompei transduxit. Hannibale obsidete Catilinum romani farinam doliis secunda aqua vulturis fluminis demittebant vt ab obsessis exciperetur: quibus cum obiecta per medium amnem cathena Hannibal obstitisset nuces sparsere: quae cum aqua ferente ad oppidum defluerent: eo pro meatu sociorum necessitate sustetauerunt. Hircius mutinensibus obsessis ab Anthonio saltem quo maxime indigebat cuppis conditum per amnem saniturnum intromisit: idem pecora secunda aqua dimisit: quae excepta sustentauerunt necessariorum inopiam.

Julij Frontini Stratagematum

tem exterior ipse circūsusus corona obligauit vt ille inter eos q̄s
obsidebat & eos qui extra circūuenerant medius non leue peri-
culum & detrimentum senserit. Flauio fimbria in Asia apud hie-
dinaeum aduersum filiū Mythridatis brachijs a latere ductis: de
inde fossa in fronte percussa quietū in vallo militem tenuit donec
hostilis equitat⁹ intraret angustias munimentorū tunc eruptione
facta sex milia eorū cecidit. Cesar in gallia deletis ab Ambuo re-
ge titurii sabinii & coete legatorū copiis cum a quinto Cicerone q̄
& ipse oppugnabat certior factus cū duabus legionibus aduenta-
ret cōuersis hostib⁹ metum simulauit: militesq̄ in castris que am-
pliora solito industria fecerat tenuit. Galli p̄sumpta iam victoria
velut ad predam castrorū tendentes fossas implere & vallū detra-
here ceperunt: qua re prelio aptatos Cesar emisso repente vndiq̄
milite trucidauit. Titurii sabin⁹ aduersum gallorū amplū exer-
citū cōtinendo militē intra munimēta prestitiit eis suspiciōem me-
tuentis: cui⁹ augende causa perfugā misit qui affirmaret exercitū
romanū in desperatione esse: ac de fuga cogitare. Barbari oblata
victorie spe concitati lignis sarmentisq̄ se onerauerūt quibus fos-
sas completerēt. ingentiq̄ cursu castra nostra in colle posita petiue-
runt: vnde in eos titurii vniuersas immisit copias: multisq̄ gal-
lorum cesis plurimos in deditionem accepit. Asculani oppugna-
turi oppidū Pompeii cū paucos senes egros in muris ostēdissent
ob id securos romanos eruptione facta fugauerunt. Numantini
obsessi ne pro vallo quidem instruxerunt aciē: adeoq̄ se continue-
runt vt popilio leuati fiducia fieret scalis oppidum aggrediendi.
Quo deinde suspicāte insidias quia nec tunc quidem obsistebat
ac suos reuocāte eruptione facta aduersos & descendentes adorti
sunt.

¶ De constantia obfessorum. Cap. XVIII.

¶ Romani assidente menibus Hannibale ostentande fi-
ducie gratia supplementum exercitibus / quo in hyspa-
nia habebant diuersa porta miserunt. Idem agrum in
quo castra Hannibal habebat defuncto forte domino
venalem ad id precium licendo perduxerunt / quo is ager ante
bellum venierat. Hi dum ab Hannibale obsiderentur & ipsi obs-
iderent capuam decreuerunt ne nisi capta ea reuocaretur inde
exercitus.

¶ EXPLICIT LIBER TERTIVS.

Que solertia Hamilcari non tantū ad presentem profuit successum sed in posterū prestitit vt romanis veri quoq; transfuge foret suspecti. Hanno Carthaginensiu Imperator in Sicilia cum cōpessisset Gallorum mercenariorum circiter quattuor milia conspirasse ad transfugiendum ad romanos q̄ aliquot mēsiū mercedes non receperant. animaduertere autem in eos nō aueret metu se ditionis: promisit plationis iniuriam liberalitate pensaturū: quo nomine gratias agentibus gallis per temp⁹ idoneū datis pollicitis fidelissimū dispensatorē ad otaciliū cōsulem misit: qui tanq̄ rōnibus interuerfis transfugisse nunciauit nocte proxima gallorū quattuor milia que predatū forent missa posse excipi. Otacilius nec statim credidit transfuge: nec tamen rem sperandā ratus dispōsuit in insidiis lectissimā manū suorū ab ea galli excepti dupliciter Hannonis consilio satis fecerūt: & romanos ceciderunt: & ipsi oēs interfecti sunt. Hannibal simili consilio se a transfugis vltus est. Nam cum aliquos ex militibus suis sciret transisse proxima nocte: nec ignoraret exploratores hostiū in castris suis eē: palam pronūciauit non debere transfugas vocari solertissimos milites qui ipius iussu exierunt ad excipiēda hostiū cōsilia: auditis que pronūciauit rettulerūt exploratores ad suos. Tum cōpressi a romanis transfuge: & amputatis manib⁹ remissi sunt. Diodorus cū presidio Amphipolim tueret & duo milia thracū suspecta haberet q̄ videbant vrbem direptura: mentit⁹ est paucas hostiū naues pximo littori applicuisse easq; diripi posse. Qua spe stimulatōs thracas emisit: ac deinde clausis portis non recepit.

¶ De eruptionibus.

Cap. XVII.

Romani qui in presidio panormitanorū erant veniente ad obsidionem Hasdrubale raros ex industria in muris posuerunt defensores. Quorum paucitate contempta cum incautus muris succederet Hasdrubal eruptione facta ceciderunt eum. Aemilius paulus vniuersis liguribus impropuiso adortis castra eius simulato timore militem diu cōtinuit: deinde fatigato iam hoste a quattuor portis eruptione facta strauit cepitq; ligures. Velus prefectus romanorum arcem tarentianorum tenēs misit ad Hasdrubalem legatos vti abire sibi incolumi liceret: ea simulatione ad securitatem perductum hostem eruptione facta cecidit. Gneus Pompeius circumsessos ad dirrachiu non tantum obsidione liberauit suos verum etiam post eruptionem quam opportuno & loco & tempore fecerat Cesarem ad castrum quod duplici munitione instructum erat auidē irumpē:

Julij Frontini Stratagematum

impedimentorum gratia quibus maxime exercitus agmen oneratur vasa & cibaria militū in fasciculos aptatas furcis imposuit: sub quib⁹ & habile onus & facilis requies esset. vnde & in puerbiū tractū est muli mariani. Theagenes atheniēsis cum exercitū megaram duceret petētib⁹ ordines respondit ibi se daturū: deinde clā equites premisit/eosq; hostium specie impetuz in socios retorquere iussit. Quo facto quos cū habebat tanq̄ ad hostiū occursum p̄pararent: permisit ita ordinari aciem vt quo quis voluisset loco cōfisteret cum inertissimus quisq; retro se dedisset: strenui autē in fronte profiluissent vt quēq; inuenerat stantem ita ad ordines militie prouexit. Lisander Lacedemonius egressum via quendam castigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse. Respondit ne speciem quidem rapturi prebeas volo. Antigonus cum suum filium diuertisse audisset in eius domum: cui tres filie insignes specie essent: audio inquit fili auguste habitare te pluribus dominis domum possidētibus hospitium laxius accipere: iussosq; commigrare edixit ne quis minor quinquaginta annos nat⁹ hospicio matrifamilias vteretur. Q. Metellus consul quāuis nulla lege inpediretur quin in filiuꝝ contubernale perpetuum haberet maluit tamen cum in ordinem herere. Publius Rutilius consul cum fm leges in contubernio suo filium posset habere in legione militem fecit. M. Scaurus filium q̄ in saltu tridentino loco hostibus cesserat in cōspectum suum venire vetuit: adolescens verecundia ignominie pressus mortem sibi consciuit. Castra antiquitas Romani cetereq; gentes passim per corpora cohortium velut mala constituere soliti erant: cum solos vrbium muros noscet antiquitas. Pirrhus epirotharum rex primus / totuz exercitū sub eodē vallo continere instituit Romani deinde victo eo in campis aru finis circa vrbem statuentum castris eius potiti & ordinatione notata paulatim ad hanc vsq; metationem que nunc effecta est peruenerunt. P. Nasica in hibernis quāuis classis vsus non esset necessarius: ne tamen defidia miles corrumperetur: aut per ocii licetiam sociis iniuriam inferret naues edificare instituit. M. Cato memorie tradidit in furto cōprehensis inter cōmilitones dextras esse precifas: aut vt simile ei⁹ aiaduertere noluisse in principes sanguine missum. Clearcus dux Lacedemoniorū exercitui dicebat imperatorem potius q̄ hostem metui debere: significās eos qui in prelio dubiam mortem timuissent certum si deseruissent manere supplicium. Appii Claudii sentētia senatus eos qui a Pirrho rege epirotharū capti: & postea remissi erant equites ad peditem redegit: ad

CSEXTI IULII FRONTINI STRATAGE
MATVM LIBER QVARTVS INCIPIT.
PREFATIO.

Multa lectione conquisitis Stratagematibus & nō ex
guo scrupulo digestis vt promissum trium librorū im-
plerem: si modo impleui hoc exhibebo ea que parum
apte descriptioni priorum ad speciem alligata subiici
videbantur hec erant exempla potius strategicon q̄ stratagema-
ta. Que iccirco separaui quia quāuis clara diuerse tñ erāt substan-
tie ne si qui forte in aliqua ex his incidissent similitudine indocti
pretermissa opinarentur & sana velut residua expediendi fuit: in
qua sicuti antea & ip̄e ordinē per spēs seruare conabor.

De disciplina.

Caput primū.

DScipio ad Numantiam cor-
ruptum superiorum ducū socordia exercitum
correxit dimisso ingenti lixarum numero reda-
ctis ad minus quotidiana exercitatione mili-
tibus: quibus cum frequēs iniungeret iter por-
tare compluriū dierum cibaria imperauit/ita
vt frigora & hymbres pati vada fluminū pedi-
bus traicere assuesceret miles: exprobrāte subiinde imperatore tē-
miditatem & ignauiam frangente delicationis vsus ac parum ne-
cessaria expeditioni vasa q̄ maxie nobiliter accidit. Caio nemi-
mio tribuno cui dixisse traditur Scipio michi paulisper tibi &
reipu. semper necessarius nequaq̄ eris. Quintus Metellus bello
iugurtino similiter lapsam militum disciplinam pari seueritate
restituit: cum insuper prohibuisset alia carne q̄ asina elifave mili-
tes vti. Pyrrhus delectori suo fertur dixisse tu grandes elige ego
eos fortes reddam. Lucio flaccō & C. Varrone consulibus mili-
tes primo iureiurando facti sunt: antea enim sacramento tantum
modo a tribunis rogabantur. Ceterum ip̄i inter se coniurabant se
fuge atq̄ formidinis cā nō abituros: neq̄ ex ordine recessuros/ni-
si teli petendi feriendive hostis aut ciuis seruandi causa. Scipio
Aphricanus cum ornatum scutum elegantius cuiusdam vidis-
set/dixit non se mirari q̄ tanta cura ornasset in quo plus presidii q̄
in gladio haberet. Philippus cum primum exercitum constitue-
ret vehiculorum vsus omnibus interdixit: equitibus non ampli⁹
q̄ singulos calones habere permisit. Peditib⁹ autem denis singu-
los qui molas & funes ferrent in estiuā exeuntibus. xxx. dierum
farinam collo portari imperauit. Caius Marius recidendorum

Julij Frontini Stratagematum

nis signo classem soluisse: & relicta e militibus quidam alta voce & gestu exostularet vti tolleretur: circumacta ad littus vniuersa classe comprehensuz supplicio affici iussit: & que occisuri per ignominiam hostes fuerant exemplo potius impendit. Appius Claudius ex his qui loco cesserant decimū quēq; militem forte ductum fuisse percussit. Fabius Rullus consul ex duabus legionibus que loco cesserāt forte ductas in cōspectu militum securi percussit. Aquirius ternos ex centuriis quorū statio ab hoste perrupta erat securi percussit. Marcus Anthonius cū agger ab hostib⁹ incensus esset ex his qui in opere fuerant duarū cohortiā militem decimauit: & in singulos ex his cēturiones aiaduertit legati cū ignominia dimisit: reliquis ex legione ordeum dari iussit. In legionē que regiū op pidum iniussu ducis diruerat: animaduersum est ita vt quattuor milia tradita custodie necarentur. preterea senatus consulto cautū est ne quem ex eis sepehri vel lugere fas esset. Lucius Papirius cursor dictator fabiū rutilianū magistrum equitū q̄ aduersum dictum eius quāuis prospere pugnauerat virgis poposcit cesum securi percussurus: nec contentioni aut precib⁹ militum concessit aiaduersionem: eumq; profugientē Romam persecutus est: nec ibi quidem remissionem prius supplicii metu q̄ ad genua eius & fabius cum patre prouoluere: & pariter senat⁹ ac popul⁹ rogarēt. Manlius cui imperioso postea cognomen fuit filium q̄ is contra edictū patris cum hoste pugnauerat quīs victorem in conspectu exercitus virgis cesum securi percussit Manlius filius exercitu pro se aduersus virgis patrem seditionem parante negauit tanti esse quēq; vt propter illum disciplina corrūperetur: & obtinuit vt ipsum puniri paterentur. Q. Fabius Maximus transfugarum dextras precidit. C. Curio consul bello dardanico circa dirachium cum ex quib⁹ legionibus vna seditione facta militiam detractasset: securamq; se temeritatem ducis in expeditionem asperam & insidiosam negasset: quattuor legiones eduxit armatas: & consistere omnibus detectis armis velut in acie iussit: post hec seditionem legionē inermem pcedere distinctāq; in conspectu armati exercitus stramēta coegit secare: postero autē die similiter fossam distinctos milites facere: nullisq; precib⁹ legionis ab eo impetrari potuit ne signa eius submitteret: nomēq; aboleret: milites autē in supplementū ceterarū legionū distribueret. Q. Fulvio Appio Claudio cōsulib⁹ milites ex pugna canēsi in Sicilia a senatu relegati postulauerūt a consule Marcello vt ipliū ducerent: ille senatū cōsuluit: senat⁹ negauit sibi placere cōmitti his répu. quā deseruissent. Marcello tū permisit fa

seu armaturam oibus extravallum iussis donec edere bina hostium spolia singuli referrent. O. Tacilius Crassus consul eos qui ab Hannibale sub iugum missi redierat tendere extra vallum iussit ut immuniti assuescerent periculis: & aduersus hostem audaciores fierent. P. Cornelio nasica decimo Iunio consul qui exercitum deseruerant danato virgis cesi publice venierunt. Domicius corbulio in armenia duas alas & tres cohortes que ad castellum initio hostibus cesserant extra vallum iussit tendere donec assiduo labore & prosperis excursionibus redimerent ignominiam. Aurelius cotta consul cum ad opus equites necessitate cogente iussisset accedere: eorumque pars detractasset imperium questus apud censores effecit ut vocarentur a patribus: deinde optinuit ne eis preterita aera procederent. Tribuni quoque plebis de eadem re ad populum pertulerunt/omniumque consensu stabilita disciplina est. Q. Metellus macedonicus in hispania quinque cohortes que hostibus cesserant testamentum facere iussas ad locum recuperandum remisit: minatus non nisi post victoriam receptum iri. P. Valerio consuli senatus precepit exercitum ad firim victum ducere seruiumque castra munire: & hieme sub tentoriis exigere. Senatus cum turpiter fugati eius milites essent: decreuit ne auxilia ei submitterent nisi captis eius legionibus que punico bello militiam detractauerant: aut in siciliam velut relegatis per. vii. annos ordeum ex senatus consilio datum est. L. Piso cum titium prefectum cohortis que loco fugitiuis cesserat cincto toge perciso soluta tunica nudis pedibus in principiiis quotidie stare dum vigiles veniret iussit conuiuiis & balneo abstinere. Silla cohortem & centuriones quorum stationes hostis preputat galeatos & distinctos prestare in principiiis iussit. Domicius Corbulio in armenia Emilio rufo prefecto equitum que ab hostibus cesserat: & parum instructam armis aliam habebat vestimenta per lictorem scidit: eidemque ut erat sedato habitu prestare in principiiis donec mitterent imperavit. Atilius regulus cum ex samnio in lucernam transgredere: exercitusque eius obuiis hostibus aduersus esset: opposita cohorte iussit fugientibus pro defectoribus cedi. Cotta consul in Sicilia in valerium nobilem tribunum militum ex gente valeriana virgis aduertit. Idem. P. Aurelium sanguine sibi iunctum quem ob fidioni lipararum ipse ad auspicia repetenda messanam transiturus prefecerat. Cum agger incensus & capta castra essent virgis cesum in numerum gregalium peditum referri: & muneribus fungi iussit. Fulvius Flaccus consul fulvium fratrem suum quia legionem in qua tribunus militum erat/ in iussu consulis dimiserat a senatu mouit. Marius Cato ab hostili littore in quo per aliquot dies manserat cum tardato profectio

Julij Frontini Stratagematum

gem liberosq; tolleraret agello qui colebat per vnum villicū: an⁹ audita morte scripsit senatui de successore destitutis rebus obitur serui necessariam esse p̄sentiam suā. Gneus Scipio post res prospere gestas in hispania in summa paupertate decessit: nec ea quidem relicta pecunia que sufficeret i dotem filiarū quas ob inopiā publice dotauit senatus. Idem prestiterunt atheniēses filiis Aristidis post amplissimarū rerum administrationem maxima paupertate defuncti. Epaminondas dux thebanorū tante abstinentie fuit vt in suppellectili eius p̄ter aenū & veru vnicū nihil inueniretur. Hannibal surgere de nocte solitus ante noctem nō requiescebat: crepusculo demū ad cenam vacabat: neq; amplius q̄ duob⁹ lectis discumbebatur apud eum. Idem cū sub Hasdrubale Impatore militaret plerūq; super nudam humū sagulo tectus somnos capiebat. Emilianum Scipionē traditur in itinere cum amicis ambulātem accepto pane vesci solitum. Idem & de Alexandro macedone dicitur. Massinissam nonagesimū etatis annū agentem meridie ante tabernaculū stantem vel ambulāntē capere solitum cibus legimus. C. Curius cum victis ab eo sabinis ex senatus consulto ampliaretur ei modus agri quem consummati milites accipiebant gregalium portione content⁹ fuit: malum ciuē dicens cui nō esset id quod ceteris satis: vn̄uersi quoq; exercitus notabilis sepe fuit continentia sicut eius qui sub Marco Scauro meruit, namq; memorie tradidit Scaurus pomiferam arborem quam in pede castrorum fuerat complexa metatio postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam: auspiciis imperatoris Cesaris Domitiani Augusti Germanico bello quod Iulius ciuilis in Gallia mouerat lingonum opulentissima ciuitas que ad ciuilem desciebat cum adueniente exercitu Cesaris populationem timeret q̄ cōtra expectationem inuiolata nichil ex rebus suis amiserat ad obsequium redacta septuaginta milia armatorū tradidit ei. L. Mumius qui Corintho capta non Italiam solum etiam prouinciam tabulis statuisq; exornauit: adeo nihil extātis manubiis in suum cōuertit vt filiam eius inopem senatus ex publico dotauerunt.

¶ De iustitia.

Cap. III.

C Amillo phaliscos obsidenti ludi magister liberos phaliscorum tanq̄ ambulandi causa extra murum eductos tradidit: dicens repetendis eis obsidibus necessario ciuitatem imperata facturā. Camillus nō solum spreuit p̄fidiam sed & restrictis post terga manibus magistrū virgis agēdum ad parētes tradidit pueris adeptus beneficio victoriā quam

cere qđ videret dū ne qs eorū mūere vacaret/neue donaret/neue qđ p̄m̄iū ferret aut i Italiā reportaret dum peni in ea fuissent. Salinator consularis dānatus est a populo q̄ predā non equaliter dīuiserat militib⁹. Cū ab liguribus in prelio Quint⁹ petilius cōsul interfectus esset decreuit senatus vti ea legione in cuius acie cōsul erat occisus: tota in frequens referretur stipendium ei annū non daretur: aerea q̄ reciderētur.

¶ De effectu discipline.

Cap. II.

R

Ruti & Cassii exercitus memorie proditū est bello civili cū vna per macedoniā iter facerent: priorq̄ Brutus ad fluuiū in q̄ pōtem iungi oportebat puenisset. Cassii tñ exercitum & in efficiendo pōte & in transitu maturado p̄cessisse. Qui vigor discipline effecit ne solum in opibus veterum & in summa belli p̄starent Cassiani brutianos. Caius Mari⁹ cum facultate eligendi exercit⁹ haberet: ex duobus qui sub Rutilio: & qui sub Metello ac postea sub seipso meruerant Rutilianum quendam minorē quia certioris discipline arbitrabatur p̄optauit. Domitius corbulo durabus legionibus & paucissimis auxiliis disciplina correpta parthos sustinuit. Alexander macedo. xl. milia hominum iam inde a Philippo patre discipline assuefactis orbem terrarū aggressus innumeras hostium copias vicit. Cyrus bello aduersus persas. xiiii. milibus armatorum vniuersas difficultates superauit. Epaminondas dux Thebanorum. iiii. milib⁹ hominū ex quibus. cccc. tantum equites erant lacedemoniorum exercitum. xxiiii. milium peditū: equitum mille sexcentorum v̄cit. A. xiiii. milibus grecorum qui numer⁹ in auxiliis Cyri aduersus Artaxerxem fuit centū milia barbarorum p̄lio superata sunt. Eodem grecorū prelio. xiiii. milib⁹ amissis ducib⁹ reddit⁹ sui cura vni ex corpe suo Xenophōti atheniensi demādata p̄ iniqua & incognita loca incolumbia reuerfa sunt. Xerxes a. ccc. lacedemoniorum ad Hermopylas vexat⁹ cū vix eos cōfecisset hoc se deceptū aiebat/ q̄ multos quidē hoies haberet: viros autē discipline tenaces nullos.

¶ De continentia.

Cap. III.

M

Arcum Catonem viuo eodem quo remiges contentū fuisse traditur. Fabricius cum cyneas legatus Epyrotarum grande pōdus auri dono ei daret: nō accepto eodixit malle se habentib⁹ id impare q̄ habere. Attilius regulus cum summis rebus p̄fuisset adeo pauper fuit vt se cōiū-

Julij Frontini Stratagematum

le ad primos tantū ordines relato consilio incipiente nocte: quo tēpore minime expectabatur per stationes hostiūz erupit. Publius Decius tribunus militum bello samnitico Cornelio consule in ignis locis deprehenso ab hostibus suavit ut ad occupandū collē qui in propinquo erat modicā manum mitteret/seq; ducem his qui mittebatur obtulit aduocatus in diuersa hostis emisit consulem. Decium autē cinxit obfeditq; illas quoq; angustiās nocte eruptione facta cū eluctatus esset Decius incolumis cum militib; cōsuli accessit. Idē fecit sub Atilio Calatino cōsule/cuius varie tradunt nomina: alii laberium: nōnulli cedicū: q̄ plurimi Calphurniū flammā vocitatū scripserunt. hic cum demissum in eam vallem videret exercitum cui? omnia latera que superiora hostis infederat depoposcit: & accepit a consule trecentos milites quos hortatus vt virtute sua exercitum seruarent in mediā vallē decurrūt ad opprimēdos eos vndiq; descēdit hostis: longoq; & aspero prelio retentus occasione consuli ad extrahendū exercitū dedit. G. Cesar aduersus Germanos & regem Arionistū pugnaturus cōsulis animis pro cōcione dixit nullius se eo die opera nisi decime legionis vsurum. Quo assecutus est vt & decumani tanq; p̄cipue fortitudinis testimonio cōcitarentur: & ceteri pudore ne penes alios gloria virtutis esset. Lacedemonius quidam nobilis Philippo denunciante multis se prohibiturū nisi ciuitas sibi traderet: nō inquit & p̄ patria mori nos prohibebit. Leonidas lacedemoni? cū dicerent ple sagittarū multitudine nubes esse facturi: fert dixisse meli? in vmbra ppugnabim?. C. Elius p̄tor vrbani? cū ei dicēti pic? in capite insedisset & aruspices respōdisset dimissa aue hostiū victoriā fore necata pplm romanū superiore ac celiū cū familia periturū nō dubitauit dare pecuniā q̄ nro exercitu vicente ipse cū. xiiii. celiis ex eadē familia in plio est occis?. hūc qdā nō celiū sed leliū fuisse: & Lelios nō celios pisse credunt. P. Decius primo pater postea filius in magistratus se p̄reuererūt: admissiq; in hostem equis adepti victoriā patrie cōtulerunt. Publius Crassus cum bellum aduersus Aristonicum in asia gerens inter eliam & mirrhinam in hostium copias incidisset viuusq; abduceretur execratus in consule Romano captiuitatem virga qua ad equū erat vsus Thraci a quo tenebatur oculum eruit atq; ab eo per dolorem concitato transuerberatus dedecus fennitatis vt voluerat effugit. M. Cato censorii fili? in acie decidente eq̄ prolapsus: cū se recollegisset animaduertissetq; gladiū excidisse vagina veritus ignominia rediit in hostē: ex eoq; aliquot vulneribus recuperato gladio demū reuersus est ad suos Petilini a penis ob

fraude nō cōcupierat. Nam phalisci ob hanc iustitiā sponte ei se dediderūt Ad fabriciū ducē Romanorū medic⁹ Pyrrhi epirotharū regis puenit : pollicitusq; est daturū se Pyrrho venenū si merces si bi in qua opere precii foret constitueret. Quo facinore fabricius egere victoriā suam non arbitratus regi medicū detexit: atq; ea si de meruit vt ad appetendā amicitia romanorū cōpelleret pyrrhū.

¶ De constantia.

Cap. V.

Neus Pompeius minantib⁹ direpturos pecuniam militibus que in triumpho ferret: seruilio & glaucia cohortantibus vt diuideret eā ne seditio fieret: affirmauit nō triūphaturū se potius sed moriturū q̄ licentie militum succumberet. Castigatisq; oratione graui laureatos fasces obiecit vt ab illorū inciperet direptione: eaq; inuidia rededit eos ad modestiam. G. Cesar seditione in tumultu ciuiliū armatorū maxiētum timentib⁹ animis legionē totam exauctorauit: ducibus securi percussis: mox eos quos exauctorauit ignominia deprecātes restituit & optimos milites habuit. Postumius consularis cohortat⁹ suos cum interrogatus esset a militibus quid imperaret: dixit vt se imitarent: & arepto signo hostes prim⁹ inuasit: quē secuti victoriā adepti sunt. Et Marcellus cū in man⁹ gallorū imprudēs incidisset: circūspiciēde regionis q̄ euaderet causa equū in orbē flexit: deinde cū oia esse infesta vidisset p̄cat⁹ deos in medios hostes irrupit: qb⁹ in opinata audacia percussis ducē quoq; eorū trucidauit. atq; vbi spes salut⁹ vix supfuerat ide opima retulit spolia. L. Paul⁹ admisso ad cānas exercitu offerēte equū lentulo quo fugeret supesse cladi q̄q; nō p̄ ipsum cōtracte noluit: sed in eo saxo cui se vulneratus addinauerat p̄sedit donec ab hostib⁹ oppressus cōfoderet Varro collega ei⁹ vel maiore cōstātia post eādē cladē vixit: gratieq; ei a senatu & populo acte sunt q̄ nō desperasset rēp. nō aut vite cupiditate sed reip. amore se supfuisse reliquo etatis sue tpe approbauit. Nā & barbā capillumq; submisit: & postea nunq; recubans cibum cepit: honoribusq; cū ei deferrent⁹ a populo renūciauit dicens. feliciorib⁹ magistratib⁹ reip. op⁹ esse. Sēpronius Tuditan⁹ & G. Octauius tribuni militum oibus fufis ad cannas cū in minorib⁹ circūfiderent sua serunt cōmilitonibus vt stringerent gladios & per hostiū presidia erumperet secu id sibi esse animi etiā si nemini ad erumpendū audacia fuisset affirmātes decunctātibus. xii. omnino equitib⁹ vel pedibus qui comitari substinuerāt repertis incolumes canusiq; peruenērunt. C. Fonteius Crassus in hispania cum tribus milib⁹ hominū predatum profectus: locoq; in quo circūuentus ab hasdruba:

Julij Frontini Stratagematum

me mater nō bellatorē pepit. C. Marius Teutono puocātī eū & postulanti vt prodiret/ respōdit. Si cupid⁹ mortis esset laq̄o eū vt tam posse finire: cumq̄ demonstraret ei gladiatorem contempte stature & prope exacte etatis obiecit ei dixitq̄ si eum superasset cum victoria congressurum. Quintus Sertorius experimento dī dicerat se imparem vniuerso romanorum exercitu vt barbaros quoq̄ inconsulte pugnam deposcentes doceret: adductis in cōspectū duobus equis eorū preualido alteri: alteri admodū exili: duos admouit iuuenes similiter electos robustū & gracilem: robustiori imperauit equi exilis vniuersam caudam abrumperē: gracili autem valentior (per singulos pilos vellere. Cumq̄ gracili successisset quod imperatum erat validissimus cum infirmi equi cauda sine effectu luctaretur naturam (inquit) Sertorius romanorum virium per hoc vobis exemplum ostendi milites insuperabiles sunt vniuersos aggredienti eos lacerabit & carpet qui per partes attentauerit. Valerius leuinus consul cum intra castra sua exploratorem hostiū deprehendisset: magnamq̄ copiarum suarū fiduciam haberet: circūduci eum iussit terrendiq̄ hostis causa exercit⁹ suos visendos speculatoribus eorū quotiēs voluissent patere. Caelius primipilaris qui in Germania post Valerianā cladē obsessis nostris pro duce fuit veritus ne barbari ligna q̄ cōgesta erant vallo admouerent & castra eius incēderent: simulata lignorū inopia missis vndiq̄ q̄ ea furarent⁹ effecit: vt Germani vniuersos truncos amolirent⁹. Gn. Scipio bello nauali āphoras pice & teda plenas in hostiū classē iaculat⁹ est: quarū iactus & pōdere foret noxijs: & diffundēdo q̄ continuerāt alimentū prestarēt incēdio. Hannibal regi antiocho mōstrauit: vt in hostiū classē vascula iacularetur viperis plena: quarū metu perterriti milites a dimicatiōe & nauticis ministeriis impedirent⁹. Idem fecit iam cedente classe sua prusias. Marcus Porcius impetu in classē hostiū cū transiuisset deturbatis ex ea penis eorūq̄ armis & insignib⁹ inter suos distribut⁹ multas naues hostiū quos sociali habitu sefellerat met fit. Athenienses cū subinde a lacedemoniis infestarent⁹ dieb⁹ festis quos sacros minerie extra urbē celebrabant omniū quidem colentium imitationem expresserunt: armis tantū & veste celat⁹ peracto ritu suo non statim athenas reuerfi/ sed p̄tinus inde raptim acto Lacedemonū vsus agmie eo tpe q̄ minime timebant agrū hostiū quib⁹ subinde p̄de fuerāt vltro depopulati sunt. Cassi⁹ one rarias naues nō magni ad alios vsus accēsas oportuno vēto ī classē hostiū misit & incēdio eā p̄supsit. M. Liuius fuso hasdrubale

fessi parentes & liberos propter inopiam eiecerunt: ipsi coriis ma-
defactis & igne siccatis foliisque arborum & omni genere animalium
vitam trahentes. xi. menses obsidionem tollerauerunt. Hispani cum
frabescens omnia eadem passi sunt: nec oppidum hirculeio tradi-
derunt. Casilini obsidente Hannibale tantam inopiam perpassi
sunt ut centum denariis murem veniisse proditum memorie sit
eiusque venditorem fame periisse: emptorem autem vixisse: fidem tamen
seruare Romanis perseverauerunt. Cicum cum oppugnaret My-
thridates captiuos eius urbis produxit: ostenditque obsessis arbitra-
tus futurum ut miseratione suorum compelleret ad deditioem
oppidanos: at illi cohortati ad patiendum fortiter mortem capti-
uos seruare Romanis fidem perseverauerunt Eginenses cum a via
thotis liberi & coniuges cederentur: preoptauerunt spectare suppli-
cia pignorum suorum quam a Romanis deficere Numantini ne se de-
derent fame mori prefixis foribus domuum suarum maluerunt.

¶ De effectu & moderatione.

Cap. VI.

Virtus Fabius hortante filio ut locum idoneum pauco-
rum iactura caperet. Vis ne inquit tu ex illis paucis esse
Xenophontem cum equo veheretur: & pedites iugum quoddam
occupare iussisset unum ex eis obmurmurantemque diceret
facile tam laboriosa sedentem imperare desiluit: & gregalem equo
impulsit: cursusque ipse pedestri ad destinatum iugum contendens: cuius
facti roborem cum perpeti miles non posset irridentibus commili-
tonibus sponte descendit Xenophontem vix vniuersi perpulerunt
ut conscenderet equum: & laborem suum in necessaria duci mu-
nera referaret. Alexander cum hieme duceret exercitum refidens
ad ignem recognoscere pretereuntes copias cepit: cumque conspexisset que-
dam prope exanimatum frigore considerare loco suo iussit/dixitque: ei si
in persis natus esses in regia sella sedisse tibi capitale foret: in Ma-
cedonia nato conceditur Diuus Augustus Vespasianus cum que-
dam adolescentem honeste natum militie inhabile angustiarum rei
familiaris causa eductum ad longiorem ordinem recessisset celum con-
stituto honesta missione exauctorauit.

¶ De variis consiliis.

Cap. VII.

Easar dicebat idem esse sibi consilium aduersus hostem quam
plerisque medicis contra vitia corporum fame potius quam
ferro superandi. Domitius corbulo dolabra. i. opibus hostem
vincendum esse dicebat. L. Paulus imperator senem moribus
dicebat esse oportere. significans moderatiora sequenda consilia. Scipio
Africanus ferre dixisse cum enim parum quam pugnacem diceret: imperator

Julij Frontini Stratagematum

fic eos & sua fide & ipsorum metu exsolutos recepit. Hannibal post prelium quo ingentem cladem ad trasimenum Romani acceperunt cum sex milia hostium interposita pactione in potestate suam redegisset socios latini nominis benigne in ciuitates suas dimisit: dictitans se Italie liberande causa bellum gerere: eorumque opera aliquot populos in deditionem accepit. Mago cum locri obsideretur a crispiño classis nostre prefecto diffudit ad Romana castra timorem Hannibalem cesum Marcello ad liberandos obfisione locros venire/ clam deinde equites emissos iussit a montibus qui in conspectu erant se ostendere. Quo facto effecit vt crispiñus Hannibalem adesse ratus cōscēderet naues ac fugeret. Scipio emilianus ad numantiā oibus non cohortib⁹ tñ: sed centuriis sagittarios & funditores interposuit. Pelopidas Thebanus cum a thessalis in fugā versus flumē in quo tumultuariū fecerat pontē liberasset: ne sequētibus hostibus idē transitus maneret nouissimo agmini precepit incēderent pontem. Romani cum cāpanis equitibus nullo modo pares essent. Q. Neniū Centurio in exercitu Fuluii flacci proconsulis excogitauit vt delectos ex toto exercitu qui velocissimi videbantur: & mediocris stature erant paruulis non amplis & galeiculis gladiisq; ac septenis singulos hastis quatermorum circiter pedum armare/ eosq; adiunctos equitibus iuberet vsq; ad menia prouehi: deinde ibi positis nostris equitibus incipere inter hostium equitatum preliari. Quo facto vehementer: & ipsi campani afflicti sunt & maxime equi eorum: quibus turbatis prona nostris victoria fuit. P. Scipio in Lidia cum die ac nocte hymbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret: ne hostes mines tantum aut equos deficere/ verum arcus quoq; madentibus nervis inhabiles factos exhortatus est fratrem vt postero quīs religioſo die committeretur prelium: quam sententiam secuta victoria est. Catonem vastantem Hispaniam legati illeigetum qui sociorum populus erat adierunt oraueruntq; auxilia: ille ne aut ab negato adiutorio socios alienaret: aut deducto exercitu vires minueret tertiam partem militum cibaria parare & naues ascendere iussit: dato precepto vt cauti ventos retro redirent: precedens interim aduentantis auxilii rumor vti illeigetum excitauit animos: ita hostiū consilia discussit. C. Cesar cum in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum esset manus: eaq; armorū sciētia milites conficeret: ora oculosq; eorum gladiis peti iussit: & sic aduersam faciem cedere coegit. Locri cum a Sempronio gra

hortantib⁹ eū quibusdā vt hostem ad internitionē persequeret: res-
 pōdit aliq & supsint q de victoria nostra hostib⁹ nuncient. Scipio
 Africā⁹ dicere solitus est hosti nō solum dandā esse viam ad fu-
 giendū/sed etiam muniendū. Pericles Atheniēsis affirmavit in-
 columes futuros hostes si deponerēt ferrū: eisq; obsecutis cōditioni-
 bus vniuersos q in sagulis ferreas fibulas habuissent interfici iussit
 Hasdrubal subigēs dolū numidarū cā ingressus fines eorū resiste-
 re parantib⁹ affirmavit ad capiendos se venisse elephātos quibus
 ferax est numidia/vt per hoc permitterent poscentibus promisit:
 & ex ea persuasione adortus sub leges redegit. Alcetas
 Lacedemonius vt Thebanorum com meatū facilius ex inopinā-
 to aggrediretur: in occulto paratis nauibus tanq̄ vnam omnino
 haberet trirēmē vicibus in eam remigē exercebat. quodam deinde
 tempore omnes naues in Thebanos transnauigantes immisit &
 com meatibus eorum potitus est. Ptholemeus aduersus perdicā
 exercitu preualentem ipse inualidus/omne pecudum genus reli-
 gatis ad tergum que traherent. Carpentis agendum per paucos
 curauit equites: ipse pregressus cum copiis quos habebat effecit vt
 puluis quem pecora excitauerant speciem magni sequentis exer-
 citus moueret/cuius expectatione territum vicit hostem. Miros-
 nides Atheniensis aduersus Thebanos equitatu preualentes pu-
 gnaturus in cāpis suos edocuit manentibus esse spem aliquam sa-
 lutis: cedentibus autem perniciosissimum. Qua ratione cōfirma-
 tis militibus victoriam consecutus est. L. Pinarius in Sicilia pre-
 sidio henne prepositus clauē portarum quas penes se habebat re-
 poscētib⁹ mgratib⁹ hēnensū q suspectos eos tanq̄ trānsitionem ad
 penum pararent habebat: petiit vnus noctis ad deliberationem
 spacium: indicatq; militibus fraude Grecorum cui precepisset vt
 parati postera die signum expectarēt: prima luce assistentibus mi-
 litibus redditurum se clauē dixit si idē omnes hennenses censuis-
 sent: ob eā causam vniuersa multitudine conuocata in theatrum
 & idem flagitante manifesta deficiendi voluntate signo militib⁹
 dato vniuersos hennenses cecidit. Iphycrates dux Atheniensium
 classē suā hostili habitu instruxit: & ad eos quos suspectos ha-
 bebāt inuectus cum effuso studio exciperetur deprehensa eorū
 perfidia oppidum dirupit. Tigracus cum edixisset futurum vt ex
 volonū numero fortibus libertatem daret ignauos crucibus af-
 ficeret: & quattuor milia ex his quia segnius pugnaerāt metu pe-
 ne in quendam munitum collem coissent misit qui eis dicerent to-
 tum sibi exercitū volonū vicisse; videri q hostes fugissent/ &

Julij Frontini Stratagematum Finis.

perferre poterant incēdit: & sic aduersarios exiit castris. P. Craſſus bello ſociali eodē modo ppe cum copiis omnibus interceptus eſt. Q. Metellus in hyſpania caſtra moturus cū in agmine milites continerēt ſe intra caſtra Hermocrates detentos eos poſtero die habilioribus iam ſuis tradidit bellumq; cōfecit. Milciades cū ingentem perſarum multitudinem apud Marathonem fudiſſet athenienſes circa gratulationē morātes compulſit vt feſtinarent ad opem vbi ferendam quā claſſis perſarum petebat. Cumq; precurriſſet impleſſetq; menia armatis: perſe rati ingentē eſſe numerū athenienſium & alio milite apud Marathonē pugnatum alio pro muris ſuis oppoſiti circūactis extemplo nauib⁹ aſiam repetierunt. Piſiſtratus athenienſis cum excepiſſet megarenſium claſſem qua illi ad eleuſin noctu applicuerant vt opatas cereris ſacro feminas athenienſium raperent: magnaꝝ edita cede eorū vltus eſſet ſuos: eademq; que ceperat nauigia athenieſi milite compleuit quibuſdam matronis habitu captiuorum in cōſpectu locatis. Qua facie decepti Magareſes tanq̄ ſuis & cum ſucceſſura nauigantib⁹ effuſe obuui inermesq; ruruſ oppreſſi ſunt. Conon dux athenienſium victa claſſe perſarum apud inſulā Cypron milites ſuos captiuis armis induit & eiſdem barbarorum nauibus ad hoſtem nauigauit. In pamphiliam apud flumen Eurimedunta perſequi & nauigia & habitū ſuperſtantium agnoſcerēt nil cauerūt. Subito itaq; oppreſſi eodem die & nauali/& pedeſtri prelio victi ſunt.

¶ FINIS.

eo collatis signis vrgerentur vniuersas copias cinxere plaustris q̄
impleuerant fortissimis viris muliebri veste tectis. Sempronium
quoq̄ tanq̄ aduersus feminas audēcius ad obsidendos hostes con-
surgentem: hi qui in plaustris erant aggressi surgauerūt Eumenes
Sardianus ex successoribus Alexandri in castello quodam clausus
quo exercere equos non poterat: certis quotidie horis ita suspende-
bat vt posterioribus pedibus innixi prioribus alleuatis cum natu-
ralem assistendi appetunt consuetudinem ad sudorem vimq̄ cru-
ra iactarent. Marcus Cato pollicentibus barbaris duces itinerum
& insuper presidium si magna summa eis promitteretur non du-
bitauit polliceri: quia aut victoribus ex spoliis hostilibus poterat
dare/aut victis exsoluebatur promissio. Q. Maximius transfuge
re ad hostes volentem statilium nobilem clare opere equitem vo-
cari ad se iussit: eiq̄ excusauit q̄ inuidia commilitonum virtutes
illius ad id tempus ignorasset. Tum donato ei equo pecuniam ins-
super largitus obtinuit: vt quem ex conscientia trepidum accersie-
rat letum dimitteret: & ex dubio in reliquis non minus fidentem
quam fortem haberet equitem. Philippus cum audisset pitiam
quendam bonuz pugnatorum alienato sibi q̄ tres filias inops vix
aleret: nec a rege adiuuaretur: monentibus quibusdam vti cum ca-
ueret: quid si inquit partem egram corporis habere abscederem po-
tius q̄ curare. deinde familiariter secreto elicitū pitia accepta diffi-
cultate necessitatum domesticarum pecunia instruxit: ac meliore
fidelio remq̄ habuit q̄ habuerat ante q̄ offēderet. T. Quintius Cri-
spinus post infauistam aduersus penos dimicationem qua collegā
Marcellum amiserat: cum comperisset potitum anulo interfecti
Hannibalem litteras circa municipia totius Italie dimisit ne cre-
derent epistolis si que Marcelli anulo obsignate perferrentur mo-
nitione consecutus est vt Salapia & alie vrbes frustra Hannibalis
dolis temptarentur. Post Cannensem cladem percussis ita Ro-
manorum animis vt pars magna reliquiarum nobilissimis aucto-
ribus deserende Italie iniret consiliū. Publius Scipio adolescēs ad
modum impetu facto in eo ipso in quo talia agitabantur ceti pro-
nunciavit manu se sua interfecturum nisi qui iurasset non esse sibi
mentem destituende reipub. Cumq̄ ipse se primus religione ta-
li obligasset stricto gladio mortem vni ex proximis minatus nisi
si acciperet sacramentum: illum metu: ceteros etiam exemplo
coegit ad iurandum. Volcorū castra cum ppe a virgultis siluq̄
posita essent/ Camillus ea omnia que pceptum ignē vsq̄ in vallum

Helianus

dri Macedonis ingenium ac studium militare contempleris. Si
mas autem & veluti capita eorum que explicantur preposui om-
nium: vt quando per tuas occupationes minus plura legere liceat
paucis que liber continet intelligere posses: & que placuerit lege-
re facile sine vlla iactura temporis inuenires.

Diximus omnium quos nouerit
mus poeta Homerus acierum instruendarum
scientiam tenuisse achomines ea preditos fa-
cultate probasse laudauisseq; videtur. Quae il-
lud de Menestheo carmen legimus. Nulla-
dem huic similem mortale protulit etas. Ordi-
ne qui martis turmas equiteq; locaret. Et quis-
dem de homerica disciplina armorum legim⁹ opa Stratoclis: Her-
mie: & Frontini nostre etatis viri consularis: sed latius Aeneas
genus id instruendi exposuit: qui de tota quoq; re militari satis o-
perum edidit: que cyneam Thessaliam redigisse in breuitatem con-
stat. Pyrrhus etiam epirota quemadmodum copie instrui debe-
rent scripsit: & Alexander eius filius: Clearchus. Itemq; Pausa-
nias: Euangelus & Polybius. Megalopolitanus: vir in vario lit-
terarum studio delectatus & Scipionis familiaris. Ad hec Eupo-
lemus atq; Iphicrates. Posidonius stoicus etiam artem instruend-
darum acierum scripsere: pluresq; alii aut prima quedam imbu-
di erudimenta edidere: vt Bryon/aut pleniore tractat⁹ quos To-
picos a denotatione locorum inscripserunt. verum enumerare om-
nes qui aliquid de re militari scriptum reliquerunt longum & super-
uacuum est: omnium tamen opera legi: & quid de iis iudicem dica-
omnes fere ita michi vnanimiter scripsisse quasi docere homines
vellent non ignaros sed satis earum rerum peritos quas explica-
re statueret/ quod igitur nobis incommodum cum primum rei huius-
cemodi disciplinam affectarem⁹ occurrebat: vt neq; preceptores
nostre etatis idoneos haberemus: neq; satissacere posse veterum
illa precepta putarem⁹. id pro viribus enitemur ne alii eueniat
committamus: quoniam quotiens minus sententiam nostram ver-
bis satis exprimere possum⁹ adiuuameto vtemur figurarum descriptio-
nis: vt ipse conspectus vsu intelligentie subueniat. Nusquam tamen antiquo-
rum auctorum vocabulis vti omittam: vt qui primus his nostris eru-
dimentis imbuatur/ nihil postea peregrinum sibi sonare arbitret⁹
cum illorum opera audit. Credo autem neminem fore qui nostra hac via

AELIANI DE INSTRVENDIS ACIEBUS
opus ad Diuum Hadrianum: a Theodoro
Thessalonicense latinum factum & Antonio Pa
normite Alphonfi Regis preceptori dicatum.

PREFATIO.

Scientiam grecis acierum instruendarū solitam Diue
Hadriane: quam ab homeri vsq̄ temporibus sumpsisse
initium certū est. Litteris cōplures mandauerūt aucto
res superiores: qui parum eam quā nos habere in rebus
mathematicis credimur: disciplinam tenuere. Quā ob rem pace
omniū dixerim ita persuasus de hac eadem tractare scientia vo
lui vt posteros nostra potius q̄ illorū antiquorū precepta lecturos
confiderem: tamen q̄ Romanā huiuscemodi rei facultatē ac pe
ritiam vt verum fatear ignorare diu dubitavi an rem repetere in
vsumq̄ reuocare deberēz. Iam lapsam desitam & forsan minime
propterea vtilē ob eam doctrinā quam tui Romani inuenere.
Sed cum ad diuū Neruam patrē tuum salutandi visendiq̄ gratia
formias venissem: diesq̄ nōnullos apud Frontinum virum consu
larem insignem & rei militaris peritum diuiterem. Intellexi sa
ne non minus studii ab eo ipso grece impendi q̄ romane scientie
militari: atq̄ ita negligendum preterea qd̄ de acierum instructio
ne more grecorum docere non cēsui: ratus scilicet nunq̄ apud Frō
tinum posse id studiū seruari: nisi haud deterius eo genere ordinā
di quod Romani exercent haberetur. Formā igitur operis quam
notaueram quidem aliquando litteris sed nunq̄ edere ausus sum
propter tuam summā peritiam & virtutem: qua facile omnes qui
copiis vnq̄ imperauerint antecellis: modo perficiendam expoliē
damq̄ repetii ea cum diligentia vt pre omībus veterum auctorū
grecorum operibus posset meo iudicio cōprobari. Nam dilucide
quidem ordinateq̄ expositionis ratione futurū ita affirmauerim
vt qui opus hoc legant longe & plenius possint doceri & facilius
q̄ ex iis que antiquiores reliquerunt: sed q̄ hoc ita est/ tamen nō
sine pudore summaq̄ retractione mittere opus militare ad te po
teram. Tam multorum magnorūq̄ bellorum magistrū atq̄ im
peratorem. Haud enim fieri potest quin hec tenuiora videantur
si cum tuis conferri volueris. At si vt peregrinam sciētiam & ra
tionum elegantiusculam quandam legeris cōmentationem cre
do non nihil capies delectationis. presertim si in his vel Alexan
k

Aelianus

Leuē armaturam. Equestres copie que a quadrigis se iūgi & per turmas locari debent. Modo armandi inter se distant. Pars enī armis tota obsepta est: & hinc cataphracti nomē sortita est. Pars nō tota armis integitur. Cataphractus igit̄ intelligi eos volo qui nō soluz sua corpora sed etiā equos lorica vndiq; muniūt. Partis autē non cataphracte alii hastati habent̄ alii ferentarii. Hastati qui manus conferunt & cominus hasta decertant/ quorū alii scutū gerunt & inde scutati dicunt̄. Alii sine scuto hasta impugnant qui nomine speciali Hastati vocantur. Et contati. Ferentarii equites ii dicuntur qui eminus solent dimicare: quorū alii iaculis alii arcu vtiuntur. Iaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcvntur qui equites sagittarii & a nōnullis Scythe etiā vocant̄. Tarentinorū duo sunt genera. Nam alii lōgius iaculātur & ob eā rem Equites iaculatores dicuntur: & Tarentini speciali vocabulo. Alii cū semel aut bis iaculum miserūt/ quo leuiori vtiuntur: manus de cetero cū aduersario cōferunt & cominus pugnare incipiunt: nō secus q̄ quos hastatos appellari rettulimus. Leues hos nominari solitū est. Ergo Tarentinorum alii Tarentini nomine suo vocantur: qui de longe iaculati cōsueverunt. Alii leues qui pugnam cominus subeūt. Exposui genera copiarum numero. ix. armatos. Peltatos. Velites. Equites hastatos. Equites iaculatores. Equites sagittarios. Equites cataphractus. Currus. Elephantos. Sed cū phalanx queq; collegia pfecturas ordines numerūq; idoneū contineat atq; etiā verba fortiaf̄ que tū ad precepta quotidiani exercitii tū ad plium ipsuz accōmodent̄: de his singulis doceam̄ necesse ē. Primū igit̄ in hac disciplina & p̄cipuū est vt ex multitudine hoīm quā fufam iordinatāq; ac ceperimus idoneos eligam̄: & locis cōuenientib; instruam̄: hoc est decuriemus & condecuriemus atq; vt numerū statuam̄ copia rum: qui modico cōmodeq; ad belli rationē & vsū suppeditet: q̄pe cum & in itinere & in castris & in preliis ipsis instructum haberi exercitum sit perquā utile. Iam sepius magnas copias inordinatas a paucis ordinatis militibus profligatas legimus. Quamobrem Eneas ita genus id discipline definit: vt scientia sit bellice motionis. Polibius vero scientiam esse inquit qua homines militari ordini admittantur decurientur condecurientur: deniq; aptentur & erudiantur ad belli vsū & rationem. Decuriare igitur est decurias instituere. Est autem decuria numerus hominum qui a duce vno positione simplici subinde deductus serie cesset vel in octauū vel in duodecimum vel in decimum sextum. Numerus enim decurie varie ad hunc modum a diuersis auctoribus datur. Veruz in

De instruendis aciebus.

& ratione institutus nō facile veterū quoq; oīa possit opera intelli gere. Vtilem oīm maxime disciplinā hanc esse intelligi ex iis licet que Plato philosoph⁹ in eo opere qđ edidit de legibus differit. Cretensum em̄ legūlatorem ita leges cōdidisse affirmat tanq̄ homines semp parati eēnt ad bellum: atq; in p̄cinctu dimicandi cōfisterent: oībus nāq; inter se vrbibus bellum geri: quod nō aliquo p̄cone aut feciali sed ab ip̄a rerum natura indiceret. Quod cū ita sit que nā alia esse potest disciplina vel potior vel humane vite commodior q̄ hec rei militar⁹? Initium vero sumendū ab iis censeo q̄ absolute ad bellum atq; perfecte apparant/ quarum duplices esse copias nouimus. Aut terrestres em̄ aut nauales. Terrestres que terra preliētur. Nauales que mare aut fluuiis classe decertēt. Sed de instructione naualis ordinis alās. Nunc que ad terrestre pertinent expeditionē exponem⁹. Hominū igitur quos ad bellum colligimus numerus ita constat/ vt partim bellatores sint/ partim ībelles/ tātum ad vsus necessari os bellatorum & ministeria accommodati. Bellatores ii sunt qui ad decertandū instruntur/ armisq; aduersarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur vt medici: vt tabernarii: vt serui: & ceteri qui exercitum ministerii causa sequantur. Bellatorum alii pedites: alii vectores. Pedites qui pedibus in terra emittuntur. Vectores qui aliquo ferantur vehiculo: quorum duplex est genus. Nam alii equis: alii elephātis vestuntur: quin etiam qui equo vtuntur seorsum in duas partes distinguuntur: quippe qui aut in curribus cōstent aut equis ipsis insideant. he sunt vniuersi generis differentie. Membrum pedestre atq; equestre multiplex est: quod vero in elephantis & curribus versari proposui nulla euariat differentia. Pedestris itaq; ordo in partes digeritur tres. Armatos. Velites. Peltatos. Armati grauius inter pedites armis vti p̄sueuerunt more Macedonū: & ob eam rē grauis armature dicunt: ac nomē illud Armati speciale accipiūt. Nam scutū ampli⁹ & rotundū gerūt: & hastā longiorē Velites leuissime oīm armanē/ quo circa vel expeditos nūcipari eos dēlicuit: nō lorica induūt: non ocrea muniunt: nō clypeū aut scutū graue gerere soliti sunt: sed telis tm̄ vtuntur aut sagittis: iaculis: lapide aut ex funda: aut ex manu: quo in gñe Argūi telū ponendū est. Peltatis similis macedonice illi armatura in vsu est: s; leuior. Nā & pelta scutū parū leueq; est: & cōti corū lōge sanis sūt breuiore: deniq; gen⁹ id armature locū inē velites & armatos tenē apertū est. videlic; graui⁹ q̄ velites: leui⁹ q̄ armati: quā ob rē sunt cōplures qui eos cū velitibus iungāt & utrosq; vocari velint.

Aelianus

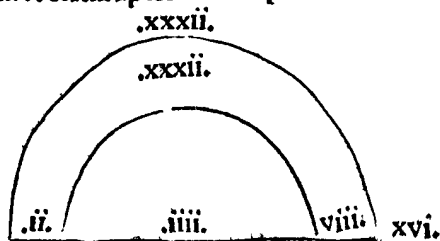
Dost armorum phalangem pone leuis locatur arma-
tura. Equites vero ab hac loco tertio statuuntur: fieri ta-
men potest vt vsus vel secus disponi interdum exigat
quod in progressu operis explicabimus. Nunc quantus
armorum atq; equitum numerus esse debeat: & quemadmodū
singulos oporteat ordinari & ordines magna cū celeritate trāsfor-
mari necessitate incūbente cōueniat: & que nā disciplina mouens
di de singulis ordinibus habeatur / exponemus. Numerū statue-
re certū copiarum nulla probabili ratione possumus. Prout em̄ rē
suam quisq; plus minusue apparatus desiderare intelligit / ita mo-
dum describet. Sciendū tamen eos numeros deligi oportere qui
ad ordinum trāsformationē possint occurrere habiliores. Hoc est
quotiens phalāgis longitudinē augere / altitudinē diminuere: aut
econtrario agere voluerim? quāobrē genus numeri illud pbam⁹
quod subinde ī partes equas vsq; in vnitatē possit diuidi: vñ aucto-
res qui de acierū instructione scripsere / magna ex parte phalangē
grauis armature nūero. xvi. milia. cccclxxxiiii. institui cēsēt opor-
tere. Leuis armature sub duplo eius nūeri. Itemq; hui⁹ sub duplo
equitum phalangē describunt. Nam. xvi. milia. cccclxxxiiii. nume-
rus dimidiari subide vsq; in vnitatē potest. Forme igit̄ descriptio-
nisq; gratia hunc ponim⁹ numerū. Vñ fit vt qm̄ decuriā. xvi. ho-
minibus cōstare proposuerim⁹. M. xxiiii. decurias cōfici necesse
fit. Decurie in ordines digeruntur: quib⁹ singulis vel nomen pro-
priū inditū est. due nāq; decurie dilochiā velut duplarem quan-
dam decuriā siue armaturam constituūt hominū. xxxii. cuius ordi-
nis princeps dilochita duplaris quidam decurio nuncupatur.
Quattuor decurie tetrarchiā: quadruplarem dixerim decuriā fa-
ciunt hoīm. lxiiii. cui preest tetrarcha quadruplaris decurio. Due
quadruplares ille: centuriam constituūt hoīm. cxxviii. decuriarū.
viii. cuius pfectus Ceturio & a nōnullis ordinarius dicit̄. Due cen-
turie manipulū reddunt decuriarū. xvi. hominū. cclvi. cui manipu-
larius preest. Sunt qui genus hoc ordinis. cclvi. Xenagiā a mercē-
nario milite vocēt: eiusq; principē Xenagū. In hisce singulis. cclvi.
hominū manipulis hoies superordinarii. v. habent̄. Signifer. Tu-
bicen. Minister. Preco. Tergidux. Quadram habere hunc ordi-
nem formā certum est: lōgitudine ad. xvi. altitudineq; ad totidē.
Duo manipuli pentacosfarchiā cohortem quingentariā cōponūt
hominū. d. xii. centuriarū. xxxii. cuius princeps pentacosfarcha.
Tribunus minor. Due cohortes quingentarie merarchiam. i. co-
hortem miliariam faciunt hominū. M. xxiiii. ceturiarum. lxiiii.

De instruendis aciebus.

re nobis proposita sexdecim describantur: cum hic numerus tū ad phalangis longitudinem modice habeat. Tum si vsus aliquādo exigat altitudinē vel duplicari in xxxii. & augeatur vel dimidiari vt in viii. diminuatur: nihil postpositis expeditis militibus esse possit impedimento. Nam siue iaculent siue funda aut arcu vtantur facile suo iactu altitudinem phalangis exuperent. Optimus cuiusq; decurie preponi & ductor ceterorum omnium esse debet: qui & decurio / & decanus / & dux / & primus / & prestes nuncupatur. Vltimum decurie tergiductorem vocamus. Totam vero ipsam decuriam ordinē versum & decaniam: nonnulli etiam enomotiam quasi aurationem a sacramento militari appellant. Sed sunt qui enomotiam quartam esse decurie partem asserant. Prefectumq; enomotarchā preponant. Duas item enomotias dimeriam quasi bipartiā vocāt: & principem. Dimeriam ita vt semidecuriam dimeriam quoq; liceat vocitari & semidecurionem. Dimeriam qui secūds decurie est: nā qui proxime decurionē postponitur substes dicitur. qui vero hūc sequitur prestes. Item substes qui proximus ab hoc prestite est ac deinceps in hunc modum prestes substesq; locatur vt ordo totus ex prestibus & substitib⁹ positis alternatim cōficiatur. Vnde merito decuriā ita quoq; definiunt: vt versus sit ex primis secundisq; pro virtute instituit (atq; vni decurioni obtemperantib⁹. Cōdecuriare est prime decurie secūdam ita apponere vt lateri primi versus decurionis decurio secūda versus rīdeat: & lateri substitis primi decurionis substes primus secūde decurie ac deinceps ad hunc modū. Astes vero is dicitur qui ita appositus viget: verbi gratia decurionis prime decurie astes. decurio secūde decurie est: & substitis prime: substes secūde / itaq; deinceps: quotiens igitur post secūdam decuriam tertia & quarta & relique deinceps adiiciuntur. Talis constructio condecoriatio dicitur: totaq; coagmentatio phalanx siue legio. Cuius lōgitudō prima decurionum ordinatio est: que & frons / & facies / & acies / & iugum / & os / & duces / & prestites / & primi decuriarum vocari solita est. Quantum vero phalangis pone frontem ad tergi vsq; ductores porrigitur id altitudo nominatur. Stare per directum in longum astites iugare dicitur. Stare per directum in latū prestites substitesq; versare vocabulum accipit. Phalanx seorsum in primas summasq; partes duas a fronte per totam sui altitudinem secatur / quarum altera cornu dextrum & caput vocatur. Altera cornu leuū & pes dicitur: qua autem longitudo ita secatur oris & vmbilici nomine vtimur.

De instruendis aciebus.

cuius p̄fectus merarcha. Tribun⁹ maior. Due millenarie meros
 hoc est partem constituūt hominū. ii. milia. xlviij. cuius p̄fectū
 merarcham aperte quasi partariū dicimus decuriarū. cxxviii. ges-
 nus hoc ordinis nōnulli telos nuncupauerunt: p̄fectumq; ei⁹ te-
 larcham. Due partes phalangarchiā phalangem simplare consu-
 mant hominū. iiii. milia. cxvi. decuriarū. cclvi. cuius p̄fect⁹ pha-
 langarcha princeps phalangis simplaris dicit̄. nonnulli strategiā
 id est preturam hunc ordinē vocant: & strategū. i. pretorem eius
 principem nominant. Due simplares phalanges duplarem pha-
 langem reddunt hominū. viii. milia. cxcii. decuriarum. d. xii. Sūt
 qui ordinem hunc meros. i. partem appellari velint/ qđ modo cor-
 nu & alam dixim⁹ nominari. Due duplares phalāges quadrupla-
 rem phalangē coaugmentāt decuriarū. M. xxiiii. hōim. xvi. M.
 cclxxxiiii. Sūt itaq; in tota phalāge siue legione cornua duo: pha-
 langes simplares q̄ttuor: partes octo: cohortes miliarie. xvi. quā-
 gentarie. xxxii. manipuli. lxiiii. Centurie. cxxviii. Cēturie quadru-
 plares. cclvi. Decurie duplares. d. xii. Decurie. M. xxiiii. Optim⁹
 quisq; p̄fectorū phalangū simplariū in prima simplari: hoc est in
 dextro cornu statuit̄: scđus virtute in secūda hoc est in leuo cornu
 locatur. tertius cū secūda in leuā ponit̄ mediā versus secturā.
 Quartus cū prima in dextrā. hic etiam mediā versus secturam qđ
 cum p̄ma & quarta p̄fectos habeāt. Primū virtute & quartū: scđa
 aut̄ & tertia scđm virtutē & tertiū pares utiq; virtute suorū princi-
 pium cōstant. Nam si in quattuor magnitudinib⁹ insunt p̄portio-
 nes equales: qđ a prima & quarta pueniat & magnitudine id esse
 equale qđ fit a scđa & tertia apertū in disciplinis mathematicis est.

Prima igitur & quarta secūda & tertiā equiparāt. Partiu⁹ q̄q; p̄-
 secti ita ordinant̄ vt prim⁹ virtute in leuo p̄me phalāgis simplari
 statuat̄. Scđus in dextro secūde. Tertius in leua tertie. Quartus
 in dextro quarte. in singulis etiā decuriis quadruplanib⁹ decuriōes
 ita locant̄: vt p̄me decurie p̄nceps virtute excellat. Quarte scđm
 virtutis locū obtineat. Tertie tertiū. Secunde quartū. Ita enī vir-
 k iiii

Aelianus

iugi primi sarisse quinque aut sex pmineat species formidolosa existat cōsentaneū est. Miles itē firmus ac robustus cōstat quinque sexque sarissis obseptus: & tot tātisque fultus innixtusque facultatibus cōmilito num. Quia etiā post sextū positi sunt iugū. & si minus sarissis agūt tamen pōdere sui corporis pminentes augēt vires toti phalāgis & facultatē: nec fugiendi vllā ducibus & pstitibus relinquunt occasionē. nonnulli hastam posterioris militis longiorem q̄ prioris sumi iccirco voluerunt / vt etiā q̄ in tertio & quarto iugo locati essent spiculis suis pari fronte hostē possent excipere. Tergidux supordinarius singulorū ordinū prudēs peritusque esse debet: qui pvideat & pcurat quēadmodū milites ordinis toti versent in ter sese atque in gent: & recedentes vel metu / vel aliqua alia causa phibeat: & restitui cogat in ordinē: at etiā cu3 constipandū sit cōpellat militem cogatque si vsus exigit in arctum q̄ maxime adduci. Ita em̄ fit vt vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modo in fronte verū etiam in tergo legionis principē & ducem aliquē statui necessariū ducimus. Hec de curatione armatorū phalangis dixisse sufficiat. Nunc de velite. Instruet imperator suum velitē pro paratu ex consilio hostium: modo in fronte: modo in dextra: modo in leua: nonnunq̄ etiam in tergo: videlicet quemadmodum res vsusque exigit. Nos exempli gratia sic instruimus.

Decurias quoque in ordine velitū statuemus. M. xxiiii. videlicet totidē quot phalanx cōtinet armatorū: vt sub prima armatorū decuria prima velitū ordinetur: & sub secūda secunda & deinceps sub singulis singule constituent. nō tñ ex. xvi hominibus has instituemus: sed ex. viii. ita vt. M. xxiiii. decurie compleant hoīm. viii. milia. cxii. Nomina eorum & ordines ita accipe. Quattuor decurias velitū sistasim id est pstitutionē vocamus hoīm. xxxii. Duas cōstitutiones penthecontarchiam semicenturiam dixerim hominum. lxiiii. Duas semicenturias centuriam hoīm. cxxviii. Inesse singulis centuriis debēt subordinari quinque Signifer. Tergidux. Tubicen. Minister. Preco. Duas centurias psilagam a ducentis velitibus quasi velitariam: vel expeditariā nominamus hoīm. cclxvi. Duas velitarias xenagam a mercenario milite velut mercenariam dicimus hoīm. d. xii. Duas mercenarias sistema tanq̄ constitutoriam appellamus hominū. M. xxiiii. Duas constitutorias epixenegiam cui ad mercenariā hoīm. ii. milia. xlvi. Duas ad mercenarias stiphus hoīm. iiii. milia. xcvi. Due stiphe epitagma velut additam legionē decuriarū. M. xxiiii hoīm. viii. milia. cxii. in his quoque supordinarios. viii. inesse solitū

De instruendis aciebus.

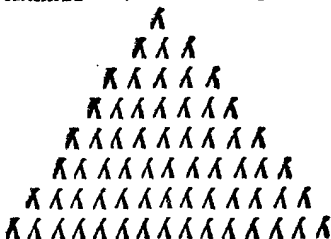
PNunc de interuallis quibus armati inter se distēt tum in longum tum in altum agemus. Differentia triplex est interualli. Nam homo ordinatus cubita quattuor occupat. Densatus duo. Constipatus vnum. Densatio igitur est cū ex laxioribus arctiora reddim⁹ interualla: atq; ita per astitē substitem⁹ corp⁹ phalāgis colligim⁹: & militē vniuersum facim⁹ tum in longū tum in latum adductiorem. Verum ita vt recipere possit immutationem. Constipatio est quotiens phalanx per astitē ac substitem arctius sese colligit: quam modo densari rettulimus/ adeo vt ob frequentiam militis nulla vel dextrorsus vel sinistrorsus possit fieri declinatio. Densatur cum phalangē duci in hostes placet imperatori. Cōstipat⁹ cum hosti aggredienti resistendū in robore est. Cum itaq; frontē phalangis decuriones. M. xxiiii. cōpleant ii certe ordinati cubita. iiii. milia. xcvi. longitudinis occupabunt. hoc est stadia. x. & cubita. xcvi. Dēfati stadia quinq;. Cubita. xlviii. Cōstipati stadia occupabūt. ii. & semis. & cubita. xxxiiii. Armabitur phalanx scuto & hasta. Scutū optimum qđ macedonicū eneū mediocriter Cauū ad octo dodrantum magnitudinē. Hasta nulla cubitis octo breuior. lōgissima que eatenus sumi potest quatenus tenere miles & vti facile valeat.]Decuriones vtpote duce decuriarū phalangis optimos esse oīno conuenit. ita & vt statura & viribus corporis pstantiores ceteris sint: & rei militaris peritiores. Hoc em̄ iugū phalangē continet vniuersam: & in vsu precipuum est. Vt em̄ gladius pondere sui ferri posterioris & mole acie efficaciorē pstat. Idē in phalāge existimandū esse vt p acie acoris cuiusdam robore ipse sit ordo decurionū. Ponderis autē & molē & magnitudinis additamentū afferat cōstituta in tergo militū multitudine. Curandum quoad fieri potest vt etiā iugum fm milite constet idoneo. Nā ei⁹ quoq; ordinis ista in frontē pminet: & adiucta priori utilis ex propinquo est: & vel desiderato vel sauciato decurione scds se in parte priore cōstituēs ordinis incolumitatē seruabit. Tertium itē iugū & quartū & reliqua deinceps p virtute instituemus: vt qui deterior sit iis subinde posterior collocef. Macedonica phalanx expugnabilis & intoleranda hostib⁹ habita est genere suo in constructionis & ordinis. Miles em̄ armat⁹ vel in duob⁹ cubitis stat quotiēs dēfari imminēs plium postulat. Sarisse lōgitudo ad cubita. xiiii. quorū duo man⁹ auferunt reliqua. xii. pminent. Itaq; fit vt scdi suas sarissas sup armatos iugi prioris prominētes ad decē cubita habeāt: tertii ad octo. quarti ad sex. qnti ad quattuor. sexti ad duo. Ab his nulla itē sarissa primū supat iugū. Quod tū p singulos

Aelianus

C Vneatis scythe vtunt & thraces. Quin etiā Macedo-
nes vsi sūt suadēte rege Philippo. Efficaci⁹ ei gen⁹ id ar-
bitratū est q̄ quadratū: ob eā. s. rem q̄ suos p̄ncipes circū
positos hēat: & frōte exigua p̄stet & egtandi vsum p̄ q̄s
libet interuallū falcalē p̄beat regressū & p̄gressū celeriorē. Quip-
pe q̄ min⁹ difficiles illos circuit⁹ hēat q̄s q̄drate acies fortiunt. q̄s

Phalanx

Cuneata.

seruare multis in rebus prestantius. Nam & instructio quoniam
per versus ac iuga ordinetur: occurrit facilior & principes in hoc
vno formādi genere hostem vniuersi aggrediuntur. Optime in-
ter quadratas habent que duplici in longū q̄ in altum numero cō-
stent. Exempli gratia. viii. in longum: quattuor in altū. aut. x. in lō-
gum. v. in altum. que numero parte altera longiores cōsistunt: si-
gura autem seu forma quadre instituunt. Et em̄ longitudo equi
a capite ad caudam respectu sue latitudinis plures eas habere de-
bet qui per iuga ordinentur q̄ eos qui in versus se porrigant. Non
nulli triplicem esse longitudinis numerum ad altitudinis p̄bant:
scilicet ita arbitantes fore vt quadra forma efficiatur. T riplicem
enim prope modū longitudinem habere ad suorum armorū lati-
tudinem videmus. Quapropter cum nouē in fronte statuāt tres
in latum componunt. Haud enī fieri potest vt equitum multitu-
do posteriorum eandem prestat vtilitatem q̄ in pedestrib⁹ copiis
vbi scilicet pone renitentes primo rem cōtinent altitudinē. Equi-
tum namq; omniū numerus corpus pondusq; vnum cōsistit. Itaq;
fit vt si posteriores prioribus iuncti renitantur nihil suo impulsu
proficiant. Immo vna cum aliis labantur & perturbatis ordinib⁹
gravius suo errore q̄ virtute hostium versent⁹ necesse sit. Quāob-
rem ita euenit vt quotiens equestris longitudinis nūerus eque &
altitudinis constet nūerus ip̄e quadratus sit. Forma aut̄ altitudi-
nis parte altera longior. Ast quotiens turme forma quadrata est
econtrario euenit vt equitū nūerus parte altera lōgior existat.

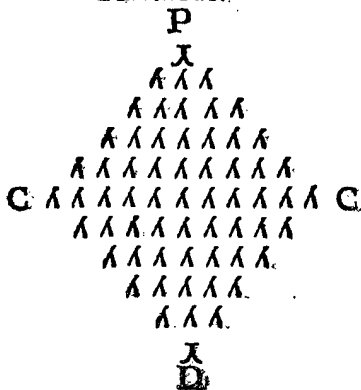
De instruēdis aciebus.

est: quorū.iiii. Epixenagi hoc est duces siue principes. Ad mercēna-
rie illi⁹ habent^r reliq⁹ Sitematharche p̄ficiunt principes seu p̄fecti
ei⁹ quā cōstitutoriā interp̄tamur. Iaculatores sagittarij & oēs q⁹ ali
quo teli genere vtant^r vtilēs ad eā rē esse cōstat vt preliū exordiā^r
hostem prouocēt: feriant: saucient eminus & p̄sternant. Fundant
aciē: repellant equitē: cogant aduersarium p̄curfantē loco cedere:
explorent: plustrent q̄ loca suspecta: locent insidias: hi deniq⁹ & pri-
mum certamē subeūt & vna cū ceteris pugnant. & q̄q̄ ceteri desie-
runt ipsi p̄seuerant in dimicatione. oīno genus hoc militū cū ope-
ram p̄stet celeriorē agatq⁹ eminus multa efficere potest & p̄clara.

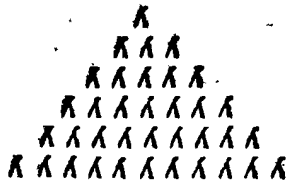
¶ De Acie Equestri.

Equitū acies auctores superiores aut quadratas / aut par-
te altera lōgiores aut Rhōbi cuneive gerentes speciem
tradidere. Sed nemo suā fere satis expressit sententiam.
Quāobrē nos descriptione etiā figurarū formas explica-
bim⁹ acierū ipsas quo possint facilius percipi. Acieb⁹ ad Rhōbi si-
militudinē formatis thessalos primos vsos cōperimus q⁹ plurimū
equitatu valuerunt. Iafone (vt ferūt) auctore generis hui⁹ aciei vt
pote ad oīs vsus accōmodatiōis. equites em̄ constituti in hac for-
ma vertere sese in quēuis prospectū possunt: minimeq⁹ vel a tergo
vel a latere capiēnt. Quippe tū p̄stantiores Rhōbi latera teneāt
& principes angulos regāt. Stat enī in priore angulo turme ipsius
p̄fect⁹: in dextro autē & sinistro q⁹ custodes vocant^r lateris statuunt^r.
In reliquo vero angulo ducē: seu ductorē tergi locari solitum est.

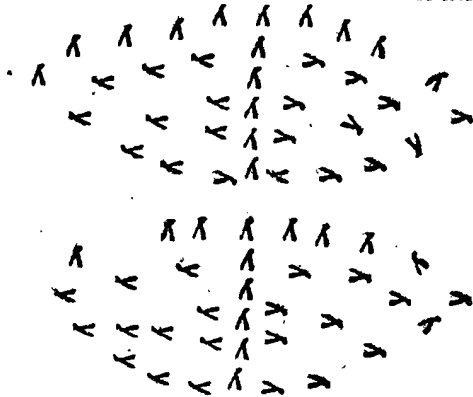
Rhombus.

Aelianus

Alii ita instruxere vt equites qui rhombum conficerent neq; versarent neq; iugarēt. Ita em̄ & cōuerfiones & trāsfitiones equitum posse facilius fieri existimarūt cū non añ/nō pone/nō a latere q̄q̄ ipediret. Statuūt primū prefectum turme: mox ad ei⁹ vtrūq; latus adiungūt singulos loco submissiore: vt qd̄ dictuz iam est capita functorū equorū iuxta armos prepositi equi ordinētur. Et prim⁹ ordo qui duo latera rhombi cōtineat numero impari. xi. equitibus constat p̄fecto medio cōstituto. Quinis autē in vtrāq; partem suppositis. Deinde iugi principē post turme totius prefectum collocāt. Tum in eius partem vtrāq; simili ratione quaternos subiiciūt vt totus secūdi ordinis numer⁹ nouenari⁹ sit binario minor priore: & quasi duo eq̄ distantia latera duob⁹ illis rhōbi lateribus primis constituant. Mox tertiu⁹ septenario describūt: atq; ita subinde binario diminuētes in vnū vsq; deueniūt. Et hecturma eq̄tib⁹ cōstat. xxxvi. Hoc genere Polibi⁹ vtitur: sed numero hoīm. lxxiii. & forma littere deorsum inuerse. A

Sunt que ex versantibus quidē sed non preterea ex iugantibus constat: que ad hunc modum constituunt. Versus aliquot equitibus instituto quorū primus p̄fectus sit turme. Vltimus autē tergiductor in eius latus vtrūq; ver-

De instruendis aciebus.

Phalanx Quadrata.

```

  A A A A A A A A A A
  A A A A A A A A A A
  A A A A A A A A A A
  A A A A A A A A A A
  A A A A A A A A A A
  
```

Rombi formā oīm maxime necessariā venisse in vsum credis: eo q̄ p̄ ceteris oīb⁹ constituto p̄fecto turme eqtes q̄ in laterib⁹ ordinant̄ non ex equo suo illi p̄fecto iugent sed ita subiiciant̄ vt eoruz̄ capita iuxta armos eq̄ p̄fecti apponant̄. Inter vallisq̄ inter sese iustis eqtes tū dextri tū leui tum etiā posteriores discernant̄: ne frequētia turbet ordinē cū eq̄ immittiores in pximos sibi equos cōuerfi calcitrēt & militib⁹ vulnera infligāt. Auctores aut̄ hui⁹ generis aut ita disponūt vt eqtes & versent & iugēt: aut ita vt versent quidē sed nō iugēt: aut ita vt iugēt sed nō versent. Que singula quēadmodū se habeāt dicā. Qui Rhō bos simul & versare & iugare voluerūt mediū & maximū iugum turme numero ipari statuūt: vt. xi. aut. xiii. aut. xv. cui ex pte vtraq̄ priore in quā posterioreq̄ adiungūt binario primis illis pauciores: verbi gratia si maximū illud iugū equitib⁹ cōstet. xv. addita iuga vtriq̄ denis aut ternis cōponunt & q̄ itē post hec vtrinq̄ adiungūt denis singulisq̄ pficiūt/atq̄ ita binario subinde pauciores adiiciūt dū singuli relinquunt̄ totaq̄ turma equitibus consumetur. cxiii.

```

  A
  A A A
  A A A A A
  A A A A A A A
  A A A A A A A A A
  A A A A A A A A A
  A A A A A A A
  A A A A A
  A A A
  A
  
```

Rombū dimidiatū & iam transformatū in triquestruz̄: Cuneū seu rostrum vocant̄. Quapropter cunei quoq̄ forma perinde explicata iā est: qd̄ acie genus cū suum mediū exiens in acutuz̄ & motum facile quorsum velit. fortiatur expedite ad modum vel molem posteriore sua cum fronte circumagat & celeriter potest immutari.

Vtriusque vario modo ut etiam leuem armaturam statuis-
 mus: aut enim ante phalangem aut in latere aut post le-
 uem armaturam: sed nos describendi exempli gratia post
 leuem locauimus. Et prima equitibus constet. lxxiii. cr-
 ius primum iugum equites compleant. xv. secundum. xlii. tertium. xi. &
 reliqua subinde binario usque in unum decrescant. Signum is feret qui
 in secundo iugo a leua principi iugi astat. Omnes turme numero.
 lxxiii. statuatur equites. iiii. milia. cxvi. Due turme Epilarchiam
 hoc est turmam duplarem constituunt equitum. cxxviii. Due duplares
 Tarentinam reddunt equitum. cclvi. Due Tarentine magisterium equi-
 tum. d. xii. Duo magisteria Ehipparchiam duplare magisterium
 equitum. M. xxiiii. Duplicatum duplare magisterium telos equitum. ii.
 milia. xlvi. Duplicatum telos epitagma id est summam ordinis siue
 agminis facit equitum. iiii. milia. xcvi. Explicite iam sunt varie se-
 tentie veterum quemadmodum turme instruuntur / sed quoniam in his magna
 differentiam esse constat non sine delectu uti debemus: sed quotidianis
 exercitiis sepius experiri genera instruendi singula. Itaque secu-
 re in preliis quam facilius commodiusque probet admittere officium est.
 Quid enim stultius quam cum minimis de rebus homines diligenter inqu-
 rant: ambigant: perscrutant de his tam amplis tam necessariis non
 ante periculum facere accuratissime velint quam certamina subeat. Quod tamen
 genus turme probaueris id licet & augere numero hominum & minuire.

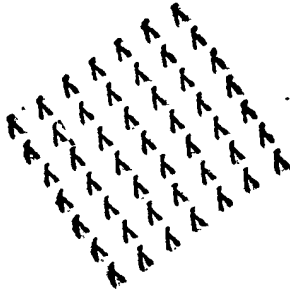
E curruum & elephantorum institutione quam usus eorum
 rarus est: tamen doctrine gratia plenioris exponam nomina: qui-
 bus auctores superiores usus conperio. duos currus zigarchiam
 id est pariles vocant. Duas pariles coniugationem.
 Duas coniugationes epizigarchiam. Duplarem coniugationem du-
 as duplares harmatarchiam curule. Duplicatam curule cornu. Dup-
 licatum cornu: phalangem. Pluribus uti phalangibus curruum licet
 vocabulis iisdem quam modo exposui. Curribus autem ipsis aut expe-
 ditis aut falcatis usus conperimus. in ordine elephantorum qui unus
 est elephanto: zoarchus ab aialis prefectura vocatur est / qui duobus im-
 perat. Therarchus a fera quasi ferarius: & constitutio talis therarchia
 feraria. Qui quattuor dominatur epitherarchus duplaris ferarius: &
 hec constitutio epitherarchia / duplaris feraria. Qui octo prefectus est
 ilarcha hoc est turme princeps: & constitutio ista ilarchia turme pre-
 fectura. Qui sexdecim preest elephatarcha. id est elephantorum prefectus
 & constitutio elephatarchia prefectura elephantorum qui triginta duo
 bus imperat ceratarcha. id est cornu prefectus & constitutio ceratarchia

De instruēdis aciebus.

Inter alios numero hominū vnitatem minores disponens: quia eques per interiecta intervalla distat ab equite. Quod si in primo decem sint eques vterq; appositus novenis constabit/ & tertii octenis/ atq; ita numerus subinde decrescet/ dum in vnū deveniat: sic em̄ fieri potest vt equites inter se versent quidem sed non iugent. Vtile genus quoq; id disponendi est ad declinationes quas agi in vtrūlibet latus solitum est.

Turma ex

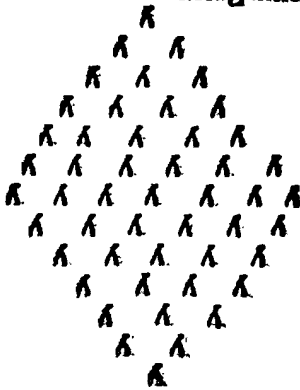
versantibus.

A si turma ex iugantibus quidem sed non ex versantibus consistere debeat in hunc modum disponēs mediū & maximum iugum numero constitues impari. Cetera autem subinde per media intervalla adiunges quem admodum i superiore turma proposui/ atq; ita efficietur vt turma ex iugantibus tantum consistat.

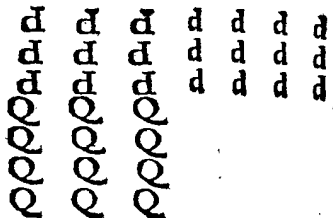
Turma

ex iugantibus.

Aelianus

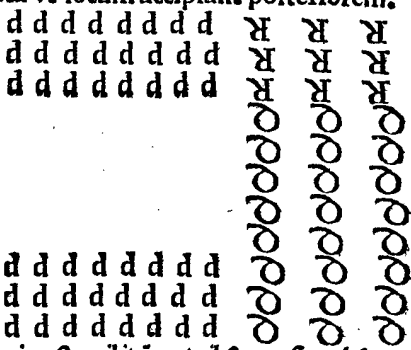
Discrimen.

d d d d d d d
 d d d d d d d
 d d d d d d d

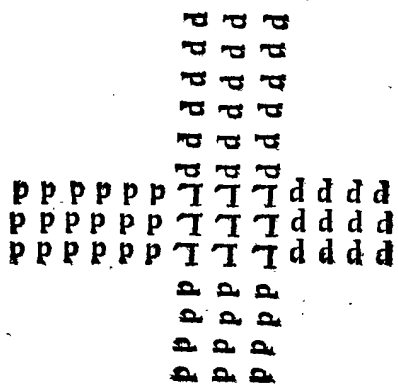

Reuersio est conuersionis restitutio in eundem locum quem ante
 copie densa instructione obtinebant quam conuersio fiet.
 Inflexio est militum ex duabus conuersionibus motio
 ita ut locum accipiant posteriorem.

d d d d d d d d
 d d d d d d d d
 d d d d d d d d

Deflexio est militum ex tribus conuersionibus motio ita ut si ad ha
 stam agant transeat in leuam aspectum: si ad scutum in dextrum.

p p p p p p p
 p p p p p p p
 p p p p p p p

De instruendis aciebus.

cornu prefectura. Quid autē ex. lxxiii. constat id phalangē vocam⁹ elephantorū: cuius prefectus. Elephantarcha vocatus est.

Onera perfectarū copiarum & nomia constitutionū & ordinū exercitus omnia in hunc modū notata aiaduerti mus. Vocabula de cetero que in preceptis versant⁹ explicasse vtile est: vt iam pridē milites quid qd⁹ significet certiores facile q̄ per aciem imperant⁹ intelligere possint & facere. Est quod declinatio appelles cuius duplex est genus: aut enī in hastam aut in scutū. Immutationē item dicim⁹ & conuersionē & reuersionē & inflexionē. Ad hec versare/iugare/reddere i arrectum/euoluere/duplicare. Addo inductionē dextrā deductionē e⁹ Leuā deductionē. Phalangē trāuersam/phalangē arrectā/phalangē obliquā. Intercalationē: prepositionē: impositionē: suppositionē: postpositionē: appositionē. Quid qd⁹ eorū significet breuiter exponā. Nec ignoro nō apud oēs auctores p̄cepta eisdē esse nominib⁹ tradita. Declinatio est motio militū singulorum cū vel in hastā: hoc est dextrorsum sese conuertūt: vel in scutū: hoc est sinistorsum. Quid cōmode agit quotiēs hostes existūt a latere cornu: vtiq⁹ superandi aut aduersi itineris grā: aut ob aliquē vsum aliū quē ad modū singulis in rebus ostendā. Duplicata autē declinatio partē versus eandē ora militis in hostilē a tergo conatū transfert. Que res immutatio dicit⁹: & vel in hastam vel in scutum fieri solita est.

d

d

ra

ra

p

p

Oscrimen duplex notat⁹ immutatiois. Aut enī ab hostibus aut in hostes imutant⁹. Quāobrem imutationē ita definiūt: vt prioris aspect⁹ translatio sit in aspectū posteriorē: hoc est tergi aut ecōtrario. Immutatio igit⁹ ab hoste bis i hastā milite declinatē efficit. In hostē autē bis declinatē in scutū feri assolet. Cōuersio est cū densatis copis partitē substititēq⁹ lotū phalangis corp⁹ tanq⁹ hoīem vnū vel in hastā vertim⁹ vel in scutū. Ita vt circa primū decurionē velut centrum oēs circūgant⁹ atq⁹ in locū priorem imutant ita aspectum dextrū accipiāt singulis substitibus & astibus loca seruantib⁹ suo hoc modo.

Aelianus

secus quā modo rettulimus agi oportebit. Duplicādi duo sunt genera. Aut em̄ periuga. Aut per altū duplicam⁹. Vtrūq; vel numero sit vel loco. Numero duplicabit̄ longitudo si que. M. xxiiii. militibus constat. M. M. xlviij. reddat̄ insertis & substitutibus altitudinis in militū interualla eodem quē longitudo occupat loco. Qd̄ facimus quotiēs densare longitudinē placet. At vbi restituere placuit euoluere sua in loca iubem⁹ eos quos inferuimus lōgitudini. Sed sunt q gen⁹ hoc duplicādi improbant p̄sertim hoste p̄pinq̄o Expeditasq; copias atq; etiā equites cornibus iungi. Itaq; speciem dari duplicationis sine duplicādi accessione censeant. Duplicanda est longitudo quotiēs aut sup̄pare cornu hostiū volumus: aut ne nostrum superetur cauemus. Altitudinē duplicare solemus vel addita secunda decuria prime ita vt secunde prefectus pone prime prefectum proximus collocetur: secundus secunde: quartus prime constituitur & tertius secunde: sextus prime ordinetur: ac deinceps ad hunc modum: vt tota secunda decuria prime inferatur & quarta simili ratiōe in tertiam: & omnes numero pares decurie in imparibus: vel his eisdē decuriis paribus per euolutionē adiūctis tergo impariū. Aut igitur ita duplicanda est altitudo aut numero eodē seruato milites sese longius porrigent quatenus sui versum & spacium altitudinis duplicēt. Cum aut̄ restitui oportuerit/at interiectos adiunctosue tergo milites illos in suas decurias reuocabim⁹ aut spacia coartabimus queq; interualla auximus laxiore.

Ranuersa est phalanx que longitudine multo productiore constat q̄ altitudine. Arrecta est que per cornu p̄greditur longe productiore altitudine constans q̄ lōgitudine omninoq; plus lōgitudinis q̄ altitudinis habeat oblongum id consueuimus nominare. Arrectum vero e directo quod plus altitudinis q̄ lōgitudinis habeat: quo circa phalangem quoq; interpretari licet his eisdem nominibus. Obliqua est que alterum cornu quod libuerit propinquum obiciens hostibus eoq; decertans alterum semotius teneat manens aggrediendi opportunitatem. Intercalatio est cum interuallis prepositi militis inferimus per directum aliquos ex his quos postponi placuerat. Prepositio est cum vel ex vtraq; parte aciei vel ex altera tantū fronti proponimus aliquos ratione auxilii. Impositio est cuius leuē armaturā interuallis alternatim phalangis toti⁹ inferimus. Postpositio seu subiectio est cum leuē armaturā phalangi incurue postponimus/ ita vt forma oim copiarum porte triplicis specie prefecerat.

De instruendis aciebus.

Versare est singulos sua in decuria e directo decurioni & tergiductori cōstare equa inter se se p̄seruantes interualla. Iugare est singulos sua in decuria e directo suo astitari seruātes simili mō interualla. Iugāt ergo p̄fecto p̄ me decurie oēs decuriarū p̄fecti. Astiti vero primi p̄fecti astitis ceterorū omniū principū ac deinceps ad hunc modū. Reddere in arectum est militis ora ad primū aspectū restituere. Verbi gr̄a si miles aduersus hostes cōstitutus impereꝝ declinare in hastam. Deinde precipiat in arectum restitui rursus in hostē conuerti aduersumq; stare oportebit. Euolutionū duo sunt genera alterum p̄ decurias: alterū per iuga. Vtrūq; in tres digerit̄ sp̄s. Macedonicam. Laconicā. Choreū: que & Persica & Cretensis noīat̄. Macedonica est que primorē phalangis locū cōmutat: & frontē in tergum aspectūq; posteriorē tradit. Laconica est q̄ locum phalangis posteriorē cōmutat & pari rōne relicto primore aspectu sumit posteriorem tergūq; efficit frontem. Persica illa quā & Cretēsem & Choreum dixim⁹ nuncupari locum eundem seruat phalangis militibus singulis cōmutantibus sua loca: ita vt p̄fectus decurie locum tergiductoris accipiat: & tergiductori vicem prestet decurionis: frontēq; ex tergo aspectu posteriori reddatur. Euolutiones per iuga fieri solent quotiens cornua transferri ad intercisa siue secturas: & intercisa ad cornua melius est: vt medie copiarum partes corroborent̄: & aut dextre per leuas: aut leue per dextras reddantur validiores. Qui ne per maiores exercitus partes faciant euolutiones cauent hoste propinquo. Per minores ordines eas securius faciunt. Quemadmodū autē euolui oporteat/dicam. Euolutio per versum q̄ nomen a macedone accipit fieri solet: cū decurio locum imutat & postpositi oēs conuersi de hasta sequunt̄. Interuallisq; hisdē seruatis cōsistunt per ordinē. Genus laconicū agitur cum decurio imutatus de hasta vniuersam decuriā transfert: & locū sibi parem aliū accipit: & reliqui oēs sectantes recto se constituūt ordine & aptat̄: aut cū tergiductore imutant. Primus subsistens cōuersus de hasta ante ductorē se collocat: ceteriq; omnes sectantes alter se se pre altero ponit donec p̄fectus decurie primus constituatur. Choreus ita fit vt decurio de hasta mutatus decuriam antecedit & ceteri oēs sequantur. Dum ipse p̄fectus locum tergiductoris accipiat & tergiductor p̄fecti ita p̄ decurias euolui solitū est. Quo eodē more per iuga quoq; euoluim⁹ q̄tiens per ordinē euoluendū sit: vt quilibet ordo aut locum seruans eundem euoluat: aut dextrorsum sinistrorsum ve transeat. Nihilom̄

Aelianus

ordinem ter partē versus eandem conuertimus: hoc est aut in hastam aut in scutū facit porro inflexio in hastā vt militum ora trāferantur/ a parte primore ad posteriorē. Deflexio autē facit vt a p̄more vel ad leuam deueniant vel ad dextrā: nam si ad hastā defleat in leuā transfertur: si ad scutū in dextram. Si phalangē densari cornu versus dextrū placuerit. precipiemus decuriā cornu dextri quiescere/ reliquas autē declinari in hastā atq; in dextram colligere. Tum reddere in arrectum & iuga posteriora colligere. Cū autē restituere libet quiescere decuriones reliquos imitari/ & iuga relaxare posteriora. Deinde rursus mutari mox decuriā cornu dextri quiescere. Iam em̄ restitutū in dextro est/ reliqui ad scutum declinare suosq; duces sequant̄ & p̄mis interuallis recepti reddāt in arrectū. Si autē cornu versus sinistrū densari phalangē libuerit preceptis ecōtrario utemur. Mediam itē phalangē si densari placuerit precipiem⁹ dextrā duplarem phalangē declinare ad scutū: leuam ad hastā tum p̄cedere mediam versus phalangē/ mox omnes reddere in arrectū: iugaq; posteriora colligere. At si phalangē primis instituere locis velimus/ precipiē imitari & per iuga p̄cedere: excepto primo tum oēs rursus mutari: & dextrā duplarem phalangē declinare in hastam: leuā autem in scutū. Mox sectari suos ductores donec ad prima deueniat interualla. Deinde redde re in arrectū sed quotiēs imutatur si per densationē agitur erecta teneri spicula oīa ne impediāt conuenit. Iis eisdē exercitiis ac preceptis leuis quoq; armatura instituenda erudiendaq; est. Sūt certe precepta hec imutationū. Conuersionū: Inflexionū: Euolutionū & restitutionū vtilia ad subitos hostiū superuent⁹: q̄s vel a latere vel a fronte intulerint. Macedonicā euolutionē Macedones inuenisse p̄ditum est. Laconicam ad Lacedemonios referūt auctores. q̄circa ita nūcupari meruerūt. Philippū t̄n qui macedonum imperiū auxit & grecis apud chereoneā p̄ligatis grecie imperauit/ ac ei⁹ filiū Alexandrū qui breui Asia in suā ditionē redegit/ Macedonicā neglexisse euolutionē legim⁹: vt nisi summa vtriusq; necessitas cogeret nunq; vterent̄. Laconice vsu vtriusq; aduersarios deuicisse ferūt. Datur ei Macedonice vitio: q̄ hoste repēte a tergo supueniente nō sine magna turbatione agere. Nam cū posteriores p̄uerterent sese in locū priorem & rē haud q̄q; fugae dissimilem facerent/ hostes audaciores reddebant: & iam milites qui ita euoluissent deterrere ac p̄sequi poterāt. Laconica certe ecōtrario agit. Vbi em̄ duces vna cū sequente milite verterūt sese obuios in hostē a tergo superuenientē terrorem inferre nimirū possūt

De instruendis aciebus,

Sequitur vt quemadmodū ordines conuerti ex suo loco
sueq; instructioni restitui debēt doceam⁹. Cum itaq; or
dines conuerti in hastā assuescere volumus precipitur
decuriam dextri extremi quiescere. Ceteras omēs per
singulos declinare in hastam dextrorsumq; pcedere. Tum redde
re in arrectum. Deinde iuga posteriora colligere atq; ita densato
milite cōuerti in hastā. Quo facto si restitui suū in locū placuerit:
videmur imutari ad scutū: hoc est quēcumq; in locū vergere auers
sum tum ordinē totū reuerti: hoc est quēadmodū milite obdensa
to cōuersus spectauit dextrorsum: ita totū transferri in locū vnde
conuerti inceptat. Mox decuriones quiescant reliqui pcedant per
iuga. Deinde imutent^r vt vergant quorsum principio spectabant
tum decuria dextri extremi quiescat. Hec em̄ suū iam obtinet lo
cum. Reliquæ oēs ad scutum declinent & pcedentes restituant^r.
Ad postremū fursum precipit^r. Itaq; suū quisq; recipit locū & ser
uat. At si cōuertere ordinē ad scutum velimus precipit^r decuriam
leui extremi quiescere reliquos oēs declinare in scutū sinistrorsūq;
procedere: tum reddere in arrectū. Deinde iuga posteriora collig
ere/ mox ad scutū conuerti vt iam actū sit quod voluerim⁹. hinc
si restituere placet/nō secus q̄ illos in hastam cōuersos restituem⁹.
Quippe qui rursus quēq; in hastam imutari precipiam⁹. Deinde
ordinem reuerti mox decuriones quiescere & reliquos oēs proce
dere per iuga/ tum imutari postmodū decuriā leui extremi quies
cere/vt pote suū iam locū obtinentem reliquas declinatē in ha
stam procedere dū iusta recipiāt interualla: ad postremū reddere
in arrectū atq; ita oēs suum locū recipient. Si autem inflectere ad
hastam placuerit duas simul cōuersiones ordinis faciemus. Itaq;
efficietur vt decuriones a pspectu aduerso in aduersum per ordi
nes imutationem trāseant. At cū restituere volumus precipitur
item ad hastā inflectere: hoc est duas itē conuersiones ibidē ordi
nibus dare. Ita em̄ fit vt eodem spectent decuriones quorsum p̄
cipio cōstituti spectabant anteq̄ vlla inflexio fieret. Hec cū fecerim⁹
decuriones quiescere precipiemus: reliquos imutatos iuga
relaxare posteriora/ tum rursus mutari & ordinis postremā decu
riam dextram quiescere. Iam em̄ hec suum in locū restituta est: re
liquos declinare ī scutū procedere & suis interuallis restitui mox
reddere in arrectum. Itaq; ordines primū suumq; locum recipiēt.
Sed si inflectere ad scutum velimus preceptis vtemur contrariis:
hoc est bis inflecti in scutum quo facto restitutionem agemus: qđ
ex his que modo exposui apertum iam est. Deflexio agitur cum

De instruendis aciebus.

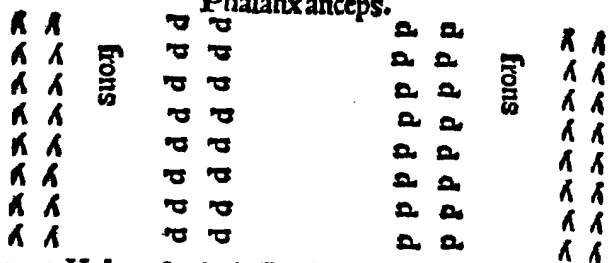
& turbationē. Sed assuefaciende sunt copie / tam pedestres q̄ eques-
tres / partim voce / partim signis: que visu percipi valeant vt rem
apte ac oportune quā quisq; exigat vsus possint expedire. Nōnul-
la etiam tuba precipi cōuenit. Ita em̄ plenius om̄ia ministrabunt̄
Certiora sunt ea que voce indicantur: nisi quid sit impedimento.
Sed tranquilliora que signis mandentur videlicet cum res nulla
est que obstet atq; obscuret. Vox autem percipi interdum non po-
test: aut propter armorū sonitum / aut propter equorū trāsitum &
hinnitum: aut propter impedimentorum tumultū: & totius mul-
titudinis strepitū. Signa quoq; multis rōnibus obliterari possūt
ac euanescere. nam & crassitudie aeris: & puluere excito: & hym-
bre: & solis splendore opposito. Ad hec locorū inequalitate & fre-
quentia arborum. Adde q̄ interdū fieri non potest vt signum ad
vnum quemq; vsus preparem⁹: cū longe plura possint occurrere
quā quibus assuefacti sint milites. Nouis autē reb⁹ quid nam con-
sueti signi afferatur. Non tamen concidi ita potest vt preceptum
simul & vocis & signi incertum sit.

¶ De itineribus.

Unde itinerib⁹ dicam si ante quot modis expediri so-
let iter diffiniā. Itinerum aliud arrecta iductio est: aliud
deductio: aut dextra aut leua: & aut simplici aut duplici
latere aut triplici aut quadruplici agm̄is procedet̄. Sim-
plici cū ex parte vna aduersariū aggressurum suspicamur: duplici
cum ex duab⁹: triplici cū ex tribus: quadruplici cū vndiq;. Vñ fit
vt iter aut simplici phalange agatur: aut duplici: aut triplici: aut
quadruplici. Arrecta inductio est cū ordo ordinem sequit̄. Verbi
gratia: cū vel Xenagia precedente relique sequunt̄ xenagie: vel
quadruplarem decuriā relique ordinatim sectant̄. Itemq; agitur
per cornu altitudine lōge productiore q̄ longitudine: nec plaribus
q̄ duabus decuriis hoibus denis cōpositis cōstet ordo. Huic oppo-
nitur genus aciei quod Celembosum quasi rostrū cauū noiamus
quod ita instruitur vt duplicate phalāgis precedētia cornua inter
sedistent sequenti iungant̄ ad formam littere. V. sicut descriptio
ostendit. Que vt primos disiectos ita iunctos inter se habet vlti-
mos. Cum em̄ arrecta illa inductio mediū aduersariorū petat. ha-
bet id cauū rostrum in prōptu vt soluta coniūctione extremorum
impetum copiarū primarū frustet: lateraq; inuadat arrecte indir-
ctionis inimici. Quin etiā triplex phalanx obici huic eidem gn̄i
ita potest vt vna alterius cornu impugnet. secunda reliquū cornu
aggrediatur: media & tertiā impetū maneat & cōfictum.

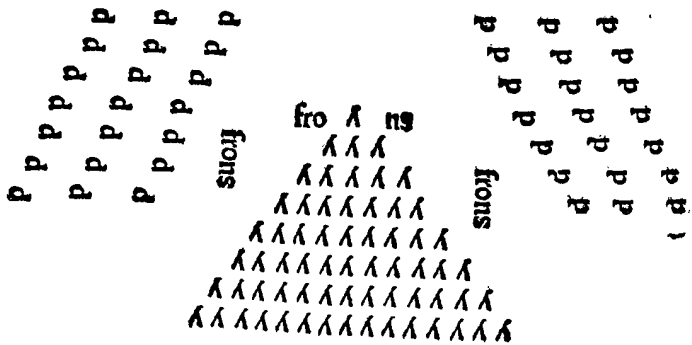
Helianus

Phalanx anceps.

DHalans duplaris Antistomus: hoc est occepsnuncupa-
 tur: q̄ suos duces nō extra p̄ deductiones sed int̄ aduers-
 sos inter se positos habeat. Tergi aut̄ ductores extra vi-
 delicet in dextrā leuāq̄ deductionem distinctos. Forma
 hec instrui solet quotiēs aduersarii equites forma rostri aggrediū-
 tur. Cum em̄ rostrū exeat in mucronē/ducesq̄ sequentes de latere
 habeat: tentātesq̄ frontē copiarū pedestriū rumpere ne id eueniat
 duces peditū in medio stant vt impetū aduersariorū vel impediāt
 vel re infecta faciant p̄terire. Qui em̄ rostro instructi aggredim̄
 ea spe sunt vt medios aciei p̄fligant oēsq̄ turbēt copias. Quod cū
 principes copiarū pedestriū intelligant. Vtraq̄ ex parte sese velu-
 ti murū cōstituant: & paulo inter se distātes vergentesq̄ ad locum
 penitiorē impetū irritum reddunt aduersariorū. Genus id instrūē-
 di equestre qd̄ rostrum dicimus. Philippū regē Macedonū inue-
 nisse scribit̄. p̄ponere ille strenuos oēs solebat/ vt eorū virtute mi-
 les quoq̄ deterior contineret: opusq̄ vna cū p̄stantiorib⁹ p̄sequere
 tur more spiculi aut̄ ēsis: cui⁹ acie p̄ sua soliditate suoq̄ acumie fa-
 cile trāfigēte reliquū ēt ferrū q̄q̄ hebes nō sine efficacia penetraret.

Phalans duplaris occeps.

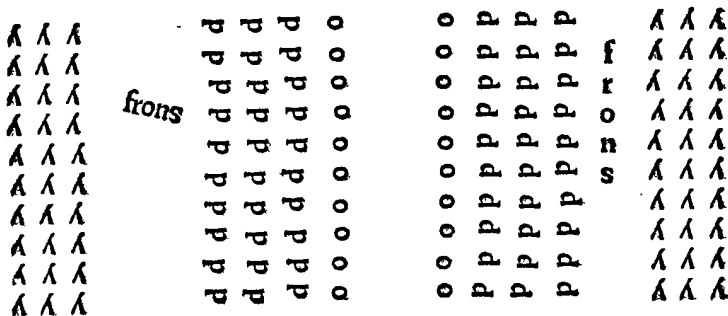

De instruendis aciebus.

DHalax que antistomus a duplici frontis seu oris obiectu quasi oiceps vocata est: ita instruitur vt mediū tergis inter sese oppositis constent. Extremi autem confligant cum aduersariis. Perutilis hec pedestribus copiis est: cū aduersus largam hostium equestrem copiam dimicant/melius ei resistunt circumuentioni & multiplici equitum inuasioni. Valet hoc instruendi genus potissimum contra barbaros: qui loca histroamni vicina incolunt: quos amphippos cognominant a mutatione equorū: ex aliis em̄ equis in alios transilire consueuerunt. Eques tres que opponuntur copie forma cōstantes quadrata in ordines duos parte altera longiores pro vsus necessitate diuise sunt/vt totidem membris phalangis peditum bipartite obiciantur.

Phalanx Oiceps.

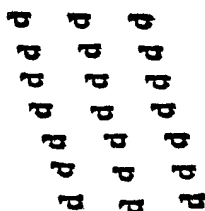
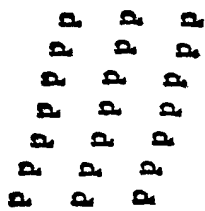
DHalax amphistomus nomen a duplici fronte siue ore in lateribus instituto acceperat ita vt latericeps quedā & anceps posset nominari. Similis superiori occipiti est preterq̄ q̄ illa suis extremis decertat hec suis laterib⁹ dimicat. Cetera vero que de superiore exposui huic quoq̄ cōueniūt oīa hastis longiorib⁹ tam hec q̄ superior illa pugnat more Alanorum & Sauromatarū. Spectat decuriarū dimidiū in partē priorē: reliqui cōuersi sunt in posteriorē ita vt dimidiati milites oppositis inter se tergis preliens frōte duplici: altera priorē quā decuriones cōficiant: altera posteriorē quam tergiductores: cum etiam in duplicem phalangem copie diuidi possunt/vt frons prior altera constituitur phalange posterior altera constet.

De instruēdis aciebus.

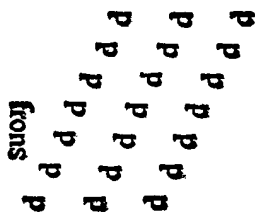
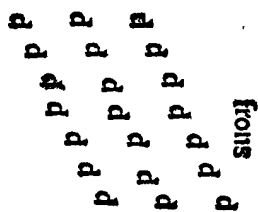
Rostrum equestre.

Phalanx duplaris Peristomus seu Amphistom⁹ id est latericeps siue anceps illa est cuius partes per deductionem cornu p̄posito oblique procedāt & dextra habeat & leua tergiductores intus. Cum em̄ aduersa acie qua dra diuidat se in duo obliqua cornua dextrū & sinistrū: cupiēs acie hostiū similit̄ circūuenire: hac de causa: qui circūuentum sibi uident imminētem in duplicē mobilem phalangē sese afformant: & partem sui alteram in leuū dirigunt cornu: alterā uertunt in dextrum Vñ nomen peristomi: hoc est latericipitis gen⁹ id accipit. Qui p̄pe quod latere suo utroq; frontē spectantem in hostem habeat.

Phalanx duplaris latericeps.

Amphistomus.

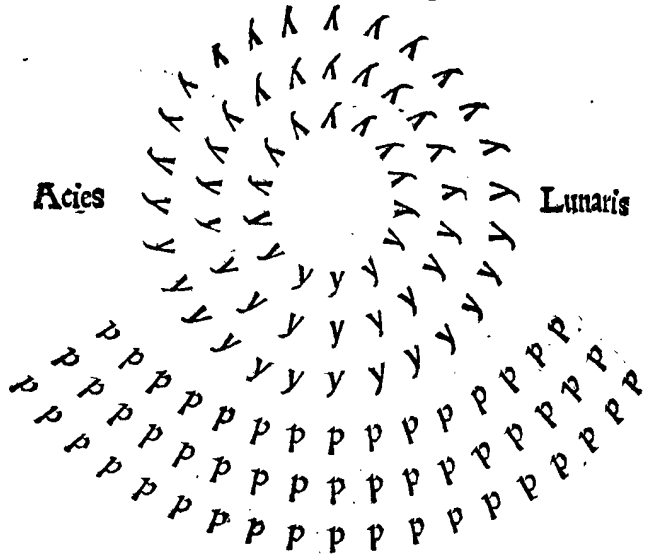

Similiceps.

Aelianus

Turma ad

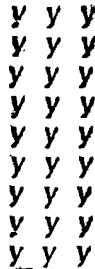
ouis speciem.

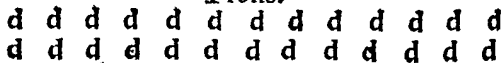
Vna parte altera longior duplici altitudine constat quod longitudo. Vtilis hec multifaria est quippe que possit decipere aduersarios quasi paucos contineat milites quam non multum latitudinis occupet & rumpere facile pro sua densitate & impetu acie aduersa. Apta etiam est ut seorsim per locorum angustias transeat. Opponit ei pedestris acies que transversa phalanx vocata est. porrigit ei se longius ut etiam si interrumpat exigua sit que rumpit altitudo & equum impetus non in multitudine hereat sed in vacuum brui efferat. Hec enim causa est cum multiplicem ad suam altitudinem habeat longitudo.

Turma parte

altera longior.

Frons.

Phalanx transversa.

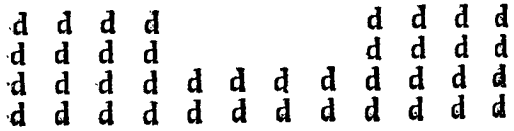
Aelianus

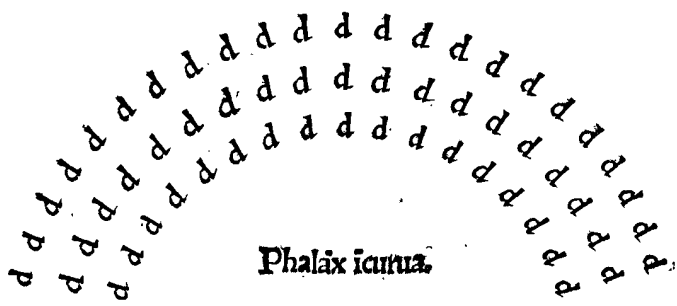
Um etiam genus habetur phalagis que Epicampi⁹ opisthia dicitur ecotrarario q̄ superior informata. Cū em̄ illa ante se flectat, hec sua cornua in partem ducens posterioriorem. Itaq; vt illa antica sic hec postica nominef.

Vtilis ea quoq; ad fraudem est. quippe q̄ parte media patens pau-
cos qui precedant ostendat: multos autē qui pone subsequant̄ ha-
beat: vt si conflictum tolerarint superarintq; satis sit / sin minus fa-
cile ad vtrāq; suorū partem recurrere iungiq; maiori ordini valeat
Que autem contra id genus opponitur incurua ob id appellata
est. quoniam in portionem flectitur orbis. Studet hic suas copias
paruas esse ostendere frontis incuruatione. Quippe cum om̄ia
que in orbem globumve formantur parua suo quidē ambitu esse
videantur: q̄q; si explicentur in duplum se porrigunt quod liquidū
in columnis est: que cum in orbem se colligant vnde cumq; aspiciā-
tur: dimidium sui tantū patere patiuntur reliquum penitus occul-
tant. Est autem optimū instruendi artificii vt plus inferas aduet-
sariis copiarum q̄ primo aspectu ostendas.

Inflexa postica.

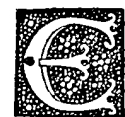

Frons.

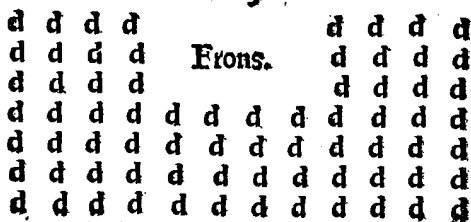
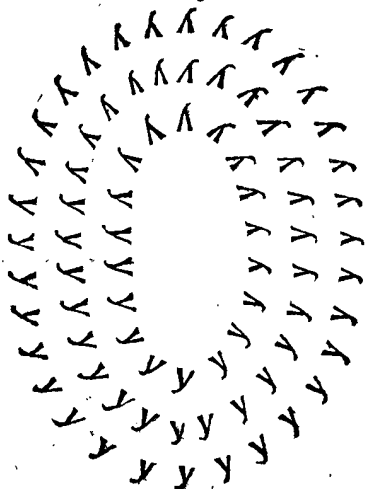
Phalax icurua.

De instruēdis aciebus.

St & altera turma oui similitudinē gerens de qua nihil amplius dici pōt q̄ ita esse cōpositā/vt verset quidē sed nō iuget. Nā eius vsum cōmoditatemq̄ superius exposuimus. Ergo genus id inuentū ab Ilcone thessalo mandatū post exercitationi ab Iafone Medee marito. Tutū etiā & p̄ cōmodum esse cū vndiq̄ custodia & decurione: tergiductore: custodibus lateris apertū iam est. Cōstat hec turma ex equitib⁹ sagittariis more armeniorū & parthorū. Opponit̄ ei acies pedestris que Epicāpi⁹ emprosthia dicit̄. i. inflexa. Antica/ob eā rem: q̄a ductis cornibus in partē priorē in sinū se circumagit. Flexumq̄ imitatur. Fraudē hec in sagittarios eqtes ita emolit̄ vt vel egressos & comin⁹ dimicātes suo complectatur sinu & circumueniat: vel cornibus suis perturbet illorum robur & frangat: atq̄ ita medio milite alacriore possit euincere.

Turma ad oui speciem.

Erons.

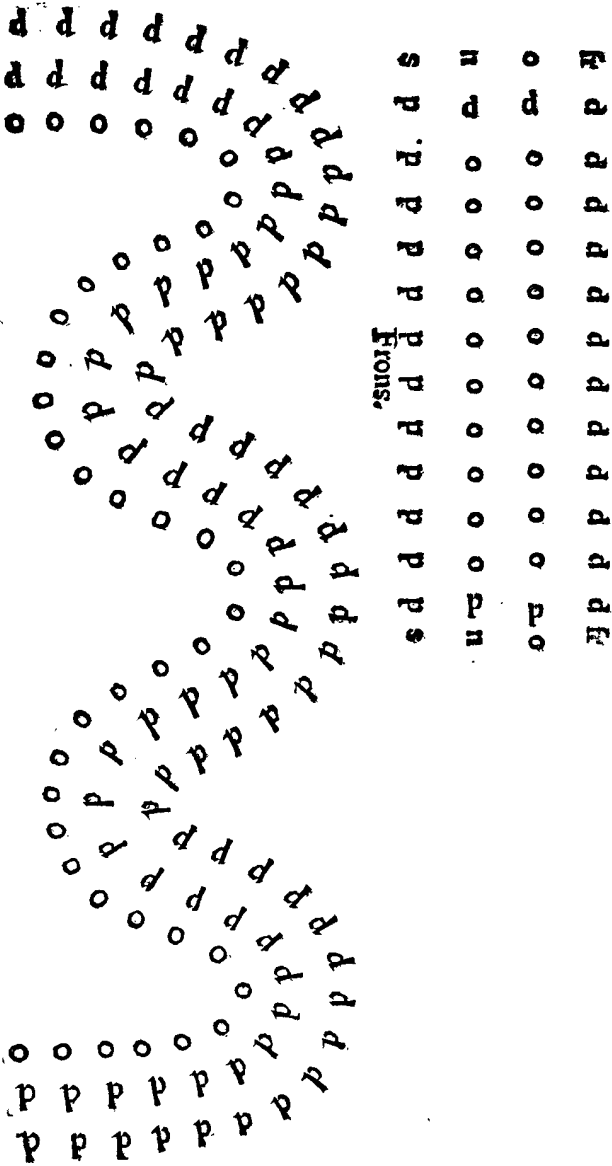
Phalanx inflexa Antica.

Aelianus

Phalanx Implexa.

Frons.

Plethum.

Aelianus

Adiungere debemus ad hastā/aut ad scutū: put res exigit: & qdā
añ vt pars toti anteponat hoc mō. Ad hastā declina. ita ei oēs idē
sine errore faciēt. Itē immuta aut euolue generis p̄fert p̄munitatē
Quāobrē ptem siue speciē p̄ponem⁹. vt i hastā imutare. Sic itaq̄
p̄cipiem⁹: laconicā euolue/macedonicā euolue: choreum euolue.
Nā si euolue laconicā dixeris: aut euolue macedonicā/eueniet vt
diuerse euoluēdi agant⁹ spēs. Hac igif ratiōne cauendū est ne qd
ābigue ne qd obscure incerteq̄ precipiat⁹: & vt species suis antepo
nat⁹ generibus seruandū oīno est. Iuuat porro ad eā rem plurimū
silentiū militū. Quo circa silendū in primis attendendūq̄ impera
bis: quod Homerus quoq̄ poeta preclare illis carminibus notat.

Sic argiua phalanx in prelia densa moueri.

Affidue pariterq̄ suos dux quisq̄ regebat.

Imperitans: alii mox festinare silentes.

Dixeris haud tantas gentes sub pectore vocem

Condere: conspecti metuentes principis ora.

Barbarorum contra tumultum & turbā pecori ita comparat.

Ac veluti innumere domini locupletis in aula

Ad mulctram coguntur oves: balatibus ille

Perculse care sobolis voce omnia replent:

Sic troum audiri per campos vndiq̄ clamor.

Et alibi eadem de re ita refert.

Tum phruges ingenti strepitu & clamore feruntur.

More gruuum passis liquido super aere pennis.

Que postq̄ gelidas hyemes hymbremq̄ niualem

Fugere oceani repetunt clangoribus vndas.

Ast animos taciti spirantes ire pelasgi:

Alter in auxilium alterius properare parati.

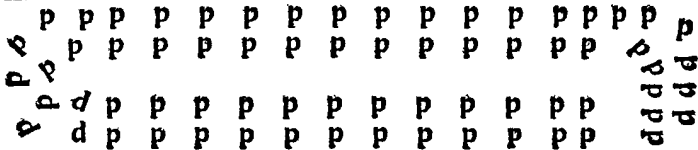
Ge ad arma: assiste ad arma: impedimēta a phalange
secedāt. Miles attēdat p̄ceptis: suscipe: recipe: dista: eri
ge spiculū: versa iuga: respice p̄cedētē: suā decuriā diri
gat tergiductor. Cōstituta interualla cōserua: ad hastā
declina. collige: ita p̄siste. in arrectū redde: ad scutū declina: collige
ita cōsiste. Ad hastā imutare: collige. Ita cōsiste. A litudinē dupli
ca: restitue: laconicā euolue: restitue: macedonicam euolue. Resti
tue: choreū euolue. Restitue. ad hastā p̄uerte. Restitue ad hastā: i
flecte. Restitue. Hec de acieb⁹ instruedis habui: q̄ breuif ad te scri
berē impator tibi victoriā hostib⁹ profligationē allatura. Vale

De instruendis aciebus.

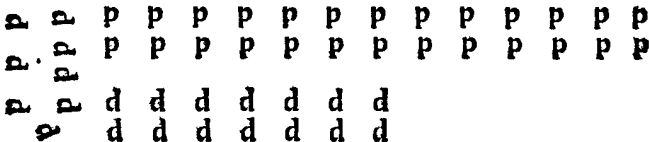
Halangis circumuentio est cum cornu vtrunq; superat aduersarios hoc est excedit & quasi complectitur.

Circumuentio phalangis.

Alterius cornu circumuentio est cū altero cornu hostē superam⁹. Vñ fit vt qui sua phalāge supat idē etiam cornu supet aduersariū: qui autē cornu supat nō preterea idē phalange supet. Fieri enī potest vt etiam paucioribus

copiis hostem superes tuo cornu & complectaris.

Circumuentio alterius cornu.

Xtenuatio est cum altitudo phalangis cōtrahitur vt ex xvi. quibus cōstat hoibus redigatur in pauciores.

Impedimenta haberi in p̄mis necessarium est & ducē iis constituere probum cōuenit. Modis quinq; possunt duci impedimenta. Aut enī precedēt copias omēs aut sequentur: aut in alterutro latere constituent: aut in medio copiarum claudens. Ponētur ante phalangē si hostilem agrū ingredieris. Post phalangem si latera metuis. Intra phalangē si planum agmen placuerit ducere.

Ostremo p̄cepta repetamus colligamusq; om̄ia acierū instruendarū si prius admouerim⁹ breuiter quicqd p̄cipi vsus exigat id & breue esse & om̄i ambiguitate care re oportere. Non em̄ solū celeritate est opus verū & claritate vocabuli: ne alii hoc/alii illud & plerūq; cōtrarium faciant. Verbi gr̄a si dixeris: declina: verbo hoc audito possūt alii declinare in hastā alii in scutū: que res non parum inferret pturbationis. Cū itaq; generis ac totius loco habeatur vocabulū illud: declina.

De vocabulis rei militaris.

hec caput est legionis. Ab hac enī cum pugnandū est/ p̄ma acies incipit ordinari. Secūda cohors habet pedites. d. lx. Equites. lxvi. & appellatur cohors Quingentaria. Tertiā cohors similiter habet pedites. d. lx. Equites. lxvi. sed ī hac cohorte tertiā validiores & p̄bati milites qui in media acie cōsistant. Cohors quarta habet pedites. d. lv. Eqtes. lxvi. Cohors quinta habet pedites. d. lv. Equites. lxvi. Sed quinta cohors strenuos desiderat milites: quia sicut p̄ma in dextro/ ita quinta in sinistro ponit̄ cornu. He quinque cohortes in p̄ma acie ordinant̄. Sexta cohors habet pedites. d. lv. Equites. lxvi. In p̄ma q̄q̄ enucleati ascribendi sunt iuniores. quia in secūda acie post aquilā & imagines cohors sexta p̄sistit. Cohors septima habet pedites. d. lv. Eqtes. lxvi. Cohors octaua habet pedites. d. lv. Eqtes. lxvi. sed & ip̄a aīosos desiderat viros: quia in secūda acie cōsistit in medio. Cohors nona habet pedites. d. lv. Equites. lxvi. Cohors decima habet pedites. d. lv. Equites. lxvi. & ip̄a bonos cōsuevit accipere bellatores: quia sicut in secūda acie sexta dextrū/ ita decima sinistrū possidet cornu. Iis decem cohortib⁹ legio plena fundat̄: que habet pedites. vi. milia. cv. Equites. dcc. xxvi. Minor itaq̄ numerus armatorum in vna quaq̄ legione esse non debet. Maior autem consuevit esse: & nō tantum vnā cohortem sed etiam alias miliarias si fuerit iussa suscipere. Tribun⁹ maior per epistolam sacram Imperatoris iudicio destinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur ex tribu quia p̄est militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prelio primos ordines ducunt. Aquiliferi qui aquilam portant. Imaginarii qui Imperatoris imagines ferūt. Optiones ab optando appellati/ q̄ antecedentibus egritudine p̄ditis/ hi tanq̄ adoptati/ cum eorum vicario solent vniuersa curare. Signiferi qui signa portant/ quos nunc draconarios vocant. Tesserarii qui tesseras per contubernia militum nunciāt. Tesserā autem dicitur preceptum ducis quo vel ad aliquod opus vel ad bellum mouetur exercitus. Torquarii duplares. torquarii simplares quibus torquis aureus solius virtutis premiū fuit/ quem qui meruisset preter laudem interdum duplam consequeretur annonam. Item primus hastatus duas centurias id est. cc. homines ducebat in acie secūda quem nunc ducentariū vocant. Princeps autē primae cohortis Centurio semis hoc est. cl. homines gubernat. Sic decem centuriis regebantur: quibus magne utilitatis/ & magn⁹ honor a veteribus est constitutus: vt ceteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione p̄tenderent ad tanta premia peruenire.

MODESTI LIBELLVS DE VOCABV-
LIS REIMILITARIS AD TACITVM
AVGVSTVM.

Res militaris in tres diuiditur

partes: equites: pedites: classes. Equitū alas di-
cunt eo q̄ ad similitudinē alarū/ab vtraq̄ parte
protegāt acies/que vexillatiōes vocant̄: a velo
quia velis hoc est flāmulis vtant̄. Est & aliud
genus equitū qui legionarii vocant̄/propterea
q̄ cōnexi sint legioni. verum ipsi pedites in du-

as diuisi sunt partes hoc est in legiones & in auxilia. Auxilia a so-
citis vel federatis gentib⁹ mittebant̄. Legio autē ab eligendo ap-
pellata e st quod vocabulū eorū desiderat fidē atq̄ diligentiam q̄
militata probāt. Producēdi vero Tyrones sunt semp ad campū/&
scdm matricule ordinē in aciem dirigēdi/ita vt primo simplex &
extensā sit acies ne q̄s sinus ne quas habeat curuationes/sed equa-
li legitimoq̄ spacio miles distet a milite:& p̄cipiendū vt subito du-
plicant acie/ita vt in ip̄o impetu is ad quē r̄ndere solet ordo seruet̄
tur. Tertio precipiendū/vt quadratā aciem repēte p̄stituant. quo
facto in Tyroniū quem cuneū vocāt/acies ipsa vertenda est/q̄ or-
dinatio plurimū prodesse cōsuevit in bello. Auxiliares cū ducunt̄
ad prelium/ex diuersis locis & ex diuersis moribus veniētes:nec
disciplina inter se/nec noticia/nec affectione cōsentiumt/& alia in-
stituta/& alius inter eos est vsus armorū. Necesse est autē tarde
ad victoriā peruenire q̄ discrepāt anteq̄ dimicēt. Legionib⁹ semp
auxilia tanq̄ leuis armatura i acie iūgebant̄/vt in iis p̄liandi ma-
gis adminiculū esset/q̄ principale subsidiū. In oibus auctorib⁹ in-
uenit̄ singulos p̄sules aduersum hostes copiosissimos nō amplius
q̄ binas duxisse legiones/additis auxiliis sociorū/tāta in illis erat
exercitatio/tāta fiducia/vbi cuius bello due legiōes crederent̄ suf-
ficere posse. Sciendū est em̄ in vna legione/dece cohortes esse de-
bere. sed p̄ma cohors reliqs & numero militū & dignitate p̄cedit.
Nam ḡne atq̄ institutione s̄farum viros electissimos querit. Hec
enī suscipit aquilā que p̄cipuū signū in Romano est semp exerci-
tu/& toti⁹ legionis insigne. Imagines Impatorū:has enī imagi-
nes tanq̄ diuina & p̄sentia signa singuli venerant̄. Habet pedites
mille.c.v. Equites loricos.cxxxii. & appellat̄ cohors miliaria:

De vocabulis rei militaris

mis habili corpore/vt loricator & armis circūdatus oībus cū summa admiratione equū possit ascendere: equitare fortissime: cōto sciētervti: sagittas doctissime mittere: turmales suos. i. sub cura sua equites positos erudire ad omnia que equestris pugna deposcit. Nunc qualiter instruenda sit acies si pugna immineat/declarat vnus legionis exemplo: q̄ si vsus exegerit: transferri possit ad plures. Equites locant̄ in cornib⁹. Acies peditum a prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro: huic cohors secunda cōiungit̄. Tertia cohors in media acie collocat̄: huic annectit̄ quarta. Quinta vero cohors sinistrum suscipit cornu: sed ante signa: & circa signa: necnō etiā in prima acie dimicātes principes vocabant̄: hoc est ordinarii. Ceteriq̄ principales: hec erat grauis armatura: q̄ habebat cassides. Cataphractas: ocreas in curribus: scuta gladios maiores quos spatias vocāt & alios minores quos semispatas nomināt: plumbatas quinque positas in scutis: quas primo impetu iaciunt. Itē bina missilia vnum maius ferro triāgulo vnciarum nouē: hastili pedum quinque semis / qd̄ pilū vocabant: nunc spiculū dicitur: ad cuius iactū exercebantur precipue milites qd̄ arte & virtute directū & scutatos pedites & loricator equites sepe trāsuerberat. Aliud minus / ferro vnciarum quinque / hastili trium pedū semis quod tunc verricū nunc verutū dicit̄. prima acies principum secūda hastatorum armis talibus dicitur instructa. Sed in secūda acie dextro cornu cohors sexta ponebat̄ / cui iungebat̄ septima. Octaua cohors mediā acie tenebat / nona comitante. Decima cohors in scda acie semp obtinet cornu. Instructiōis vero lex est vt in primo ordine exercitati / & veteres milites collocent̄ / q̄s antea p̄cipes vocabāt. In scdo ordine circūdati cataphractis / & optimi milites cū spiculis vel lāceis ordinentur / quos phastatos vocabāt. Inter ordinē a tergo vallatū sex pedes distare voluēt / vt haberēt pugnātes spaciū accedēdi atq̄ recedēdi. Vehemētī⁹ ei cū saltu cursuq̄ tela mittunt̄. In his duobus ordinib⁹ etate maturi & vsu cōfidētes / & muniti grauiorib⁹ armis collocant̄. Hi cū ad vicē muri nec cedere nec seq̄ aliū debēt ne turben̄ ordines: sed aduersarios vehementes excipere: & stando pugnādoq̄ repellere vel fugare. Terti⁹ ordo disponit̄ de armatis velocissimis: de sagittariis iuuenib⁹: de bonis iaculatorib⁹: q̄s antea ferentariis noīabant. Quartus aut̄ ordo constituit̄ de scutatis expeditissimis: de sagittariis iunioribus: de his qui alacriter se agunt verutis vel martiobarbulis: quas plumbatas nomināt: qui dicebātur leuis armature. Sciendum est ergo stātibus primis ordinibus / tertiu⁹ & quartū ordinē ad puocandū cū missilibus & sagittis prio

Modestus.

Erant etiã centuriones qui singulas centurias curabant qui nũc cẽtenarii nominantur. Erant decani .x. militib⁹ p̄positi / qui nũc caput contubernii vocantur. Secunda cohors habet cẽturiones .v. Similiter tertia & quarta vsq; ad decimã cohortẽ. In tota autem legione erant centuriones .lxxvi. Sed legati Imp. ex cõsularibus ad exercit⁹ mittebantur / quib⁹ legiones & auxilia vniuersa obtẽperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorũ: in quorum locũ illustres viros constat magistros militũ substitutos a quib⁹ nõ trã binc legiones sed etiam plures numero gubernantur. Proprius autẽ iudex erat prefectus legionis habẽs comitiuam primi ordinis dignitatẽ qui absente legato / tanq̄ vicarius ipsius potestate maximã retinebat. tribuni vel centuriones ceteriq; milites eius p̄cepta seruabant vigiliari siue professionis. Tesseræ ab eodẽ petebant. Si miles crimen aliquod admisisset auctoritate prefecti legionis a tribuno deputatur ad penã. Arma oĩm militũ / item equi / vestes / & anona ad curam ipsius ptinebant. Disciplina / seueritas / exercit⁹ nõ solũ perditum sed & equitum legionariorũ p̄cepto ei⁹ quotidie curabatur. Primum signũ toti⁹ legionis est aquila / quã aquilifer portat. Dracones etiã p̄ singulas cohortes a Draconariis feruntur ad plũs. Sed antiq; qui sciebant in acie cõmissio bello celeriter ordines aciesq; turbati atq; cõfundi & ne hoc posset accidere / cohortes in cẽturiis diuiserunt. & singulis cẽturiis singula vexilla constituerunt: ita vt ex qua cohorte vel quota esset cẽturia in illo vexillo litteris esset scriptum: qđ intuentẽs vel legẽtes milites in quẽuis tumultũ a cõtubernaliis suis oberrare nõ possent. Cẽturiones insup q nunc centurii vocantur / nimiũ bellicosas loricas trãsuersis cassidũ cristis / vt a suis facili⁹ noscerent / habebãt : quib⁹ singulas gubernare iusserunt ceteruas / vt nullus existeret error. Cũ cuncti milites sequerentur non solum vexillũ suũ sed etiã centurionẽ / qui signũ habebat in galea. Rursus ip̄e centurie in cõtubernia diuise sunt / vt decẽ militib⁹ sub vno papilione degentib⁹ vnus quasi preesset decanus / q caput contubernii noĩatur. Contuberniũ autẽ manipulus vocabatur ab eo q cõiunctis manib⁹ pariter dimicabant. Quẽadmodum inter pedites cẽturia vel manipulus appellatur / ita inter eqtes turma dicitur: & habet vna turma equites .xxxii. Huic q preest / decurio nominatur. Pedites qui decẽ decadib⁹ centurie p̄erant / ab vno centurione sub vno vexillo gubernantur. Similiter .xxxii. equites ab vno decurione sub vno vexillo reguntur. Preterea cẽturio eligendus est q sit magnis viribus & procera statura / q hastas vel missilia perite iaculetur & fortiter. Similiter eligendus est decurio q turme equitũ p̄ponitur in pri-

Aelianus

quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites tubicines canunt quotiens mouēda sunt signa cornicines canunt. Classiarii autē appellantur buccinatores qui cornu ducunt exercitū/hoc in signe videtur imperii/qua classicum canit imperatore presente vel cū in militē capitaliter aduertit. Hoc ei ex imperialibus legib⁹ fieri necesse est Siue ergo ad vigilias vel angarias faciēdas siue ad opus aliquod vel ad curſionē campi exeunt milites tubicine vocante operantur Rurſus tubicine admonente ceſſant. Cum autē mouent signa: aut iam mota fugiēda sunt. Cornicines canunt. Quod ideo in oibus exercitiis & pceſſibus cuſtodit vt in ipſa pugna facilius obtemperent milites: siue eos pugnare siue ſtare siue ſequi vel redire precipiunt duces. Si quidē ratio manifeſta eſt ſemper in acie debere fieri quod neceſſario faciēdum videtur in prelio. De ſingulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites excubitu nocte faciunt Et quia impoſſibile videbatur in ſpeculis vigilantes ſingulos permanere/ideo in quattuor partes ad deſidem ſunt diuiſe vigilie/vt non amplius q̄ tribus horis nocturnis neceſſarium ſit vigilare. A tubicine omnes vigilie committuntur & finitis horis a cornicine reuocantur. Conſtructa acie peditum equites ponuntur in cornibus ita vt loricati omnes & conſecti iuncti ſint peditibus. Sagittarii autē vel qui loricas non habent/longius euagentur: a fortiorib⁹ namq̄ equitibus peditum protegenda ſunt latera:& a velocioribus atq̄ expeditis hoſtium cornua ſemper fundenda atq̄ turbanda. Scire debet dux contra cuneos hoc eſt globos hoſtiū quot equites oporteat poni. Nam neſcio qua occultatiōe immo pene diuina/alii cōtra alios dimicāt melius/& qui fortiores vicerant/ab inferioribus ſepe vincuntur. Quod ſi equites impares fuerint more veterū velociſſimi cum ſcutis leuibus pedites ad hoc ipſum exercitati/iisdē miſcendi ſunt/quos expeditos quaſi volitātes velites nominabāt. Quo facto: quibus fortiffimi equites hoſtium euenerint/ tamen aduerſus mixtum agmen pares eſſe non poſſunt. Vnum hoc remedium omnes duces veteres inuenerunt/vt aſſuefacerent iuuenes currētes egregie/& inter binos equites ſingulos ex his pedites collocarent cum leuioribus ſcutis/ gladiis/atq̄ miſſilibus. Elephanti in preliis magnitudine corporum barritim horrore / forme ipſius nouitate/hoīes equoſq̄ cōturbant. hos contra Romanū exercitū prim⁹ in lucania rex Pyrrhus eduxit: poſtea Hannibal in Africa: rex Antiochus in oriēte. Iugurta in Numidia copioſos habuerunt aduerſus quos diuerſa excogitarūt genera armorū. Nā Cēturio in Lucania/ gladio manū quā pnuſcidem vocāt/vni abſcidit

De instruendis aciebus.

loco semper exire: qui si hostes in fugam vertere poterunt: ipsi cū equitibus persequuntur. Si vero ab hostibus pulsi fuerint / redeunt ad primā & secundā aciem / & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autē & secunda acies cū ad Macheras id est spatās & pāla vt dicitur ventū fuerit totum sustinent bellū. In quinta acie ponebant balistarii: funditores: tragularii: fustibulatores q̄ fustibalis lapides iaciunt. Fustibulus est longus pedes quattuor cui per medium ligat funda de corio / & vtraq̄ manu impulsus: p̄pe ad instar onagri dirigit saxa. Sextus ordo post oēs a firmissimis & scutatis & omni genere armorū munitis bellatores tenebant: quos antiqui Triarios appellabāt. Hi vt requieti & integri acri⁹ inuaderent hostes / post vltimas acies sedere cōsueuerant. Sed si qd in primis ordinibus accidisset: de eorū virib⁹ reparationis spes tota pendeat. Oēs autē signarii vel signiferi: quibus pedites sint loricas minores accipiebant / & galeas ad terrorē hostiū / vrfinis pellib⁹ tectas. Centuriones vero habebāt cataphractas & scuta & galeas ferreas: transversas & argētatis cristis vt facilius agnoscerent a suis. Illud autē sciendū est: & modis oibus retinendū / q̄ cōmissio bello prima ac secunda acies stabat immota. Triarii quoq̄ residebāt. Feretarii autē armature leuis & sagittarii & funditores aduersarios puocabant: ante aciē pcedētes / si hostes fugare poterāt / sequebant: sed si eorū virtute ac multitudine p̄mebant reuertebant ad suos & post eos stabant. Excipiebat autē plium grauis armatura & tanq̄ murus vt ita dicā / ferre⁹ stabat / & nō solum missilib⁹ sed etiā gladiis comin⁹ dimicabant. Et si hostes fugassent / nō sequebat grauis armatura ne aciē suam ordinationēq̄ turbaret / & dispersos recurrētes hostes incōpositos opprimeret: sed leuis armatura cū funditorib⁹ sagittariis & equitib⁹ fugiētes sequebat iūmicos. Hac dispositione ac cautela sine piculo legio vincebat aut supata seruabat incolumis: quia legionis vis est facile nec fugere nec sequi. Sed ne milites aliquando in tumultu prelii a suis contubernalibus oberrarent diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant. Preterea in aduerso vniuscuiusq̄ militis erat nomen litteris ascriptum addito ex qua essent cohorte quave centuria. Ex his autē apparet legionē bene institutam quasi inuictissimam esse ciuitatē / que omnia prelio necessaria secum vbiq̄ portaret. Nec metueret repentiinū hostiū superuentū / que etiā in mediis campis subito fossa valloq̄ muniret. Habet preterea legio / tubicines / cornicines / buccinatores. Tubicines ad plū vocāt milites & rursus receptui canūt. Cornicines quotiens canūt nō milites sed signa ad eorū obtemperant nutū. Ergo

Aelianus de instruendis aciebus.

uit in hominibus. Martius calor/nec defecte sunt terre/que Lae-
cedemones/que Athenienses/que Marfos/que Samnites/que
Pelignos/que ipsos progenere Romanos. Nonne Epiri armis
plurimū aliquādo valuerūt? Nonne Macedones ac Thessali su-
peratis Persis/vsq; ad Indiam bellando penetrarunt. Dacos autē
& Mysos & Thraces inter bellicosos semper fuisse manifestum
est: vt ipsum Martem fabule apud eos natū esse confirmēt. Lon-
gum est si vniuersarum prouinciarū vires enumerare centēdam
cum oēs in Romani imperii ditione consistant. Sed longa securi-
tas pacis homines partim ad delectationē ocii: partim ad ciuilia
traduxit officia ita cura exercitii militaris p̄mo negligētius agi:
postea dissimulari: ad postremum olim in obliuione perducta co-
gnoscutur.

L A V S D E O.

Pro Iohanne paruo Librario
vniuersitatis Parisiē. 8. Iu-
nii. Anno. 1515.

De instruēdis aciebus.

& bini cataphracti equi iungebantur ad currum / quibus infidentes clibanarii sarissas / hoc est longissimos cōtos in elephātos dirigebāt. Alii contra elephantos cataphractos milites immiserūt ita vt in brachijs eorū vel in cassidib⁹ vel humeris aculei ingētes ponereñt ex ferro / ne Elephas bellatorē contra se venientē posset apprehendere. Precipue tñ antiq̄ velites aduersus elephantes ordinauerunt. Velites aut̄ erāt iuuenes leui armatura / corpore alacri / qui ex eqs optime missilia dirigebant. hi equis p̄currentib⁹ ad laciores lāceas vel maiora spicula beluas occidebāt. Sed crescēte audacia / postea collecti plures milites / pariter pila. i. missilia in elephantes cōgerebant / eosq̄ vulneribus elidebant. illud additum est vt funditores cum fustibalis & fundis / rotundis lapidibus destinatis in illos per quos regebantur elephantes / cum ipsis turribus affligerēt atq̄ mactarent / quo nihil tutius inuenit̄: postea venientib⁹ beluis quasi irupissent aciem spacium milites dabāt / que cum in agmē mediū peruissent circūfusis vndiq̄ armatorū globis a magistris militū absq̄ vulnerib⁹ capiebantur illesi. Sed optima ratio est / & ad victoriam plurimū cōfert vt lectissimos de peditibus eq̄tibusq̄ cū vicariis / comitibus tribunisq̄ vacātibus habeat dux post aciem in subsidijs preparatos / alios circa cornua / alios circa mediū: ne sicubi hostis vehemēter infisit / ne rumpat acies / puolent subito / & supplementa loca / additaq̄ virtute / inimicorū audaciā frangant. Huius causetelā primi lacones inuenerūt imitati carthagenenses. Alterā post hęc vbiq̄ seruarunt. hac dispositione nulla melior inuenit̄. Nā directa acies hoc solum agere debet / petere vt hostē repellat: aut fundat. Si cuneus sit agēdus aut forfex: superfluos habere debet: de quibus cuneum forficemq̄ faciens ducenda sit / gnauius ex abundantibus ducitur. Nam si de loco suo ordiuatum militem transference ceperis: vniuersa turbabis. Quod si bellatorum copia tibi non abundat: melius est habere aciem breuiorem dummodo in subsidijs colles plurimos. Cum explorator hostium latenter oberrat in castris / omnes ad tentorium suum per diem redire iubeantur statim deprehenditur explorator. Cum consilium tuū cognoueris aduersariis proditum dispositionem mutare te conuenit. Raro ei manet absconditum / quod ad noticiā multitudinis iam peruenit. Fieri quid debeat tractato cum multis. Quid vero facturus sis / cum paucissimis ac fidelissimis vel potius ipse tecū. Hęc Martij operis precepta per diuersos auctorū libros dispersa imperator inuicte mediocritatē meā abbreviare iussisti ne vel fastidiū nascereſt ex plurimis / vel plenitudo fidei deesset in puis. Neq̄ ei degeneras

